

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Szabó Csaba

Gödöllő

2023

**A NÉPESSÉGMEGTARTÓ ERŐ ÉS AZ EURÓPAI UNIÓS FORRÁSOK
TÉRBELI DIMENZIÓINAK VIZSGÁLATA MAGYARORSZÁGON**

DOI: 10.54598/003890

Szabó Csaba

Gödöllő

2023

A doktori iskola megnevezése: Gazdaság- és Regionális Tudományok
Doktori Iskola

A doktori iskola tudományága: regionális tudományok

A doktori iskola vezetője: **Prof. Dr. habil. Bujdosó Zoltán**
egyetemi tanár
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet

Témavezető: **Dr. Egri Zoltán**
egyetemi docens
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	1
1.1. A témaválasztásom indoklása	1
1.2. A témaválasztásom aktualitása.....	2
1.3. Kutatási kérdések, hipotézisek és célkitűzések	3
2. Szakirodalmi áttekintés	5
2.1. A területi folyamatok és sajátosságai	5
2.1.1. Vidék és vidékgazdaság fogalmi háttere és lehatárolása	5
2.1.2. Urbanizáció és folyamata.....	7
2.1.3. Centrum-periféria modell sajátosságai	8
2.1.4. Exogén, endogén és neo-endogén növekedési elméletek	11
2.1.5. Területi tőke	13
2.1.6. Zsugorodás és perforáció fogalmi háttere és területi sajátosságai	15
2.2. Európai Unió története és támogatási struktúrájának bemutatása.....	23
2.3. Előcsatlakozási Alapok szerepe a poszt szocialista országok felzárkóztatásában ..	28
2.4. Strukturális és Beruházási Alapok európai vetülete.....	32
2.5. Magyarország részesülése a Strukturális és Beruházási Alapokból.....	40
2.5.1. Új Magyarország Fejlesztési Terv	40
2.5.2. Széchenyi 2020 Program	44
2.6. Közös Agrárpolitika	48
2.6.1. Közös Agrárpolitika története és főbb reformjai	48
2.6.2. Vidékfejlesztési támogatások rendszere	49
2.6.3. Közvetlen támogatások rendszere.....	54
2.7. Demográfiai folyamatok a világban	58
2.7.1. A népességváltozás tendenciái.....	58
2.7.2. A népességváltozást befolyásoló tényezők Európában.....	60
2.7.3. Magyarországi népesség előrebecslési kutatások összevetése és konklúziói	62
3. Anyag és módszertan	64
3.1. NUTS rendszer sajátosságai	64
3.2. Járások rendszere.....	65
3.3. Kutatás során alkalmazott módszerek	67
3.3.1. Varianciaanalízis.....	67
3.3.2. Lineáris regresszió	68
3.3.3. Kvantilis elemzése	69
3.3.4. Területi autokorrelációs elemzés	69
3.3.5. Sokdimenziós jelenségek mérése.....	70
3.3.6. Kohorsz-komponens módszer.....	74
3.3.7. Kutatásban alkalmazott szoftverek	75
4. Eredmények	76
4.1. ÚMFT és Széchenyi 2020 kifizetéseinek területi sajátosságai	76

4.1.1. ÚMFT vizsgálatának eredményei	76
4.1.2. Gazdaságfejlesztési Operatív Program vizsgálatának eredményei	79
4.1.3. Széchenyi 2020 vizsgálatának eredményei	81
4.1.4. Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program vizsgálatának eredményei	84
4.2. Az EMVA források kifizetéseinek vizsgálati eredményei	88
4.2.1. ÚMVP vizsgálatának eredményei	88
4.2.2. VP vizsgálatának eredményei	96
4.2.3. ÚMVP és VP összehasonlítása	103
4.3. Közvetlen támogatások vizsgálatának eredményei	104
4.4. Népszerűség előrebecslési törekvés települési szinten	113
4.5. Vidéki járások tipizálásának eredményei	125
4.5.1. Felhasznált mutatók jellemzői	125
4.5.2. Sokmutatós faktoranalízis eredményei	126
4.5.3. Klaszteranalízis eredményei	131
5. Új és újszerű tudományos eredmények.....	137
6. Következtetések és javaslatok	138
7. Összefoglalás	145
SUMMARY	148
I. melléklet: Irodalomjegyzék.....	151
II. melléklet: Jogszabályok jegyzéke	170
III. melléklet: Ábrajegyzék.....	171
IV. melléklet: Táblázatjegyzék.....	173
Köszönetnyilvánítás	174

Dolgozatban szereplő rövidítések jegyzéke

ADAPT2DC = Adaptation to demographic change, Alkalmazkodás a demográfiai változásokhoz
AGENDA 2000 = 1999-es Közös Agrárpolitika reformja
AKG = Agrár-környezetgazdálkodási program
ÁROP = Államreform Operatív Program
ÁSZ = Állami Számvevőszék
BENELUX = Nyugat-európai államcsoport (Belgium, Hollandia, Luxemburg)
BREXIT = Egyesült Királyság kilépése az Európai Unióból
CLLD = Community Led Local Development, közösségvezérelt helyi fejlesztés
COVID-19 = Koronavírus járvány
EaSI = A foglalkoztatás és a szociális innováció európai programja
EB = Európai Bizottság
EFA = Ecological focus area, ökológiai fókuszterület
EFOP = Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program
EGK = Európai Gazdasági Közösség
EiT = Európai Tanács
EKOP = Elektronikus Közigazgatás Operatív Program
EMGA = Európai Mezőgazdasági Garanciaalap
EMOGA = Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalap
EMVA = Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap
ERFA = Európai Regionális Fejlesztési Alap
ESB = Európai Strukturális és Beruházási Alapok
ESPON = European Observation Network for Territorial Development and Cohesion, Európai Területfejlesztési és Kohéziós Megfigyelő Hálózat
ESZA = Európai Szociális Alap
ESZAK = Európai Szén- és Acél Közössége
ET = Európa Tanács
ETHA = Európai Tengerügyi és Halászati Alap
ETHAA = Európai Tengerügyi, Halászati és Akvakultúra Alap
EU = Európai Unió
EUMSZ = Európai Unió működéséről szóló szerződés
EURATOM = Európai Atomenergia Szövetség
FEAD = Rászoruló Személyeket Támogató Európai Segítségnyújtási Alap
FVM = Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium
GDP = Bruttó Hazai Termék
GINOP = Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program
GOP = Gazdaságfejlesztési Operatív Program
HACS = Helyi akciócsoport
HGF = Helyi gazdaságfejlesztés
HOPE = Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz
IIER = Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszer
IKOP = Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Program
IPA II = Előcsatlakozási Támogatási Eszköz második fázisa (2014-2020)
IPA III = Előcsatlakozási Támogatási Eszköz harmadik fázisa (2021-2027)
ISP = Instrument for Structural Policies for Pre-Accession, Az előcsatlakozási strukturális politikák eszköze
KA = Kohéziós Alap
KAP = Közös Agrárpolitika
KAT = Kedvezőtlen adottságú területek
KEHOP = Környezet és Energiahatékonysági Operatív Program
KEOP = Környezet és Energia Operatív Program
KKV = Kis- és közepes vállalkozások
KMOP = Közép-Magyarország Operatív Program

KÖFOP = Közigazgatás- és Közszolgáltatásfejlesztési Operatív Program
KÖZOP = Közlekedés Operatív Program
KPSZ = Mezőgazdasági termékpiacok közös szervezése
KSH = Központi Statisztikai Hivatal
LAU = Local Area Unit (helyi területi egység), 2017-től LAU 1 és LAU 2 összevonása
LAU 1 = Európai Unió területi lehatárolása - kistérség, járás
LAU 2 = Európai Unió területi lehatárolása - település
LEADER = Liaison Entre Actions pour le Development de l'Economie Rurale, Községi kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében
MAHOP = Magyar Halgazdálkodási Operatív Program
MATE = Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
MNVH = Magyar Nemzeti Vidék Hálózat
NATO = Észak-atlanti Szerződés Szervezete
NDK = Német Demokratikus Köztársaság
NATURA2000 = Európai ökológiai hálózat
NFT = Nemzeti Fejlesztési Terv
NSZK = Német Szövetségi Köztársaság
NUTS = Nomenclature of Territorial Units for Statistics, Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája
NUTS 1 = Európai Unió területi lehatárolása - nagyrégió
NUTS 2 = Európai Unió területi lehatárolása - régió
NUTS 3 = Európai Unió területi lehatárolása - megye
OECD = Organisation for Economic Co-operation and Development, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet
OP = Operatív program
PESCA = Promoting Environmentally Sustainable Commercial Aquaculture, A környezetileg fenntartható kereskedelmi akvakultúra előmozdítása
PHARE = Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies, Lengyelország és Magyarország: Segítségnyújtás gazdaságuk szerkezetátalakításához
PM = Partnerségi Megállapodás
ROP = Regionális Operatív Programok
RSZTOP = Rászoruló Személyeket Támogató Operatív Program
SAPARD = Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development, Speciális Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Csatlakozási Program
SAPS = Single Area Payment Scheme, Egységes Területalapú Támogatási Rendszer
SPS = Single Payment Scheme, Egységes Támogatási Rendszer
Széchenyi 2020 = Magyarország fejlesztési stratégiája 2014-2020 között
TÁMOP = Társadalmi Megújulás Operatív Program
TeIR = Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer
TEN-T = Transzeurópai közlekedési hálózat
TIOP = Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program
TL3 = Kisorégió
T-MER = Területfejlesztési Megfigyelő és Értékelő Rendszer
TOP = Terület- és Településfejlesztési Operatív Program
ÚMFT = Új Magyarország Fejlesztési Terv
ÚMVP = Új Magyarország Vidékfejlesztési Program
UNFPA = United Nations Population Fund, Egyesült Nemzetek Népesedési Alapja
V4 = Visegrádi Négyek
VÁTI = VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft.
VEKOP = Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program
VOP = Végrehajtás Operatív Program
VP = Vidékfejlesztési Program
YEI = Ifjúsági Foglalkoztatási Kezdeményezés

1. Bevezetés

1.1. A témaválasztásom indoklása

A témaválasztásom elsősorban az Európai Unió támogatások területi eloszlását és a népességmegtartó erőre gyakorolt hatását vizsgálja, különös tekintettel a Közös Agrárpolitika forrásaira Magyarország tekintetében, továbbá tipizálási eljárással feltártam a járások sajátosságait a magyar vidék vonatkozásában, illetve kísérletet tettem a magyar lakosság települési szintű népesség előrebecslésére.

Választásom indoklása elsősorban munkahelyemnek köszönhető, ahol egyik legfontosabb feladatom a gazdák számára elérhetővé és átláthatóvá tenni a támogatások lehívásaihoz szükséges bürokratikus útvesztőt. Továbbá falugazdászként lényeges, minél szélesebb körben tudjam tájékoztatni őket vidékfejlesztési pályázatok aktualitásairól. A gazdák egyik legfontosabb teendője a területalapú közvetlen támogatások lehívása, melyek gyakran szinte az egész éves jövedelmüket képzik. Ezen túl termelési hatékonyságuk, gazdaságuk versenyképességének növelése és termelési eszközeik fejlesztése szempontjából is kiemelt jövedelemként kezelendő. Ezért méltán kijelenthetjük, hogy a magyar és európai gazdák életében kiemelt szerepet kapnak a Közös Agrárpolitika I. és II. pilléres támogatásai, melyek túlbürokratizált rendszerében nehéz kiigazodni. Ezt az intervencionalista és túlszabályozott agrárpolitikát nem nézik jó szemmel a világgazdaság mezőgazdasági szereplői, valamint az Európai Unión belül is egyre élesebb hangok jelennek meg vele kapcsolatban, mivel a közösség források közel 38%-át tette ki a 2014-2020-as költségvetési ciklusban. Erősödnek a környezeti- ökológiai és tájvédelmet középpontba helyező törekvések, amik egyre szigorúbb feltételeket állítanak a mezőgazdaság alapanyag termelői számára. Hosszú és konfliktusokkal teli tárgyalások előzték meg a 2021-2027-es ciklus költségvetési forrásainak kialakítását, vagyis az Európai Mezőgazdasági Garanciaalap (EMGA) és az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap (EMVA) finanszírozási metodikáját, melyet jól jelez a 2021-2022-es két átmeneti év.

A közösségi politika további részét képezi a Kohéziós Alap és a Strukturális és Beruházási Alapok (ESB-alapok), mint az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA), Európai Szociális Alap (ESZA), Kohéziós Alap (KA), és Európai Tengerügyi és Halászati Alap (ETHA). Ezen alapok a területi egyenlőtlenségek mérséklését és kohézió erősödését szolgálnák. A V4-ek és azon belül Magyarország jelentős lemaradásban van a nyugati fejlett társadalmakhoz képest, ezért lényeges, hogy ezen források minél hatékonyabb felhasználása. Mivel 2021-től már Nagy-Britannia nem tagja az Európai Uniónak, ezáltal az egyik legnagyobb befizető ország lépett ki, ami komoly kihívások elé állítja a döntéshozókat, amit a COVID-19 válság tovább nehezített.

A másik indokom a vidéki népesség változását érinti. Mivel én is egy vidéki kisvárosban (Orosháza) élek és gyakran járom a kisebb falvakat, így tetten érhető a vidéki települések lakosságát érintő egyre nagyobb mértékű fogyás, zsugorodás, ami a gondozatlan és lakatlan ingatlanok számában jelentkezik legszembetűnőbben. Az 1980-as évek óta fogyatkozik a magyar lakosság lélekszáma, ami az Eurostat szerint (2023) 2050-re 9,2 millió körül, 2100-ra pedig 8,7 millió fog alakulni. A különböző népesség előrebecslések mind a magyar lakosság elöregedését és csökkenését prognosztizálják, ami leginkább a vidéki lakosság számának csökkenésében nyilvánul meg.

Így kezdett el érdekelni, hogy vajon milyen mértékben járulnak hozzá a támogatások a vidékgazdaság erősödéséhez és a lakosság helyben tartásához, továbbá az elmúlt két teljes Európai Unió ciklus alatt milyen változás ment végbe a nagyvárosi és rurális területeinkben.

1.2. A témaválasztásom aktualitása

Az Európai Unió feszült belpolitikai helyzete, az Egyesült Királysággal folytatott kilépési tárgyalások és a COVID-19 járvány okozta nehézségek ellenére sikerült pontot tenni a több éven át tartó tárgyalássorozat végére 2020. december 17-én, amikor is az Európai Tanács elfogadta a több évre szóló közösségi költségvetés keretét. Ennek köszönhetően soha nem látott mértékű fejlesztési forrás áll rendelkezésre a tagországok számára, ami 1074,3 milliárd euró tagországi befizetés mellé még 750 milliárd úgy nevezett Next Generation EU helyreállítási forrás társul a járvány gazdaságot sújtó negatív és tovaggyűrűző hatásainak mérséklésére. A legfontosabb eltérés a 2014-2020-as ciklushoz képest a Zöld Megállapodás (Green Deal), amit minden egyes Európai Unió pénzügyi alapnak szolgálnia kell. Ezek olyan fenntarthatósági és környezetvédelmi vállalkozások, amik áthatják a közösségi politika teljes hálózatát. Horváth egy „ambiciózus ötletgyűjteménynek” nevezte a Zöld Megállapodást (HORVÁTH, 2020). Három célkitűzése van, ami hatással lesz a közösség minden területére (EURÓPAI BIZOTTSÁG, 2019):

- 2050-re az üvegház hatású gázok kibocsátása megszűnjön,
- gazdaság növekedése elkülönítése az erőforrás-felhasználástól,
- az átalakulásnak vesztesei ne legyenek egyéni és területi szinten se.

Magyarország számára kiemelkedő érdek, hogy a továbbiakban is jelentős forrásokhoz jusson a területi kohézió, versenyképesség fokozása és a diverzifikáltabb fejlesztések okán. A vásárlóerő-paritáson mért GDP alapján jelentős lemaradásban van Nyugat-Európához képest, de még a V4-es országok között is csak Szlovákiát előzi meg 2021-ben. A közösségi források hiányában a felzárkózás szinte lehetetlen lenne. Magyarország 2021-ben 1700 millió euró közösségi költségvetésbe történő befizetése mellett több, mint 6200 milliárd forint forráshoz jutott. Ezért fontos, azok minél hatékonyabb lehívása, optimálisabb felhasználása és szakpolitikai stratégiák kialakítása, melynek alapját az elmúlt két teljes Európai Unió ciklus tapasztalatai alkotják.

Minden egyes ciklus KAP költségvetési tervének megvitatása heves vitákat vált ki az Európai Unión belül, ami egyre fokozódik. Ennek legfőbb oka, hogy sokan megkérdőjelezik a mezőgazdaság ilyen mértékű támogatottságát, ami kiteszi az EU költségvetésének több mint harmadát. Egyre szigorúbb környezet- és klímavédelmi elvárásokat támasztanak vele szemben, ez a gazdák számára versenyhátrányt jelent a világgazdaság kihívásainak való megfelelésben. A KAP céljait összhangba kell hozni a Zöld Megállapodás célkitűzéseivel, ami 2022-ben került csak elfogadásra, mert a járvány okozta pandémia miatt egyes tagállamok aggályosnak tartják a kitűzött célok elérhetőségét. A Közös Agrárpolitika mindig egy olyan téma, ami aktuálisnak mondható, de jelenleg igen nagy a relevanciája. Véget ért a 2014-2020-as ciklus és két átmeneti év után 2023-ban elkezdődik az új tényleges alkalmazása, miután 2021 júniusában sikerült konszenzusra jutni a Miniszterek Tanácsának és az Európai Parlamentnek. Timmermans szerint *„a tárgyalások során a Bizottság egy olyan új közös agrárpolitikán dolgozott, amely támogatni tudja a Zöld Megállapodást. A következő években megvédjük a nedves és tőzeges területeket, több termőföldet szentelünk a biológiai sokféleségnek, fellendítjük az ökológiai gazdálkodást, új jövedelemforrásokat nyitunk a gazdálkodók számára a szén-dioxid kibocsátás csökkentésének érdekében, és elkezdjük orvosolni az egyenlőtlenségeket a jövedelemtámogatás elosztásában.”* (EUROPEAN COMMISSION, 2021) Mivel Magyarországon kiemelt szereppel bír – 2020-ban a GDP 4,1%-át, a beruházások 4,3%-át és a foglalkoztatás 4,6%-át adta – a mezőgazdaság, mely elsősorban természeti adottságai miatt, továbbá kulturális tényezővel bír a vidéki életforma

megőrzésében, így fontos, hogy miként alakul a Közös Agrárpolitika a következő években. A mezőgazdasági termelés output felhasználójaként a rá épülő élelmiszeripar 2020-ban a GDP 2%-át, a beruházások 2,7%-át és a foglalkoztatás 3,2%-át adta (KSH, 2020). Érdeemes kiemelni, hogy a külföldi tulajdonú autóparral szemben jelentősen kisebb szeletet képvisel a GDP-ből, de ellentétben vele a megtermelt profit nem külföldön hasznosul. A mezőgazdaság a környezeti kihívásokon túl, olyan súlyos társadalmi kihívások elé is néz, mint a gazdatársadalom előregedése vagy az élők munkát igénylő ágazatok egyre fokozódó munkaerőhiánya. Jellemző az agrárium színterének számító vidék térszerkezetének és társadalmi belső struktúrájának periferizálódása.

A népesedési tendenciák előrebecslése is egy fontos témakör nem csak Európában, de a világban is, mivel a világ lakosságának folyamatos növekedése mellett az Európai Unió tagországai egyre fokozódó előregedéssel és az alacsony termékenységi rátáknak köszönhetően népességfogyással és növekvő munkaerőhiánnyal küzdenek. Ezen kívül a volt poszt szocialista országokban egyre jellemzőbb a fiatal munkaerő elvándorlása, amit elsősorban a nyugati államokban elérhető magasabb jövedelmek indukálnak. Magyarországon az erősödő negatív demográfiai és urbanizációs folyamatoknak köszönhetően egyre intenzívebb a zsugorodás és a periferizálódás öngerjesztő hatásaként jelentkező vidéki lakosság csökkenése (KOÓS, 2020). Nem csak rurális térségekben, hanem közép és nagyvárosainkban is népességcsökkenés mutatkozik. A KSH 2023-ban közölte a 2022-es népszámlálás első adatait, melyek szerint 9 millió 600 ezer körül alakul az ország lakónépessége, ami jelentős, 330 ezer fős fogyást jelent tíz év alatt. Véleményem szerint a szülő és munkaképes korú, vidéki fiatal lakosság fogyása a legégetőbb probléma, ami lehetővé tenné gazdaságilag, társadalmilag és környezetileg fenntartható Magyarországot. Életképes vidék nélkül nehezen tud megfelelni a globális gazdasági kihívásoknak és a klímaváltozás fokozódó hatásainak hazánk.

A témaválasztásom célkeresztjében, tehát két jelentős gazdasági és társadalmi feszültséget keltő témát helyeztem. Az egyik az Európai Unió közösségi szinten kiemelkedő költségvetéssel bíró Strukturális és Beruházási, Kohéziós Alapok és Közös Agrárpolitika támogatásai. A másik az egyre nagyobb társadalmi, gazdasági és térszerkezeti instabilitást okozó demográfiai folyamatok.

1.3. Kutatási kérdések, hipotézisek és célkitűzések

Öt hipotézist, hat kutatási kérdést és öt célkitűzést fogalmaztam meg a témával kapcsolatban.

Kutatási kérdések

K1: Európai Unió alapok kifizetései van népességmegtartó ereje a Strukturális és Beruházási Alapok, (2007-2021), EMVA (2007-2022) és az EMGA (2014-2019) forrásból származó közvetlen támogatások vonatkozásában?

K2: A vidékfejlesztést szolgáló EMVA forrásból származó kifizetések elősegítik a vidékgazdaság felzárkózását?

K3: Hozzájárulnak a vidéki lakosság helyben maradásához a közvetlen támogatások, vagy csak jövedelemkiegészítő szereppel bírnak, ami által fokozódik a tőkeerős gazdaságok birtokkoncentrációt elősegítő képessége?

K4: A jelenlegi tendenciákat alapul véve, hogyan változik Magyarország népessége települési szinten a XXI. század közepére?

K5: Figyelhető meg fejlődési zóna Magyarországon, ha van, milyen irányvonalai mutatkoznak meg?

K6: Milyen típusú vidéki terek figyelhetők meg, van egyáltalán olyan, ami fenntartható gazdasági és társadalmi potenciállal bír?

Hipotézisek

H1: Hazánkban a vidéki népesség megtartásában szignifikánsan kimutatható az Európai Unió forrásainak használata.

H2: A népességmegtartó erőt leginkább a versenyképesség és gazdaságfejlesztésre szánt források szolgálják, amik az operatív programokon keresztül valósulnak meg.

H3: A népességkoncentráció elsősorban a nagyvárosokban és régióközpontokban összpontosul, ami a vidéki életforma átrendeződését mutatja, így jelentősen csökkent a fiatalok vidéken maradása.

H4: A mezőgazdaság nem a fő megélhetési formát jelenti vidéken, melyben jövedelemkiegészítő közvetlen támogatások csekély szerepet játszanak.

H5: Feltételezésem szerint kialakulóban van egy nyugat-keleti fejlődési zóna Magyarországon, melynek köszönhetően a gazdasági fejlődés hozzájárul az életminőség javulásához.

Célkitűzések

C1: Az Új Magyarország Fejlesztési Terv és a Széchenyi 2020 program operatív programjainak megismerése, kifizetései népességváltozásra gyakorolt hatásának és területi eloszlásának feltárása járási szinten.

C2: A Közös Agrárpolitika II. pilléres támogatásainak megismerése az Új Magyarország Vidékfejlesztési Programon (2007-2013) és a Vidékfejlesztési Programon (2014-2020) keresztül, kifizetési mechanizmusának sajátosságainak ismertetése, népességváltozásra gyakorolt hatásának elemzése, területi eloszlásának és sajátosságainak feltárása járási szinten.

C3: A Közös Agrárpolitika I. pilléres támogatásainak megismerése a közvetlen támogatásokon keresztül és azok esetleges elvesztésének hatása a vidéki terek népességmegtartó erejére, továbbá az kifizetett összegek és igénylők időbeli változásának és területi eloszlásának vizsgálata járási szinten.

C4: Magyarország népességének települési szintű előrebecslésére tett kísérlet, amivel feltárhatom, milyen demográfiai folyamatok játszódhatnak le a XXI. század derekára, valamint azok területi sajátosságainak megismerése.

C5: Egy sokmutatós járás tipizálás elvégzése a gazdasági, társadalmi, környezeti, infrastrukturális és kulturális mutatókon túl az Európai Unió támogatások kifizetéseinek modellbe illesztésével, különös tekintettel a mezőgazdasági kifizetésekre.

2. Szakirodalmi áttekintés

*„Arra az osztályra kell a legnagyobb súlyt helyezniünk, amely önmagán legkevésbé segíthet, annak kell tanácsokat adnunk, azt kell segíteniünk, azt kell támogatnunk.”
/DARÁNYI IGNÁC „a kisemberek atyja”/*

A szakirodalmi áttekintés során a kutatásommal kapcsolatban kitértem a vidék és vidékgazdaság fogalomkörén túl, olyan térszervező folyamatokra, mint az urbanizáció, centrum-periféria modell, periferezálódás, zsugorodás vagy perforáció jelensége, amik mind jellemző folyamatok nem csak Európában, hanem Magyarországon is. Ezeken túl a területi tőke tulajdonságait és az exogén-endogén, valamint neo-endogén fejlesztési folyamatokat mutatom be, ami mind befolyásolhatja a térszerkezet változásait vidékies és városias területeken.

A EU forrásokkal kapcsolatban röviden bemutattam az közösség történelmét, jelentősebb reformjait. Kitértem az előcsatlakozási, ESB és KAP alapjainak bemutatására, illetve a róluk született hatáselemzések következtetéseire, amik megértése nélkülözhetetlen az operatív programok, EMVA és közvetlen kifizetések elemzése során.

Végül a települési népesség előrebecslés elvégzéséhez áttekintetem a világban, Európában és Magyarországra jellemző demográfiai folyamatokat és a témában született főbb kutatásokat.

2.1. A területi folyamatok és sajátosságai

2.1.1. Vidék és vidékgazdaság fogalmi háttere és lehatárolása

A vidékiség fogalmának kutatásával már görögök idejében is foglalkoztak. A városon kívüli vidéki területekre általában a khóra néven utaltak. A khóra szó eredeti jelentése "társaság" vagy "csoport", de kiterjesztett értelmében a vidéki területeket és a falvakat is jelölte. Gyakran használták a városiak, városok peremén és azon kívüli lakosok közötti kulturális és gazdasági különbségek megjelenítésére. Leginkább a mezőgazdaság és természeti erőforrások helye (NÉMETH, 1999; SAAVA, 2013). Az évezredek során jelentősen háttértartalommal bővítették, de alapvető jellemzői nem változtak.

A ruralitás fogalomkörével a modern világ történelmében az Egyesült Államokban kezdtek foglalkozni, ám az általuk megalkotott fogalmi lehatárolások nem voltak alkalmazhatóak Európában (KOVÁCS et al., 2015). Az európai kutatók körében kétféle módszertani elmélet kezdett meghonosodni, az egyik szerint nincs szükség egyáltalán a fogalom meghatározására, a másik alapján pedig bizonyos mutatókkal pontosan körülhatárolható térségről beszélünk (NEWBY 1980). Cloke szerint nem csak mutatókkal körülírható földrajzi meghatározás, hanem attól függ, milyen az ott élők belső attitűdje és élőhelyükről alkotott képe. Később arra a megállapításra jutott, hogy jellemzően mezőgazdaság és erdőgazdasági tevékenységet folytató területek, ahol sok a használaton kívüli földterület és a helyiek gondolkodásában fontos szerepet játszanak a környezeti értékek (CLOKE, 1985). Ezek a mai időkben is gyakran képzik az emberek alapvető gondolatát a vidékről.

KÁPOSZTA (2020) szerint a vidék fogalmának átalakulása alapvetően összefügg a vidék új szerepének megjelenésével, ami már nem csak az élelmiszer-előállítás helyszíne, hanem egy folyamatosan bővülő funkciókörrel rendelkező területet alkot. Ritter kutatásában döntően a centrumoktól távoli, városhiányos, valamint tartósan alacsony versenyképességi mutatókkal és foglalkoztatási adatokkal jellemezte a vidéket (RITTER, 2019). G. Fekete a centrum-periféria

modellen belül értelmezi a ruralitás fogalmát. Vidékiek egy térség, ha a nagyvárostól, metropoliszoktól és azok vonzáskörzetéről, valamint a növekedési centrumoktól távol helyezkedik el. A város alá rendeli a vidéket, ami függőségi viszonyban áll vele (G. FEKETE, 2013). SARUDI (2003) kiegészíti, hogy a városhoz képest életminőségben és önszerveződési hiánnyal küszködik, ezért is azonosítható a vidék perifériaként. Úgy gondolom, ezen állítás nem állja meg a helyét, mert az életminőség szintje nem feltétlen magasabb városban. Főleg, ha Európa egészét nézzük. Egy osztrák vidéken lehet sokkal magasabb életminőség érhető el, mint egy bolgár városias térségben.

Az OECD népsűrűség alapján a 150 fő/km² alatti térségeket vidéki területeknek tekintette melynek lehatárolása TL3-as szinten valósult meg, ami „kisebb régiók” szintje és összhangban van a NUTS rendszerrel (BÉKÉS, 2015). Ezek alapján három csoportot alakítottak ki:

- túlnyomóan városias, ahol a vidéki területeken élő lakosság aránya kevesebb, mint 15%,
- átmeneti, ahol a vidéki terekben élők aránya 15% és 50% közé esik,
- túlnyomóan vidékies, ahol a vidéki egységekben élők aránya több mint 50%.

A későbbiekben módosítást hajtottak végre miszerint, ha a túlnyomóan vidékies régió rendelkezik egy 200 ezer feletti lélekszámú várossal, ahol a lakosság legalább 25%-a él, átmenetinek tekinthető. Az átmeneti régió pedig városias, ha 500 ezer lakosságszámú várossal rendelkezik, ahol szintén a lakosság több mint 25%-a él (OECD, 2011).

Magyarországon Csatári 120 fő/km²-ben határozta a vidéki térségek küszöbértékét, mely szerint vidékinek az a térség tekinthető, ahol a népesség fele ezen könyökszabály alatti településen él (CSATÁRI, 2000; CSATÁRI – FARKAS, 2006). Ettől vannak kevésbé pontosított megfogalmazások is. BOROS (2011), szerint az a térség vidéknek tekinthető, ami nem esett áldozatul az urbanizációnak. Vagy például minden vidék, ami nem Budapest (CSATÁRI, 2004). KOVÁCS és társai (et al., 2015) szerint a vidékfogalom keresésének bukását jelenti, hogy az Európai Unió a 2014-2020-as ciklus keretében a tagállamokra bízta annak meghatározását. A Vidékfejlesztési Program az alábbiak szerint határozta le a rurális területeket (MINISZTERELNÖKSÉG, 2015; DANCSOKNÉ FÓRIS, 2022):

- minden 10 ezer főnél kisebb lakosságszámú terület,
- ahol meghaladja a 10 ezer fő feletti települések tanyás külterületei,
- kivéve Budapest és agglomerációja.

MAGDA és MARSELEK (2010) a vidékgazdaságot úgy értelmezi, mint a vidéki terek térgazdasága. SZAKÁL (1999) szerint a vidéki terek mezőgazdasági és nem mezőgazdasági tevékenységeinek összessége a vidékgazdaság. RITTER (2019) pedig vidék gazdasági sajátosságainak egyediségére és komplexitására hívja fel a figyelmet a fogalom meghatározás során.

FEHÉR (2005) a vidékgazdaság erőforrásait öt csoportba rendezte, melyek a humán erőforrás, települések, táj- és tájképi erőforrások, természeti erőforrások és egyéb erőforrások. A vidékgazdaság fejlődését KIS (2014) szerint a helyi és globális tényezők határozzák meg leginkább. Minden vidékgazdaság sajátos és egyedi, melyek eltérő fejlődései vagy hanyatlási pályát írnak le és a kihívásokra erőforrásaik alapján más és más válaszokat adnak. Kiemeli a kultúra (értékek, normák) jelentőségét, amiben a fenntartható vidéki terek alappilléret látja. Ezen túl kiemeli két fejlesztési területet is, mely a szubszidiaritás elvének megvalósítása és a helyi közösségek cselekvő és érdekérvényesítő képessége.

A vidéki terek lehatárolására több kutató (USDA ERS, 2012; COPUS et al., 2011; MARINI – MOONEY, 2006) is kísérletet tett. USDA ERS (2012) alapvetően mezőgazdasági, bányászati, ipari, kormányzati, szolgáltató és nem tipizálható kategóriákat határoltak le. MARINI és társa (et al., 2006) pedig gazdasági viszonyrendszereik alapján járadékszedő, függő és vállalkozó lehatárolást tett. COPUS és társai (et al., 2011) pedig az EDORA projekt keretében agrártársaság, szolgáltató vidék, változatos gazdasági szerkezetű ipari adottságokkal és változatos gazdasági szerkezetű szolgáltató adottságokkal rendelkező térségeket határolt le.

Véleményem szerint nincs egységes konszenzus a vidék és vidékgazdaság fogalmával kapcsolatban és várhatóan a közeljövőben sem fog kialakulni, de a népsűrűség, környezeti állapot és mezőgazdasági művelés a legfontosabb jellemzői. Kiemelném még, hogy a város-vidék és centrum-periféria fogalompárt a közvélemény összemosza, de ettől sokkal cizelláltabb megvilágítást érdemel. Vidék és vidék között is hatalmas fejlettségi különbségek lehetnek, amit sok tényező befolyásolhat, nem csak a népsűrűség.

2.1.2. Urbanizáció és folyamata

Az urbanizációs trendek alapján megkülönböztetjük a városodás vagy városiasodás fogalmát. Míg a városodás egy mennyiségi jellemző, ami a városokban élők lélekszámának növekedését foglalja magába, addig a városiasodás a rurális peremterületeken élők nagyobb részesülését a városi funkciókból, mely egy életminőségbeli fejlődést jelent (FÓRIÁN, 2007; JENEY et al., 2013). Egyes kutatók úgy vélik, hogy az urbanizáció következtében több ezer éves városok már biológiailag is olyan hatással vannak az emberre, ami az evolúció következő lépcsőjét idézte elő, amit homo urbis vagy homo sapiens urbis néven illetnek (LOSE, 2016; KENYERES, 2023).

KOVÁCS (2017) és ENYEDI (2011) négy szakaszát különbözteti meg a várossá fejlődésnek. Az első a városrobbanás, amikor a népesség koncentrációja növekedik. Ennek legfőbb oka az ipari forradalom és intenzívebb mezőgazdasági termelés. A városokban sok új munkahely jött létre és a mezőgazdasági termeléshez már koránt sem kellett annyi élőmunka, így annak mobilitása fokozódik a termőföldtől való „röghöz kötés” elengedésével (FODOR et al., 2016). Ezek a folyamatok térben és időben cizellálatlan mentek végbe. Hatalmas társadalmi konfliktusok (növekvő bűnözés), környezeti, közigazgatási és infrastrukturális nyomás keletkezett a városokban.

Ebből következik a második, úgynevezett szuburbanizációs szakasz. A városi hátrányok következtében a családvállalás szakaszába lépő fiatalok és nyugodtabb életkörülményekre vágyó idősebb lakosság a város külső peremére költözik, így a városok szétterülése indult meg, mivel nem csak a lakózónák kerültek a szuburbán térbe, hanem városi funkciók is. Ezek alapján a szuburbanizáció több típusát is megállapíthatjuk, mint az ipari, demográfiai, rekreációs, szolgáltató vagy kereskedelmi. Bajmócy a szuburbanizáció két szakaszát emeli ki, melynek első fele már centrum felé áramlás során megjelenik, amikor szigetszerű vándorlási zónák jelennek meg a periférián, de még csak lakóhelyek szintjén. Második szakaszban már szuburbanizációs gyűrűről beszélhetünk, amit beruházásnövekedés is ösztönöz (BAJMÓCY, 2003; ENYEDI, 1988).

Harmadik szakasz a dezurbanizáció, lényege szerint a város centrumtérségeinek gazdasági hanyatlása megy végben, aminek következtében az városias területeken túli külső periféria fejlődése következik be. Fejlett világ esetében ez a szakasz a 70-es évekre tehető, amit az olajválság és a posztfordista gazdaság megszilárdulásának hiánya okozta. A városelhagyás okai

közé tehető, hogy a technológia fejlődésével lehetővé válik bizonyos esetekben a távmunka. Ösztönzőleg hat rá a környezeti tényezők felértékelődése és a vidéki életforma növekvő presztízse (KOVÁCS – VIDA, 2016).

A negyedik szakaszt reurbanizációs szakasznak is nevezik, ám Enyedi ezt nem ismeri el. Véleménye szerint, ennek a városokban történő új és gyors népességnövekedésre nem adtak megalapozott választ. Úgy gondolja, hogy nem elég a városrehabilitációs programokkal és ingázási idővel indokolni. További kutatásai során arra jutott, hogy az informatika forradalmának köszönhetően a koncentrációnak csökkenni kellett volna. A szellemi tudás és szolgáltatások – főleg azok minél magasabb szintű térbeli koncentrációja – a fejlődés középpontjába történő helyezésével a kapitalizmus világszintű elterjedését és a globális nagyvárosi régiók terjeszkedését szolgálja. Kiemeli még, hogy ezen folyamat az előző urbanizációs szakaszokhoz képest nem térben és időben cizelláltan, hanem az egész világon egyszerre zajlott le (ENYEDI, 2011).

Az urbanizálódó városok arányának első nagy emelkedése Magyarországon az I. Világháború miatt következett be, amikor (kivéve Budapest regionális ellenpólusai: Temesvár, Zágráb, Pozsony, Nagyvárad, Kassa) nagy területű, alacsony népsűrűségű, falusias tereket veszített el. 1950-re a városban élők aránya elérte a 36%-ot, amit a kommunista iparosítás és „falurombolás” tovább fokozott. Így 1990-re a lakosság majdnem 62%-a már urbanizált területeken élt. A városiasodást növelte, hogy a központi politika bővítette a városok körét, így 1970-ben 73, majd a rendszerváltozáskor már 166, míg a szocialista korszak utáni „jutalmazás” következtében 346 városi jogállású település lett, amik többsége városi funkciókkal nem rendelkezett. A világgazdasági versenybe bekerülve sok térség elveszítette húzóágazatát, így mérvadóvá vált a külföldi tőke betelepülése. Nyugat-Európához képest késve bár, de az életképebb nagyvárosoknál megindult a szuburbanizációs folyamat (KOVÁCS, 2017).

Úgy gondolom, akár egy Kondratyjev ciklusként is tekinthetünk az urbanizáció folyamatára, mint a fejlődés szintjére, ami következtében a városi és vidéki terek pólusai közt hullámzik a lakosság érdeklődése, de hosszú távon emelkedik a városok és városias terekben élők aránya. A COVID-19 hatására a nagyvárosi népesség munkahelyeket veszített és a globális piacon versengő vállalatok termelési láncainak megszakadása vagy akadozása is bekövetkezett. Szirmai szerint ezeknek lehet egy szuburbanizációt erősítő hatása, mely újra a vidéki terek felértékelődését hozza el. Ilyen erősítő hatása lehet a szegénynegyedek (slumok) számának és területének növekedése, lakóhelyi igények változása (főleg az Y generációnál), ingázó életforma elhagyása, home-office elterjedése vagy a munkanapok számának csökkentése (4 napos munkahét) és a jobb módúaknál a második otthon vidéken (SZIRMAI, 2021). Véleményem szerint tartós trendváltást nem fog okozni a járvány Magyarországon, mivel a munkalehetőségek és városi funkciók előnyei a fiatal lakosságot mind a nagyobb városokba és városiasodott térségekbe terelik, továbbá népszerű a városba költözés. Amíg a vidéken nem érhetők el ezen funkciók túlnyomó része, addig nem feltételezhető, olyan mértékű változás, ami trendfordulást mutatna.

2.1.3. Centrum-periféria modell sajátosságai

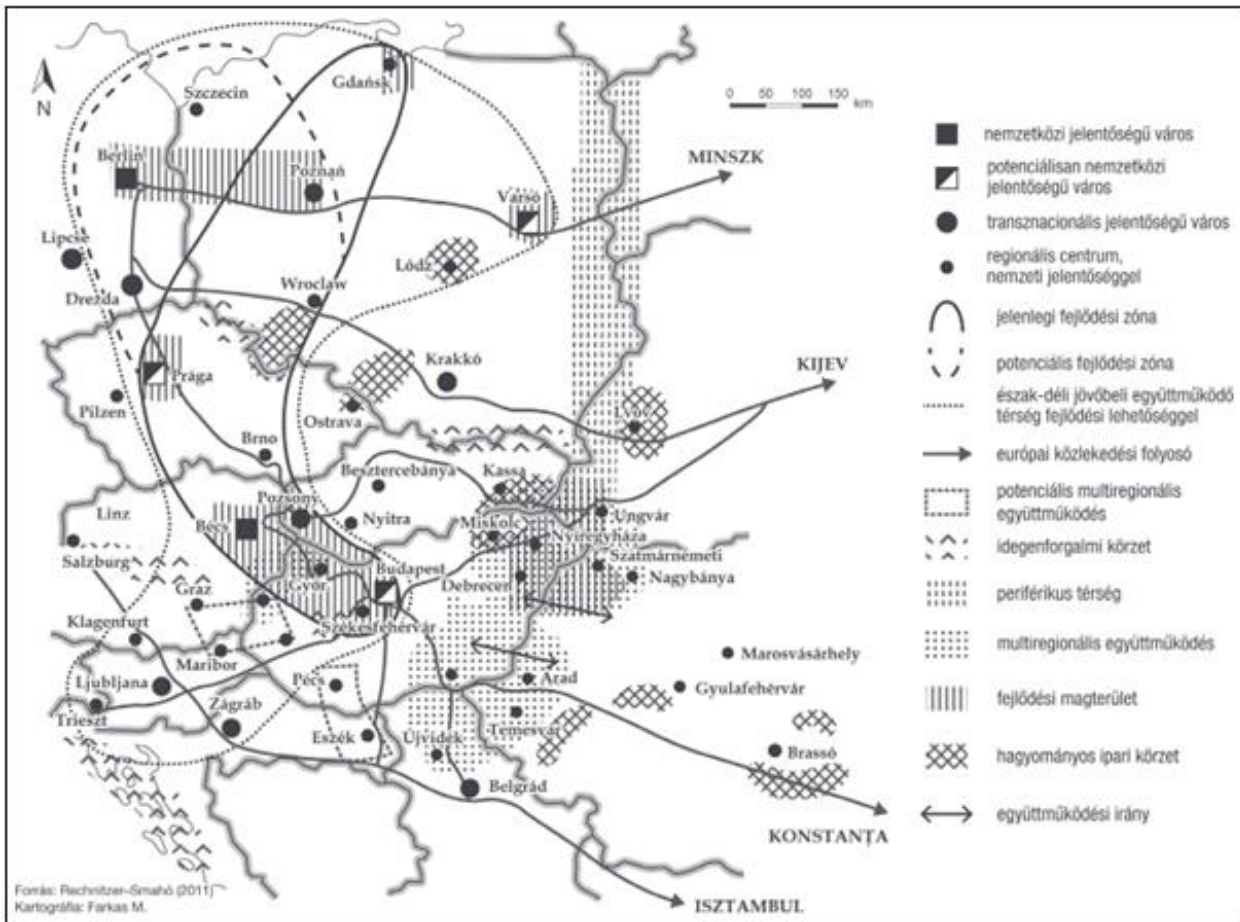
A centrum-periféria modell első megjelenése egy chilei kutató (PREBISCH) nevéhez fűződik a II. Világháború után, aki Dél-Amerika országainak területi vizsgálata során jutott arra a következtetésre, hogy a világgazdaságban a szegény és gazdag országok közötti területi különbségek oka a kereskedelmi monopolizmus foka. Az eltérő profitszintekkel rendelkező országok között függőség alakul ki (PREBISCH, 1949; LINGE, 1988; WALLERSTEIN, 2010).

Ezzel az országok közti dependens kapcsolatot, a központ és peremterület közti ellentét, vagyis a centrum és periféria viszonyrendszerének felismerését hozta el.

Ennek továbbfejlesztett és jobban kibontott elméleti hátterét WALLERSTEIN (1974) foglalja össze, aki a világgazdasági rendszer történelmi kialakulásán és működésének felvázolásán túl kifejti, hogy az országok közti dinamikák fő mozgatórugója a kapitalizmus és az iparosodás mértéke. A centrum-periféria modell a gazdasági hatásokon túl politikai és társadalmi vetülettel is rendelkezik. BOURDIEU pedig kiemeli a kulturális tényező fontosságát is a társadalmi tőkén belül (BOURDIEU, 1998; BLAHÓ, 2012). Ezen interdiszciplináris felismerésének köszönhetően fontos értelmezést nyújt a globális gazdaság, társadalmi egyenlőtlenségek és területi anomáliák megértésében. További jelentős kutatója a modellnek ARRIGHI (2007), aki arra mutat rá, hogy a folyamatok nem statikusak. A gazdasági erőforrások folyamatos áramlásának következtében úgy véli a periférikus vagy félperiférikus térségek felzárkózhatnak, és új centrumterületek jöhetnek létre. Úgy vélem ezek a felzárkózási folyamatok tartósan csak lassan és szerteágazó fejlesztésekkel érhetőek el. Detroit fejlődését az autóipar robbanásszerű tömeggyártása okozta, aminek hanyatlásával elvesztette szerepkörét, ennek okán gazdasági és társadalmi hanyatlás indult el.

Ellenben CARDOSO és FALETTO (1979), a dependencia elmélet kidolgozói úgy vélik, a centrumok – pénzügyi és technológiai erőforrások birtokosai – kiszívják az erőforrásokat a perifériából, amíg azok nem függetlenednek, nem lesz esélyük a felzárkózásra. Az endogén erőforrásaik hasznosítása során alakulhatnak új centrumokká. Véleményem szerint a periféria teljes elhatárolódása a centrumtól nem kedvező a leszakadó térségek felzárkózásának szempontjából. SIMON (2011) kutatása szerint is a tőkeintenzív fejlesztési technikák nem elegendők a perifériákon tapasztalható alulfejlettség megoldására és a helyi erőforrások bevonásával integrált vidékfejlesztésre van szükség.

Európát illetően a centrum-periféria viszony kapcsán a legfejlettebb országok, Németország, Nagy-Britannia és Franciaország, Svájc, Észak-Olaszország, valamint a Benelux államok. Európai magrégióját ők alkotják az Európai Pentagon sarokpontjaival, melyet London, Párizs, Milánó, München és Hamburg alkotnak. Ennek képerre rajzolta fel Rechnitzer és Smahó Közép- és Kelet-Európa fejlődő térségét, aminek központi eleme a Gorzelak által megalkotott kelet-európai bumeráng, ami északon Gdansk és délen pedig Budapest határol (RECHNITZER – SMAHÓ, 2011). Ha a Kék banánhoz viszonyítjuk ezen félperiférikus (KOZMA, 1988) fekvésűnek mondható térségben is kirajzolható egy fejlettebb központi rész, amit EGRI és LITAUSZKY (2012) Közép-európai Pentagonnak nevezett el Budapest, Bécs, Prága, Berlin és Varsó sarokpontokkal. Két lényeges fejlődési irány mutatkozik, az egyik délen Ljubjana, másik pedig Varsó felé. Ahogy 1. ábrán is látszik, valamint PIKE és társai (et al., 2017) elemzése is rámutat, hogy Lengyelország nyugati fele fejlettebb, aminek egyik húzóágazata a turizmus, továbbá a keleti periférikus viszonyokat mutat, amik jellemzően rurális beállítottságú és alacsonyabb életszínvonalat biztosít az ott élők számára. Fontos megállapítást tettek, hogy az országok közti területi különbségeknél sokkal nagyobb a régiók közti fejlettségi eltérések. Ezt NEMES-NAGY (1996) azzal indokolja, hogy a szocializmus évei alatt sokkal kiegyenlítettebb regionális térszerkezet volt jellemző, mint a piacgazdasággal rendelkező országoknál, de ez csak látszólagos volt, mivel a nemzetközi eladósodás következtében mesterségesen létrehozott, kiegyenlített jövedelmi viszonyok teremtették. Ezért a rendszerváltozás után jelentős regionális területi egyenlőtlenségek alakultak ki, ami a perifériákon rohamos leépülést indította el.

1. ábra: Kelet-Közép-Európa térszerkezeti modellje az 1990-es években

(Forrás: RECHNITZER – SMAHÓ, 2011)

Magyarország centrum-periféria viszonyainak meghatározása szempontjából fontos visszamenni egészen az I. Világháborút követő területi elcsatolásokat végrehajtó Trianoni békeszerződésig (1920). Előtte is Budapest töltötte be a központi szerepet az ország irányításában, aminek periférikus régióközpontjai vagy ellenpólusai voltak BELUSZKY (1999) szerint Kassa, Nagyvárad, Kolozsvár, Arad, Temesvár, Pozsony, Szeged, Debrecen, Pécs. A felsorolt kilenc központból csak az utóbbi három maradt meg, ezért egy hatalmas „vízfej” jött létre az ország közepén. FARAGÓ (2010, 210. o.) is megerősíti „Magyarországon pótolhatatlanul hiányzik egy városkategória (400–600 ezer lakos), és jelenleg a hazai nagyvárosaink (?) nem képesek nemzetközi, akár határon átnyúló regionális szerepkört betölteni, ami tovább erősíti a „Budapestország” szindrómát. Sőt, a második vonalba tartozó városaink még NUTS 2 nagyságú/típusú régióépítéshez is gyengék.” KINCSES és TÓTH (2020) gravitációs számításai alapján úgy gondolják, hogy Magyarországon belül nem is marad regionális térszervező képességű ellenpólus, hanem Zagráb után, Pozsony-Kassa és Nagyvárad-Kolozsvár tartozik ide. Ezeket a határon átnyúló fejlődési térségek a térképen (1. ábra) is jól láthatók. A Dél-alföldi régió esetében Szeged, Arad, Temesvár és Újvidéket határolja le. Másik jelentős zóna keleti periférián Debrecen, Nagyvárad, Ungvár, Kassa és Miskolc. A térség magrégiója pedig egyértelműen a Budapest, Bécs, Pozsony háromszög.

A centrum-periféria viszonyrendszer többféle módon is kimutatható Magyarországon. Nemes-Nagy centrum-periféria elemzése a határmenti várostérségek vizsgálatával négyféle területi típust határolt le, melyek a központi mag mellett a dinamikus perem, külső és a belső periféria. A központi mag Budapest, a dinamikus perem Budapest agglomerációja, külső periféria

a határmenti területek és a belső pedig a földrajzi fekvése miatt háttérebbe szoruló térségek (NEMES-NAGY, 1996; KÁPOSZTA, 2007). CSOMÓS (2009) lehatárolása alapján Budapest regionális ellenpólusai csakis Debrecen, Szeged és Pécs lehet, ezenfelül még Miskolc, Győr és Nyíregyháza kiemelkedő.

EGRI és KŐSZEGI (2020) pedig autópálya-hálózatról végzett kutatásában arra a következtetésre jutott, hogy gazdasági, társadalmi és infrastruktúra szempontjából a centrum-periféria viszonyai igen összetettek. Az infrastruktúra fejlesztése nélkülözhetetlen, de magában nem elég, erre nagyon jó példának hozták Salgótarján, Miskolc vagy Kazincbarcika esetét. Ez is egy értelmezhetőségi lehetőséget adja a centrum-periféria viszonyrendszerének.

Vonzó és taszító erők hatnak folyamatosan, melyek az aktuális urbanizációs trendekkel a vidéki perifériák kiürülését vetítik előre mindamellet, hogy a regionális szerepet betöltő centrumtérsgben is népességfogyás tapasztalható. Úgy vélem, hogy Magyarországon megoldás lehet, ha Budapest ellenpólusainak tökevonzó képességét növelnék és lehatárolnának másodlagos centrumtérsgeket, amik megfelelő infrastruktúra kialakításával térbeli hálózatot alkotnának.

2.1.4. Exogén, endogén és neo-endogén növekedési elméletek

Az exogén növekedési modell (Solow-Shaw modell) alapján a gazdaság teljesítménye emelkedik azáltal, hogy az új technológiák és humántőke növeli a termelékenységet és a hatékonyságot. Hangsúlyozza az innováció és a technológiai fejlődés fontosságát a hosszú távú gazdasági növekedés szempontjából, ami ösztönzi az országokat, hogy fektessenek be az oktatásba, kutatás-fejlesztésbe annak érdekében, hogy növeljék a humán tőkét és a technológiai előrehaladást. KUNCZ (2017) szerint Solow modelljének hibája, hogy fenntartható gazdasági növekedést csak a technológia folyamatos fejlesztésével lehet elérni.

Ezzel ellentétben az endogén fejlődés egy olyan gazdaságfejlesztési megközelítés, amely a helyi erőforrások kiaknázására és a helyi gazdaság megerősítésére összpontosít. Az endogén fejlődési modell szerint a helyi gazdaságfejlesztés kulcsa azon képességben rejlik, hogy a lokális közösségek saját erőforrásaikat felismerik, fejlesztik és eredményesen hasznosítják azokon a területeken, ahol a legnagyobb potenciál rejlik. Az endogén elmélet figyelembe vette a területek sajátosságait, diverzitását és arra alapozott fejlesztési lehetőségeket kínált (KÁPOSZTA, 2014). Úgy gondolom a periférikus, félperiférikus és jellemzőn vidéki területek fejlesztése endogén módon csak bizonyos esetekben lehetséges, mivel gyakran az előregedő és alacsony végzettséggel rendelkező vidéki terekben nincs meg a kellő belső indíttatású ösztönző erő, tudás és képesség a fejlesztések aktivizálásához.

Míg a városi területek fejlesztésénél elfogadható, addig a rurális területek szempontjából a 70-es évek második felében az exogén fejlesztési elméletet felváltotta az endogén erőforrások kiaknázását célzó fejlesztéspolitika. A két modell vidékfejlesztési szempontból történő összehasonlítását WARD és társai (et al., 2005) mutatták be szemléletesen. A háború utáni intenzív iparosítás szülte exogén modell a városi területeket részesítette előnyben és a vidék marginalizálódását szolgálta. Az elmélet szerint a városok alkották a növekedési pólusokat és fejlesztésük hatására bekövetkező fejlődési kiáramlások következtében zárkózott volna fel a periféria, ami nem következett be. A vidék felzárkózása rajta kívül álló tényezőktől függött és folyamatos támogatásra szorult, ami viszont csak egyes szerkorok fejlődését szolgálta. Ezeket a hiányosságokat felismerve az exogén elméletek széles körű bírálatával a belülről építkező, vidéki fejlődést célzó megközelítések váltak népszerűvé. Három alappillére volt, amire építkezhetett egy endogén fejlesztési stratégia, ezek a természeti, kulturális és humán erőforrás adottságok. Az 1.

táblázatban láthatjuk a Wardék által összefoglalt exogén és endogén fejlesztésméletek közti különbségeket. Az exogén elmélet egyértelműen ipari-termelékenységi szempontból közelíti meg a fejlesztés hajtóerőjét, míg az endogén elmélet a diverzifikált lokális gazdaságban látja az eredményes fejlesztési potenciált.

1. táblázat: Endogén és exogén vidékfejlesztési modellek

Tényezők	Exogén fejlesztés	Endogén fejlesztés
Kulcstényezők	Méretgazdaságosság és koncentráció	Helyi erőforrások felhasználása a fenntartható fejlődésért
Dinamizáló erő	Városi növekedési pólusok (exogén hajtóerők a vidéken)	Helyi kezdeményezések és megállapítások
Vidéki területek funkciói	Élelmiszer és primer termékek a városi gazdaság kitágításáért	Sokrétű szolgáltatás alapú gazdaság
Fő vidékfejlesztési problémák	Alacsony termékenység és periferalizáció	A térségek és csoportok korlátozott gazdasághoz való felfűződése
Vidékfejlesztés fókusza	Agrárium modernizálása, munka ösztönzés és tőkemobilitás	Kapacitások fejlesztés, kirekesztés elkerülése

(Forrás: WARD et al., 2005)

RECHNITZER (1993) és LUKOVICS (2008) 8 pontban foglalta össze az endogén erőforrásokat, amik egy térség belső tényezőire építkező fejlődését szolgálhatják:

- Tőkepotenciál, melynek lényege, hogy milyen tőkeellátottságú egy térség.
- Munkaerő tulajdonsága, vagyis vannak-e olyan képességeik, amire lehet építeni.
- Infrastruktúra állapota és fejlettsége, gondolok itt vasút, autópálya repülőtér, kikötő stb.
- Földrajzi helyzet, esetleg egy metropolisz közvetlen agglomerációjában elhelyezkedő dinamikus fejlődő kistéleplülés vagy egy periférikus határmenti zsákfalú.
- Környezeti állapot és minőség, egy tiszta levegővel rendelkező csendes vidéki településen turisztikai és rekreációs szempontból kihasználható előny.
- Piaci kapcsolatok.
- Szocio-kulturális adottságok, mint a Mohácsi Busójárás vagy a Csíksomlyói Búcsú turisztikai vonzóereje.
- Döntési-intézményi és hatalmi rendszer – politikai erő nagy befolyással bír a helyi erőforrások elosztásában (BRAITWAITE, 2009) –, ami támogathatja például a betelepülő külföldi működőtőkét támogatásokkal vagy kedvezményes adózással.

A felsorolt tényezőket KÁPOSZTA (2014) kiegészítette még további 3 elemmel. Az egyik, ami az Európai Unión belül a támogatások lehívásához nélkülözhetetlen adszorpciós képesség, másik a működőtőke jelenléte és annak összetétele. A nagy külföldi működőtőke ellátottság kiszolgáltatottá teszi a térséget, mert a stratégiai döntések nem helyben születnek. Utolsó pedig a szabadon elkölthető jövedelem, ami szintén fontos elem a helyi gazdaság helyzetbe hozásánál. Szerintem ezek tényezők nélkülözhetetlenek a helyi gazdaság fejlesztése során.

Egyes kutatások bírálják az endogén elméletet is, mivel nagyon bezárkózva és belülről fejlesztve az exogén elméletek ellentétéként saját magát korlátozza a leghatékonyabb fejlesztéspolitika megvalósításában (WARD et al., 2005; LOWE et al., 1995). NEMES és HIGH (2009) kiemeli, hogy a legcélravezetőbb integrált fejlesztéspolitika a két eltérő irányzat integrálásából jöhetne létre. Ezt neo-endogén fejlesztéspolitikának nevezik, melynek alapja a belső adottságokra való építkezés, ami a külső tényezőket is számba veszi és építkezik rájuk. Fontos a helyi fejlődés motorját képező intézményi háttér létrehozása, ami facilitátora a fejlődés

előmozdításának. Ilyen szervezetek a KAP II. pilléréhez tartozó LEADER közösségek vagy az MNVH. Ezek a törekvések nem érték el átütő sikert a vidékgazdaság felzárkóztatásában és népességmegtartó erő fokozásában. Úgy gondolom, a vidéki terek felzárkóztatása neo-endogén fejlesztéspolitikával lehet a leghatékonyabb, mivel egy zsugorodó térség forrás és innovatív tőkevonzó képesség hiányával küszködik.

2.1.5. Területi tőke

A területi tőkéről a leginkább elismert magyar és külföldi kutatók (OECD, 2001; LENGYEL, 2012; BODNÁR, 2013; CAPELLO – NIJKAMP, 2011; JÓNA, 2013; CAMAGNI – CAPELLO, 2009; TÓTH, 2011; PÓLA, 2019, CAPELLO et al., 2009) fogalmi meghatározása sokrétűnek mondható, de konszenzus van benne, hogy a területi tőkét az endogén vagy neo-endogén növekedésmélet keretein belül értelmezhetjük. Az endogén és neo-endogén növekedésmélet nehézsége abban rejlik, hogy egy térség belső erőforrásai nehezen lehatárolhatók. A területi tőke, olyan anyagi vagy immateriális erőforrásokat jelent, amelyeket a területen fejlesztenek ki és használnak fel a gazdasági növekedés és a fejlődés érdekében. Ez magában foglalhatja a technológiát, az infrastruktúrát, a szellemi tulajdont, a helyi gazdasági és intézményi kapacitást. A területi tőke tehát lehet az endogén erőforrásokhoz kapcsolódó infrastruktúra vagy tudás, de nem feltétlenül azonos velük. Az endogén erőforrások és a területi tőke hasonló jellegű erőforrások lehetnek, de többnyire az endogén erőforrásokon alapulva fejlesztett infrastruktúrára és szellemi tőkére épül.

Területi tőke első megfogalmazása az OECD (2001, 15-16. o.) tanulmányában került definiálásra, miszerint minden régió *„különbözik más régiók területi tőkéjétől, és bizonyos beruházások a tér egy pontján magasabb megtérülést tesznek lehetővé, mint a tér bármely más pontján, mert jobban illeszkednek a területhez.”* Ez a megfogalmazás a komparatív előnyök tényezőiként értelmezi a területi tőkét.

PÓLA (2013) kiemeli, hogy a területi tőke nem kimondottan gazdasági jellegű, hanem a fejlődés összetett folyamatán keresztül a végső cél elérésének eszköze a társadalmi jólét megteremtése érdekében. Fontosnak tartja a jövőről alkotott elképzelés bevonását a fejlesztési politika kialakításánál.

JÓNA (2013) szerint az elmaradott területek újradimenzionálásában a területi tőke az empirikus adatok és immateriális javak számbavételével, akár az eddig előtérbe került és bújtatott tényezőket is felismeri. Így átfogóbb képet nyújt a fejlesztési és támogatási politikák kialakításához.

SZABÓ és TÓTH (2016) a területi tőke fogalmaink vizsgálta mellett fontosnak véli a területi fejlettség (területi tőke birtoklása) és fejlődés (területi tőke mozgásba hozása) viszonyának meghatározását. Úgy feltételezik, hogy nincs közöttük lineáris kapcsolat és egyes tőkejavak megléte nem okoz általánosítható fejlődést. Kiegészíteném, hogy ezen tőkejavak területi eloszlása is meghatározó lehet fejlődés szempontjából.

Területi tőke számba vételének meghatározására több törekvés (AEIDL, 1999; BRAITWAITE, 2009; ILLÉS, 2009; OECD, 2011) is megvalósult, de a leginkább sokrétű és koherens módon az olasz kutatók (Camagni, Capello) foglalták össze. A 2. ábra vízszintes alján a tárgyasultság szerint materiális, vegyes és immateriális javak foglalnak helyet. Függőlegesen pedig a rivalizálás szintjét a birtoklás tekintetében láthatjuk. A rivalizálási szintet nézve alacsony a közjavak tekintetében, majd átmenetet képeznek a kevert és klubjavak közt és a magas szintű magánjavak között. A mártix sajátossága, hogy mérhetőséget is mutat a tárgyasított (hard) és nem

tárgyasított (soft), vagyis nem mérhető javak között. A területi tőke alaptényezői a négyyszög csúcsaiban helyezkednek el: magán állótőke, társadalmi állótőke (úthálózat), humán tőke, társadalmi tőke (BODNÁR, 2020; LENGYEL, 2012).

R i v a l i z á l á s	Magas rivalizálás (magán javak)	Magán állótőke állomány Pénzben kifejeződő extemáliák (hard) Díjköteles javak (kizárólagosság)	Kapcsolati magán szolgáltatások: - a cégek külső kapcsolatai - K+F eredmények transzfere Egyetemi spin-offok	Humán tőke: - vállalkozókészség - kreativitás - magán know-how Pénzben kifejeződő extemáliák (soft)	c	i	f
	(klub javak)	Tulajdonosi (saját) hálózatok Kollektív javak: - tájkép - kulturális örökség (magán 'együttesek')	Kooperációs hálózatok: - stratégiai szövetség K+F-ben és tudásban - PPP a szolgáltatásokban és tervezésben Természeti és kulturális erőforrásokkományzása	Kapcsolati tőke: - együttműködési képesség és kollektív tevékenység - kollektív kompetenciák	b	h	e
	(kevert közjavak)	Erőforrások: - természeti - kulturális Társadalmi állótőke: - infrastruktúra	Ügynökségek a K+F transzferére Befogadóképesség az új eszközök iránt Agglomerációs és körzeti előnyök	Társadalmi tőke: (önkéntes részvétel) - intézmények - magatartásminták, értékek - bizalom, reputáció	a	g	d
Alacsony rivalizálás		Tárgyi javak (hard)	Vegyés javak (hard + soft)	Nem tárgyi javak (soft)			

2. ábra: Területi tőke összetevői

(Forrás: LENGYEL, 2012, 162. o.; CAMAGNI, 2008, 38. o.)

TÓTH (2011) kiegészítette a Camagni által készített ábrát saját meglátásával, miszerint a területi tőke tárgyi és nem tárgyi javait vontta össze. Gazdasági, szociológiai, valamint szociálpszichológiai kategóriák alapján rangsorolta őket. Így tárgyi jellegűek közé került a gazdasági tőke, termelt tőke, névleges tőke, befektetési tőke, természeti tőke és immateriális a humán tőke, kreatív tőke, pszichés tőke, kulturális tőke (megtettesült, tárgyasult, intézményesített), kapcsolati tőke, szervezeti tőke, strukturális tőke, társadalmi tőke és szimbolikus tőke. Tóth szemlélete egy egészen más és kiterjedtebb soft javak halmazát mutatta be számunkra, ami jól kiegészíti a széles körben elfogadott olasz szerző lehatárolását a területi tőkével kapcsolatban.

Egy térség területi tőkájének feltárása nehéz feladat, mivel minden egyes terület különböző adottságok és erőforrástényezők halmaza, aminek feltárása csak a helyi szereplők bevonásával lehetséges. Úgy vélem egy térség felzárkóztatása szempontjából a területi tőkejavak elemeinek feltárása elengedhetetlen a helyi fejlesztéspolitika kialakítása során.

2.1.6. Zsugorodás és perforáció fogalmi háttere és területi sajátosságai

A legkorábban a berlini fal leomlása előtt, az NDK-s területek elemzése során került előtérbe a zsugorodás, mint jelenségszoport (HÄUßERMANN – SIEBEL, 1987). Majd a volt posztoszocialista országokkal kapcsolatban került említésre és lett egyre elterjedtebb a brit társadalomkutatók szakirodalmi kifejezéseinek körében. Kezdetben a „hanyatlás” szó használata volt elterjedtebb, mint hanyatló városok vagy régiók, majd 2000 után a zsugorodó (shrinking) városok nomenklatúrája vált elterjedtebbé (JELLINEK – VIRÁG, 2020; SUGRUE, 2005).

Zsugorodást talán GRASLAND (2008) definíciója foglalja legegyszerűbben össze, miszerint a lakosság egy generáció alatti fogyása, ami megkülönbözteti a tartós fogyást és enyhébb népességingadozást. Másik elmélet szerint már zsugorodásnak számít, ha évi 1%-ot csökken a lakosság lélekszáma (OSWALT – RIENIETS, 2006). PIRISI és TRÓCSÁNYI (2015) úgy véli már egy évi fél százalékos tartós csökkenés is marginalizálódáshoz vezethet. A városi terek zsugorodásának egyik legszélesebb körben elfogadott definícióját, miszerint *„a sűrűn lakott városi terület, amely egy része népességfogyással néz szembe (legalább 5 éve, évente több mint 0,15%-kal), másrészt gazdasági átalakuláson megy át néhány szerkezeti válságot mutató tünettel.”* (WIECHMANN, 2007; DI PIETRO, 2021) Ennél pontosabb megfogalmazást COPUS és társai (et al., 2021) kutatásaira építkezve az ADAPT2DC elemzés elvégzésénél használtak 2001-2011 között, ahol meghatároztak küszöbértéket a vármegyei (NUTS 3) és a települési (LAU) szinteken. Előbbinél 2%, míg a másodiknál 5%-os esés már tartós zsugorodásnak mondható (SIMON – MILESKOVÁ, 2014). Így már nem csak az időtáv, hanem a területiség is fontos szerepet kapott, ugyanis felismerték, hogy még egy megyén belül is lehetnek jelentős területi egyenlőtlenségek, amiket érdemes vizsgálni. Úgy vélem nincs konszenzus, hogy milyen mértékű fogyás okoz zsugorodást, de véleményem szerint bármekkora tartós népességcsökkenés zsugorodáshoz vezethet.

Az Európai Területfejlesztési és Kohéziós Megfigyelő Hálózat (ESPON) elemzése rámutat a népességcsökkenés területi folyamatainak és dimenzióinak sokféleségére. Kiemelik, hogy a COVID-19 okozta válság miatt felgyorsítható a változás és csökkenő-növekvő lélekszámú vidéki területek lehatárolásával pontosabb szakpolitikai döntések hozhatóak. Nem elég azonban meghatározni, hogy az adott térségben milyen a népesedési folyamatok iránya, hanem annak okait is fel kell tárni, hogy arra megfelelő válaszokat lehessen adni. Ezek a belső folyamatok egymással ok-okozati összefüggésben állnak és öngerjesztő folyamatok hálózatát alkotják. Az ESPON (2020) kutatása négy egymástól elkülöníthető, de akár egyszerre is ható zsugorodási folyamatot különböztet meg:

- gazdasági szerkezetváltás, mely a mezőgazdasági munkaerő csökkenésével járó átalakulással függ össze, amit tovább erősít a hagyományos ipari kitermelés hanyatlása, ami a vidéki terek elnéptelenedését erősíti.
- Földrajzi elhelyezkedésből fakadó hátrányok, melyek elsősorban a határmenti területek sajátosságai, amikre jellemző a megfelelő infrastruktúra, továbbá a természeti erőforrások és szellemi tőke hiánya is.
- Periferizálódás, mely nem földrajzi elhelyezkedésből, hanem a gazdasági tevékenységek korábbi térbeli súlypontjainak áthelyeződése és globalizációs átalakulásából fakadó hátrány miatt alakult ki. Ilyen például az Egyesült Államokban Detroit esete, ahol az autóiipar „perifériájára” kerülve elvesztette korábbi kiemelt státuszát és mára lakossága kétharmadát is.

- Történelmi események és politikai változások, mint például a jelenleg folyó orosz-ukrán háború okozta súlyos nyugati irányú népvándorlás, ami Ukrajna keleti felének elnéptelenedéséhez vezet.

Ezeket kiegészíteném, hogy nem elhanyagolható a fiatalabb korosztályok fejében kialakult attitűd, ami alapján egyre többen a népszerű nagyvárosi terekbe vándorolnak, nem csak a megélhetés, hanem maga az életérzés miatt.

Zsugorodás szempontjából megkülönböztethetünk városi vagy vidéki-regionális szinten végbemenő folyamatot. Időrendiséget illetően a nemzetközi irodalomban a városi zsugorodással kapcsolatos kutatások megelőzték a vidéki-regionális szintet.

Városi terek zsugorodása

LANG (2012) a városi zsugorodást a centrum-periféria modellel kötötte össze, mely periferizáció belüli értelmezésével lehetővé teszi, hogy egy hosszasan végbemenő folyamatnak tekintjük. Míg maga a periferizálódás se nem pozitív se nem negatív, addig a zsugorodást inkább negatívan értelmezzük. Szerinte a zsugorodás a periferizálódás egy társadalmi folyamatának következménye, melynek kiváltója az egyenlőtlen térfejlődés. A zsugorodás pedig hathat nemcsak a perifériára, hanem a centrumokra is mindegyik térszerveződési szinten. Véleményem szerint a zsugorodás fő oka az egyenlőtlen térfejlődés mellett a jóléti társadalmak demográfiai trendje is, amit az alacsony termékenységi ráták is jól jeleznek.

A XIX. és XX. század ipari fejlődése a városi terek rohamos növekedését idézte elő. Ezen fejlődés sajátossága a növekedés mellett, hogy a zsugorodás is éppúgy részét képezi a folyamatnak. Régen a gyors növekedést a romló életkörülményekkel azonosították és a zsugorodásra pozitívan tekintettek. Ha általános körben és tartósan zsugorodni kezdett a városok népessége a globális versenyben már a válság tünete (RIENIETS, 2009).

A városi térségek zsugorodásának vizsgálata alapján elmondható, hogy egyre súlyosabban jelentkező probléma lesz a világ legtöbb országában. Igaz, hogy a föld lakossága folyamatosan növekszik, de nem minden város mérete tartja ugyanezen trendet. Míg az ezredforduló előtt többnyire a fejlett nyugati társadalmakra volt jellemző, mára a fejlődő világban is megjelent. A városok zsugorodása globális jelenség, ami egy exponenciálisan gyorsuló folyamatként megy végbe. 1975-1997-hez képest a 2000-2015-ös időszakban a városok lélekszáma közel háromszoros mértékben csökkent. A funkcionális nagyvárosi területek, melyek vesztek lakosságukból főként Kínában, Indiában, Indonéziában, Japánban, Oroszországban és Ukrajnában voltak. Ázsia és Afrika 1 millió fő alatti városaiban lakók száma 50%-kal csökkent. Az Európai Unión belül 2011-2018 között városi területeinek közel 23%-án tapasztalható jelentős zsugorodás, ami leginkább Spanyolországot és Kelet- és Kelet-Közép Európát érintette. A tanulmány úgy vélekedik, hogy 2050-re Bulgária, Lettország, Litvánia és Németország városi területei fognak legnagyobb mértékben csökkenni (EUROPEAN COMMISSION, 2022a). Nem értek egyet vele, mivel gazdaságilag Németország nem hasonlítható össze a periférikusan elhelyezkedő poszt-socialista országokkal még a volt NDK területein sem.

MARTINEZ és társai (et al., 2015) Európa fejlett nyugati társadalmainak városait vizsgálták a zsugorodás tükrében. Arra a következtetésre jutottak, hogy egy nagyon sokrétű folyamat, amit más és más tényezők befolyásolnak az egyes országokban. A témában született tanulmányok többnyire Kelet-Európára és Kelet-Németországra koncentrálnak. Kiemelik Franciaország északi részét, ahol a kisvárosok sajátossága a népességfogyásból következő

zsugorodás. Nagy-Britanniában inkább a nagyvárosi területeket érinti, míg Németországot nézve a kis-, közép és nagyvárosi kategóriákban is zsugorodás ment végbe a 90-es években.

Zsugorodás és növekedés viszonylatrendszerében, olyan egymással ellentétes és egyszerre ható városfejlődést befolyásoló folyamatokról beszélünk, ami széttartó módon hat az egyes városrészek változásának dinamikájára, ezáltal növelve a területi egyenlőtlenségeket (HAASE et al., 2013). Ezek az ellentétes mozgások nemcsak a településeken belül, hanem a régiókon belül is megfigyelhetők.

Városok zsugorodásának okai

Egy multidimenzionális folyamatról beszélünk, ami akár komplex, öngerjesztő folyamatok összessége vagy egyszeri „katasztrófának” is köszönhető. RIENIETS (2009, 235. o.) szerint az *„elnéptelenedő városi területek gyakran szenvednek az elhagyatott utcáktól, befalazott ablakoktól és romos infrastruktúráktól, és ennek következtében a félelem érzésétől a lakosok körében, valamint a megbélyegzés tendenciáitól a város többi lakója körében. Így a városi zsugorodás egy lefelé tartó spirált indíthat el.”* Városok a népesség csökkenésével funkciókat veszítenek, amik egymásra épülve csökkentik a keresletet a szolgáltatások, tömegközlekedés, egészségügy, helyi vállalkozások iránt. Az előregedés következtében a munkaképes korú lakosság csökken, ami a befektetési kedvet negatívan érinti. Iskolák és óvodák zárhatnak be, mivel az elvándorlás miatt a szülőképes korú nők létszáma jelentősen csökken (HAASE et al., 2016). Ezen összetett folyamat legfőbb okai Európában az alábbiak (EUROPEAN COMMISSION, 2022):

- Deindusztralizáció, aminek hatására a nehézipar hanyatlani kezd és ellentétben vele a feldolgozóipar és szolgáltatások kerülnek előtérbe. A nyugat-európai államokban korábban megy végbe és könnyebben átvészelik, mint Lengyelország és Magyarország.
- Szuburbanizáció hatására a nagyvárosi népesség csökken, de agglomerációjuk növekszik, mint Budapest és elővárosai esetében is láthatjuk. Itt egyik oldalon negatív, míg a másikon pozitív, területileg jól körülhatárolható migráció megy végbe.
- Előregedés szinte az egész fejlett világot érinti, közülük is leginkább Japánt sújtja, ahol 2014-ben a lakosság 38%-a 60 éve feletti volt. Szintén Európa egész társadalmára igaz az idősebb korosztály arányának növekedése. Az OECD (2015) által kiadott közlemény kiemeli, hogy az idősebb népesség 56%-a városi régiókban él. Jelenleg a vidéki térségekben az előregedők aránya magasabb, de a tendencia azt mutatja, hogy a városi régiók gyorsabban öregednek.
- Belső és külső migráció, mely a posztszocialista országokat érinti leg súlyosabban Európán belül. Az Európai Unióhoz történő csatlakozásuk következtében a munkaerő szabad áramlása szabadságelv annektálásával a keleti alacsony gazdasági és jövedelmi lehetőségeket nyújtó régiókból megindult a fejlett nyugatra való munkaerő áramlása. Leginkább a fiatal és termékeny népesség elvesztését jelenti a „kibocsájtó” országokban. A vidéki, fiatal lakosság fogyásának gerjesztéséhez járul hozzá a belső vándorlás, ami a nagyvárosok irányába tereli a fiatal lakosságot.
- Alacsony termékenység, ami egész Európára jellemző, minden tagállamban a vízválasztó 2,1-es érték alatt van. A kelet-közép európai országokban a rendszerváltástól kezdve egészen 2010-ig mélyrepülésben volt 1,2-ig, utána enyhén emelkedett, de így is 1,5 körül alakul legtöbbjüknel 2020 környékén.
- Posztszocialista átalakulással kapcsolatban Enyedi három folyamatot említett meg, amik együttesen hatnak a volt keleti blokk országaira 1990 után. Ezek a szocialista

tervgazdálkodásból fakadó piacgazdaságra való átállás, gazdasági szerkezetváltás, technológiai átalakulás és a külső globalizációs hatásokhoz történő adaptálódás (ENYEDI, 2004).

- Környezeti tényezők lehetnek akár váratlan katasztrófák, mint földrengés, nukleáris vagy magyar példát említve Devecser este, amikor az vörösiszap katasztrófa megtörtént, de hosszan ható folyamatok is, mint a klímaváltozás.

A zsugorodás okai, olyan komplex rendszert alkotnak, ahol meglátásom szerint az endogén erőforrások kiaknázása elégtelen. Egy körülhatárolt térség, legyen az város, vidék vagy régió nem képes önmaga erőforrások, közlekedési hálózatok és külső intézményi infrastruktúra nélkül, tartós javulást elérni.

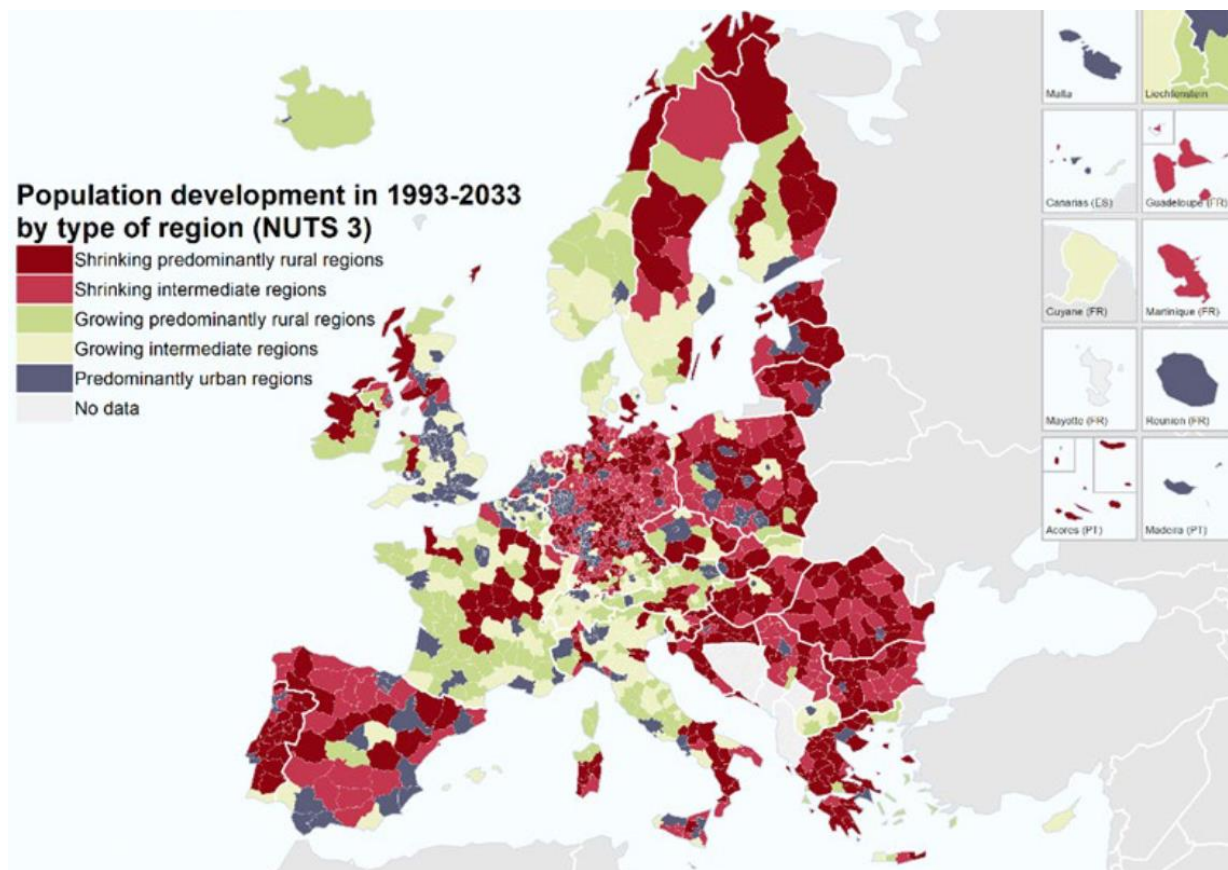
Vidéki és regionális terek zsugorodása Európában

A regionális zsugorodás vonatkozásában a szakirodalom két területi szintet különböztet meg, ezek a magyar régióknak (NUTS 2) és megyének (NUTS 3) felelnek meg, de mindkettőt régióknak nevezik, amiket inkább sok település által alkotott csoportnak tekinthetünk. Ezek építőelemei tulajdonképpen a falvak, kisvárosok és nagyvárosi területek, vagyis a városi zsugorodás területei, ezért egy régió belül megtalálhatóak fogyó vagy növekvő települések is.

Az ESPON (2017) vizsgálata szerint a közép- és kelet-európai országok vidéki régióinak közel 60%-a népességfogyással küzd, míg a régebbi EU tagállamok 35%-a zsugorodik. Megfigyelhető egy észak-déli megosztottság, ezen szélső perifériákon erősebb fogyás tapasztalható. Valamint a 2011 előtti 50 éves periódusban megfigyelték, hogy a vidéki régiók népességvesztése már egy régóta elindult folyamat, de azokban a térségekben erősebben jelentkezett a városi zsugorodás is.

SIMON és MILESKOVÁ (2014) az európai zsugorodó régiók lehatárolásánál a NUTS 3-as szinten végzett elemzéseket. Három csoportba rendezték őket és tíz éves periódust vettek alapul, melynek időszaka 2001-2011 közé esett. Zsugorodó régió (balti államok, lengyel, román, bolgár, magyar, keletnémet nagy része) az, ahol az említett időszak alatt 2%-os relatív népességcsökkenés történt. Stabil régió (lengyel, cseh, szlovák, osztrák, szlovén, nyugatnémet), ahol maximum 2%-os csökkenés vagy növekedés ment végbe. Növekedő régió (nagyvárosi régiók), ahol 2%-ot meghaladó volt az emelkedés.

Az ESPON (2020) által szerkesztett NUTS 3-as Európa térkép (3. ábra) 1993 és 2033 között öt csoportba sorolja a megyéket népességváltozásuk alapján. A sötétvörös, túlnyomórészt zsugorodó térségek a perifériák és a kelet blokk országai tekintetében láthatók, továbbá a vidéki terek sajátosságainak mondhatjuk. A világos vörösek közepesen zsugorodó megyék, amik leginkább a nagyvárosias régiók vonzáskörzetei vagy regionális szinten jelentős nagyvárost magába foglaló régiók. A sötétebb zöld túlnyomóan növekvő megyék az Európai Pentagon térségben található Németország kivételével. Viszont Franciaország nagy része ide tartozik, ennek oka leginkább a gyarmattartó múltjával kapcsolható össze, minek következtében magasabb termékenységi rátával rendelkező népcsoportok érkeztek az országba. A közepesen növekedőknél pedig egy kereszt formát láthatunk, amit akár „svájci keresztnek” is nevezhetnénk. Középpontjában Svájc, déli irányban Rómaig húzódik, észak felé pedig Manchesterig. Ezek kívül nyugati és keleti irányban Marseille és München felé. A kézzel kiemelt városrégiók pedig a nemzetközi szinten jelentős metropoliszokat tartalmazzák.

3. ábra: Zsugorodó és bővülő NUTS 3-as területi egységek Európában
(Forrás: ESPON, 2020)

Magyar városok zsugorodása

A magyar szakirodalom csak az elmúlt tíz évben kezdte használni a poszt-szocialista országokra, köztük Magyarországra a népességfogyás zsugorodással kapcsolatos definícióját (ALFÖLDI et al., 2021; HALÁSZ, 2016.; JELINEK, 2020; PIRISI – MÁTÉ, 2014), míg ez a komplex fogalom már az ezredforduló előtt elterjedt Európában. Megkülönböztethetünk kisvárosi és nagyvárosi zsugorodást, habár lakosság számuk alapján történő lehatárolás során a kutatók között nincs teljes konszenzus, de átfedéseket találhatunk.

A nagyvárosok versenye a szűkülő erőforrások felett egyre kiélezettebb az elmúlt évtizedek során, ezért jellemző rájuk a polarizáció. A kisvárosoknak ebből adódóan a polarizáció mellett a koncentrációs folyamatok is hátrányosan érinthetik, amik mind a zsugorodás felé tendálnak. A kisvárosi zsugorodás egyre súlyosabban megmutatózó probléma lett Magyarországon. PIRISI és MÁTÉ (2014) vizsgálta Magyarországon a kisvárosi zsugorodást, amiben a harmincezer fő alatti, 2001-2011 között fogyó városi rangot viselő településekre jutott választásuk. Az elemzett 259 kisváros közül csaknem 210 mutatott népességfogyást, ami már a 2001-es népszámlálási adatokban mutatkozott meg először. Ezen településcsoport zsugorodásának legfőbb okai az élelmiszeripar és feldolgozóipar hanyatlása. Ezek mellett a tőkeszegény helyi vállalkozások források nélkül maradtak és a munkalehetőségek korlátozódásával, az érettségi leértékelődésével a fiatal lakosság társadalmi mobilitása növekedett, így a jobb életszínvonal reményében a globalizációs folyamatok begyűrűzésével inkább a nagyobb metropoliszok irányába migráltak. Szerintük a kisvárosok megroppanása idők kérdése és az integrált városfejlesztési stratégiák elégtelenek a problémacsoport megoldására. Ezek a folyamatok 2011 után még fokozódtak, amivel egyetértek.

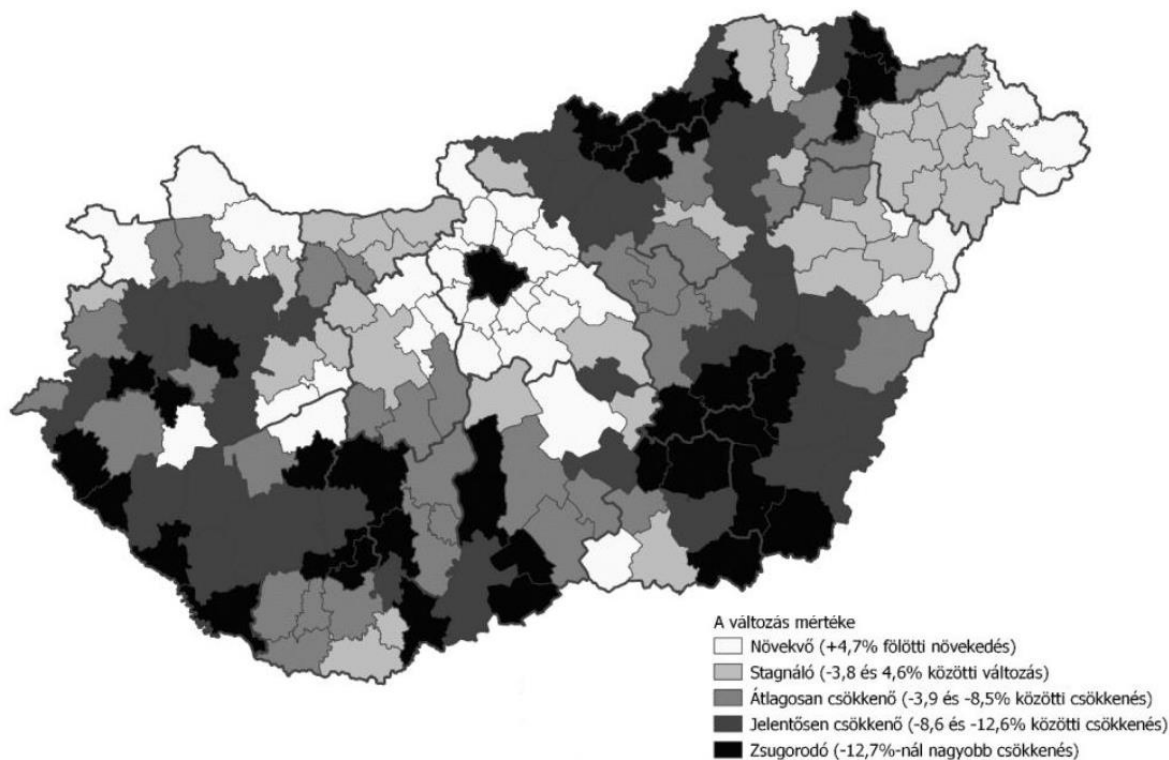
Magyarországon Grasland és Copus definíciójának ötvözését alkalmazta a zsugorodással kapcsolatos kutatásuknál JELINEK és VIRÁG (2020). Ők azon városokat vizsgálták, ahol a rendszerváltás utáni két évtizedben legalább 5%-ot csökkent a lakónépesség, továbbá lélekszámuk meghaladta a 15 ezer főt. Ennek oka, hogy az elemzésben a városi funkciókat is betöltő településekre voltak kíváncsiak, ahol adott az intézményekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférés oktatási és szociális szempontból. Továbbá négy csoportra bontották őket: iparvárosok, középirtokos mezőváros, vállalkozó mezőváros és polgárváros. A kutatás eredményeként rájöttek, hogy a történelmi korszakok során minden régió vagy város zsugorodása más és más okokra vezethető vissza. Az egyes városrészeket, városi „hardvereket” és társadalmi csoportokat eltérően érint a népességfogyás mértéke. Az önkormányzatok mozgásteré szűkül a bevételi forrásaik feletti döntési jogkörök elvesztésével és a centralizáló törekvések fokozódásával.

Véleményem szerint a Pirisi-Máté és Jelinek-Virág által említett kisvárosok megroppanásának és centralizációs törekvések jeleként értelmezhető a bankfiókok, postafiókok számának drasztikus csökkentése és az egészségügyben az egyes vidéki kórházak osztályainak megszüntetése, valamint az önkormányzatok bevételeinek és mozgásterének szűkítése.

Vidéki-járási terek zsugorodása Magyarországon

Magyarországon az elmúlt évtizedekben jelentős népességcsökkenés ment végbe, ami szinte minden térszerkezési kategóriát érintett, ami legtöbb posztszocialista ország hagyatéka Kelet-Európában. A KSH adatai szerint 1980 óta legnagyobb mértékben Budapest lakossága fogyott, majd a községek és egyéb városok.

A legszemléletesebb módon KOVÁCS és TAGAI (2019) járási szintű térképe (4. ábra) mutatja be a magyar vidék népességváltozásának elmúlt 27 évét, ahol a vidék régiós zsugorodása egy jelentős jövőbeli problémakörre hívja fel a figyelmet, melyek kormányzati és lokális szinten válaszokra várnak. Egyértelműen kijelenthetjük, hogy Békés megyét sújtotta leginkább, amit megerősít a 2022-es népszámlálás adatai. Az INDEX (2023), azzal a címmel közölte le cikkét a 2022-es népszámlálás eredményeit tekintve, hogy 2011 óta egy „*Békés vármegyényi ember tűnt el az országból.*” Többnyire jelentősen csökkenő vagy zsugorodó járásokat találunk. Másik, ilyen terület Salgótarján, Ózd és szomszédjai északon, valamint Zala és Somogy vármegye járásai. Felismerhető, hogy a vármegyék határánál fekvő járásokat jobban érinti a népességfogyás. Növekvő térségek Budapest agglomerációja, Balaton térsége, Győr környéke és néhány Kelet-magyarországi járás, a Rechnitzerék által lehatárolt fejlődési magterületen. A zsugorodás oka leginkább a korszerkezetben, periferizáció, képzetlen munkaerő és alacsony jövedelemszerzési lehetőségekben rejlenek.

4. ábra: Az állandó népesség számának változása a magyarországi járásokban, 1990-2017
(Forrás: KOVÁCS – TAGAI, 2019)

Az elmúlt évtizedek folyamati megmutatják, hogy a vidék és városi terek fejlesztését irányzó intézkedések kevésnek bizonyulnak a zsugorodás megállítására. Két politikai irányvonal létezik a zsugorodással kapcsolatban. Az egyik miszerint egy természetes folyamat, ami elkerülhetetlen és tompítani kell hatásait és előnyünkre fordítani, míg a másik szerint a növekedés felé kell tekintenünk. Az előbbi közfelháborodást vált ki a tagországok és kormányon lévő pártok körében, míg az utóbbi sokkal elfogadottabb. Az eredménytelen növekedési irányvonal erőltetése mellett érdemes lenne az irányított zsugorodás alkalmazási lehetőségének mérlegelésére véleményem szerint.

Perforáció, mint a zsugorodás következménye

A városok és régiók perforációja nem más, mint a zsugorodás következtében az őket alkotó elemek eltérő növekedési vagy csökkenési utat járnak be. Gondolok itt például arra, hogy egy városon belül a gettósodott városrészt és az előkelő negyed között a szakadék tovább bővül. Míg az egészségügyi szempontból a leszakadt városrész egészségügyi infrastruktúrája hanyatlak, addig a gazdag részek meg tudják fizetni a minőségi magánegészségügyi ellátást.

Az első kutatások Lipcse zsugorodásával jelentek meg (FLORENTIN, 2010; RINK – SIEMUND, 2016) és próbálták megfogalmazni a jelenséget. Arra a következtetésre jutottak, hogy többnyire a fejlett társadalmak hanyatló korszakának sajátossága a perforálódás, amit a dezindusztralizáció váltott ki. A város lakossága a berlini fal leomlása után a millenniumig elvesztette lakosságának 10%-át és az iparba foglalkoztatottak 90%-a munkanélküli lett. A városfejlesztés vezetője (LÜTKE DALDRUP, 2003) felismerte ezt és megfogalmazták a „perforált város” kifejezést. Szokták Lipcsét emlegetni, mint azt a várost, ahol sikeresen megállították a zsugorodást, de ennek több aspektusa is van. A belső részek versenyképessé tétele és minőségének megőrzésével, valamint a zöldfelületek növelése mellett a lélekszámot az

elővárosok integrálásával addig növelték, hogy sokkal nagyobb összegű támogatásokra is jogosultak legyenek az NSZK felzárkóztatási forrásaiból (FLORENTIN, 2010). Így gyakorlatilag egy irányított perforációt hajtottak végre. Japánban ennek a városi szétterülésnek éppen az ellenkezőjében látják a perforáció megfékezését. Ők inkább gátolták a területhasználat növekedését, mert a magas népsűrűségben látják a zsugorodás elkerülését és így a területi és társadalmi perforáció kevésbé mehet végbe (AOKI, 2021; HIRAMOTO, 2019). Úgy vélem a Japán módszer támogatások nélkül is működőképes és a lipcei módszer pedig csak külső támogatással működött.

Talán a legpontosabban MÁTÉ (2021, 44. o.) fogalmazza meg a vidéki területek szigetesedését, aki szerint *„a településhálózat perforálódásaként értelmezhetjük, ami utal a településhálózat és így a vidéki térségek koherenciájának felbomlására, valamint a településhálózatban kiemeltebb szerepet betöltő központi fekvésű településektől történő távolodásra, azok vonzáskörzeteiből történő kiszakadásra is.”* Tehát a zsugorodás következtében a centrumok-periféria viszonyok felbomlásával is számolni kell. Ez már egy településhatárokon átnyúló folyamat, ami a vidéki terek hálózati kapcsolatainak akadozását vagy megszűnését vetíti előre. A zsugorodás folyamatának következtében, mint egy elszívó hatást produkálhat a központ, ami a vidéki települések egyes társadalmi csoportjainak elvesztéséhez vezethet. Ezáltal a vidéki terek lehetőségei korlátozódnak és a társadalmi perforáció következtében területi izoláció jöhet létre.

MÁTÉ (2017) továbbá a regionális terek felszakadozását is megemlíti, ami tulajdonképpen a régió központját alkotó város hanyatlásának és zsugorodásának következtében a regionális határokon belüli integráltság csökken és különböző hanyatlási vagy fejlődési folyamatok cizellátnak mennek végbe a területi szereplők és erőforrások elemei között. Egyetértek vele, hogy a zsugorodás következtében perforálódó térségekben az eltérő fejlődési vagy zsugorodási irányvonalak tovább növelhetik a területi különbségeket, ezen túl a térség diverzifikált területi tökéjének stabilitását is felboríthatja, ezáltal tovább növelve kitettségét.

Megoldások: növekedés vagy intelligens zsugorodás

A kutatók kétféle megoldást vetettek fel a tartós népességfogyással küzdő vidékek és városok komplex problémáira. Az egyik, amit a politikusok preferálnak, mivel népszerűségük a választópolgárok szemében emelkedik, az a növekedésmélelet. Lényege, hogy a hanyatló térség gazdasági, demográfiai és infrastrukturális szempontból is növekedjen. Ez tulajdonképpen a zsugorodási folyamat visszafordítását célozza meg. Ennél egy kevésbé elfogadott, de annál inkább alkalmazható és kisebb erőforrás igényű az intelligens zsugorodás, ami a hanyatló térségekben élők életminőségének emelkedését veszi górcső alá (MAKKONEN – INKINEN, 2023). Így a COVID-19, orosz-ukrán háború és magas infláció éveiben reálisnak az intelligens zsugorodás irányvonalát tartom.

ZARECOR és társai (et al., 2021) az Egyesült Államokban vizsgálták a zsugorodás vagy hanyatlás, az intelligens növekedés és intelligens zsugorodás közti eltéréseket. A lehatárolásuk a népességfogyás, munkahelyek és lakott lakások arányának változása mutatókból tevődött össze, majd interjúkat készítettek a helyi lakossággal és kiértékeltek a kapott értékek eredményeit. Ezek közül is a zsugorodás legerősebb tényezőjeként a népességfogyást jelölték meg. A városokat az átlag körüli szóródásuk alapján kerültek be a három kategóriába. A hanyatló és okosan zsugorodók közötti főbb különbségek, hogy utóbbinál alacsonyabb a népsűrűség, vagyis földrajzilag nagyobb mértékben szétterülnek a települések. Az intelligensnél magasabb a mezőgazdaságban

foglalkoztatottak aránya, de gyorsan növekednek az ipari tevékenységek, valamint az ingatlanok értékei és jövedelmek is. Az erős társadalmi tőke, proaktivitás, biztonság és erős közösségek mind az intelligens zsugorodás javát szolgálják, csakúgy a külső csoportokkal szembeni tolerancia, pozitívitás, nyitottság és befogadóképesség. Az intelligensen növekedő városok sok szempontból felülmúlják a hanyatló és intelligensen zsugorodókat, ezért a felsorolt mutatók értékeinek javításával a befelé gyűrűző folyamatok mérsékelhetők, de csak nagy erőfeszítés árán állíthatók növekedési pályára.

HOLLANDER és CAHILL (2011) hat pontban foglalja össze az intelligens zsugorodás ismérveit. Ezek a dekonstrukció, átértékelés, átszervezés és kiemeli még az együttműködés, életminőségi kezdeményezés és bevándorlási politikát (MAKKONEN és INKINEN, 2023, PANAGOPOULOS – BARREIRA, 2012, ZARECOR et al., 2021). Ezek koherens fejlesztése megoldást adhat a hanyatló térségek növekedésének előmozdításában. Ha egyet kellene kiemelnem ezek közül az a dekonstrukció, ami által elemeire bonthatjuk a zsugorodás okait, továbbá széles körű ismertetése a területi szereplőkkel koherens válaszokra adhat lehetőséget.

Az ESPON (2021) szerint a hosszútávú jövőkép kialakítsa a többdimenziós életminőség, szolgáltatások hozzáférhetősége, innovációs potenciál, elérhetőség – legfőképp digitális és nem fizikai infrastrukturális megközelíthetőség – javításában rejlik, mely reális kitörési pontot jelenthet a zsugorodó vidékek számára. Az INTERREG EUROPE (2019) kutatása is megerősíti az innovációs potenciál növelésének fontosságát, ami a csökkenő népesség és szolgáltatások megfordításának lehetőségét is ebben látja leginkább. Hozzáteszi még a vállalkozások diverzifikációjának, hagyományos ipar innovációját, új piacok és értékesítési láncok feltárását. A zsugorodás ellen a helyi szinergikus város-vidék közti kapcsolatok feltárásán túl kiemeli még helyi sajátosságokhoz való fejlesztések adaptálását és digitalizáció lehetőségeinek minél szélesebb körű kiterjesztését.

Egy lett kutatópáros kiemeli a politika szerepét is, amivel arra utal, hogy a döntéshozók sok esetben hallgatnak a zsugorodás jelenségéről. Ez felveti a kérdését, hogy egyáltalán felismerik-e a jelenséget, vagy csak nem veszik figyelembe lassú és rövid távon jelentős problémát nem okozó jellege miatt. Szerinte a zsugorodás kutatása nagy adatigénnyel jár és időigényes adatgyűjtéssel jellemezhető, ami leginkább kvalitatív vizsgálatokra, akciókutatásra és a helyi közösségek bevonására épít. Fontos az innovatív megközelítés, ami csak a szakkutatók és a kormányzati intézmények közti párbeszéd által jöhet létre. Nem elhanyagolható a nemzeti, regionális és helyi szintek közti szakpolitikai összhang és szukcesszív megközelítés (PUZULIS – KÜLE, 2016). Egyetértek vele, hogy a rövid távon gondolkodó, helyi politika nem tud tartós megoldást találni a problémára, ezért érdemes lenne egy munkacsoport létrehozása Magyarországon, akik a területi tőke számbavételével és a fejlesztési lehetőségeinek feltárásával javaslatokat tennének az országos fejlesztési tervek elkészítése során a releváns minisztériumoknak.

2.2. Európai Unió története és támogatási struktúrájának bemutatása

Első lépés az integráció felé

Az Európai Unió alapjainak megszületése egészen a II. Világháborút követő zavaros időszakig vezethető vissza. 1947-ben a BENELUX államok létrehoztak a Brüsszeli szerződésbe foglalt közösséget, mely gazdasági és vámuniós törekvéseket fogalmazott meg, de ennél is előbbre datálható az európai tagállamok szinkronizációs törekvése, ugyanis *„nem elhanyagolható vélemények szerint ebben az irányban hatott az a körülmény is, hogy a Marshall tervben részesülő európai államoknak maguknak kellett megegyezni a részesedés mértékében.”* (KARIKÓ, 1997. 8.

o.) Legelső tényleges lépésként megalakult az Európai Szén- és Acélközösség, mely a hat alapító tagállam közreműködésével még csak a szén és acélipar területén alakítottak ki szorosabb együttműködést (FRANCE DIPLOMACY, 2021). A Montánunióként is emlegetett szupranacionális szervezet elsősorban a fejlett német acélipar ellenőrzését szolgálta, hogy ne tudjanak titokban egy újabb háborút kiindítani, valamint szükségük volt a jó minőségű német acélra a Ruhr-vidékről. Az ötlet kitalálója Jean Monnet francia közgazdász, melyet támogatott a német származású francia külügyminiszter, Robert Schuman. Első tervek alapján csak NSZK és Franciaország között alakították volna ki, de a tárgyalások során lehetővé tették más országok csatlakozását is. Az Egyesült Államok támogatásával 1951-ben a külügyminiszterek aláírták az alapító szerződést, ezáltal megágyazva egy jövőbeli szorosabb kooperáció lehetőségének. Továbbá célja, hogy összekovacsolja a háborús ellenfeleket, tehát Nyugat-Németország, Olaszország és Franciaország, valamint a Benelux államok alkották. Ez volt az első olyan szervezet Európában, ami partnerségi alapokon nyugvó együttműködést tett lehetővé a tagjai között (TÓVÁRI – SIKE, 2011).

Út a magasabb integráció felé - Európai Gazdasági Közösség, Európai Atomenergia Közösség

Az 1951-ben megkötött Európai Szén- és Acélközösséget megalapító Párizsi szerződés óta 6 év telt el. Ezalatt meglátták, hogy mennyivel több lehetőség rejlik egy magasabb integráció kialakításában és 1957. március 25-ei nappal megkötötték Rómában azt a szerződést, amivel létrehozták ezt a magasabb együttműködést célzó intézményrendszert, melyet Európai Gazdasági Közösségnek (EGK) neveztek el. Kevésbé ismert, de ezzel együtt megkötötték az Európai Atomenergia Közösséget (EURATOM), mely leginkább a közösség atomenergiával kapcsolatos kutatásait és a felhasználás békés lehetőségeit foglalja magába. Főpróbájának tekinthető a BENELUX államok törekvése melyek alapján 1948-1960 között lebontották egymás között a vámhatárokat, szabaddá tették az áruk, a tőke és a munkaerő mozgását, összehangolták szociális intézkedéseiket és gazdaságpolitikájukat (JANI, 2019). Kezdeti tárgyalások folyamán Nagy-Britanniának is szándékában állt csatlakozni, de később visszavonta, majd 1961-ben mégis meggondolta magát, de a francia elnök, de Gaulle megvétózta azt (DEDMAN, 1996). Majd később 1967-ben újra kérte belépését és szintén de Gaulle állt az útjukba, mivel szerinte a britek erősen függenek az Egyesült Államoktól, ezért az USA érdekeit képviselnék a gazdasági közösségen belül, valamint ebben az évben jött létre az Európai Közösség (LOJKÓ, 1997). Európai Szén- és Acélközösséget (ESZAK), az Európai Gazdasági Közösséget és az Európai Atomenergia Közösséget integrálta egy intézménybe, mely mérföldkő a mélyebb európai együttműködés felé. De Gaulle több fronton is hátráltatta a magasabb fokú kooperáció létrejöttét az előbb említett mellett, ilyen volt a nézeteltérése a közösség bizottsági elnökével vagy bojkottáltatta a Tanács üléseit, ha nem neki tetsző eredmény volt várható. Ennek vetett vége a „luxemburgi kompromisszum” néven ismert tárgyalás, ahol eldöntötték, hogy csak a nagyon fontos ügyekben marad érvényben a tagországok vétőjoga és sikeres lépéseket tettek a közös agrárszabályozási rendszer iránt. Az EURWORK (2007) cikke szerint e nélkül nem jöhetett volna létre a Maastrichti Szerződés és ezáltal az Európai Unió és a KAP sem. A Római Szerződéssel alakították ki az EU ma ismert szervezeti egységeit, vagyis a Közgyűlést vagy ma már Európai Parlamentet, Bizottságot, Tanácsot és Bíróságot (ARATÓ – KOLLER, 2018). Nagy-Britannia pedig válaszként a „kirekesztésére” létrehozott más országokkal karöltve egy vámuniót, vagyis az Európai Szabadkereskedelmi Társulást. De Gaulle lemondása és a luxemburgi

kompromisszumnak köszönhetően megnyílt az út a bővítésre (MEDINA, 2013). Ennek köszönhetően Nagy-Britannia, Írország és Dánia 1973-ban csatlakozott az európai szupranacionális közösséghez. Majd ezt követte 1981 és 1986-ban Görögország, Portugália és Spanyolország felvétele, melyek jellemzően alacsonyabb GDP-vel rendelkeztek, mint az alapító hatok. Következő jelentősebb állomás az Egységes Európai Okmány létrejötte, ami a közös piac kialakítását célozta meg. A Ceccini-jelentés alapján abban reménykedtek *„az egységes piac az európai térség bruttó hazai termékének 4%-át kitevő gazdasági növekedést, kétmillió új munkahelyet és az infláció közel 6 százalékos csökkenését jelentheti.”* (TROITINO, 2013, 117. o.) Ezek túlságosan optimista elvárásoknak bizonyultak, mivel a négy szabadság elvéből csak háromban léptek előrébb, kivéve a tőke szabad áramlását. 1995-ben további fejlett államok csatlakoztak az Európai Unióhoz, ezek Ausztria, Finnország és Svédország voltak. Ezek után a posztoszocialista országok következtek 2004, 2007 és 2013-ban. Így már 28 tagra növekedett az Európai Unió közössége, mígnem 2020-ban Nagy-Britannia kilépett.

Európai Unió létrejötte és felépítése

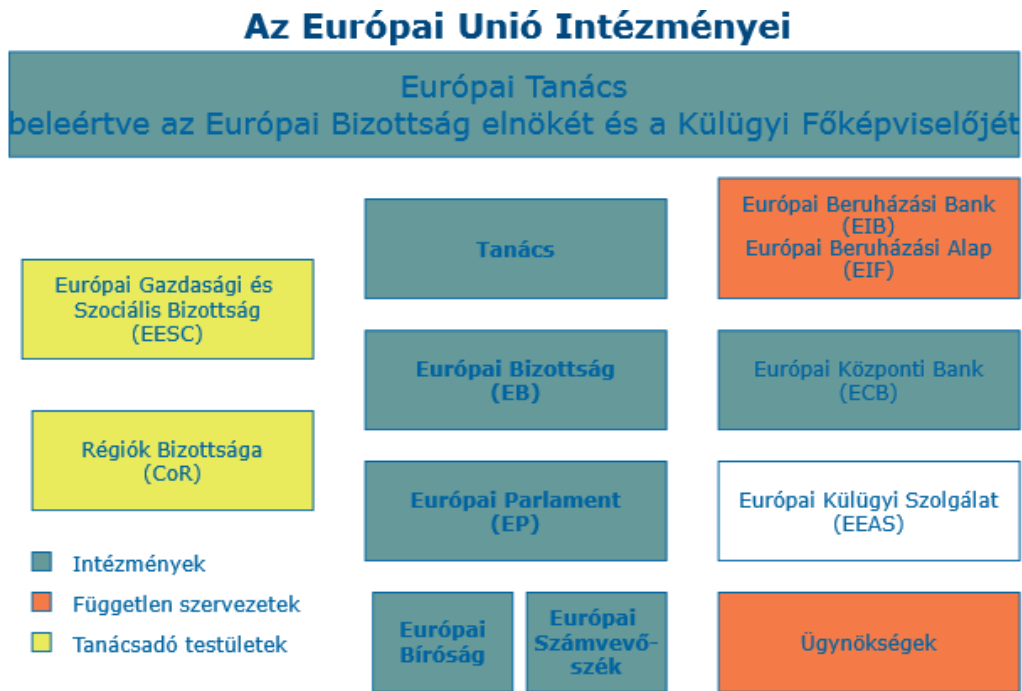
Egyik legfőbb közvetlen előzménye, hogy Németország 1990-ben újra egyesült. 1992-ben írták alá Maastrichti Szerződést, ami tulajdonképpen 1993 novemberében lépett hatályba és kialakult egy olyan 3 pilléres rendszer, mely szinte két évtizedig alkotta a közösség alapvető strukturális szerkezetét. A legfontosabb az – eddigi 3 közösséget egyesítő – Európai Közösségek, majd második a kül- és biztonságpolitikai együttműködések lettek. A harmadik pedig a bel- és igazságügyi együttműködések, így hárman alkotják az Európai Közösséget vagy más néven „Nyugat-” Európai Uniót. Míg az első integráción alapuló pillér Európai Atomenergia Közösség, Európai Szén- és Acélközösség foglalja magába szupranacionális alapokon, addig az utóbbi kettő a nemzetek szintjén volt értelmezhető (SCHINDLER, 2005). További kihívásokkal találták magukat szembe a közösség tagjai, mert a Szovjetunió felbomlásával újra előtérbe helyeződött egy lehetséges kelet-európai bővítés gondolata. Több tagország úgy vélekedett *„az EK-nak kötelessége és felelőssége, hogy hasonló segítséget nyújtson a kelet-közép-európai államoknak, mint a nyolcvanas években a diktatúrák alól felszabadult Görögországnak, Spanyolországnak és Portugáliának”.* (ARATÓ – KOLLER, 2018, 19. o.) Ekkorra datálható a bővítése előkészülete, amihez mind monetáris, politikai és infrastrukturális reformokat kellett végrehajtani. A belépni szándékozók között olyan országok is voltak a posztoszocialista országokon kívül, akik mind a mai napig nem váltak az Unió tagjává, ilyen Svájc vagy Törökország. A nyugati fejlett társadalmakhoz való társulásra nem csak a közösséget alkotó országoknak kellett felkészülni, hanem a csatlakozóknak is jogharmonizációs és felzárkózást segítő intézkedéseket és monetáris kohéziót is végre kellett hajtani (BORCHARDT, 1995).

Európai Unió szerkezete

Felépítését SZABÓ (1998) a tagállamok döntéshozó rendszerével hasonlította össze, melyek alapján az állami kétszintű irányításához képest az Európai Parlament jogköre jóval szűkebb, ezért a jogalkotási és végrehajtói jogköröket az Európai Bizottság (EB) és a Tanács gyakorolja.

TORMA (2014) kutatásai nyomán az Európai Unió jelenlegi intézményi infrastruktúrája az EGK-ról szóló Római Szerződést és az EU-ról szóló Maastrichti Szerződést módosító Lisszaboni Szerződésen nyugszik, így megalapítva a jogrendi és intézményi hátteret. Az Európai Unió intézményi háttere három pilléren alapszik, melyek az alapvető jogalkotó és döntéshozó

szerveken kívül a monetáris stabilitást és döntéshozást segítő intézmények alkotnak, vagy a jogállás alapján az EU intézményi, tanácsadói és egyéb szerveiből áll össze.

5. ábra: Az Európai Unió felépítése
(Forrás: KAZATSAY, 2015)

Az alapvető jogalkotó és döntéshozó szervek közül elsőnek az Európai Parlamentet említeném, ami a tagállamok által választott 705 fős intézmény, amiben a delegálható tagok létszáma az egyes tagországok népességszámától függ és az EU-s polgárok közvetlen képviselét látja el. Komoly beleszólási joga van a jogalkotásba és a 7 éves pénzügyi ciklusok kialakításába (CONGRESSIONAL RESEARCH SERVICE, 2022). A nemzeti parlamentekhez hasonlóan itt is pártokba tömörülnek a képviselők nemzeti hovatartozástól függetlenül. Összesen 7 képviselőcsoport van, de akár párton kívülként, vagyis függetlenként is képviselhetik hazájuk érdekeit. Jogalkotói és a közösségi költségvetést kialakító szerepét közösen gyakorolja a Miniszterek Tanácsával, erre jó példa volt a 2021-2027-es KAP ciklus büdzséjének kialakítása, ahol az EP egy zöldebb, míg a Tanács inkább egy lazább és a gazdálkodók számára kisebb megszorításokkal járó agrárpolitikát képzelt el. Az egyezség végül megkötött, ahol a Tanács akarata nagyobb hangsúlyt kapott és a versenyképességet segítő szempontok is érvényre jutottak. Kisebb ellenőrzési hatáskörök mellett álláspontot fogalmazhat meg az Európai Központi Bank és az Európai Számvevőszék tagjainak kinevezéséről. Hasonló szerepkörrel rendelkezik az Európai Bizottság kapcsán is, de az „influencer” szerep mellett ratifikálnia is kell a Bizottság tagjaira és elnökére tett előterjesztést (BÓKA et al., 2019).

Az Európai Tanács (EiT) vagy más néven Miniszterek Tanácsa a 27 tagú Európai Unió minisztereinek és államfőinek legfontosabb érdekegyeztető színtere. Eredete egészen a hatok által létrejött gazdasági együttműködések idejéig vezethető vissza. Egyre fontosabb szerepet töltött be, így „Európai Tanács rövid időn belül a leküzdhetetlennek látszó válsághelyzetek rendezésének központi fórumává vált, olyan műhellyé, ahol komoly munkát igénylő megoldások születtek, és amely egyben a további integráció folyamatának legfőbb politikai motorjává is vált.” (TANÁCS FŐTITKÁRSÁGA, 2016, 13. old.) Igazán az Egységes Európai Okmány és a Maastrichti Szerződés fektette le és határolta körül feladatait és szervezeti struktúráját. Működése igazán

sarkalatossá a 2008-as válsággal vált, ettől kezdve már nem évi kettő, hanem négy alkalommal ülnek össze a kontinens érdekeit érintő kérdések megvitatására. Érdekessége, hogy mindig más ország „elnököl”, vagyis hat hónaponként más tagállam látja el az elnöki feladatokat. Fontos iránymutató, jogalkotási, külkapcsolati, kinevezési és ellenőrzési hatásköre mellett kiemelném a költségvetési politikában betöltött szerepét, ami a lehetséges politikai konszenzus megteremtésére irányul (PAVY, 2021).

Sokan összekeverik az Európai Tanácsot és az Európa Tanácsot (ET), mely két különálló szerve az Európai Uniónak. Az ET sajátossága, hogy nem csak Európai Unió tagállamok alkotják (46 ország), ilyen külsős tagállam Norvégia, Törökország, USA, Kanada, Japán és Mexikó is. Leginkább szociális területeket érintő problémákkal foglalkozik, mint az emberi jogok, oktatás, egészségügy vagy kulturális örökségek védelme. Az ET döntéshozatali szervét a tagállamok külügyminiszterei alkotják, vagyis a Miniszteri Bizottság. Tanácskozó testülete a Parlamenti Közgyűlés, melynek tanácsadó intézménye az Európai Tanács Helyi és Regionális Önkormányzatok Kongresszusa. Ezekon túl az Emberi Jogok Európai Bírósága pedig az emberi jogok védelmét képviseli Európában (MAGYARORSZÁG EURÓPA TANÁCS MELLETTI ÁLLANDÓ KÉPVISELETE; COUNCIL OF EUROPE).

Az Európai Bizottság a harmadik kiemelkedő szervezete az Európai Uniónak, melynek legfontosabb feladata a közösség által elfogadott törvények betartatása. Végrehajtási joga hasonló, mint a nemzetállamok kormányzati szervének, habár bizonyos esetekben korlátolt hatáskörrel rendelkezik. EGENHOFER és társai (et al., 2011) öt kiemelendő alaptervekenységet nevezett meg a Bizottsággal kapcsolatban. Ezek az Európai Unió fellépés és jogszabályok kezdeményezésének joga és kötelessége, a szerződések „őre” feladat, az EU-s döntések végrehajtása, döntéshozó hatáskör a versenypolitika területén, és a közösség külső képviselete a közös kül- és biztonságpolitika kivételével. Fontos tényező, hogy tagjai a nemzetállamok politikájától szuverének legyenek, akiket a Parlament jóváhagyásával a Tanács nevez ki öt évre. Ezen szupranacionális szervezet vezetője az elnök, mely megválasztása után a biztosok (jelenleg 26) kinevezésével jön létre a végrehajtó szerv periodikus váltakozásának újabb fejezete, amit 23 ezer fős apparátus szolgál ki (EUROPEAN COMMUNITIES, 2006).

Az Európai Uniónak további intézményei is vannak, mint például az Európai Beruházási Bank vagy az Európai Beruházási Alap, amiket EIB csoportként is szoktak emlegetni. Tőkepiaci hitelek felvételével és azok kedvezményes folyósításával foglalkozik bizonyos közösségi, szakpolitikai célok elérésének érdekében. Ezekon kívül ott a monetáris politika és árstabilitás őre, ami az euró fizetőképességének megőrzését szolgálja, vagyis az Európai Központi Bank.

Az EU költségvetése következő forrásokból áll (MRAK et al., 2015; EURÓPAI PARLAMENT, 2023):

- az egyes tagállamok bruttó nemzeti jövedelmének bizonyos hányada, attól függően milyen gazdasági mutatóval rendelkezik (70%);
- harmadik országból érkező termékek vámja (mezőgazdasági és cukorilleték) (10%);
- egyes tagállamok hozzáadottérték-adója (10%);
- nem újrahasznosított műanyag csomagolási hulladék alapján számított nemzeti hozzájárulás (4%);
- közösségi szinten felvett hitelek;
- nem Európai Unió tagországok hozzájárulásai bizonyos programokhoz;
- egyéb bevételek (brit korrekció, vállalati bírságok, előző évről áthozott bevételek) (2-8%).

A Brexit következtében az egyik legnagyobb nettó befizető országot veszítette el az Európai Unió, melynek köszönhetően át kellett gondolni következő ciklusának költségvetését.

2.3. Előcsatlakozási Alapok szerepe a poszt-socialista országok felzárkóztatásában

Kelet-Európa felzárkóztatásának kezdete

Ahhoz, hogy átláthassuk a támogatáspolitikai elemeit fontos megemlíteni, hogy a korábban említett intézményrendszerbe való integrálódás a csatlakozni kívánó országok számára komoly nehézséget jelentett, mivel nem csak kulturális, de intézményi lemaradásban voltak a fejlett nyugati és az Európai Unió alapító országaihoz képest. Létrehozásának alapját a Szovjetunió felbomlása jelentette, aminek következtében a szocialista piacgazdaságon „pallérozódt” keleti államok kijelentették szándékukat a nyugati világhoz való csatlakozásról, mely az Észak-atlanti Szerződés (NATO) katonai együttműködésén kívül, egy mélyebb európai integráció létrejöttét szolgálta. Három témakör mentén hozták létre a felzárkóztatási alapokat, ami a közösség intézményrendszerének annektálását tette lehetővé és felkészülést a Strukturális és Kohéziós Alapból történő majdani hatékony pályázati leírások applikálására. A három alap magába foglalta a strukturális, kohéziós és mezőgazdasági közösséghez való kompetenciák fejlesztését az átmeneti időszakban. Érdekes, hogy a berlini tárgyalások alkalmával 6 országos bővítésről beszéltek és a költségvetést is ezek alapján határozták meg, majd a későbbi 10 országos létszámbővítés hátrányosan érintette az egy országra jutó támogatások mértékét.

2. táblázat: ISPA, SAPARD, PHARE előcsatlakozási alapok költségvetése

Ország	PHARE (Millió euró/év)	ISPA (Millió euró/év)	SAPARD (Millió euró/év)
Bulgária	162,9	106,8	54,1
Csehország	103,8	66,9	22,9
Észtország	40,4	29,9	12,6
Magyarország	120,7	90,8	39,5
Lettország	47,3	48,1	22,6
Litvánia	80,5	50,5	30,9
Lengyelország	449,8	406,6	175,1
Románia	278,5	245,6	156,4
Szlovákia	89,1	48,8	18,9
Szlovénia	41,9	16	6,5
Teljes	1414,9	1110	539,5

(Forrás: EUROPEAN COMMISSION, 2002)

A 2. táblázatból kiderül, hogy a legnagyobb hangsúly a három alapból 1414 millió euróval a PHARE-re, vagyis az első előcsatlakozási alapra esik. Majd 1110 millió euróval az ISPA és 539,5-tel a mezőgazdaság és a vidék fejlesztésének előmozdítását szolgáló SAPARD követi. Az országokat nézve csak Lengyelország, Románia és Bulgária előzi meg Magyarországot, mindhárom alapot tekintve. A költségvetés országok közti felosztásának tematikáját a Kohéziós Alap leosztásának feltételei alapján határozták meg a PHARE és ISPA esetében, vagyis az ország területének nagysága, népességszáma és vásárlóerő-paritáson mért GDP-je döntött. A SAPARD-nál is hasonló mutatók voltak mérvadóak csak itt a mezőgazdasági területek nagysága, gazdálkodó népesség száma és az egy főre eső GDP képezte a leosztás feltételét. Igaz, hogy nem előcsatlakozási alap, de érdemes megemlíteni az Integrált Mediterrán Programot, ami az első, regionális szinten igazán elmaradott Spanyolország és Portugália felzárkóztatásáért hoztak létre (UDVARDY, 2010).

PHARE

Ezt nevezhetjük a legelső előcsatlakozási alapnak, melyet Lengyelország és Magyarország kaptak az Európai Közösségtől a nyugati piacgazdasághoz való felkészülés gyanánt, mivel ez a két ország tulajdonképpen korábban is egy hídként szolgált a nyugati és a keleti blokk között. A Marshall-terv egyfajta Szovjetunió felbomlása utáni leképeződése, melyről M. Lake (2007), az Európai Bizottság Magyarországi Delegációjának nagykövete azt nyilatkozta, hogy a PHARE volt *„az első eset, hogy az Európai Közösség a „vasfüggöny mögötti” eseményekben vállalt szerepet. Tizenöt évvel később ez a két ország – további nyolc országgal karöltve – belépett az Európai Unióba.”* A PHARE támogatások kezdetben a demokrácia kiépítésére és megszilárdítására koncentráltak, majd a piacgazdaság kiépítése mellett a közigazgatási, jogi- és az integrációt elősegítő kommunikációs projektek általi hatékonyabb nyugathoz történő felfűződés előmozdítását célozták meg. Az ezredforduló után egészítették ki az ISPA és a SAPARD alapokkal. Az ágazati és regionális programok megtervezése és az Európai Unió „bábáskodása” mellett kerülhettek elfogadásra és léphettek a megvalósítás útjára. Az együttműködés szintjét jól mutatja, hogy a magyar és lengyel kormány megbízott köztisztviselőinek szoros és kölcsönös együttműködésben kellett dolgozni a brüsszeli intézményekkel és hivatalnokokkal. A PHARE program ismertette meg Magyarországgal a társfinanszírozás intézményrendszerét, ami a későbbiekben fontos például a vidékfejlesztési programok pályázati kidolgozásánál is (HEIL, 1998). A millenniumra ezen alap átalakult, egy része megszűnt és a két korábban említett előcsatlakozási alap vette át a helyét, de bizonyos projektjei csak 2006 környékén zárultak le. Csaknem egymilliárd euró jutott Magyarországnak és négymilliárd Lengyelországnak, ami a PHARE-ből részesülő országok közül a legnagyobb összegű támogatás volt (HEGYI, 2009; FIRLEJ, 2016).

ISPA

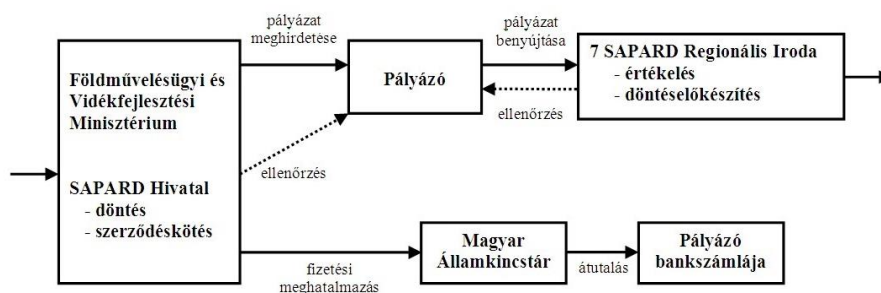
Az ISPA program három fő prioritás köré koncentrálódik, ezek a környezetvédelem, közlekedési hálózatok fejlesztése fenntartható szemlélet alapján és az ezekhez szükséges technikai segítségnyújtás. Leginkább olyan környezetvédelem szempontjából releváns tökeigényes nagyberuházásokra összpontosított, amelyek a belépni kívánó országok gazdasági, jogi és pénzügyi elmaradottsága miatt nem jöhettek volna létre. A beruházások mellett fontos a közösségi alapelvek átvétele is, ami a környezet megóvását és prevenciós lépések megtételét annektálják, amit a Kohéziós Alap és a Strukturális Alapok magukba foglalnak. A környezetvédelem irányelve a legfontosabb Európai Uniós alapelvek közé tartozik, ezért elengedhetetlen, hogy komplexen, minden tag és csatlakozni kívánó ország minden szektorának fejlesztése során elhanyagolhatatlan szempont legyen. A közlekedésfejlesztés előnyt élvez, a közösség „érhálózatához” való felfűződés miatt, ami nem csak új beruházásokat, hanem a régi közlekedési infrastruktúra felújítását is szolgálja. Legkisebb forrást a technikai segítségnyújtás kapta, habár az előbbi két szempont megvalósításának és elsajátításának nélkülözhetetlen eleme (HEGYI, 2009). Megemlíteném, hogy az nyugati tőkés érdeket is szolgálta, mivel a nagyberuházások kivitelezésének nyertesei többnyire külföldi cégek voltak, így a támogatások egy részét magukhoz csatornázták vissza. Ilyen vállalkozás például a Strabag Építő Kft., ami egészében külföldi tulajdonú és árbevétele megelőzte az öt követő öt magyar kivitelező cég összevont árbevételét (BUZÁS et al., 2002). KISS (2007) kutatása alapján az ISPA megfelelő segítséget és felkészítést nyújtott a csatlakozó országoknak, habár nem volt mihez mérhető a fejlődés, mivel elég kevés adat állt rendelkezésre az új belépők környezetszennyezési hatásáról. Döcögösen ment a projektek menedzselése, mivel kevés

programot sikerült határidőre lezárni, de sikeresnek tekinti a felkészülést a Strukturális és Kohéziós Alap pénzeinek lehívásához.

SAPARD

A programot az Agenda 2000 című dokumentum fogalmazta meg még 1997-ben, amiben az agrár- és vidékfejlesztési célú felzárkózási lehetőségek fejlesztését irányozták elő a csatlakozni kívánó országok tekintetében. Az országoknak egy teljes ciklusra kellett elkészíteni a SAPARD tervet, ami nehézségekbe ütközött mind a tervezési és az elfogadtatási procedúra alatt. NEMES (2003) kutatása nyomán elmondható, hogy a SAPARD terv kidolgozás éppen egy EU-s szintű KAP reform közepén kezdődött, aminek a központjában nem az agrártermelést, hanem a komplex szintű vidéki térségek fejlesztését célozta volna meg. Ezen törekvések az agrárlobbisták miatt nem érték célba. A két másik előcsatlakozási alaphoz képest jelentősen kisebb forrással bírt. Kijelenthető, hogy nem fajsúlyos az Európai Unió előcsatlakozási rendszerében. Az ezredforduló környékén a KAP költségvetését az EMOGA határozta meg, aminek a kifizető és lebonyolító ügynökségének létrehozását a SAPARD-ból kellett finanszírozni, amit előzetesen megkaptak a csatlakozó országok. Érdekesnek gondolom, hogy a KAP az EU-n belül a legnagyobb forrással rendelkezik, de a hozzá tartozó előcsatlakozási alap a legkevesebbel.

Magyarország SAPARD tervének kidolgozása során két fontos érdekellentét találkozott, aminek egyik oldalát a mezőgazdasági termelés és a másikat pedig a vidékfejlesztési törekvések foglalták magukba. Kulcsár László a GATE agrárszociológia tanszékének vezetője úgy nyilatkozott, hogy „*a legnagyobb kérdés az, hogy mi szolgálja inkább a vidék uniós csatlakozásra való felkészítését: ha az EU-forrásból csupán a mezőgazdasági termelőknek adjuk meg azt a „lökést”, amellyel piacképesebbek lehetnek, vagy pedig a Brüsszel által megjelölt 15 választható célkitűzésből más prioritásokat is kijelölünk.*” (CSITE, 2004, 157. o.) A tervben végül hangsúlyosabb részt kapott a mezőgazdasági termelés stabilizálása és hatékonyabbá tétele, de a vidékfejlesztés szerepe és a vidéki értékek annak komplexitásával, mint élettér felértékelődése, valamint meglévő problémáinak felismerése elindulhatott. Kitérnék az egyik lényeges felismerésre Magyarország rurális hanyatlásával kapcsolatban, amit Magyarország SAPARD Tervében foglalmaztak meg, hogy „*a hazai településszerkezetre jellemző az egyközpontúság (Budapest és agglomerációja), a közepes méretű városok viszonylagos hiánya és a vidéki térségekben az aprófalvak nagy száma. Ennek a szerkezetnek a következménye, hogy a népesség 1/3-a Budapestre és a főváros közvetlen környékére csoportosul*” [53/2001. (VIII. 17.) FVM rendelet (1.1.1. 2. bekezdés)], vagyis az országon belüli népességvándorlás a vidéki népesség csökkenése és elnéptelenedése elismerésre került az EU közösségi színterén. Végül 1999 végén lett benyújtva az Európai Bizottságnak a Nemzeti Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Terv néven, amit két átdolgozás után 2000 októberében fogadtak el.

6. ábra: SAPARD pályázati folyamatára
(Forrás: VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM)

A pályázati rendszerben a pályázók között szinte minden vidéki cég, önkormányzat, civil szervezet, intézmény és vidéken lakó személy szerepelhetett, ha megfelelt a pályázati kiírás kritériumainak. A rendszer egyszerűsített működési ábráját (6. ábra) láthatjuk fentebb. A Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM) tette közzé a pályázati kiírást, amire a pályázó a 7 SAPARD Regionális Iroda közül lakóhelye szerinti illetékes hivatalhoz nyújthatta be kérvényét. Amit továbbítottak a központi SAPARD Hivatalhoz, ha megtörtént a jóváhagyó döntés. Egy szerződéskötés követte, aminek a támogatási összegét a Magyar Államkincstár utalta el a pályázó számára.

Az előcsatlakozási alapok 2006-tal lezárultak, de projektjeik és kifizetések csak később értek véget. A helyüket az Előcsatlakozási Támogatási Eszköz (Instrument for Pre-accession Assistance) vagy rövidítve az IPA vette át 2007-től. Az új felkészítő rendszer minden ciklusban (IPA II 2014-2020, IPA III 2021-2027) új költségvetéssel rendelkezett a csatlakozni kívánó országok felzárkóztatásának érdekében (EUROPEAN COMMISSION (a)).

Előcsatlakozási Alapok felhasználása Magyarországon

Az előcsatlakozási alapok PHARE programjából 1990 óta, míg a SAPARD és ISPA alapokból 2000-től részesült Magyarország. PHARE programot magyarul „világítótoronynak” is nevezték. Leginkább a projektek elaprózása – több mint 100 kereskedelmi bankszámlán keresztül igényelték le a forrásokat – és túlbürokratizált rendszere általi nehézségek adták a legnagyobb előnyét HEIL (2007) szerint, mivel az EU működési és eszköztárának megismerését jelentette Magyarország számára. Az államigazgatási rendszer felkészítését szolgálta az 1998-tól kötelező gyakorlat, miszerint a közösségi jogrendszer elsajátításához PHARE támogatást kell igénybe venni minden tárca számára. Képzések, tudáscsere, informatikai eszközök és számos fejlesztést ösztönzött, amik nélkül a csatlakozás elhúzódott volna. A Nemzeti Fejlesztési Terv kidolgozásához is nélkülözhetetlen segítséget jelentett, akár csak a 2004-2006 közötti Strukturális Alapok hatékony lehívásaiban. A PHARE pénzügyi zárása 2003-ban történt meg és az utolsó átutalás 2006-ban lett benyújtva az EB felé (THUMA et al., 2007).

Az ISPA támogatások lehívása nehézkesen indult el Magyarország számára. Az ÁSZ értékelése szerint a legfőbb oka a projektekkel kapcsolatos hiányosságok voltak, de emellett kiemelendő a kevés felkészülési idő és az intézményi háttér kiépülésének lassú folyamata, amit a Bizottság is kifogásolt. A tervezettekhez képes két év eltolódásban voltak, így 2004 végéig a betervezett kifizetések negyedét tudták csak teljesíteni. Sokszor a környezeti hatástanulmányok sem készültek el határidőre, így a költségek is növekedtek, amit nemzeti forrásból kellett kiegészíteni. Magyarország 1997-es környezetvédelmi programja alapján lényegesen többet, az ISPA forrásainak majdnem tízszeresét szánta a környezetvédelmi beruházásokra. Összességében, ha csúszással is, de sikerült az intézményrendszert sikeresen átültetni, habár több irányelv teljesítése alól is mentességet kaptunk (MELIORISZ, 2007).

Magyarország SAPARD tervének elkészítését az 1268/99/EK rendelete és a végrehajtására 1999. december 22-én kiadott 2759/99/EK rendelet határozza meg és a megbízott szerve a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium. Ebben segítséget nyújtott számára az EU delegált szakértői, a kormányzati és azon kívüli szervek, valamint az ágazatot érintő vállalatok és civil partnerek. Összesen 2000-2006 között 38 millió euró SAPARD pénz jutott Magyarországnak, melynek legfőbb célterületei a termelési hatékonyság, élelmiszer-biztonság, szekunder termékek arányának emelése, környezetvédelem erősítése, termelői csoportosulások ösztönzése,

munkahelyek megőrzése és a vidék népességmegtartó erejének növelése [53/2001. (VIII. 17.) FVM rendelet].

A SAPARD program sikerességéről átfogó képet adott a Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft. (VÁTI). A vizsgálati módszertan a beérkezett pályázatok adattartalmára, illetve az MVH monitoring és a szakigazgatási szervek adatgyűjtésén, pályázati kérdőíveken, fókuszcsoport megbeszéléseken és ellenőrzési jegyzőkönyveken alapult. A terv nehézségét adta, hogy hét év kalkulált SAPARD tervét két év alatt kellett végrehajtani. A nagyon rövid pályázati határidők kényszere miatt a 2002-ben meghirdetett pályázatok esetében az összes kérelmezőt hiánypótlásra kellett felszólítani. Több mint 20%-uk viszont elutasításra került, aminek egyik fő oka a forráshiány volt, így sokan feleslegesen, az előzetesen kért engedélyek és egyéb tervek kifizetésére kényszerültek. Habár azt állapították meg, hogy az intézményi háttér kialakítása volt a legfőbb szempont, de a költségek 38%-a mezőgazdasági vállalkozások fejlesztésére irányult. A vidéki térségek területi kohéziójára csupán 32% került. A program kidolgozása során nem rendeltek számszerűsített indikátorokat a magasabb szintű célokhoz, ezért nehéz megmondani, hogy meglépték-e az elérni kívánt eredményeket. Egyetlen alprogram szintű cél volt, ez pedig az agráriumban foglalkoztatottak létszámának növelése 25 ezer új és megtartott munkahellyel, ennek elérése 79%-ban sikerült. Látszik, hogy a mezőgazdaság versenyképességének fokozását célozták meg, mivel az agráriumból élők jövedelmi szintje – a valószínűsített 10%-os növekedéshez képest a reprezentatív minta alapján majdnem 24%-ra nőtt – és gazdaságuk beruházások általi fejlesztése valósult meg a tervezettnél magasabb szinten (VÁTI TII, 2007).

Kiemelném dolgozatomban szempontjából a VÁTI TII (2007, 212. o.) SAPARD program egyik értékelési kérdésre adott válaszát, ami a vidék népesség megtartására irányul. *„A vidék általános problémája az elöregedés, a fiatalok elvándorlása. A Programnak csekély hatása volt erre a problémára, egyrészt a szűkös forráskeretek, másrészt a támogatott tevékenységek jellegéből következően. A támogatások a legnagyobb arányban az elöregedő gazdátársadalom beruházásainak támogatását szolgálták.”* Úgy vélem, ez annak köszönhető, hogy a vidékfejlesztést célzó intézkedések elsősorban a rurális terek infrastruktúrájának fejlesztését szolgálta, de nem is volt elvárható az alaptól, hogy ilyen alacsony forrásból és időtávon visszafordítson egy európai szintű tendenciát. Vagyis a SAPARD a népességmegtartáshoz közvetlenül nem is járulhatott hozzá.

2.4. Strukturális és Beruházási Alapok európai vetülete

Az Európai Unió regionális politikáját öt alap konzisztens együttműködése határozza meg, melyek a területi különbségek, szociális problémák megoldása, felzárkóztatás, a vidéki életforma megőrzése és vizeink környezeti szempontból felülvizsgált okszerű gazdasági és környezeti használatát hivatott szolgálni. Ezeket közös néven európai strukturális és befektetési alapoknak nevezzük.

Európai Regionális és Fejlesztési Alap története és sajátosságai

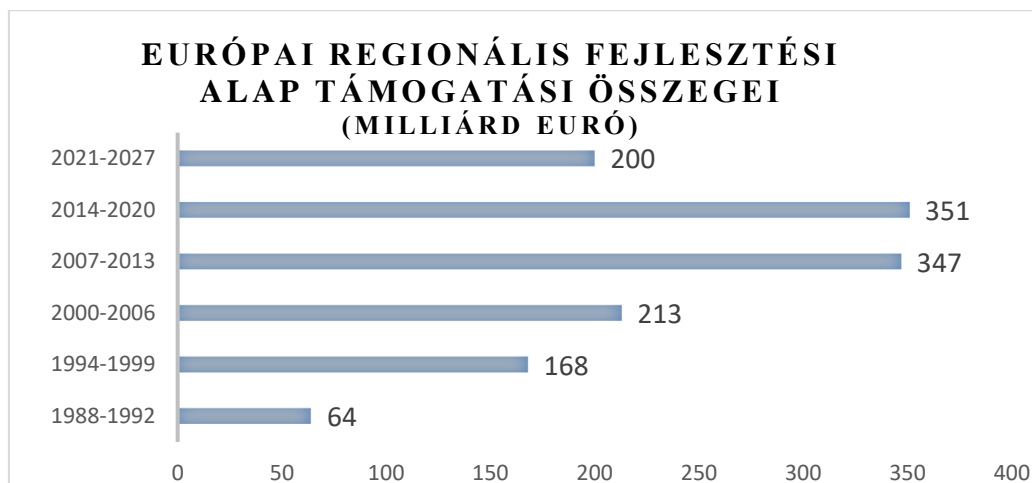
A Strukturális és Beruházási Alapok közül az ERFA vált a leghangsúlyosabbá, mivel a regionális politikára szánt pénzek majdnem 45%-át ezen keresztül kapják meg a tagállamok, míg alapításakor csak 5%-ot tett ki. Az Európai Unió regionális politikájának történetét egészen az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Római Szerződésig érdemes visszavezetni, ahol már utalás volt a 2. cikkében a területi egyenlőtlenségek mérséklésére. *„A Közösség feladata, hogy közös piac létrehozásával, valamint a tagállamok gazdaságpolitikáinak fokozatos közelítésével a*

Közösség egész területén előmozdítsa a gazdasági tevékenységek harmonikus fejlődését, a folyamatos és kiegyensúlyozott gazdasági növekedést, a nagyobb stabilitást és az életszínvonal gyorsabb emelkedését, valamint a tagállamai közötti kapcsolatok szorosabbá tételét.” (MAGYAR KÖZLÖNY, 2004/60/II. SZÁM, 2632. o.) Továbbá a 130. cikkben említett Európai Fejlesztési Bank megalapítása kapcsán egyik indokként hivatkoztak a területi fejlettségi különbségek támogatásának lehetőségéről (ZÚGYEL, 2001). Ebben a szerződésben fogalmazták meg az egységes belső piac főbb elemeit, amik DIENES-OEHM (2008) szerint az alábbiak voltak: közös kereskedelempolitika, vámunió, négy szabadság elve (árak, személyek, tőke és szolgáltatások szabad áramlása), valamint a közös mezőgazdasági és közlekedéspolitikai megteremtése a tizenkét éves átmeneti periódus alatt. Azt remélték, hogy az Egyesült Államokhoz hasonlóan az említett szabadságelvek érvényesülésével egyfajta regionális kiegyenlítődés indulhat meg. Ami ott jól működött, az Európában a régiók közötti területi különbségek elmélyülését okozta. Ezen felismerésből hozták létre a Regionális Főigazgatóságot 1967-ben, ami a Közösség regionális politikájának kidolgozását kapta feladatául. Magyarország pályázati portálján megjelenő cikk három fő tényezőt emelt ki, ami megalapozta a regionális politika közösségi szintre való emelését. Az első az 1969-ben életbe lépő vámunió, ami fokozta a területi egyenlőtlenségeket, a második a Werner-terv, ami a gazdasági és monetáris politika alapjait tette le, de nagyban hátráltatta a tagországok eltérő gazdasági helyzetét. A harmadik pedig Nagy-Britannia és Írország 1973-as közösséghez való csatlakozása, ahol számottevő területi különbségek voltak felfedezhetőek (PALYAZAT.GOV.HU).

Így jutottunk el 1975-höz, amikor is létrehozták az Európai Regionális Fejlesztési Alapot, ami az európai régiók közti területi különbségek mérséklését és a leszakadóban lévő területek felzárkóztatását szolgálta. Az Európai Unió Működési Szerződésének (EUMSZ) 176. cikke leírja, hogy az ERFA *„rendeltetése, hogy elősegítse az Unión belüli legjelentősebb regionális egyenlőtlenségek orvoslását a fejlődésben lemaradt térségek fejlesztésében és strukturális alkalmazkodásában, valamint a hanyatló ipari térségek átalakításában való részvétel útján.*” (EUMSZ, 176. CIKK, 127. o.) Átfogó céljainak meghatározása kijelölte helyét a közösség fejlesztési rendszerében.

Az ERFA jogi alapját az EUMSZ határozza meg, melyet a 174.-178. cikk foglal magába. Ezek rögzítik a gazdasági, társadalmi és területi kohézió célterületeit. Három fő célterülete van, mint az átfogó és harmonikus fejlődés előmozdítása, a régiók fejlettségi különbségei közti eltérések mérséklése, különös tekintettel a legkedvezőtlenebb helyzetű régiók felzárkóztatására. Továbbá a vidéki, valamint ipari szerkezetváltással érintett régiók átalakulásának segítése. A 175. cikk kimondja, hogy az imént említett célokat a Strukturális Alapoknak és az Európai Beruházási Banknak is segíteni kell.

A 7. ábra diagramján láthatjuk, hogy mekkora forrást allokált az Európai Gazdasági Közösség, majd később Európai Unió az egyes ciklusokhoz. 2013-ig jelentős emelkedés mutatkozik, majd egy stagnálás után a 2021-2027-es ciklusra közel 150 millió euróval csökkent a regionális politika legfőbb alapjára szánt összeg, ami a Brexitnek is köszönhető.

7. ábra: Európai Regionális Fejlesztési Alap forráskerete ciklusonkénti bontásban
(Forrás: saját szerkesztés, 2023; EUROPEAN COMMISSION (b))

Az Eurostat, vagyis az Európai Unió statisztikai hivatala készítette el a statisztikai egységek nomenklatúráját. Egy olyan hierarchikus rendszer kidolgozása volt a cél, ami lehetővé tette a regionális politikával kapcsolatos adatgyűjtést és statisztikák összeállítását. Fő célja olyan egységek lehatárolása, ami lehetővé teszi az adathalmaz minél hatékonyabb kezelhetőségét és területi összevetését. Legfontosabb szempont volt a népességszám, gazdasági és intézményi háttér mellett a földrajzi, társadalmi és kulturális körülmények (EURÓPAI PARLEMENT (b)). A regionális politika színtere a NUTS 2-es területi egység, amiből Magyarországon 7 darab volt, majd Budapest és Pest vármegye szétválasztásával 8 lett. ORBÁN (2015) három célterületet emel ki, ilyen a konvergenciacél, a regionális versenyképesség és foglalkoztatás elősegítése és az Európai Területi Együttműködés megalakítása.

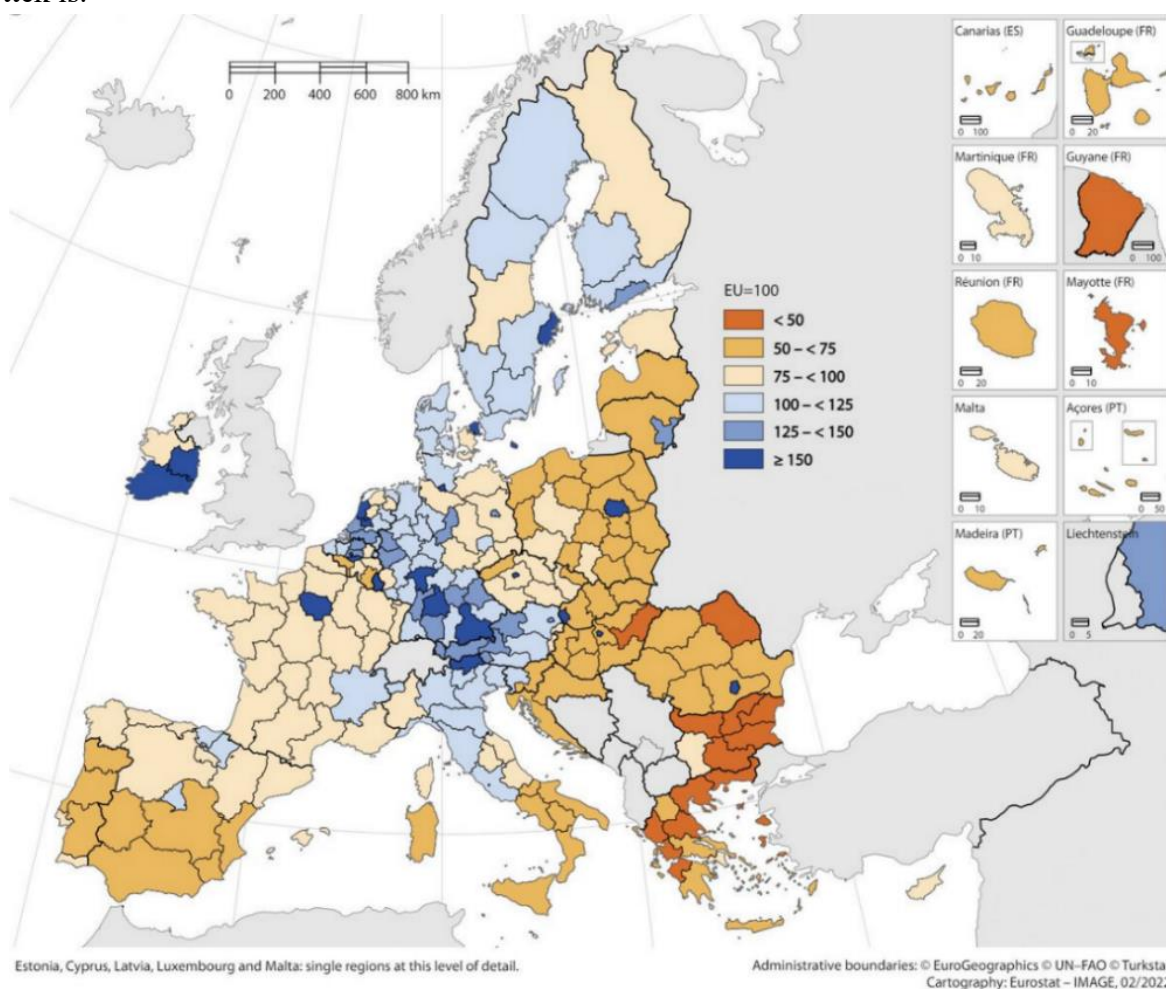
A konvergenciacél az Európai Unió átlag GDP-jének 75% alatti régióit támogatja. A területi összehasonlítás alapja az egyes országok közti vásárlóerő-paritáson mért GDP növekedési ütemében lévő eltérés. A források leosztásánál három kategóriát határoltak le. A legkevésbé fejlett régiók azok, ahol az egy főre eső GDP nem haladja meg az Európai Unió átlag 75%-át. Közepes fejlettségűeket átmeneti régióknak nevezték, egy főre eső GDP-jük az EU átlag 75%-a és 90%-a közé esik. És vannak a legfejlettebb régiók, amelyek nem kedvezményezettjei az ERFA-nak. Ezen legfejlettebb régiók egy főre eső GDP-je meghaladja az EU-átlagának 90%-át (SPALA, 2016).

A konvergenciakutatás régre tekint vissza, elég csak belegondolni MALTHUS (1798) és SMITH (2007) konklúzióira. Malthus inkább csak fejtegetés szintjén gondolt bele, hogy egy végtelen világban véges növekedésről nem beszélhetünk, valahol véget kell érnie a gazdaság és társadalom növekedésének. Szerinte tekinthetünk úgy is a világra, mint egy sziget, ahova pár betelepülő érkezett, kezdetben mindenki maximálisan kielégítheti szükségleteit, majd a népesség növekedésével elérhet egy olyan korlátot a rendelkezésre álló földterület, ami véget szabhat a növekedésnek. A kor másik nagy elmélete Smith nevéhez fűződik, aki a munkaráfordítást veszi a gazdaság alapjának egy termék előállításának szempontjából, ő nem látott a környezeti tényezőkben korlátot, hanem inkább végtelen lehetőséget az egyes piaci szereplők specializációjában. Ez is egyfajta konvergenciátörekvésnek mondható, ha az egymással kereskedő térségek tisztességes csereügyleteket bonyolítanak le. Smith egydimenziós elméletének hibáit Ricardo többlettermék elmélete javítja ki, ahol egy országnak több termék előállításában is lehet komparatív előnye és a hatékonyságot teszi meg a fő termelési döntések meghozásánál (TOLNAI, 2010). Az említett elméletekben is szerepet kapott a földrajzi elhelyezkedés, így a területi dimenziót is számba veszi. SOLOW (1956) elméleténél már növekedési modellről beszélhetünk, ami szerint a tőke és a

munka csökkenő határhaszna miatt területi kiegyenlítődés megy végbe. BARRO (1991) fogalmazta meg, hogy a szegényebb országok gazdasági növekedésének üteme nagyobb, mint a fejlett országoké (SZENDI, 2015).

A konvergenciának a közgazdaságtanban többféle értelmezése van, de a két legfontosabb a szigma és a béta konvergencia. Az szigma konvergencia lényegét tökéletesen fogalmazza meg a következő idézet miszerint „pozitív a felzárkózás, ha a fejletlenebb térség felzárkózik a fejlettebbekhez, míg negatív a felzárkózás, ha a fejlett térségek mutatója a fejletlenebbek felé mozdul el.” (NAGYNÉ MOLNÁR, 2007. 171. o.) Ha ez a két folyamat egyidejűleg megy végbe azt nevezzük szigma konvergenciának. A béta konvergencia egy fiktív jövőbeli egyensúlyi állapotot feltételez, ami tulajdonképpen Barro modelljén alapul, vagyis a szegényebb régiók felzárkózási üteme gyorsabb, mint a fejlett térségek növekedési üteme (ORBÁN, 2015). A felzárkózás ütemének mérését a GDP százalékos arányának növekedésében látják, de úgy vélem, hogy egy relatíve alacsony GDP-vel rendelkező ország növekedése még, ha nagyobb is egy fejlettebb országénál, akkor sem biztos, hogy a gazdasági különbségek kiegyenlítődnek.

A regionális politika konvergenciája megfigyelhető az EU-15-ök tekintetében, ahol sikertörténetnek könyvelhető el Írország és Finnország esete, akik bekerültek a legmagasabb egy főre eső GDP-vel bíró országok közé, de itt is kirajzolódik a centrum-periféria közti területi egyenlőtlenség a NUTS 2-es területi szinteken. A 2004-ben csatlakozott országok között, ilyen pozitív felzárkózás nem volt tapasztalható, sőt egyes esetekben a regionális különbségek még nőtték is.

8. ábra: Az Európai Unió egy főre eső GDP-jének regionális eloszlása 2020-ban
(Forrás: EUROSTAT, 2022)

Ez a NUTS 2-es területi egységeket ábrázoló térkép (8. ábra) az EU tagállamainak 2020-as vásárlóerő-paritáson mért GDP-jét mutatja. Itt láthatjuk, hogy regionális konvergencia nem észlelhető a poszt-szocialista országok legtöbb régiójánál. A legfejlettebb zóna továbbra is a Rechnitzer János által Európai Pentagonnak nevezett térségbe esik, aminek sarokpontjai London, Párizs, Hamburg, München és Milánó (RECHNITZER – PÁTHY, 2019). Magyarország nagy része 50%-75%-os zónába esik, de az Észak-alföldi régió még ez alá is, egyedül Budapest és agglomerációja emelkedik ki, akárcsak a 2004-es csatlakozáskor, tehát 16 év távlatában nem látható érdemi kohézió a gazdasági fejlettség legfőbb mérőszámában. Megkérdőjelezhetővé vált az ERFA sikeressége, amit az európai vezetők is felismertek a 2021-2027-es időszakra.

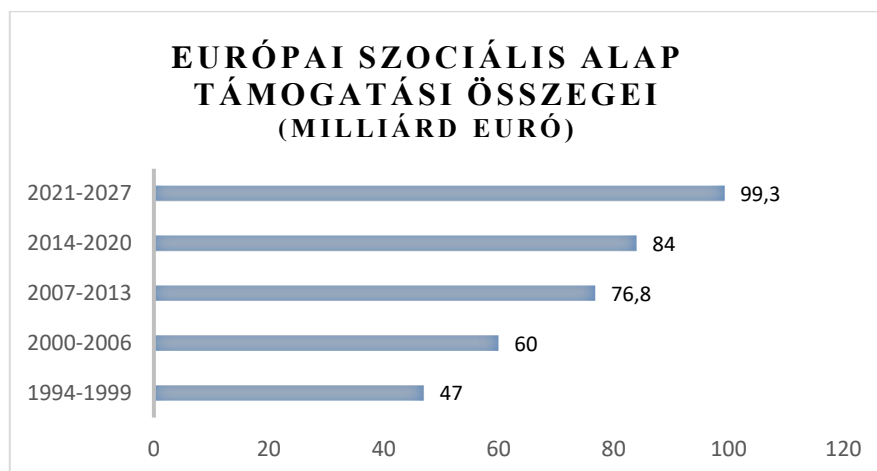
Európai Szociális Alap története és sajátosságai

Az ESZA első törekvései az Európai Szén- és Acél Közösség problémáira vezethetőek vissza, ahol az ipari munkások felzárkóztatását, szakmai fejlődését és mobilitását segítették átképzési és letelepedési támogatásokkal. Az ESZA-t 1957-ben a Római Szerződés hozta létre, aminek vezetőségében a kormányok képviselői, szakszervezetek és munkaadók képviselői kaptak helyet. Többnyire az ipari munkások érdekeit szolgálta a letelepedési és átképzési támogatásokkal, amit leginkább Olaszország és Nyugat-Németország használt ki. Ad hoc módon finanszírozták a projektek széles körét, mivel az alacsony munkanélküliség állította kihívások elé az ESZA-t. A 70-es évek olajválsága miatt megugró munkanélküliség következtében reformra volt szükség, ami válsággal sújtott régiók támogatására irányította az Szociális Alap támogatásait, így célzott segítséget nyújtott. Az ERFA 1975-ös megalapításával nevezik őket Strukturális Alapoknak. 1988-ban átálltak a kezdeti egyszeri projektfinanszírozási keretrendszerrel a többéves költségvetési mechanizmusra, ami lehetővé tette hosszabb projektek megvalósíthatóságát és a tervezési ciklusokhoz való alkalmazkodást. Az idők során többféle kihívással is szembesültek, ilyen az alacsonyan vagy később a magasan képzett fiatalok munkanélkülisége, majd a nők munkaerőpiaci kihívásainak megoldása és társadalmi kirekesztések elleni küzdelem. Továbbá a demográfiai egyensúlytalanságok, mint az alacsony születési ráták, egyre súlyosbodó elöregedés és ezek multidimenzionális problémakörének kezelése, gondolok itt akár a munkaerőhiány, szociális háló, nyugdíjak kitermelhetőségére vagy akár külső migrációs nehézségekre (EUROPEAN COMMUNITIES, 2007).

A 2007-2013-as ciklusban a Lisszaboni Stratégia alkotta meg az ESZA legfontosabb célkitűzéseit. Az ERFA három fontos célja a konvergencia, versenyképesség és foglalkoztatás növelése, amit az ESZA-nak is szolgálni kell, mint egymással kéz a kézben járó két kiemelt Strukturális és Beruházási Alapnak. Négy fő célkitűzése volt, ami a teljes foglalkoztatás, minőségi munka és növekvő termelékenység, hátrányos helyzetűek munka világába való bevezetése és a foglalkoztatás különböző területi dimenziói közti differenciák tompítása. Ezen fő irányvonalakat a 2009-es hatályba lépésével pontosították, amik szinte megegyeztek a korábbi problémák összefoglalásával (EUR-LEX, 2010).

Az ESZA-ra fordított közösségi forrás (9. ábra) a költségvetési ciklusok alatt folyamatosan emelkedett, ami köszönhető volt a csatlakozó országok mellett az időnként jelentkező gazdasági válságoknak is. Az ERFA-val ellentétben a 2021-2027-es ciklusra megemelték a költségvetését, ami elsősorban a COVID-19 utáni helyreállítási tervnek és az ukrán-orosz háborúnak köszönhető. A 2021-es reform következtében az alap az ESZA+ elnevezést kapta, ami arra utal, hogy négy alapot foglal magába. Az ESZA mellett a Rászoruló Személyeket Támogató Európai Segítségnyújtási Alap (FEAD), az Ifjúsági Foglalkoztatási Kezdeményezés (YEI) és a

foglalkoztatás és a szociális innováció európai programja (EaSI). Az új alap 20 alapelv mentén nyújt támogatásokat. Finanszírozását kettéosztották, az egyik ága a megosztott irányítás, ahol az Európai Bizottság a tagállamokkal karöltve hoz döntéseket és az EaSI, amit a bizottság felügyel (EURÓPAI PARLAMENT és a TANÁCS 2021/1057 rendelete).

9. ábra: Európai Szociális Alap forráskerete ciklusonkénti bontásban
(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

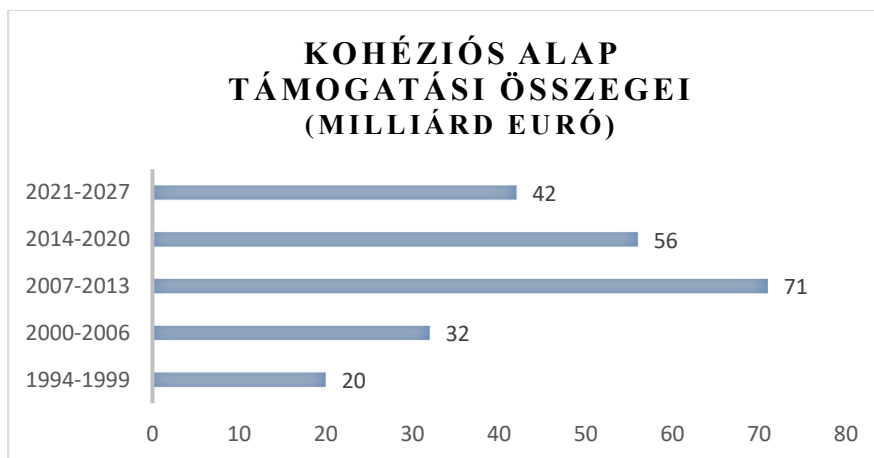
Kohéziós Alap története és sajátosságai

A Kohéziós Alap (KA) célját leginkább EU működéséről szóló szerződés (Maastrichti Szerződés) foglalja össze, ami így szól: „*az eljárásnak megfelelően létrehozott Kohéziós Alap pénzügyi hozzájárulást nyújt a környezetvédelmi, illetve a közlekedési infrastruktúra területén a transeurópai hálózatokra vonatkozó projektekhez.*” (EUMSZ 177. cikk) Az 1993-ban alapított Kohéziós Alap a Strukturális és Beruházási Alapok közé tartozik az ERFA és az ESZA mellett, habár pénzügyi eszköznek tekinthető (HARVEY, 2006). Előcsatlakozási alapja az ISPA volt, ami a 2004-ben belépő 10 ország felkészülését szolgálta a Kohéziós Alapból finanszírozott projektek megvalósítására. Másképpen a gazdag országok hozták létre a szegényebb tagországoknak az inkluzív fejlődés és a gazdasági integrálódás okán. Azok az országok jogosultak igénybe venni, ahol az egy főre eső bruttó nemzeti jövedelem (GNI) az EU átlag 90%-a alatt van, továbbá az éves államháztartási hiányuk nem haladja meg a GDP 3%-át (FLORIO – VIGNETTI, 2004).

A projektek társfinanszírozással valósulnak meg, melyhez az EU a teljes finanszírozási költségek 85%-val járulhat hozzá, vagyis a tagállamoknak is saját költségvetésükből ki kell gazdálkodni a fejlesztés finanszírozását. Az összes alap közül ennek projektjei a legnagyobbak (GYŐRFI et al., 2016; KATSAROVA, 2013). A legnagyobb forrásokat és munkaerőt igénylő programok, melyeket a legmagasabb mérlegfőösszeggel rendelkező cégek tudnak megvalósítani a Strukturális Alap kifizetéseinek kivitelezői közül (BACHTRÖGLER – HAMMER, 2018).

1993-tól már elindult a támogatások folyósítása a kedvezményezett országoknak. 1999-ig mindössze négy ország jutott hozzá: Görögország, Írország, Spanyolország és Portugália. A 2004-es poszt szocialista országok csatlakozásáig az alap jelentős változások nélkül működött. A tíz új belépővel 2004-ben az EU átlag egy főre eső GNI szintje jelentősen esett, ezért Spanyolország és Írország kivételével, Portugália és Görögország mellett Lengyelország, Csehország, Magyarország, Szlovákia, Lettország, Litvánia, Észtország, Szlovénia, Ciprus és Málta részesült forrásaiból. A 2007-es és 2013-as bővítéssel Bulgária, Románia és Horvátország is jogosulttá vált a Kohéziós Alap pénzeire (MRAK et al., 2015).

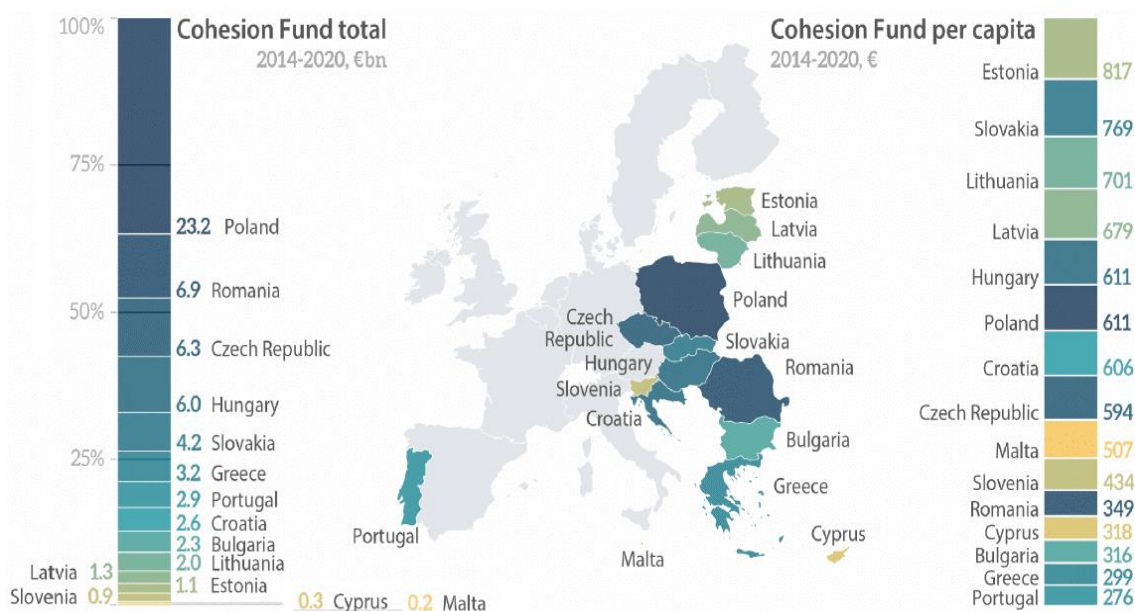
A költségvetése folyamatosan növekedett megalapítása óta, de 2013-tól jelentősen csökkenteni kezdték, mert belépő tagállamok híján és Nagy-Britannia 2020-as kiválásával mérsékeltek költségvetését. A 10. ábráról leolvasható, 2007-2013 évben érte el legnagyobb forráskeretét 71 milliárd euróval, majd a következő ciklusban 15, később pedig 14 milliárddal csökkentették.

10. ábra: Kohéziós Alap forráskerete ciklusonkénti bontásban

(Forrás: saját szerkesztés, 2023; GRAZIANO – POLVERARI, 2019; EUROPEAN COMMISSION, 2014)

Az alábbi 11. ábrán jól látható a 2014-2020 között felhasznált kohéziós források poszt-szocialista országok közötti területi eloszlása. Az egy főre eső kohéziós források a Baltikum és Szlovákia vonatkozásában a legmagasabbak. 680-820 euró/fő között oszlanak el, míg a délen fekvők kapják a legkevesebbet 280-320 euró/fő közti összeggel.

11. ábra: Kohéziós Alap forrásainak egy főre eső forrásallokációja 2014-2020 között

(Forrás: EUROPEAN PARLIAMENTARY RESEARCH SERVICE, 2016)

Európai Tengerügyi, Halászati és Akvakultúra Alap története és sajátosságai

1970-ben hozták létre az EMOGA részeként, aminek a halászati ágazat fejlesztése volt a célja. 1992-ben kivették az EMOGA alól és a Strukturális Alapok között saját forrást kapott, aminek a neve Halászati Orientációs és Pénzügyi Eszköz (HOPE). Mellette életbe léptették a PESCA kezdeményezést, ami a termelés szociális oldalát hivatott erősíteni, mint a fiatal halászok

támogatása és korai nyugdíjazás lehetőségének megteremtése. Majd az Agenda 2000 reformcsomag keretében a 2007-2013-as ciklusra kialakították az Európai Halászati Alapot (EHA), mely 3,8 milliárd euróból gazdálkodhatott. Öt prioritás mentén határolták le tevékenységi körét, amik között szabadon oszthatták el forrásaikat a tagállamok. Ezek a halászati erőforrások fenntartható gazdálkodása és az EU halászati kapacitása közötti egyensúly biztosítása, gazdasági életképesség és versenyképesség fokozása, környezetbarát szemlélet meghonosítása mind a halászati és termelési eszközök szempontjából, foglalkoztatottak támogatása, halászattal foglalkozó térségek több lábbon állása gazdaság diverzifikálás révén.

A 2014-2020-as ciklusra a halászati politika reformjaként a Miniszterek Tanácsának és az EP hatására az Európai Bizottság javaslatot tett az EHA módosítására. Így jött létre az Európai Tengerügyi és Halászati Alap, amiben jelentősebb hangsúly kerül a fenntarthatóságra és az integrált tengerpolitikára, amit a források 6,4 milliárd euróra való emelésével is támogattak. A többi Strukturális Alappal összhangban lett kialakítva projektjei és hozzájuk hasonlóan a tagországok által az Európai Bizottság felé benyújtott operatív programokat társfinanszírozással támogatja. Négy fő terület mentén határozták meg az egyes prioritásokat (MILT, 2022):

- környezetileg fenntartható halászat;
- versenyképesség növelése, de nem a többi prioritás kárára;
- szociális helyzet javítása;
- „kék növekedés”, ami az akvakultúra fejlesztését is hordozza.

Ferasso elvégezte az ETHA-val támogatott országok halászati projektjeinek hatékonysági összehasonlítását DEA-modell segítségével. Egy függvényt hozott létre, amiben az erőforrásokhoz a támogatások felhasználását, foglalkoztatottságot és a flotta méretét, a teljesítményhez pedig az ágazat teljes termelését. Ebből megállapította, hogy nagy eltérés van az egyes országok elért hatékonysági szintjei között. A területi egyenlőtlenségek továbbra is fennállnak (BLANCO et al., 2022; KOTY, 1997). Az ETHA elnöke is megerősítette a 2021-2027-es tárgyalások alatt, hogy nem megfelelő hatékonyságú volt az alap az elmúlt ciklusban, főleg az intézményi és jogi környezetben látta a legfőbb akadályokat. *„Az ETHA szerepe kulcsfontosságú abban, hogy megfelelően teljesíteni lehessen a közös halászati politika célkitűzéseit. A bonyolult szabályok és a bürokrácia miatt a múltban nem lehetett megfelelő hatékonyságot elérni.”* (DAEA, 2019)

2021-2027-es ciklusra újabb névváltoztatás történt, mivel Európai Tengerügyi, Halászati és Akvakultúra Alap (ETHAA) lett a neve. Költségvetése enyhén csökkent, de így is meghaladja a 6,1 milliárd eurót. Egy egyszerűbb és koherensebb stratégiát álmodtak meg mindössze 4 célkitűzéssel:

- fenntartható halászat és a tengerek biológiai erőforrásainak megőrzése;
- élelmezésbiztonság, fenntartható akvakultúra és kereskedelem;
- kékgazdaság és a tengerparti közösségek megőrzése;
- nemzetközi együttműködések erősítése a biztonságos és fenntartható tengerekért és óceánokért.

Rugalmasabban képzelik el a működését, ezért nincsenek előre meghatározott közösségi szintű intézkedések és széles a támogatott tevékenységek spektruma. Bevezetnek egy monitoring rendszert, ami az elért célok teljesítését fogja felügyelni (EUROPEAN COMMISSION, 2023).

Az ötödik (Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap) és hatodik (Európai Mezőgazdasági és Garanciaalap) Strukturális és Beruházási Alapot a Közös Agrárpolitika

fejezetben mutatom be. Az egyes alapok a tagországok által elkészített és a Bizottság által elfogadott operatív programokon keresztül jutottak el a támogatások célcsoportjaihoz.

2.5. Magyarország részesülése a Strukturális és Beruházási Alapokból

Ezen fejezetben bemutatom a 2007-2013 közti időszak és a 2014-2020-as Európai Unió ciklus sajátosságait Magyarország szempontjából. Az ÚMFT és a Széchenyi 2020 támogatási rendszerének szerkezeti felépítésére és operatív programjainak főbb szegmenseire térek ki.

2.5.1. Új Magyarország Fejlesztési Terv

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv a Strukturális Alapokból és Kohéziós Alapból nyújtott támogatatok lehívásához készített stratégiai keretprogram. 2005-ben indul a fejlesztési terv előkészítése, amit a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség és további illetékes szakpolitikai tárcák együttműködésével, csaknem 400 fő műhelyvitájával kezdődött. Összesen 13 problémás területet jártak körül, ilyenek a demográfiai helyzet javítása, társadalmi tőke erősítése, fizikai elérhetőség javítása, gazdasági versenyképesség növelése, foglalkoztatás bővítése vagy a kiegyensúlyozott területi fejlődés ösztönzése. A vitákat követte a társadalmi egyeztetés szakasza, ahol széles körben be lett mutatva a tervet előkészítő Országos Fejlesztéspolitikai Konceptió, majdnem 400 szervezet formálhatott véleményt. A vélemények meghallgatása és a szervezet újragondolása után megkezdődhetett a stratégiai terv kidolgozása, amiben a makrogazdaság helyzete mellett a nemzetközi folyamatokat is figyelembe vették a helyzetértékelés során, mindazonáltal a gazdasági növekedést, alacsony foglalkoztatást, közlekedési rendszer elavultságát, piacgazdaságra való áttérés következményeit, környezeti problémákat és területi különbségek fokozódását, mint potenciális hátrányokat jelöltek meg. A stratégia meghatározása és célok lehatárolása után kezdetét vette 6 prioritási terület kidolgozása, ezek a gazdaság, közlekedés, területfejlesztés, társadalmi megújulás, környezeti és energetikai fejlesztés mellett az államreformot is magukba foglalták. A prioritásokhoz tartoznak az operatív programok (OP), amik Magyarország számára irányt mutattak a pénzek lehívásának ütemezésében a Strukturális és a Kohéziós Alapból.

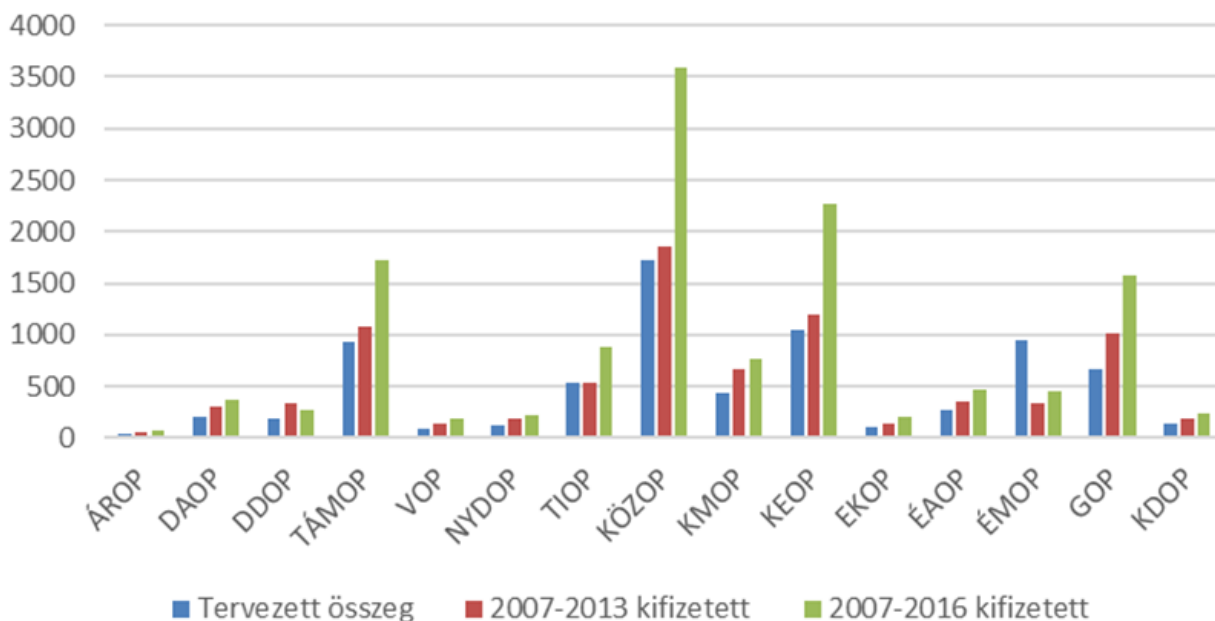
Magyarországon az operatív programokat két metodika alapján értelmezhetjük. Vannak az ország egész területén felhasználható ágazati programok és a területiséget szem előtt tartó regionális programok. Erre azért volt szükség, mert a konvergencia programból azok a NUTS 2-es régiók részesülhetnek, ahol a vásárlóerő-paritáson mért GDP az EU átlagának 75%-a alatt van. Magyarországon csak a Közép-magyarországi régió volt a határérték felett, ami Pest megyét és Budapestet tartalmazta, de a szétválasztás után már csak a főváros haladta meg. Itt a regionális GDP 90% körül alakult a 2000-2002-es referencia-időszak vonatkozásában. Összesen 15 operatív program került lehatárolásra, ezek közül 7 regionális és 8 ágazati jellegű (MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYA, 2007):

- Gazdaságfejlesztési OP (GOP) (forrása: ERFA): A legfontosabb horizontális célkitűzése a területi kohézió erősítésén túl a gazdaság, társadalom fenntartható fejlődésének elősegítése. Stratégiai célja a vállalati környezet komplex fejlesztése mellett a K+F és innovációs kapacitások bővítése. Fontos még az együttműködés növelése a vállalati kapacitások komplex kiterjesztésén túl, különös tekintettel a KKV szektor helyzetbe hozására. A GOP támogatja a vidékfejlesztést, turizmust és a regionális egyenlőtlenségek csökkentését.
- Közlekedés OP (KÖZOP) (forrása: ERFA, KA): Hat prioritás mentén határozták meg célkitűzéseit, melyek a régióközpontok nemzetközi elérhetőségének javítása közút, vasút és vízi közlekedés szempontjából, valamint a kohézió jegyében a térségi elérhetőség javítása.

Ezen felül még a városi-elővárosi közlekedés és a közlekedési módok összekapcsolása kapott kiemelt szerepet.

- Elektronikus Közigazgatás OP (EKOP) (forrása: ERFA, ESZA): Fő célja a közigazgatási teljesítmény javulása, amit négy prioritás támogat. A közigazgatási folyamatok intézményrendszeren belüli folyamatainak korszerűsítése, szolgáltatásokhoz való széles körű hozzáférés és kiemelt fejlesztéseken túl a konvergencia, regionális versenyképesség, valamint foglalkoztatási célkitűzések technikai segítségnyújtása. Horizontális céljai között kiemelendő a nemek közti esélyegyenlőség és a területi és társadalmi kohézió.
- Társadalmi Infrastruktúra OP (TIOP) (forrása: ERFA): Kiemelt átfogó célja a munkaképes korú lakosság foglalkoztatási aktivitásának növelése. Támogatási területei az oktatás, képzés, egészségügyi ellátórendszer, munkaerőpiaci- és szociális szolgáltatások infrastruktúrájának fejlesztése. Ezek az intézkedések csak a hat vidéki régióra vonatkoznak, így ebből a programból csak ők részesültek.
- Társadalmi Megújulás OP (TÁMOP) (forrása: ESZA): Elsősorban szociális jellegű fejlesztéseket támogat. Az esélyegyenlőség mellett itt is fontos szerepet kap a fenntarthatóság követelménye, a területi kohézió, nemzetközi együttműködések és tapasztalatcsere. Specifikus céljai között említeném az egészségi állapot javítása és az aktivitás területi különbségeinek csökkentését.
- Környezet és Energia OP (KEOP) (forrása: ERFA, KA): Fő célja a tiszta és egészséges környezet megteremtése, ezáltal a környezetvédelem és megfelelő életminőség biztosítása mindenki számára, amit a fenntarthatóság és kohéziós szelleme leng át. Horizontális célkitűzései a környezeti követelményeknek való megfelelés, a helyi közösségek fennmaradása a szükségleteik és a környezet közti egyensúly megtalálásával. Továbbá a természeti erőforrások és értékek fenntartható használata és gondozása, valamint a környezetvédelem és környezettudatos életmód népszerűsítése. Célrendszere három eszmét foglal magába, melyből első az életminőség javítása a szennyezések csökkentésével, értékvédelem – ökológiai, biológiai valamint, természeti erőforrások – és a megelőzés-takarékosság-hatékonyság személetének érvényre juttatása.
- Államreform OP (ÁROP) (forrás: ESZA): A társadalom elvárásait vették figyelembe a program céljainak meghatározásánál. Értékvédelem és közjó megőrzése mellett olcsó, gyors és megfizethető működés. A specifikus céloknál a szubszidiaritás elvének meghonosítása prioritás a közigazgatásban és nem elhanyagolható a humán erőforrás minőségének javítása sem. Forrásai leginkább a Közép-magyarországi régióra összpontosultak.
- Végrehajtási (VOP) OP (forrása: KA): Legfontosabb célja, hogy pénzügyi keretet biztosítson az Európai Unió kohéziós forrásainak lehívásához. Két fő prioritása a támogatások lehívásáért felelős központi és horizontális intézményi háttér fejlesztése, és a támogatások minőségéi felhasználásának elősegítése.
- Regionális OP-k (ROP) (forrása: ERFA): Magyarország hét régiójára leosztva kapott fejlesztési forrásokat. Megkülönböztetünk közöttük konvergencia- és regionális versenyképesség, másrészt foglalkoztatás célkitűzésű operatív programokat. A Közép-magyarországit leszámítva a többi a konvergencia kritérium – EU egy főre jutó GDP 75%-a – alatt helyezkedik el. Fejlesztési területei nagyon sokrétűek, de inkább az országos politikákat kiegészítve kisebb projekteket támogatnak a gazdaságfejlesztés, egészségügy, közösségi és közúti közlekedés, turizmus, szociális alapszolgáltatások, oktatás és integrált városfejlesztés területén.

ÚMFT tervezett és kifizetett összegei

12. ábra: ÚMFT tervezett és kifizetett összegei

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

A fenti diagram (12. ábra) mutatja az ÚMFT tervezett és kifizetett összegeit. A betervezett összeget 2013 végére sikerült többnyire felhasználni, de 2016-ig még történtek kifizetések, mert az első pályázati kiírások csak 2015-től indultak meg a Széchenyi 2020 keretében. A pályázati források kifizetése csak 2007-től indult meg alacsony intenzitással és egészen elhúzódott 2016-ig. A 2008-as válság miatt a GOP forrásait megnövelték, hogy ezzel csökkentsék a válság okozta gazdasági nehézségeket. A legtöbb forrás kifizetésének összege növekedett, ami elsősorban a forint gyengülésének volt köszönhető, mivel a 2007-es 250 Ft/euróról árfolyam 2016-ra 310 Ft/euróra emelkedett.

ÚMFT operatív programjainak ex-post értékelése

Az ex-post magyarul az operatív programok utólagos értékelését jelenti, melyeket kötelező minden tagállam számára független elemzőcégekkel elvégeztetni. Az eredményeik kivonatát az alábbiakban részletezem programonként.

A GOP értékelése kapcsán megállapításra került, hogy a támogatások többsége nem volt hatással a vállalati jövedelmekre, ezért a társasági adón keresztül nem kerülnek vissza az államkasszába. A K+F és innovációs ösztönzők csak hosszú távon eredményesek. A visszatérítendő és vissza nem térítendő támogatások között hatékonyságban nem volt eltérés. A kevésbé fejlett gazdaságú térségekben nagyobb ökonómiai fejlesztési hatást tudtak kiváltani, ezért érdemes koncentráltabb fejlesztésük (EQUINOX CONSULTING, 2016).

KÖZOP területfejlesztési hatása a policentrikus városhálózat kialakulását indította el, mert minőségibb közlekedési kapcsolatot teremtett a nagy, közepes és kisvárosok között. A vasút és közúthálózat fejlesztéssel csökkentek az utazási idők is. A régiók közti közlekedés modernizálásával mérséklődött a balesetek száma. A közlekedésfejlesztés egyik prioritása a TEN-T vasúthálózat fejlesztése (KÖZOP forrásainak felét költötték rá) az áruforgalom növekedése miatt, de nem preferálták a vállalkozások a vasúton történő áruszállítást. Viszont a közösségi

közlekedés a fejlesztések révén sokkal környezetbarátabb lett, így emissziója 150 ezer tonnával csökkent (TERRA STÚDIÓ, 2016a).

Az EKOP esetében a kitűzött célt elérték nagyrészt, mivel az elektronikus közigazgatási szolgáltatások igénybevétele elérte a 87%-ot a vállalkozások és 45%-os célértéket a lakosság körében. Jól teljesített a közigazgatás területén, habár kezdetben a stratégiai terv csúszása miatt ez kérdéses volt. Az eredmények ellenére a költségpazarló gazdálkodás miatt nem érte el a költségcsökkentéssel kapcsolatos elvárásokat (COLLECTIVO, 2016a).

TIOP támogatási rendszer megvalósítása révén több ágazat infrastrukturális fejlesztésében eszközbeszerzésében hatékonyan vett részt, mint az egészségügy, oktatás, kultúra és közigazgatás. A 2008-as válságnál jobban nehezítette végrehajtását a folyamatosan változó jogi környezet, helyi lobbik és az egyes szakpolitikai stratégiák hiánya. Fejlesztéseinek fenntarthatóságához nélkülözhetetlen az állami finanszírozás (SZÁZADVÉG, 2016a).

A TÁMOP egyik legfontosabb célja az aktív munkavállalók arányának növelése, aminek indikátora az aktivitási ráta. A célt teljesítette, habár nem a program érdeme, hanem a kormányzati döntéseknek köszönhető. Nyugdíjkorhatár emelése, tankötelezettség csökkentése és a rokkantnyugdíjazás szigorításának hatására túlszárnyalta célkitűzését, de prioritási szinten is teljesítette, ami a konzervatív tervezésnek köszönhető. Itt is a pontos kiértékelést hátráltatta az adathiány (SZÁZADVÉG, 2016b).

KEOP célja a környezet megóvása a természetvédelmi, vízgazdálkodási és energetikai projektek megvalósításával. Ennek fontos eleme az életminőség megőrzése és javítása, amit a hatékonyság, takarékoság és megelőzés szellemiségében képzel el. Legfontosabb területei közül a környezetbarát hulladékgazdálkodás, szennyvíz rekultiváció, természeti értékek megőrzése és fenntarthatósági szemlélet elterjesztésében sikeres volt. Ám az energetikai hatékonyságot ösztönző támogatásai elhanyagolhatók voltak országos szinten, továbbá az ivóvíz szolgáltatók termelése csökkent, ami a fogyasztás visszaesésének tudható be, annak ellenére, hogy a hálózati veszteségek növekedtek, amit nem sikerült megoldani (TERRA STÚDIÓ, 2016b).

ÁROP a felülvizsgált indikátorokat nagyrészt sokszorososan túlteljesítette, ilyenek voltak a felülvizsgált jogszabályok, szervezetfejlesztési intézkedések, ügyintézési eljárások. Ez legfőképp a tervezés hibáit mutatta. Ám az átállított munkakörök számában alul múlt. Sokszor a mérés tévesnek bizonyult, ami a válaszadók véleményén múlt és külső tényezőktől függött. Eredményességének megítélése csak nagyon korlátozottan lehetséges (COLLECTIVO, 2016b).

VOP feladata a többi operatív program támogatása volt, a források lehívása sikeresnek bizonyult és létrejöttek az intézményrendszeri működést lehetővé tevő jogszabályok és gyakorlatok. A HR-fejlesztések szükségesek lettek volna, de nem élt vele a központi irányítás (COLLECTIVO, 2016c).

A regionális operatív programok széles körű komplex fejlesztési lehetőséget nyújtottak az egyes régiók számára. Sok kisebb projekt támogatása és a fő operatív programokat kiegészítő jellege miatt csak az egyes projekt vagy ágazati értékelések lehetségesek. ROP-ok által nyújtott támogatások és a vándorlás között nincs összefüggés. Előnye, hogy a LHH-s kistérségek számát figyelembe véve oszthatták el forrásait, nem mellőzve a területi kohézió szélesebb kiterjesztésének lehetőségét (SZÁZADVÉG, 2016c).

Összességében azt a következtetést lehet levonni az ex-post értékelések alapján, hogy hatásosságuk erősen megkérdőjelezhető a mérési nehézségekből fakadó bizonytalansági tényező révén. Leginkább a közigazgatásban volt mérhető hatással, míg a többi ágazatban nem mutattak ki tényleges összefüggést a kifizetések és az ágazati fejlődést indukáló tényezők között. Úgy

vélem, ilyen mértékű fejlesztési programoknál mérhetőbb módon kellene vizsgálni a kifizetések hasznosulását. A célok meghatározása is pontosabb körültekintést igényel, mivel sokszorosan túlteljesítették egyes esetekben és ez aláássa hitelességét.

2.5.2. Széchenyi 2020 Program

A V4-es országok közül Lengyelország kitartott fejlesztési politikája mellett. Szerintük a 2007-2013-as programozási időszakban elfogadott programok felépítése az operatív programok első kiadásának 2004-2006-os perspektíva szerinti megvalósításából származó tapasztalatokon alapult. Abban az időben kockázatos döntéseket hoztak a nemzeti és regionális programok felépítésével kapcsolatban, ideértve az EU legnagyobb multiszektorális programjának az Infrastruktúra és Környezeti Operatív Programjának megvalósítását. A régióknak szánt juttatások körülbelül egynegyedének irányításáért való felelősség decentralizálását vagy a rájuk vonatkozó különleges beavatkozások elkötelezettségét tették lehetővé. Kelet-Lengyelország például külön program keretében fejlődhetett. Az operatív programok végrehajtásának a 2014-2020 közötti időszakra vonatkozó elemzésnél a kiadások és a mutatók elérése tekintetében arra jutottak, hogy az elfogadott feltételezések az esetek többségében helytállónak bizonyultak és a 2014-2020-as években folytatni kell őket. Ezért maradtak az ágazati és regionális operatív programok is. A 16 regionális program mellett most nem 4, hanem 5 ágazati programot határoltak le (POLAND MINISTRY OF INFRASTRUCTURE AND DEVELOPMENT, 2014). Románia folytatta az elkezdett utat és továbbra is 8 operatív program mentén szervezte meg a kohéziós források lehívását, melyek 11 tematikus cél elérését szolgálták, valamint megmaradt az előző ciklus 5 ágazati operatív programja (MINISTRY OF EUROPEAN FUNDS, 2014). Például Szlovákia esetében sincsenek már regionális programok, csak integráltan közelítik meg a források regionális leosztását, így 9 operatív programot hoztak létre. Ausztria sem a régiók szerinti leosztásra tette a voksát, mint a 2007-2013-as periódusban, ennek következtében 2014-2020-ra már csak egy átfogó operatív programja maradt, amiben a kutatás-fejlesztés, KKV-k versenyképességének fokozása és az alacsony karbonlábnyomú gazdaság kialakítására törekszik. (EUROPEAN COMMISSION, 2014).

Még a 2012-es év októberében elkezdődtek az új ciklus előkészületei, mind a Partnerségi Megállapodás (PM) és az operatív programok viszonyrendszerében Magyarországon. A Partnerségi Megállapodást a Nemzetgazdasági Minisztérium készítette az egyes minisztériumok bevonásával, de az Európai Unió Bizottsága fogadja el. Három kiemelt szakaszt különíthetünk el. Az első szakaszban a Partnerségi megállapodás felülről vezérelt észrevételek alapján, majd a másodikban tovább folytatódott a PM tervezése az operatív programok bevonásával, továbbá egy széles körű egyeztetés egy magasabb együttműködés keretében. A harmadik szakasz a véglegesítésről szólt az Európai Bizottsággal történő szakpolitikai egyeztetések által (MINISZTERELNÖKSÉG, 2014). A harmadik szakasz lezárulásával megszületett Magyarország 2014-2020-as ciklusra szóló kohéziós és fejlesztési célokat szolgáló programterve a Széchenyi 2020. A regionális operatív programok megszűntek az előző ciklushoz képest. Bizottság által elfogadott operatív programok az alábbiak (MAGYARORSZÁG KORMÁNYA, 2020):

- Emberi Erőforrás Fejlesztési OP (EFOP) (forrása: ERFA, ESZA): A program oktatási, képzési és szakmai fejlődési lehetőségeket kínál, valamint infrastrukturális fejlesztéseket is tartalmaz. Az EFOP programba való bekapcsolódás lehetőségei széles körűek és mindenki számára elérhetőek, aki előrelépést keres a munkaerőpiacon vagy társadalmi beilleszkedési problémákkal küzd. Prioritásai kiemelten foglalkoznak a társadalmi együttműködés,

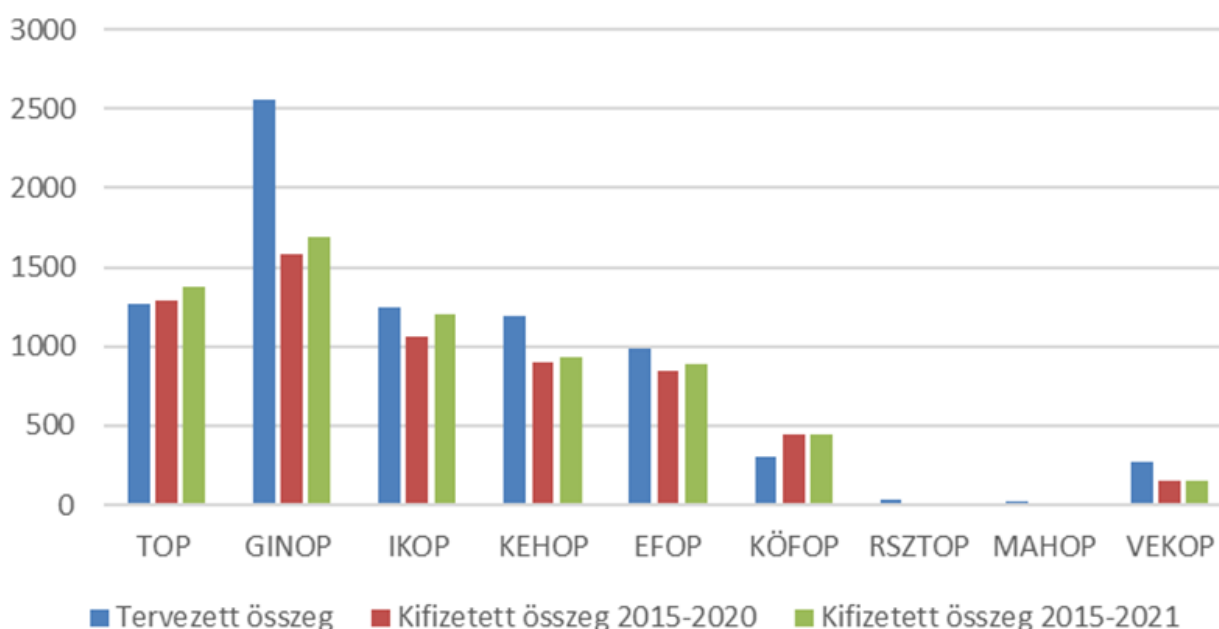
gyarapodó tudástőke és hozzájuk tartozó infrastrukturális fejlesztésekkel. Más programokkal együttműködve fokozhatja a vidéki terek népességmegtartó képességét.

- Gazdaságfejlesztési és Innovációs OP (GINOP) (forrása: ERFA, ESZA, YEI - Ifjúsági Garancia Projekt): A GOP továbbfejlesztett és szélesebb körű gazdaságfejlesztési programja. A GOP elsősorban a vállalkozások minőségi előremozdítását célozza, míg a GINOP szélesebb körű lehetőségeket kínál a gazdasági növekedés és az innováció elősegítésére, beleértve az oktatás és a szakképzés területét is. Az új gazdaságfejlesztési program az innovációra és kutatás-fejlesztésre összpontosít, míg a GOP inkább a gazdasági szerkezet átalakítását és az infrastrukturális fejlesztéseket támogatja. A GINOP jelentős hangsúlyt helyez a környezetvédelemre és az energiahatékonyságra.
- Integrált közlekedés-fejlesztési OP (IKOP) (forrása: ERFA, KA): Elődje a KÖZOP, melynek elsődleges célja a közlekedési infrastruktúra modernizálása, beleértve az utak, vasúti és a vízi közlekedést, valamint a légi közlekedést is. Az IKOP viszont az infrastruktúra és a környezetvédelem átfogóbb fejlesztésére összpontosít, ideértve például az energetikát, vízgazdálkodást és az ivóvíz-ellátást is. Kiemelten foglalkozik a környezetvédelemmel és az energiahatékonysággal, míg a KÖZOP ezen kívül a közlekedési kapcsolatok javítására, a közlekedésbiztonság növelésére és a közösségi közlekedés korszerűsítésére is koncentrált. Lehetőséget biztosít a vállalkozásoknak is az infrastruktúra és a környezetvédelem terén való fejlesztésre, míg a KÖZOP elsősorban az állami és önkormányzati szervezeteket támogatta a közlekedési infrastruktúra fejlesztése terén. IKOP egy átfogóbb és hosszabb távú megközelítést alkalmaz, amely a fenntartható fejlődés szempontjait is figyelembe veszi.
- Környezet és Energhatékonsági OP (KEHOP) (forrása: ERFA, KA): KEOP fő célja az energiahatékonyság és a megújuló energiaforrások felhasználásának ösztönzése, valamint a környezetvédelmi infrastruktúra fejlesztése, míg a KEHOP célja, hogy javítsa az energiahatékonyságot és csökkentse az energiafogyasztást az épületállományban. Az épületenergetika területén a KEHOP célterülete az önkormányzati épületek korszerűsítése, míg a KEOP lehetőséget biztosít a szélenergia-rendszerek, valamint a biogáz előállításának ösztönzésére.
- Rászoruló Személyeket Támogató OP (RSZTOP) (forrása: ESZA): Speciális operatív program, amely kifejezetten a hátrányos helyzetű és rászoruló személyek támogatására koncentrált. A program célja a szociális szolgáltatások hatékonyabbá tétele, a szegénység és társadalmi kirekesztődés mérséklése, valamint a társadalmi integráció elősegítése. Az EFOP kiegészítésének szánták.
- Terület- és Településfejlesztési OP (TOP) (forrása: ERFA, ESZA): Ezek a források korábban többnyire a regionális operatív programokon keresztül voltak elérhetőek. Az önkormányzatok számára lehetőséget biztosítanak az infrastrukturális beruházásokra, a közszolgáltatások fejlesztésére, valamint a turisztikai vonzerő növelésére. Hozzájárult a fenntartható város- és településfejlesztési projektek megvalósításához, amelyek elősegítik a környezetvédelmi és klímavédelmi célok elérését. Főbb prioritásai, ezeknek megfelelően a helyi gazdaságfejlesztés és foglalkoztatás, városi környezet fejlesztése, alacsony szén-dioxid kibocsátás elősegítése. Valamint a helyi fejlesztési stratégia (CLLD) kialakításának támogatása és a helyi humán erőforrás és társadalmi befogadás ösztönzése.
- Versenyképes Közép-Magyarország OP (VEKOP) (forrása: ERFA, ESZA): Az egyetlen megmaradt regionális szintű operatív program, melynek elődje a KMOP volt. Olyan célkitűzés megvalósítására kerül sor, mint például a kutatás-fejlesztés és innováció

támogatása, az energiahatékonyság növelése, a közlekedési infrastruktúra fejlesztése, az oktatási rendszer modernizálása, a munkaerőpiaci integráció elősegítése és a társadalmi kohézió erősítése. KMOP-hoz képest az energiahatékonyság és környezetvédelem nagyobb prioritást élvez.

- Közigazgatás- és Köszolgáltatás-Fejlesztés OP (KÖFOP) (forrása: ESZA, KA): Előzménye az EKOP, amely elsősorban az elektronikus közigazgatási szolgáltatásokra összpontosít, addig a KÖFOP fő célkitűzése, hogy javítsa a közzolgáltatások minőségét és hatékonyságát. Prioritást élvez az egészségügyi rendszer modernizálása, szociális szolgáltatások és infrastrukturális fejlesztések, valamint az oktatás átfogó fejlesztése.
- Magyar Halgazdálkodási OP (MAHOP) (forrása: ETHA): A magyar halászati ágazat széles körű fejlesztését célozza meg – hozzáfűzném, hogy az egyik legegészségesebb és legtöbbet fogyasztott húsféle volt a folyószabályozások előtt, de mára fogyasztása visszaszorult –, mely integrált fejlesztést tesz lehetővé az ágazat számára. Fő célterületei a halfeldolgozás, KKV-k, alternatív energiaforrások innovatív és hatékony használatának támogatása.

Széchenyi 2020 tervezett és kifizetett összegei

13. ábra: Széchenyi 2020 tervezett és kifizetett összegei

(Forrás: saját szerkesztés, 2022)

A Vidékfejlesztési Program másik fejezetben kerül tárgyalásra, de annyit hozzátennék, hogy a Széchenyi 2020-ban már az OP-ok között kapott helyet, míg az ÚMFT-ben külön, az Új Magyarország Vidékfejlesztési Tervből készült Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) keretében lehetett igénybe venni forrásait. A Széchenyi 2020 forrásainak kifizetése (13. ábra) 2020-ig nem érte el az előírányzott célt, kivéve a TOP esetében. 2021-től új kiírások történtek az operatív programok vonatkozásában és a kifizetések még 2022 után is folytatódnak, ezért várhatóan átlépik az előírányzott forráskeretet.

Széchenyi 2020 program értékelése

Az Széchenyi 2020 operatív programjainak ex-post értékelése még nem történt meg, mivel pályázatai nem zárultak le, ezért a programértékelési elemzések lényegi részét mutatom be, melyek

a 2014-2018 időszakot foglalják össze. Ezek az egyes operatív programok közös célterületeinek megvalósulását mutatják be. A területi különbségek leküzdése fő prioritás minden programnál, de a tervezés során háttérbe szorul (AAM TANÁCSADÓ – COLLECTIVO, 2020a).

A legnagyobb támogatási összegeket helyi gazdaságfejlesztés (HGF) céljából Szabolcs-Szatmár-Bereg, Csongrád-Csanád és Bács-Kiskun vármegye kapta. Nem a leginkább rászoruló NUTS 3-as területi egységhez jutott el a legnagyobb része, még méretarányosan sem. Nógrád, Zala, Vas, de akár Békés vármegye is kiemelhető az alacsony forráslehívási képesség szempontjából. Főbb eredményei Budapest gazdasági súlyának csökkenése, amit nem látok megalapozottnak, mivel a főváros és agglomerációját nem lehet elválasztani a helyi gazdaságfejlesztés keretében. Foglalkoztatottak számának és bérszínvonalának emelése és a térbeli koncentrációja csökkent. Turizmus szempontjából a COVID válságig Budapest képviselte a fejlődés gócpontját. A helyi gazdaságfejlesztés és támogatások közti korrelációt ökonometriai szempontból vizsgálva, amit kiegészítettek az ÚMFT számításba vehető jogcímeivel, de nem állapítottak meg releváns ok-okozati összefüggéseket. A HGF források területi koncentrációja csökkenést mutat (FIELD CONSULTUNG, 2021).

A GINOP és VEKOP pályázatainak sikerességéhez nélkülözhetetlen a megfelelő hitelkonstrukciók és pénzügyi eszközök megléte. Területi szempontú vizsgálat alapján megállapították, hogy ezen eszközök területi felhasználása egyenlőtlen volt, amit leginkább a térség hajtómotorjának számító központ gazdasági súlypontja határozott meg. A kockázati tőke alkalmazásának sikerre vitele nagyrészt, ilyen központokban és vonzáskörzetükben volt tetten érhető (EQUINOX CONSULTING, 2021a).

Az üzleti infrastruktúrafejlesztések többnyire a GINOP, VEKOP és TOP pályázatok keretében kerültek kihirdetésre. A pályázók köre magán és önkormányzati szférára osztható. A legnépszerűbb az új ipari parkok létrehozása volt, míg az inkubátorházak iránti igény megcsappant. A szakpolitikai célokat nem váltották be, mivel nem a már meglévő infrastruktúra fejlesztését és rehabilitációját szolgálta. Területileg Magyarország keleti felében valósult meg a legtöbb projekt. Általában valamilyen nagyberuházással kapcsolatba hozhatók, mint Bács-Kiskun vármegye estében a Mercedes gyár, ami szükségessé tette az ipari területek és inkubációs házak széles körű fejlesztését. A szinergikus hatások nem kellő kihasználtságára hívták fel a figyelmet a GINOP és a TOP esetében (EQUINOX CONSULTING, 2021b).

Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia célterületeinek szolgálata a GINOP, TOP, RSZTOP, VEKOP, EFOP feladata, melyek a mélyszegénység, szegregáció, foglalkoztatás, oktatás, egészségügy és területi különbségek kihívásainak tennének eleget. Ezen projekteket szintén jellemezte a lassú ütemű kiírás és elbírálás. Minden szociális foglalkoztatási területre elmondható a munkaerőhiány és alacsony bérezés. Felhívják a figyelmet a pályázati és utókövetői létszám hiányára. A lakhatást és szegregációt érintő pályázatok elaprózódtak és nem érik el a várt hatást (KOPINT-TÁRKI, 2020).

A VEKOP programról alkotott következtetések szerint az integráltság a projekteknél nem valósult meg, amit előidézett Budapest és Pest vármegye. Budapeستől eltávolodva a forrásokhoz való hozzájutás lehetősége egyre csökken, így a gazdasági és területi különbségek egyre nőnek. A közvetlen vonzáskörzetben elhelyezkedő települések forráshiány miatt nem tudják megpályázni a nélkülözhetetlen támogatásokat a túlszordult pozitív vándorlási egyenleg okozta infrastrukturális anomáliákra (AAM TANÁCSADÓ – COLLECTIVO, 2020b).

2.6. Közös Agrárpolitika

2.6.1. Közös Agrárpolitika története és főbb reformjai

A Közös Agrárpolitikát az Európai Gazdasági Közösségen (EGK) belül 1957-ben hozták létre a Római Szerződés megkötésével, ami elsődlegesen a II. Világháború utáni élelmiszerhiány tett indokolttá, de egyéb fontos tényezők is hozzájárultak HORVÁTH (2018) szerint, mint az alacsony jövedelmi színvonal, tökeigény, versenyhátrány, védelem külső versenytársakkal szemben vagy politikai megfontolások. Három kiemelkedő eleme van (CSÁK, 2014): piac egységességének elve, közösségi preferencia elve és a pénzügyi szolidaritás elve. Ettől pontosabban fogalmazza meg az EUMSZ 39. cikke, ahol fontos elemek a piacok stabilitása, ellátási hozzáférhetősége, megfizethető fogyasztói árak, mezőgazdasági termelők életszínvonalának megőrzése és hatékony mezőgazdasági termelés és erőforrás kiaknázás (EUMSZ 39. cikke). Az alapcélok nem változtak jelentősen az évek során, de több reformot is végre kellett hajtani.

A legelső reform a Mansholt-terv volt, ami az Európai Mezőgazdasági- és Garancia Alap (EMOGA) átalakítását jelentette, ami 1964 óta támogatja egyrészt a piac garanciális árait, valamint a nemzeti agrárpolitika strukturális reformjait. Ennek következtében piaci többlet jött létre és magasabb árszint lett az EGK-ben a világpiaci árakhoz viszonyítva (PUZIC et al., 2010). Mansholt terve eszközei a termények és a művelhető föld után fizetendő közvetlen támogatás, valamint a különféle ártámogatási mechanizmusok, mint a garantált minimumárak, illetve a bizonyos harmadik országbeli árakra kivetett importvámok, kvóták. Ez elsősorban a nagygazdaságoknak kedvezett és további népességrobbanást idézett volna elő a nagyvárosokban egyes vélemények szerint, ezért csak részben fogadták el (EURÓPAI BIZOTTSÁG, 2012). Az Egyesült Államok nyomást gyakorolt az EU-ra.

A MacSharry-reform áttérést jelentett a jövedelemtámogatásról és a piaci szabályozástól a közvetlen támogatások felé. A garanciaárak jelentősen csökkentek és a gazdálkodók közvetlen jövedelem kifizetésben részesültek termelési kapacitásuk alapján. Az 1990-es évektől a környezetvédelmi kérdések is egyre inkább előtérbe kerültek a KAP vitájában.

A mezőgazdasági termelők környezet- és ökológiai védelmet szolgáló teendői kapcsán a közvetlen támogatásokon kívül még egyéb forrásokkal is segítették a gazdákat az Agenda 2000 keretében és 2003-ban elhatározták létrehozni egy második pillért, amely a vidékfejlesztési politikákra összpontosított, beleértve azokat az intézkedéseket, amelyek esetleg környezetpolitikának tekinthetők. Ezeket tovább erősítették 2014-2020-as ciklusban a zöldítési komponens bevezetésével (ALONS, 2015; RÁKÓCZI, 2019). Majd 2023-tól alkalmazandó feltételeesség rendszerében és az Agrár Ökológiai Programban tovább ösztönzik a mezőgazdaság szereplőit a környezettudatos gazdálkodás felé, ami meglátásom szerint helyes irány, de túlságosan rugalmatlan és bürokratikus.

Az 1290/2005/EK rendelet (HL L 209., 2005.8.11.) az EMOGA felbontásáról döntött, ahol a garancia részleg megmaradt (EMGA) és a környezeti és vidékfejlesztési kihívásoknak eleget tevő EMVA program került kialakításra, így 2007. januárjától szétváltak. Forrásaik arányának megoszlása a két alap között jelentősen nem változott az évek során, 75%-25% arányban az EMGA pillér javára.

Minden egyes reformmal egyre komolyabb viták és érdekellentétek húzódnak meg a költségvetés kialakítása körül. UDOVECZ (2010, 718. o.) szerint „egy ideje fordult – szinte „átfordult” – a kocka: a mezőgazdaságról, a termelés alapvető funkcióiról alig esik szó, mert

felértékelődtek az emberiség egyéb globális problémái.” Már nem elég az élelmiszeripar alapanyagának biztosítása, amit a világháború utáni helyzet hívott életre. A források folyamatos szűkítése mellett egyre inkább előtérbe helyeződnek a nagyobb befizetésekkel rendelkező tagállamok lobbijereje.

A portugál agrárminiszter nyilatkozata a 2021-2027-es ciklus tárgyalásai során, hogy *„sikerült megállapodnunk az eddigi legambiciózusabb KAP-ról. A megállapodás nyomán olyan korszerűsített KAP jön létre, amely elősegíti a zöldebb és éghajlatbarátabb gazdálkodásra való átállást, javítja a szociális és munkajogok tiszteletben tartását, valamint biztosítja, hogy a mezőgazdasági termelők megőrizzék versenyképességüket anélkül, hogy bárkit hátrahagynánk.”* (ANTUNES, 2021)

A Közös Agrárpolitika hatalmas vitákat vált ki a ciklusok reformjai alkalmával, mivel az Európai Unió büdzsájének közel harmadát emészti fel még napjaikban is.

2.6.2. Vidékfejlesztési támogatások rendszere

A mezőgazdasági termelők elsősorban az I. pilléres közvetlen támogatásokat részesítik előnyben, míg vannak, akik a környezeti szempontokat előtérbe helyező II. pilléres, vidékfejlesztést szolgáló konstrukciókat. Az elmúlt évtizedek KAP reformjai rendre a teljes költségvetési keret csökkentését és azon belül is a közvetlen támogatások mérséklését, de a II. pillér pénzügyi keretének növelését mutatták. Az EMVA-ból finanszírozott kiadások társfinanszírozással valósulnak meg és minden ország számára kötelező a nemzeti hozzájárulás, aminek szintjéről dönthetnek. Kiszámították, hogy a II. pillér elvesztése a fejlettebb, vagyis termelékenyebb tagországok számára 3,45%-os bevételcsökkenéssel, míg a fejletlenebb országoknál 6,07%-os kieséssel járna (KIRYLUK-DRYJKSA – BAER-NAWROCKA, 2019). A közvetlen támogatások elvesztése súlyosabban érintené a gazdatársadalmat, mint egy esetleges II. pillér elvesztése, de meglátásom szerint, mindkettő elengedhetetlen lenne a felzárkózás szempontjából, ha az ágazat fejlesztésére használnák fel.

A 2007-2013-as költségvetési periódus vidékfejlesztési terve az Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv, melynek az Európai Bizottság jóváhagyása után a végrehajtási terve az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP). A 2014-2020-as periódus átfogó fejlesztési irányait az EU új keretrendszere (Európa 2020) határozza meg, mellyel összhangban kell lenni a KAP vidékfejlesztési pillérének is. Integrációt ösztönöz a szakpolitikák között, így minden tagállamnak az EB-vel együttműködve létrehozták a saját szerződését, melynek neve Magyarországon: Partnerségi Megállapodás. Ebben kapott helyet a Vidékfejlesztési (Operatív) Program (VP) is (BIRÓ et al., 2014).

ÚMVP (2007-2013) bemutatása

Az ÚMVP sajátossága, hogy négy tengely (versenyképesség, vidékfejlesztés, környezet és LEADER mentén határolták le jogcímeit – melyet 1698/2005 EMVA rendelet tartalmazza –, amik a támogatások lehívásának alapját szolgálták és kifizetett összege 1600 milliárd forint körül alakult. Három fő célkitűzése volt, melyek a gazdaságfejlesztés, a környezetvédelem és a vidéki életminőség javítása. Tengelyeinek eszközrendszerét és prioritásait az alábbiakban részletezem (FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM, 2007; FÖLDMŰVELÉSÜGYI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM, 2010):

1. Mezőgazdasági és versenyképességi tengely (16 darab jogcím): nagyon sokrétűek a jogcímei, amik közvetlen ágazatfejlesztési és versenyképesség növelő intézkedéseken túl kitérnek a képzési, szaktanácsadási és együttműködési lehetőségekre. A mezőgazdasági

területek mellett az erdészeti fejlesztési, korszerűsítési programokon túl az élelmiszerbiztonság és természeti katasztrófák megelőző és kártalanítási intézkedéseire is nyújt támogatást. Fontos megemlíteni az elöregedő gazdatársadalom fiatalításának elősegítését.

2. Környezeti tengely (14 darab jogcím): intézkedései a környezetvédelmet szolgálják azáltal, hogy kifizetéseket nyújt a magas természeti értékkel bíró területeken gazdálkodók számára. Hegyvidéken, agrár-környezetgazdálkodási vagy Natura 2000 programokban résztvevők, bizonyos környezetvédelmi intézkedések betartásáért cserébe kiemelt hektáralapú támogatást kapnak. Erdősítési és erdővédelmi jogcímeiken felül az állatjólét és genetikai erőforrások megőrzése is prioritásai.
3. Vidéki életminőség és vidékgazdaság diverzifikálása (9 db jogcím): az életminőség megőrzésének jogcímei az alapszolgáltatások kiterjesztése, falufejlesztés és kulturális örökség védelme. Helyi gazdaságfejlesztésre vonatkozik a nem mezőgazdasági tevékenységek támogatása, mikro-vállalkozások létrehozása, fejlesztése és a helyi turisztikai szereplők segítése.
4. LEADER, ami a helyi fejlesztési stratégiák és alulról jövő fejlesztések megvalósítását támogatja helyi akciócsoportokon keresztül. Lényeges eleme, hogy a fejlesztési stratégiába a helyi szereplőket is bevonták.

ÚMVP hatáselemzésének ex-post értékelése

Az ÚMVP hatásvizsgálatának elkészítését közösen vállalta magára az Agrárgazdasági Kutatóintézet (AKI), AAM Consulting Zrt. és Collectivo Kft., mely alapján az alábbi megállapításokat emelném ki (AAM CONSULTING et al., 2017). A vidéki területek kiürülése és zsugorodása tovább folytatódott, amit a források alacsony szintje nem tudott megakadályozni. Már rövidtávon, olyan erőforrásokat veszített a vidék, ami a társadalmi egyenlőtlenségek és életminőség romlásához vezetett. Részben oka az országos forráselosztási és vidéki forráslehívási hiányosságok és képességbéli problémák. Maga az ÚMVP kevés, ennek az európai szinten is jelentkező jelenségnek a megoldására. A vidéki terek endogén erőforrásainak kihasználása új gazdaságfejlesztési gyakorlatot és megközelítést igényel. A vállalkozások jövedelemtermelő képességének növelése csak versenyképes tudással biztosítható, ezekben évtizedes lemaradás van, amit pár képzési projekttel nem lehet bepótolni. Akár a közvetlen támogatások vonatkozásában az ÚMVP viszonylatában is elmondható, hogy a mezőgazdasági termelés intenzitásának növekedése a környezeti értékek hanyatlását okozza. Helyi léptékben jól működtek a környezetvédelmet szolgáló támogatások a területi sajátosságok figyelembevételével. Habár ennek megítélése nehezen mérhető, mert többnyire hosszú távon mutatható ki effektív hatása. Tényleges javulás mutatkozott a vidéki életminőség javítását célzó közszolgáltatások, közösségi programok és együttműködések terén. Ezek összességében nagyobb hatással voltak a rurális terek minőségbeli változására, mint a gazdaságfejlesztési programok, habár véleményem szerint ez elhanyagolható mértékben járul hozzá a népesség helyben tartásához. Az önreflexív vidékfejlesztési politika részletes tanulmányozás nélkül alacsony hatékonyságú. Hiányoznak fontos monitoring adatok és a független kiértékelések száma is elenyésző.

Vidékefejlesztési Program (2014-2020) sajátosságai

A Visegrádi 4-ek vidékfejlesztési politikájának bemutatását és a VP-hez való hasonlítását fontosnak tartom, hogy összetettebb képet kapjunk a II. pilléres támogatások 2014-2020 közti

időszakáról. A vidékfejlesztési programok 2 évvel meghosszabbításra kerültek az elhúzódo átmeneti időszak miatt, így a büdyszéjüket is megemelték.

Lengyelország a 2014-2020-as ciklusban 8,7 milliárd eurót költhetett vidékfejlesztési programjára, melyet 4,9 milliárddal egészített ki nemzeti forrásból, ez körülbelül 13,6 milliárd forintot irányozott elő. Két fő célterülete van, amire körülbelül fele-fele arányban a vidékfejlesztési forrásaik 60%-át elköltötték. Ezek a mezőgazdasági üzemek versenyképességének a növelése és a másik fele pedig klíma- és környezetvédelmi célokat szolgál. Majdnem 200 ezer gazdaság adhat be támogatást és 22 ezer új munkahely jöhet létre a vidéki térségekben. Lengyelország lakosságának 39%-a vidéki területen él. 30%-át erdők borítják és a mezőgazdasági termelés szempontjából releváns területein belül 75% szántó és 22% pedig gyep. Magas szegénységi ráta és társadalmi kirekesztés jellemzi és átlag feletti a mezőgazdaságban dolgozók aránya. A vidéki területek innovációs kapacitása és vállalkozó kedve alacsony. Súlyosbító tényezők között említeném az alacsony termőképesség és környezeti anomáliák gyakori előfordulását. Jellemzően ők is a mezőgazdasági szektor támogatására fordítják vidékfejlesztési forrásaikat, melyeket hat prioritás mentén osztanak szét. Ezek közül leginkább a mezőgazdasági szektorra vonatkozik a versenyképesség fokozása, tudástransfer, élelmiszerlánc-szervezés, ökoszisztémák megőrzése és védelme, valamint az agrárium karbonlábnyomának csökkentése. Kizárólag a nem mezőgazdasági jellegű helyi problémákkal a társadalmi befogadás és helyi fejlesztések ösztönzését szolgáló (CLLD és LEADER) tevékenységekre különítették el, ami a költségvetés majdnem 13%-át jelentette (EUROPEAN COMMISSION, 2019).

Szlovákia területe jóval kisebb és mezőgazdasági térhasználat tekintetében jóval magasabb az erdőterületek aránya, mint Lengyelország esetében. Csaknem 40%-a erdő és alig 48%-a mezőgazdasági terület, amiből 71%-a szántó és 28%-a gyep. Ezen adottságai dominálnak a fejlesztéspolitika kialakításánál is. Vidékfejlesztési forrásokra 2,3 milliárd közösségi és 760 millió euró nemzeti támogatás lett elkülönítve. 2200 munkahely megteremtését irányozták elő a vidéki vállalkozásokba történő befektetés révén. Munkanélküliségi rátája az EU átlagát meghaladja 2,1%-kal. Náluk is egyik kiemelt cél a mezőgazdaság versenyképességének fokozása, amit leginkább az ágazat diverzifikálásával érnének el. Másik fő célkitűzés a természeti erőforrásaik és magas természeti értékkel bíró területeik megőrzése és védelme. Fontos még kiemelni a vidéki emberek életkörülményeinek javítására tett törekvést és a COVID-19 járvány okán bevezetett ideiglenes támogatást az élelmiszeriparban működő KKV-k számára. Szintén hat prioritás került kialakításra, melyek leginkább az ökológiai környezet megőrzését helyezték központba (EUROPEAN COMMISSION, 2022b).

Harmadik példának pedig Csehország vidékfejlesztési sajátosságait mutatom be. A teljes költségvetése 4,8 milliárd euró, melyből 3,1 milliárd EU és 1,7 milliárd nemzeti forrás. Területének 34%-a erdő és 54%-a mezőgazdasági terület, melyen belül 72% szántó és 27% gyep. Sajátossága, hogy több mint 61%-a területeinek 400 méterrel a tengerszint felett helyezkedik el. Birtokszerkezetében a gazdaságok 89%-a használja a termőterületek 30%-át, míg a nagygazdaságok 70%-át. Egy millió gazdálkodónak van átlagosan 3,65 hektár területe. A mezőgazdaság foglalkoztatottsága alig éri el a 2,4%-ot. Főként az éghajlatbarát gazdálkodás elterjedése és okszerű talajhasználat ösztönzését tartja fontosnak. A mezőgazdaság versenyképességének fokozásán túl a fiatal gazdák (1273 fő) támogatását és munkahelyteremtését is szolgálja. Érdekeség, hogy erőforrás hatékonyság és éghajlat prioritás keretében a biogázüzemek helyett a fapellet gyártását helyezték előtérbe időközben. A népességmegtartó erő

és munkahelyteremtés jegyében 660 nem mezőgazdasági és a LEADER-en belül 160 munkahely megteremtését tervezik (EUROPEAN COMMISSION, 2022c).

Magyarországon a Vidékfejlesztési Program kidolgozása a Partnerségi Megállapodásban, azzal összefüggésben az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió tervezetében, valamint a Nemzeti Vidékstratégiában rögzített nemzeti fejlesztéspolitikai stratégiai célkitűzésekből kiindulva, az EU 2020 stratégiában, illetve Közös Stratégiai Keret rendelettervezetben rögzített kohéziós, valamint a KAP és az EMVA vonatkozó agrárpolitikai és vidékfejlesztési céljaihoz igazodva történik. Költségvetése a 2014-2020-as ciklusban 4,2 milliárd forint, melyből 3,4 milliárd euró közösségi forrás és 0,8 milliárd nemzeti finanszírozású. 7 cél mentén alakították ki az egyes pályázati felhívásokat, mivel a korábbi jogcím szerinti felosztást elvetették (MINISZTERELNÖKSÉG, 2014).

Az ország mezőgazdasági jellegét jól mutatja, hogy 63-a vidéki, 33 községi és majdnem 1% városi jellegű. Az agrárterületek 57%-a termőterület és csak 21%-át alkotják erdőségek. Kimagasló más országokhoz képest a szántóföldi növénytermesztésre hasznosított területek aránya. A birtokszerkezetére az elaprózódottság jellemző, mivel átlagos birtokmérete 8,1 hektár, ami történelmi örökségén alapszik. Az üzemek (őstermelők is) 87%-a 5 hektárnál kisebb földön gazdálkodik. Ökológiai természetben elmaradottság mutatkozik a többi tagállamhoz képest (EUROPEAN COMMISSION, 2022d.).

A Vidékfejlesztési Program 6 témakör mentén határolták le, ami minden tagállam számára kötelező keretet biztosított, továbbá szakítottak a korábbi 4 prioritási tengellyel (ARTIM et al., 2015; MINISZTERELNÖKSÉG, 2014):

- Tudásátadás és innováció (9 db pályázati kiírás): magába foglalja a tudásátadást, ami szakképzések, tanulmányutak, információcsere és szaktanácsadás szervezését teszi lehetővé. Másik pedig az innovatív projektek megvalósítását szolgálja.
- Mezőgazdasági termelés és élelmiszer-feldolgozás (23 db pályázati kiírás): első fejezete olyan beruházási lehetőségeket – gondolok itt állattenyésztés, kertészet, terménytárolók, vízgazdálkodás, borászat, termékfeldolgozás és időjárás kockázatok megelőzése – foglal magába, ami ágazati fejlesztéseket nyújt. KAZMIERCZAK-PIWKO és társai (et al., 2022) szerint az agrárium modernizációjához nélkülözhetetlen a mezőgazdasági infrastruktúra fejlesztése, ami az egész ágazat jövőjét és hozzá kapcsolódó ágazatok jövőbeli lehetőségét megszabja. Második, azokat a kockázatkezelési rendszereket tartalmazza, amik a mezőgazdaságból adódó magas jövedelem volatilitás kiegyensúlyozására alkalmasak. A harmadik a környezetgazdálkodás, ami a gazdálkodás szempontjából természeti hátrányokkal érintett területen gazdálkodók jövedelemkompenzálását szolgálja. Negyedik pontja a minőségrendszerekhez való csatlakozást és termelői csoportosulások létrehozását támogatja.
- Erdőgazdálkodás (7 db pályázati kiírás): beruházásai az erdőgazdálkodás területén magukba foglalják a károk megelőzését és helyreállítását, az ökoszisztémák megőrzését és az erdészeti technológiák és értékesítési lánc fejlesztését. Környezetgazdálkodási szempontból a Natura 2000 erdők kompenzációs kifizetésén túl a környezetvédelem és genetikai erőforrások megőrzését támogatja.
- Vidéki térségek fejlesztése (11 db pályázati kiírás): a helyi gazdaságfejlesztés keretében a mezőgazdasági kisüzemek fejlesztése és együttműködése mellett a nem mezőgazdasági tevékenységek elindítása és fejlesztése. A másik ága szociális jellegéből adódóan a szolidáris gazdálkodás, alapvető szolgáltatások és kis méretű infrastruktúrák fejlesztését célozza. A

LEADER fejlesztések pedig a helyi stratégiák, akciócsoporthoz és hozzájuk kapcsolódó projektek és térszervezési feladatok koordinálásáért felel.

- Fiatal gazda: fiatal gazdák egyszeri induló támogatása, amik a gazdálkodásuk elkezdésében nyújtott segítséget. Többnyire bírálat érte a feltételek nehéz teljesítése miatt.
- Rövid ellátási lánc: a gazdálkodók számára olyan együttműködések létrehozását teszi lehetővé, amiben maximum egy közvetítő helyezkedik el a termelő és a fogyasztó között.

VULCZ (2017) aggodalmát fejezte ki több, kimondottan mezőgazdaságot érintő területen a Vidékfejlesztési Programmal kapcsolatban. A kertészet és élelmiszeripar nagyobb forrásokkal rendelkezik, mint az előző ciklusban, ám a kevésbé életképes kisüzemeket célozzák meg, mivel nagyüzemeket kizárják belőle. Az állattenyésztési ágazat szükségleteit nem kielégítő forrásallokáció jellemzi, pedig ez az egyik leginkább helyben tartó erőt generáló mezőgazdasági ágazat. Kiemeli még a kezdeti időszak forráslelővételének lassúságát, mivel 2017-ig a rendelkezésre álló források 8%-át fizették csak ki. Szerinte megoldás lehet a közbeszerzési eljárási kötelezettség alacsonyabb küszöbszintje és az egyszerűsített költségelszámolás bevezetése. Munkámból adódóan tudom, hogy sokan nem a mezőgazdasági kisüzemek fejlesztésére használnák, mivel mesterséges körülmények megteremtésével estek bele a jogosultsági mérettartományba. A pályázók elé kitűzött feladatok és az elérendő célok, jogosultsági feltételek pontosabb megfogalmazása a jövőben célravezetőbb lenne.

VP hatáselemzésének tematikus értékelése

A gazdasági aktivitást és szegénységet mutató mérőszámok javulást mutatnak 2014-hez képest 2020 végére. Visszaesés a ciklus utolsó évében tapasztalható a COVID-19 járvány miatt. Területi konvergencia nem indult el, de a vidéki területek leszakadása sem növekedett a városi térségekhez képest. A VP elsősorban a legelmaradottabb településekre koncentrál, ami leginkább az infrastruktúra és szolgáltatásokat támogató pályázatok esetében mutatkozik meg, így a társadalmi befogadás és gazdaságfejlesztés kapcsán a leghátrányosabb települések fejlesztését célozta meg. A célterületeken nem állította meg az egyre súlyosabb elvándorlást a magasabb jövedelmet nyújtó várostérségek irányába. Azon perifériák vonatkozásában, ahol a természetes fogyás mértéke alacsonyabb, ott a szegénység magasabb. Más operatív programokkal (EFOP, TOP) a járási kedvezményezettség szintje szerinti kedvezőtlen komplex mutatójú térségekben fontos fejlesztéseket finanszíroztak. A vidék foglalkoztatási szintjének és hátrányos helyzetű családok támogatásának az EFOP-pal jótékony hatása volt. Az emberek jövedelmi szintjének emelésében a közvetlen támogatásokkal karöltve mérsékelt hatás feltételezhető, de fontos megemlíteni, hogy az aprófalvas és határmenti perifériákra szinte csak a KAP két pillére által nyújtott támogatások jutnak el (FIELD CONSULTING – COLLECTIVO, 2021). A LEADER támogatásokkal és akciócsoporthoz kapcsolatosan egy európai tanulmány szerint nincsenek certifikált adatok arra vonatkozóan, hogy előnyei megelőzik kockázatosság és költségvetési hátrányait. A helyi stratégiákat laza szabályok alapján készülnek és gyakran nemzeti, regionális vagy helyhatóságok céljait szolgálják ki és nem a helyi innovatív kezdeményezéseket (EUROPEAN COURT OF AUDITORS, 2022).

BOJNEC és FERTŐ (2021) már a közvetlen támogatások mellett a II. pilléres vidékfejlesztési támogatások hatásait is vizsgálta NUTS 3-as területi szinten Magyarországon és Szlovéniában. Ökonometriai és regressziós elemzéssel tárják fel a kapcsolatokat az egyes pillérek és általa választott gazdasági és társadalmi mutatók között. A II. pillér vonatkozásában megállapították, hogy Szlovéniában nincs összefüggés a családi gazdaságok foglalkoztatási adatai

és a vidékfejlesztési támogatások között, sőt a kedvezőtlen adottságú területeken még inkább mérsékelik a fizetett munkaerőt, de az egyéb vidékfejlesztési támogatások pozitívan hatnak. Magyarországon a KAT-támogatások és az egyéb vidékfejlesztési támogatások pozitívan hatnak a gazdaságok foglalkoztatási képességeire. A II. pillér támogatásai nagyon fontosak a vidék számára, de nem a mezőgazdasági foglalkoztatás szempontjából, amit az alacsony regressziós együttható is jelzett.

2.6.3. Közvetlen támogatások rendszere

Magyarország 2004-es EU csatlakozásával elfogadta, hogy agrárpolitikáját leginkább a közösség által hozott döntések határozzák meg. Így tehát köteles alkalmazni a kétpilléres felépítést, továbbá meghatározó szerephez jutottak a korábbi időszakhoz képest a közvetlen jövedelempótló támogatások a beruházási támogatásokkal szemben. A 2003-as reform tehát csökkentette a kereskedelem és piactorzító támogatási szisztémát (POPP, 2004). Majd 2003-ban került sor a 2000-2006-os ciklus fél távnál történő felülvizsgálata során az Egységes Támogatási Rendszer (SPS) bevezetésére, ami lehetőséget teremtett a tagállamok közti különbségek, adottságok figyelembevételére. Ezeken belül is három modellt alakítottak ki, egyik a történelmi, ami az előző években juttatott támogatások átlagának összegét jelentette. A második a regionális modell, ahol a tagországok eldönthették, hogy melyik régió mekkora összeget kap. Volt még egy hibrid változat, ami a történelmi és a regionális kombinációjából alakítottak ki. 2004-től Magyarország és további 9 ország csatlakozásával bővült a KAP-hoz hozzáférő tagországok száma, mivel nekik nem voltak történelmi előzményeik, ezért átmeneti céllal ők alkalmazhatták az Egységes Területalapú Támogatási Rendszert (SAPS) (EUROPEAN COMMISSION, 2016).

A KAP 2013-as reformját a gazdasági hanyatlás mélypontján határozták el. POPP és társai (et al., 2012) szerint reformnál a gazdák jövedelmére nagyobb hatással vannak az olyan tényezők, mint például tőkeellátottság, a kőolaj világpiaci árának alakulása, a feltörekvő országok gazdaságának teljesítménye, az időjárási szélsőségek gyakoribb előfordulása és a fontosabb exportőr országok nemzetközi kereskedelmet megrendítő reakciói. Ugyancsak nagy hatással bír a valutaárfolyamok ingadozása vagy, akár a kereskedők és befektetők megváltozott viselkedése az árutőzsdéken. A gazdasági és intézményi környezet egyaránt átalakult a 2013 óta. A növekedés ismét megindult, de mértéke továbbra is csekély maradt, mígnem a COVID19 világjárvány következtében a mérleg ismét negatívra fordult. Emellett geopolitikai fejlemények növelték a piacok bizonytalanságát és közben Nagy-Britannia kilépése az EU-ból 2020 januárjában, illetve az EU és az Amerikai Egyesült Államok közti politikai feszültség (EURÓPAI PARLAMENT, 2021).

A KAP I. pillérének forrását az EMGA biztosítja, mely a közvetlen kifizetések mellett a mezőgazdasági termékpiacok közös szervezését (KPSZ) foglalja magába. A piaci szabályozók legfontosabb elemei az EU belüli élelmiszer-előállítására és kereskedelmére vonatkozik. Kezdetben a piaci oldal árpolitikájába beavatkozva garantált árak nyújtásával akarták segíteni a gazdálkodók életminőségén és a piacok stabilitásán. Ez túltermelési válsághoz vezetett, így a piacsabályozási mechanizmusok fokozatos leépítésével és a termeléstől független közvetlen támogatások rendszerébe való átcsoportosításával oldották meg a problémát. Az EMGÁ-t 2013 után sem kizárólag a közvetlen támogatások alkotják, mivel minden évben a válságok kezelésére alkalmas tartalékalapot képeznek, amit pénzügyi fegyelmi mechanizmusnak neveznek. Így minden évben a közvetlen támogatások egy részét visszatartják, ha alkalmazására nem kerül sor a gazdálkodók visszakapják. Ágazati problémák mérséklésében is szerepet vállal, akár a sertés,

zöldség, gyümölcs vagy tejágazatról beszélünk. Ezen válságkezelési alapon túl a KPSZ része az intervenciós piacszabályozási technikák is, mint a raktározás, exportvisszatérítés és egyéb piaci intézkedések. Részt vállal kisebb programokban is, mint a gyümölcsök és tej iskolai fogyasztásának népszerűsítése (NÉGRE, 2022a).

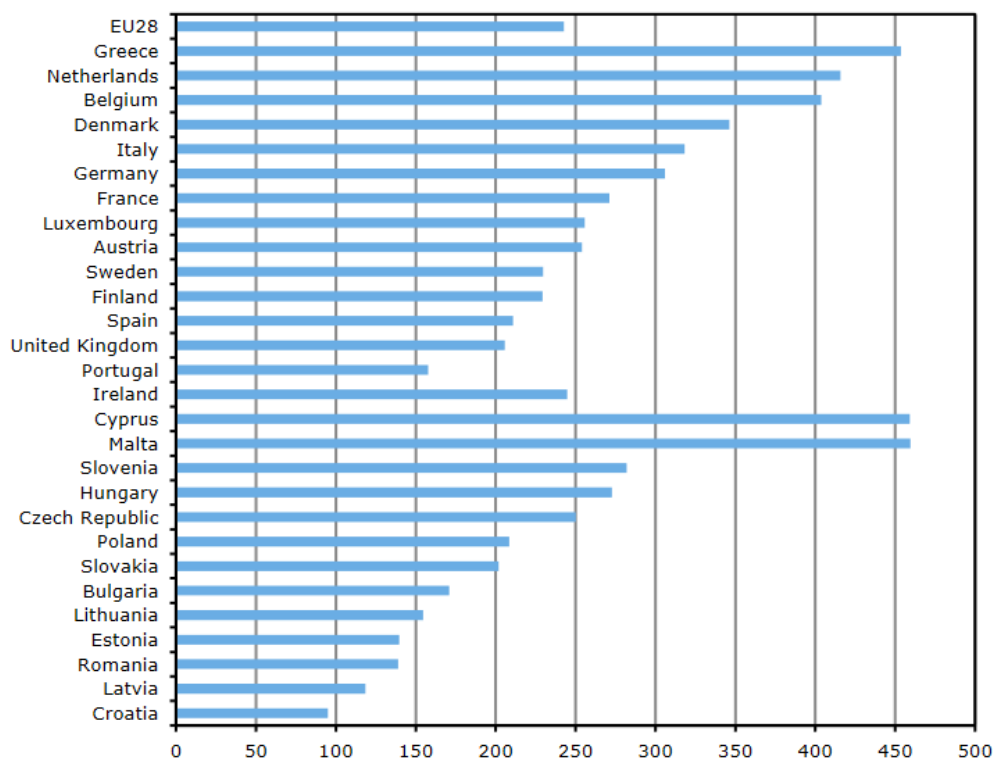
Az EMGA forrásokon belül a közvetlen támogatások 2014-2020-as ciklusát a 1307/2013/EU rendelet határozta meg, mely egy eddigieknél sokkal összetettebb rendszert jelentett. Az Európai Parlament 11 pontban foglalta össze a közvetlen támogatási rendszer sajátosságait, ami az EU tagállamok számára kötelező és választható elemeket is tartalmaz (NÉGRE, 2022b).

- Alaptámogatási rendszer (kötelező): A közvetlen támogatások 70%-át foglalja magába, kivéve az egyéb választható kifizetéseket. A SAPS-t alkalmazó tagállamok –, mint Magyarország is – tovább használhatták ezt a rendszert 2020-ig, majd egésze 2022-ig is a két átmeneti év kapcsán. A nemzeti (történelmi) vagy regionális rendszert alkalmazóknak a támogatási különbségek csökkentése kötelező elemmé vált. Két módját tették lehetővé, az átlány és a nemzeti vagy regionális átlaghoz való közelítést. 2019-ben a nemzeti vagy regionális szint 90%-a alatt hektár alapon kifizetést kapó gazdálkodóknak támogatását emelni kell, azzal a feltétellel, hogy 2019-ben senki nem kaphat 60% alatti területalapú kifizetést.
- Alapkifizetések átcsoportosításának lehetősége (választható): A tagállamra jutó keret 30%-át átcsoportosíthatja a gazdák első 30 hektárjára, de nemzeti sajátosságok alapján lehet nagyobb területre is. Az alaptámogatás kiegyenlítésére vonatkozóan 150 ezer euró értékig csökkentési mentességet kapnak.
- Fiatal gazdák induló támogatása (kötelező): A 40 évnél fiatalabb gazdálkodók az első területalapú támogatás beadásától 5 évig jogosultak erre a támogatási formára, ami a gazdatársadalom súlyos elöregedését hivatott javítani. Az alaptámogatás mértékét megemelték 25%-kal.
- Környezetkímélő mechanizmusok (kötelező rugalmas elemekkel): A területalapú támogatások, vagyis a SAPS megmaradhatott Magyarországon régi formájában egészen 2014-ig, amikor egy újabb reform következtében csökkentve lett a SAPS-ra szánt keret, de létrehozták a Greening nevű jogcímet, vagyis a zöldítési komponenst, ami által az előző ciklusban kapott egy hektárra jutó összeg elérhetővé vált (WAS, 2014). A források 30%-át a zöldítésre kellett felhasználni. Három alappillére van, amik közül a legkönnyebben betartható az állandó gyepek megőrzése tagállami szinten. A növénytermesztés diverzitásának fokozása, ami területi és mennyiségi korlátokat szab a vetéstervek kialakításánál. Utolsó pedig az ökológiai fókuszterületek (EFA) (ecological focus area) kijelölése nem termelő tájképi elemek vagy mezőgazdasági táblán létrehozott EFA elemekkel. Mindazonáltal megfigyelhető, hogy egyre erősebb a környezettudatos gondolkodásmód az EU-ban, ez 2014-ben tovább fokozódott, mivel bevezették a közvetlen támogatásoknál az úgy nevezett Zöld Komponenst, majd 2023-tól az Agrárökológiai Programot.
- Termeléshez kötött támogatások (választható): Az érzékeny ágazatok megsegítésére vagy azok közvetett módon – állattartók takarmányigényének kielégítésében – való segítséget szolgálja. Magyarország alkalmazza ezen vállalását.
- Kényszerítő természeti adottságú területek kifizetése (választható): A nemzeti forrás maximum 5%-áig biztosíthatnak ilyen támogatást.

- Aktív mezőgazdasági termelő (kötelező rugalmas elemekkel): Azt szolgálja, hogy a közvetlen támogatásokat elsődlegesen mezőgazdasági termelők vehessék igénybe.
- Mezőgazdasági kistermelői támogatási rendszer: Az egészen kis területen gazdálkodók számára ez az egyszerűsített rendszer kevesebb szabálynak való megfelelést – gondolok itt környezetvédelmi intézkedések és kölcsönös megfeleltetés –, valamint 500-1250 euró közti támogatást tesz lehetővé gazdaságonként. Magyarországon legnagyobb kedvezményezettjei az igénylés alsó küszöbértékét (1 hektár) éppen átlépő gazdálkodók, mivel támogatásuk értékét felkerekítik. 2023-tól ez a forma megszűnt.
- Kölcsönös megfeleltetés követelményeinek betartása (Feltételeesség) (kötelező): Közvetlen támogatásokból azon gazdák részesülhetnek, akik betartják a közösség által elfogadott környezetvédelmi, állategészségügyi és közegészségügyi előírásokat.
- Pénzügyi fegyelem miatti visszatartás (kötelező): Annak érdekében hozták létre, hogy az adott évben ne lépjenek túl az előirányzott költségvetési keretet. A gazdálkodóként kifizetett első 2 ezer euróra nem vonatkozik.
- Integrált- Igazgatási és Ellenőrzési Rendszer (IIER) (kötelező): A háttértámogató adatbázisok és információs rendszerek összessége, ami a közvetlen támogatások hatékony lehívását szolgálja.

Mint UDOVECZ (2010) is említette, hogy a termelésen kívül más célokat is szolgálni kell a támogatások élvezőinek, mint kizárólag az élelmiszerlánc alapanyagának megteremtése. PETRICK és ZIER (2012) elemzése alapján kiderült, hogy a közvetlen támogatások és a második pilléres vidékfejlesztést és környezetvédelmet szolgáló intézkedések nem voltak különösebb hatással a foglalkoztatásra, ami a népességmegtartó képesség egyik fontos tényezője. Pedig az ilyen mértékű tőketámogatásnak növelő hatásának is kellene lenni, de inkább csak mérsékelte a foglalkoztatás csökkenését. A termeléstől elválasztott közvetlen támogatások csökkentették a munkaerőigényt, mivel nem volt szükség már a nagyobb termelési szintre a kifizetések érdekében és a tőketámogatással kiegészülve, olyan technológiához juthattak a gazdálkodók, amikkel kevesebb élők munkára volt szükség. Úgy vélem a mezőgazdaságban az élők munka igény egyre csökken az iparosodás kora óta és a precíziós, valamint mesterséges intelligenciával ellátott gépek ezt tovább fogják csökkenteni.

A foglalkoztatáson kívül másik fontos tényező a jövedelmezőség. SZERLETICS és JÁMBOR (2020) által készített szakirodalmi áttekintés alapján kijelenthető, hogy minden releváns cikk pozitív kapcsolatot talált a közvetlen támogatások és a mezőgazdasági jövedelem szintje között. A tagállamok között jelentős különbségek voltak a közvetlen támogatások egységességében. A tagállamokon belüli eloszlás tekintve az EU-28-ban nagy a gazdálkodók azon csoportja, akik viszonylag kis összegű közvetlen kifizetésben és kicsi, akik viszonylag nagy összegű kifizetésben részesülnek (TERULIN – VERHOOG, 2018). A közvetlen kifizetések koncentrációja nagyon magas szintet érhet el több tagállamban. Továbbá hatásait csorbította az alacsony pénzügyi egyensúly és a gazdaságok mesterséges felosztása a zöldítési jogcímnek való megfelelés érdekében. Ugyanez mondható el az újraelosztású kifizetésekről és részben a felső korlátokról is (SZERLETICS – JÁMBOR, 2020). Meglátásom szerint ennek a tőkehalmozásnak köszönhetően a nagyobb területen gazdálkodók könnyebben érvényesíthetik földszerzési képességüket, míg a kisebb gazdaságok nem tudják felvenni velük a versenyt a földárak folyamatos emelkedése miatt.

14. ábra: Átlagos kifizetés (euró)/ hektár az EU tagországok tekintetében
(Forrás: EUROPEAN COMMISSION, 2013; TERULIN – VERHOOG, 2018)

A 14. ábra a hektár alapon kifizetett támogatási összeget mutatja 2015 vonatkozásában, ami jól szemlélteti a különbségeket az egyes tagállamok között. A legnagyobb, 450 euró/hektár feletti támogatásból Görögország, Málta és Ciprus részesülnek. A legalacsonyabb pedig Horvátország, Lettország és Románia esetében. A nagy, nettó befizető országok is a magas támogatású övben vannak, mint Németország, Franciaország, Belgium vagy Hollandia. Érdekes, hogy az Egyesült Királyság milyen alacsony összegből részesült, pedig az egyik legnagyobb befizető volt. Egy, AKI által készített tanulmány szerint, az agrártámogatások elvesztésével Magyarországon a legnagyobb vesztesek a három legkevesbé fejlett régió lenne, hiszen elesnének 56,1 milliárd bevételtől, ami az ország teljes kifizetésének 56,6%-a, a veszteség mértéke szerinti sorrendben Észak-Alföld (23,8%), Dél-Alföld (22,8%) és Észak-Magyarország (10,0%) (AKI, 2008).

HAMZA és TÓTH (2006) kutatásában a gazdálkodók többsége úgy nyilatkozott, hogy a közvetlen támogatások összege elérte a mezőgazdasági alaptevékenységből származó jövedelem 40-50%-át, de voltak olyan nyilatkozók is, akik szerint a támogatásokból származó bevétel meghaladta a termelés jövedelemhányadát. Többnyire a magyar kutatók ellenzik, míg az egyes európai kutatók véleménye szerint a KAP támogatási rendszerének megszüntetése pozitív hatással lenne a mezőgazdasági termelői árakra és a harmadik országok kereskedelmére. Az eredmények rávilágítanak, a KAP által a harmadik országokban kiválasztott piacokra gyakorolt gazdasági kár mértékére (WITZKE et al., 2010). GOHIN és ZHENG (2020) tanulmányukban egy olyan eshetőségre keresi a választ, hogy milyen hatása lenne egy közvetlen támogatásokat felére csökkentő intézkedésnek. A termelés volumene elhanyagolható mértékű csökkenést mutatna (0,18%) enyhe áremelkedés mellett. A gazdák zsebéből 1329 millió dollár esne ki, aminek negatív jóléti hatásai lennének az európai gazdákra nézve. Véleményem szerint, ezen politikai beavatkozás, leginkább a nagybirtokok további földkoncentrációjának kedvezne a

méretgazdaságosságból fakadóan és a vidéken élők létszámának csökkenésével, egészséges ételmiszer és rövid ellátási láncok, valamint tradíciók hanyatlásával járna.

Közvetlen támogatások hatásainak ex-post értékelése

Közvetlen támogatások átfogó értékelését és hatáselemzését az Európai Unióban Brady és társai (2017), továbbá Magyarországon a KPMG (2017) tanácsadó cég végezte el. Brady és társai CAPRI és AgriPoliS szimulációs modellekkel vizsgálta, míg a KPMG Duna makrogazdasági, térökonómiai, valamint kvantitatív és kvalitatív értékeléseket végzett, melynek következtetéseit az alábbiakban foglalom össze. A közvetlen támogatások jövedelemkiegészítő szerepe miatt nem különíthetők el más árbevételi forrásától a gazdálkodónak, ezért a felhasználása is bizonytalan mennyire szolgálta az ágazat fejlődését és jövőjét. Rövid távon pozitív, viszont hosszú távon hatásuk elenyésző. Megéri fenntartani, amíg Magyarország többet vesz ki az EU közös költségvetéséből, mint amennyit beletesz. A GDP-ben fogyasztásként jelenik meg, ezért gazdaságnövelő hatása hosszú távon nem jelentkezik. „A *termelők, akik jogosulttá válnak a támogatásra, valójában ők kapják ugyan a teljes támogatást, de a tényezőár-növekedés miatt meg kell rajta osztaniuk a termelési tényező tulajdonosaival.*” (KOVÁCS, 2006, 39. o.) Véleményem szerint támogatásfüggő ágazatként a jövedelemszint és a kibocsátás mértéke is erősen dependens a támogatási forrásoktól, ezért változása nagyban befolyásolja a mezőgazdaságból élők jövedelmi helyzetét. Lassabb struktúraváltást és az alacsonyabb versenyképességet szolgálja, aminek negatív hatása az alacsony hatékonyság és elavult technológiák használata. Viszont pozitív, hogy a gazdálkodót nem sarkallja intenzív gazdálkodásra, ezáltal a környezetvédelmet segíti. Árnyalja, hogy a támogatások összegei hosszú távon beépülnek az inputanyagok árába, ezért jövedelempótló szerepe mérséklődik. Közvetlen kifizetések túlnyomó része a kevesebb számú tőkeintenzív nagygazdasághoz megy, amik termelékenyebbek és nem feltétlen lenne szükségük jövedelemkompenzációra, így emelkednek a szektorban dolgozók gazdasági és társadalmi különbségei, mivel nem a rászorulókat kapják. Ezen hatást erősíti a talajminőségi és termelési externáliák figyelmen kívül hagyása.

Érdekes, hogy 2018-ban a magyar mezőgazdaság, erdészet és halászat bruttó hozzáadott értéke 1588 milliárd forint volt, a közvetlen támogatások pedig 411 milliárd forintot tettek ki. Vagyis közel a mezőgazdaságban termelődő GDP 25%-ának megfelelő jövedelemkiegészítő támogatás kaptak. A közvetlen támogatások nem tartoznak a mezőgazdasági ágazat GDP számításának szerves részéhez, mivel a „*termeléstől elválasztott egyéb (így főként a földalapú) támogatások a bruttó hozzáadott érték helyett közvetlenül a termelési tényezőkre jutó, illetve a vállalkozói jövedelmet növelik.*” (KSH, 2023) Ennek következtében jövedelmi oldalról érdemes megközelíteni népességmegtartó erejét és nem a mezőgazdaság árbevételi oldaláról.

2.7. Demográfiai folyamatok a világban

2.7.1. A népességváltozás tendenciái

Az Egyesült Nemzetek által készített kutatás szerint a világ népessége hatalmas ugrás előtt áll, ami azt jelenti, hogy 2050-ig hihetetlen mértékben, akár kétharmadára is nőhet a globális világ lélekszáma. Legfőképp a szubszaharai országokban és Indiában várható népességrobbanás. A termékenységi rátákban jelentős differenciák vannak. Egyes országok próbálják központilag szabályozni a népesedési tendenciájukat, amivel stabilizálni szeretnék demográfiai folyamataikat és közeledni egy fenntartható népesedési szint felé (UNITED NATIONS, 2019). Kínában például bevezették az úgynevezett egykepolitikát (1980-2015), aminek előkészítője Mao Ce-tung volt.

Indoknak elsősorban a magas munkanélküliségi rátákat hozták fel (AGONÁCS, 2010). Lényege az volt, hogy a lakosság harmada csak egy gyereket vállalhatott, ha túllépte, akkor bírságot kellett fizetnie. Ha az első gyermek lány volt vállalhattak másodikat. „Sikerült” elérniük vele, hogy csonka társadalmuk legyen, ahol a nemek száma közti egyenlőtlenség kritikus mértéket ért el. Az indiai kormány egy kevésbé drasztikus módszerrel próbálja rávenni a fiatalokat, ahol inkább a támogatók a főszerep, továbbá a kétgyermekes családmodell népszerűsítése a cél, ami egy sokkal fenntarthatóbb degresszivitást jelenthet (SABHA, 2019). Úgy gondolom a fogyatkozó és előregedő országokban a gyermekvállalás ösztönzésénél is a kevésbé drasztikus módszerek lehetnek célravezetőek a fiatal lakosság körében, mint Lengyelország vagy Magyarország esetében, ahol a fiataloknak tett adócsökkentések és családalapítási támogatások is alkalmasak lehetnek a fogyatkozó lakosságszám mérséklésére.

A XX. században elsősorban a fejlődő világ népességének növekedésére koncentráltak a népesedési politikák és figyelmen kívül hagyták az 1920-as években Európában fellépő termékenységi rátákat. A II. Világháború utáni babyboom korszakába érve Európa népessége elérte az évszázad második felére a 730 millió főt, de az 1970-es évek végétől a termékenységi ráta a 2,1-es stabil demográfiai szerkezetet biztosító szint alá csökkent. A mélypont a 2000-es évek elején volt, mert 1,4 alá esett a termékenység, de ennek ellenére jelentős csökkenés nem állt be Európa népességében, amit a befelé irányuló migráció okozott. Törekvések indultak a termékenységi ráta emelésére a jóléti államokban, amit az újraosztó politikák révén a családoknak és családalapítás mellett döntőknek nyújtott transzferekkel segítettek. Ezek hatására a termékenységi ráta 1,5 felé emelkedhetett európai szinten. Figyelemre méltónak tartja a kutató, hogy az Amerikai Egyesült Államokban az alacsonyabb támogatások mellett is magasabbak a termékenységi ráták, mint Nyugat-Európában. Ebben közrejátszanak az egyes etnikai közösségek eltérő gyermekvállalási kedve, akár csak bizonyos országok tekintetében Európában (DEMENY, 2010).

Az Európai Unió népesség fogyása leginkább a posztoszocialista országokat sújtja, ezen felül az Egyesült Nemzetek Népesedési Alapja (UNFPA) által készített előrebecslés (15. ábra) a világon a legintenzívebb népességsugorodással illetve a volt keleti blokk tagállamait. Fő okoknak a magas elvándorlást, alacsony bevándorlást és a stabil demográfiai egyensúlytól jelentősen alacsonyabb születési rátákban látta. Előrejelzésük szerint Bulgáriát és Lettországot 24%-os veszteség éri 2050-re, míg az alacsonyabb számokat mutató Szerbiát, Magyarországot és Lengyelországot is legalább 15%-os veszteség fogja érni (UNFPA, 2018).

15. ábra: A világ leggyorsabban fogyatkozó országai
(Forrás: UNFPA, 2018; UNITED NATIONS, 2017)

2.7.2. A népességváltozást befolyásoló tényezők Európában

Termékenységi arányszám sajátosságai Európában

Európa népessége folyamatosan csökken, ami egy soktényezős folyamat. Egyrészt az Európai Unió vándorlási egyenlege pozitív, vagyis több személy választja az EU 27 tagállamát lakóhelyének, mint amennyi elhagyja azt. A születéskor várható élettartam folyamatosan növekszik, de a termékenységi ráták a népességfogyás felé mutatnak. Szinte egyik országban sem haladja meg a kritikus 2,1-es termékenységi rátát, ami arra lenne elegendő, hogy a két szülő pótlásán kívül, az egyéb csökkentő tényezőket is mérsékelje, itt gondolok a nem természetes elhalálozásokra, balesetekre, járványokra, környezeti katasztrófákra. Ezt támasztja alá Pintér (2019) kutatása is, vagyis az Európai Unió fejlett országaiban kvázi kivétel nélkül problémát okoz a biológiai szintű újratermelődés, tehát pozitív migrációs egyenleg nélkül csökken a népességük. 2016-ban a KSH adatai alapján az Európai Unión belül a termékenységi ráta Franciaországban a legkedvezőbb (1,92), öt követi Írország (1,85), Nagy-Britannia (1,79) és Dánia (1,79). A legalacsonyabb a termékenységi ráta Spanyolországban (1,34), Olaszországban (1,34) Portugáliában (1,36) és Cipruson (1,37) volt. Jellemzően tehát a mediterrán országokban volt a legalacsonyabb. Magyarország viszonylatában ez a mutató 1992-ben 1,7 volt, majd folyamatosan csökkent. A mélypontra 1,28-1,3 körül alakult, majd emelkedett. 2016 és 2019 között 1,5 környékén ingadozott. Ezek alapján, felső, alsó és egy középső érték mentén határoztam meg tanulmányomban a három lehetséges forgatókönyvet. Az Európai Parlament jelentése alapján három fő tényező van hatással a népességváltozásra. Az egyik ilyen a növekvő várható élettartam, ami folyamatos emelkedést mutat. Fontos a termékenységi ráta, mely az Európai Unió tagországokat nézve már 1975-től a 2,1-es vagyis a lakosságszám megtartását szolgáló szint alatt van. Ennek egyensúlyozására lehet alkalmas a migrációs politika – az EU-n kívüli országokból –, ami képes lehet a termékenységi arányszámot feljebb emelni. Ez tapasztalható a volt gyarmattartó országoknál is, mint Franciaország vagy Nagy-Britannia, ahol jelentősen az EU átlag feletti értéket mutat a termékenység. A harmadik tényező pedig a EU-n belüli nemzetközi migráció, ami olyan trendekkel jellemezhető, mint a poszt szocialista országok felőli fiatal és termékeny munkaerő vándorlása a fejlett nyugati országokba. A jelentés alapján azt a konklúziót vonhatjuk le, hogy csak hosszabb távon érhető el változás a termékenységi ráta, a születéskor várható élettartam és a vándorlás vonatkozásában. A drasztikus politikai szabályozások a tagállamok közti társadalmi különbségek kiéleződését jelentheti, valamint belső egyenlőtlenségeket szülhet, ahogy Kína esetében is láthattuk (EUROPEAN PARLIAMENTARY RESEARCH SERVICE, 2019).

Halálozások és az születéskor várható élettartam sajátosságai Európában

Az idősek eltartottsági rátája Magyarországon és a Kelet-Közép-Európában alacsonyabb szinten van, mint a nyugati tagállamokban. Ennek okait elsősorban az alacsonyabb születéskor várható élettartamban kell keresni, ami a 2000-es évek elején Ausztriával történő összehasonlítás viszonylatában a nők esetében 5-6, míg a férfiak esetében 7-8 évnyi differenciát jelentett. Folyamatos növekedés volt tapasztalható mindkét országnál, de a különbségek megmaradtak. „A várható élettartam emelkedni fog, bár a jövőbeni növekedés valószínűleg lassabb lesz, mivel az egészség javulását elsősorban a krónikus betegségek elleni küzdelemben kell elérni” (NIMWEGEN – ERF, 2010, 1375. o.) Tehát a népességmegtartásban fontos szerep hárul az egészségügyi állapot javítására. Monostori kiemelte a közép-kelet-európai országokon kívül még Írországot is. A poszt szocialista országoknál az okot elsősorban az aktív korúak magasabb halálozási aránya miatt (EGRI, 2020), addig Írország esetében ez a kedvezőbb termékenységi ráta

miatt alakult így (MONOSTORI – GRESITS, 2018). Az EUROSTAT (2020, 4. o.) elemzése nyomán kiderült, hogy „2019. január 1-jén az EU-27-ben az időskori eltartottsági ráta 31,4% volt, tehát alig több mint három munkaképes korú jutott egy 65 éves vagy idősebb személyre.” Ez magas érték, ami komoly kihívások és döntések elé állítja Európát, hogy milyen politikai választ adjon ezen társadalmi egyensúlytalanság mérséklésére. NIMWEGEN és ERF (2010) szerint ezek a folyamatok már beépültek az európai fejlett társadalmakba és olyan esetben lehet releváns a családtámogatási politika, ahol alacsonyabb a fiatalok életszínvonala. A megélhetési körülmények javításával a fiatalok gyermekvállalási kedve növekedhet és az idősek eltartottsági arányának jövőbeli emelkedése mérséklődhet. A nyugati társadalmak előregedő lakosságárányának redukálását elsősorban a nemzetközi migráció fokozásában látja. Ezek többnyire a volt keleti blokk országaiból történő munkaképes korú és termékeny lakosság elszívását is jelentik. Ennek szembeötlőbb hatása már akár 2020 utáni években tetten érhető lesz, ezért „Kelet-Közép-Európa legtöbb országában a 2030-ig tartó időszakban elkerülhetetlen a nyugdíjrendszer átfogó reformja, mivel a gazdaság hosszú távú bővülése szempontjából meghatározó demográfiai trendek térségünkben is erőteljesen a növekedés ellen hatnak.” (CSIKI et al., 2014) Úgy gondolom az európai országok a jóléti társadalmakban tapasztalt alacsony termékenység csökkenésére és fokozódó előregedés mérséklésére nem találnak megfelelő válaszokat, ezért munkaerőt elsősorban Kelet-Európából vagy harmadik országból vonzanak be.

Belső és nemzetközi vándorlások sajátosságai Európában

Az Európai Unió legutóbbi bővítései óta az Európán belüli migráció is növekedett, és a gazdasági fejlődés releváns tényezője lett. Két korridor mentén határozhatjuk meg az EU-n belüli vándorlási taszító és vonzó pályákat. „Az európai országok számára a dél-északi és az észak-északi folyosók a legfontosabbak. Az észak-északi folyosó magába foglalja az EU belső gazdasági migrációját, amely a közép- és kelet-európai tagállamok teljes mobilitásával nagy jelentőségre tett szert. A jövőbeli nettó migráció legnagyobb része a dél-északi folyosóról várható, tekintettel a gazdasági, demográfiai és egyéb fejlettségi különbségekre.” (AYUSO et al., 2015)

Az Európán és Magyarországon belüli vándorlást leginkább olyan push-pull tényezők (3. táblázat) határozzák meg, mint amiket HAUTZINGER (et al., 2014) is említ. Ezek többnyire öngerjesztő folyamatok, mivel ok-okozati összefüggések állnak a 2 tényezőcsoportokon belül. Például, ha valahol magas a gazdasági fejlettség ott a bérek is magasabbak lesznek. Ahol magas a munkanélküliség ott a szegénység és az éhezés is, valamint a felsőfokú végzettségűek – gondolok itt a pedagógusokra, egészségügyi alkalmazottakra, innovatív szellemi tőkére – létszáma is kevesebb.

3. táblázat: A migrációt befolyásoló ösztönző és gátló tényezők

Ösztönző tényezők	Gátló tényezők
Magasabb bérek	Háború
Családegyesítés	Üldözés (Vallási, politikai, nemi)
Gazdasági fejlettség	Szegénység
Munkalehetőségek	Éhezés
Jobb élet reménye	Környezeti katasztrófák (lokális)
Biztonság	Munkanélküliség
Nyelv ismerete	Oktatási lehetőségek hiánya
Rokoni-etnikai kapcsolatok	Egészségügyi ellátórendszer fejlettsége
Jobb egészségügyi ellátás	Társadalmi instabilitás

(Forrás: HAUTZINGER et al., 2014)

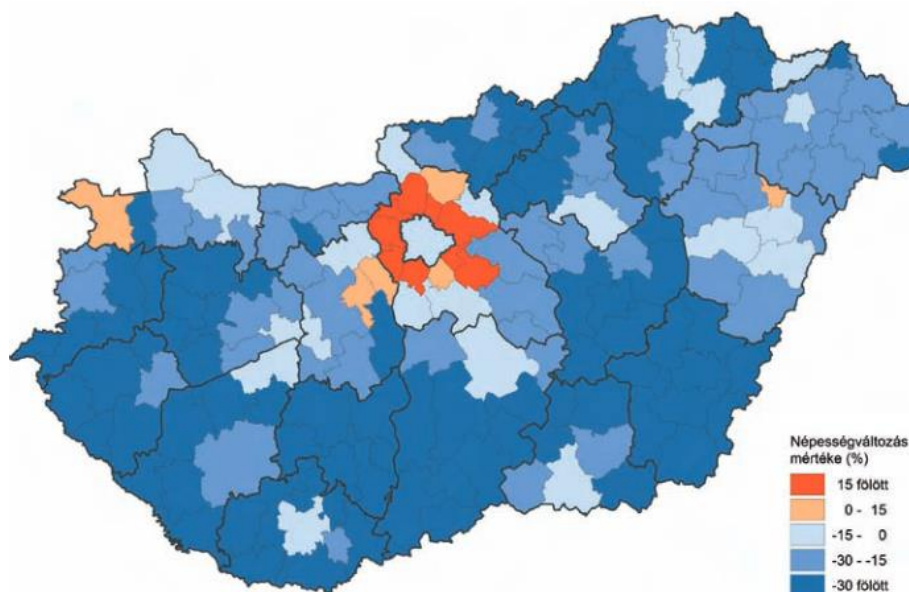
Ezeket kiegészíteném még a klímaváltozás következményeivel is, ami globális szinten hat a dél-északi folyosó várható erősödésére. Az Európai Parlament fentebb említett véleménye alapján a külső migráció lehet a megoldás az elöregedés csökkentésére, azonban NAYDENOV (2018) kutatása szerint ez nem lesz hatással az Európa Unió számos részén az elöregedési tendenciára. Ennek két kiemelkedő tényezője van, az egyik a kulturális különbségek és a másikat a modern infokommunikációs technológiák, mivel így nincs ráutalva, hogy beilleszkedjen a helyi társadalomba. Erősödhet a betelepülő kisebbségek szegregációja, amelyek komolyabb konfliktusokhoz vezethetnek.

2.7.3. Magyarországi népesség előrebecslési kutatások összevetése és konklúziói

Magyarország demográfiai tendenciáinak alakulását leginkább a hektikusság jellemzi a XX. században, de összességében 1980-as évekig emelkedett, majd a rendszerváltozás és a vasfüggöny lebontása után egy mai napig tartó népességcsökkenés vette kezdetét. A különböző gazdasági szervezetek, de leginkább a szakpolitikák szempontjából lehet mérvadó, hogy a jövőben milyen kihívásokkal kell szembenézni demográfiai fronton. Ebből sok összefüggésre lehet következtetni, mivel a népesség korösszetétele és száma alapján olyan releváns ok-okozati összefüggéseket tárhatunk fel, amik a jövőbeli terület és településfejlesztési stratégiák cselekvési irányait határozzák meg. Szeretném megjegyezni, hogy egy ilyen fajta előrebecslés nem ad teljesen pontos képet, ugyanis 35-40 év távlatában elég nehéz megmondani melyik térség milyen módon változik, vagyis milyen fejlődési irányt vesz. Soktényezős folyamat, amire de facto bármilyen vis maior hatással lehet. Gondolok itt orosz-ukrán háború következtében Ukrajna drasztikus elnéptelenedésére, vagy Detroit autóiipari hanyatlására és ebből következő népességvesztésre. Az előrebecslési számítások ebből adódóan leginkább a múltbeli tendenciákra alapozva próbálják a jelen társadalmi folyamatait által minél hatékonyabban szemléltetni a lehetséges differenciálódási irányvonalakat. Társadalmi hasznosságát tekintve egy ilyen vizsgálat segíthet abban, hogy feltárja melyek azok a települési és elővárosi térségek, ahol növekedő népességre kell számítani, ezért megalapozott az infrastruktúra fejlesztése, mind közlekedési, társadalmi szempontból, itt gondolok akár az óvodák és iskolák fejlesztésére. Vagy éppen melyek azok a területek, ahol drasztikus népességcsökkenés várható és komplex központi beavatkozást igényel fejlesztésük.

A témával kapcsolatban öt releváns kutató munkásságát szeretném bemutatni, akik mind Magyarország népességének előrebecslésével foglalkoznak. Elsőnek OBÁDOVICSOT (2018) említeném meg, aki Habcicsek László nyomán indult el a demográfiai prognózisok létrehozásában és továbbvezetésében. Felülvizsgálta Habcicsek munkáját és rájött, hogy alacsonyabb területi szinteken nem állja meg a helyét, ezért korrekciózásra szorul. Olyan következtetéseket vont le, mint hogy a területi egyenlőtlenségek tovább erősödnek, valamint a népesség koncentrációja a nagyvárosi terekben összpontosul, amit a külföldre történő migráció is fokoz (BÁLINT – OBÁDOVICS, 2018). További kutatásai során kitért a korszecifikus elemzésekre is, ami által megállapította, hogy elsősorban a súlyos elöregedés és az alacsony termékenységi ráta miatt csökkenhet a magyar lakosság száma. Fontos, hogy időbeli hektikusság lesz a születési és halálozási hullámok között, amit a Ratkó-korszak gyermekei és azoknak az utódai fognak okozni. 2070-ig prognosztizálta előre a népesség változását, ez körülbelül egy 60 éves időszakot foglal magába. Magas a bekövetkezésének bizonytalansági foka, mivel korábbi tanulmánya alapján megállapította, hogy kistérségi szinten már 10 év eltelté után korrekcióra szorult a Habcicsek féle modell. Leginkább országos szintű konklúziókat von le (OBÁDOVICS, 2012).

Hasonló FÖLDHÁZI (2014) 2060-ig történő előrebecslése, szinte megegyező következtetéseket von le. Ő is kiemeli, hogy a termékenységi ráta jelentős emelkedése csak hosszú távon tudná mérsékelni a jövőben felmerülő zsugorodó létszámú gyermekek 0-19 éves korcsoportját. Az elöregedés szempontjából enyhén eltérő eredményekre jutottak, mivel Obádovics 2047-re becsüli a 2,4 milliót elérő 65 év felettek számát, addig Földházi 2060-ra véli hasonló értékűnek. Mindketten körülbelül 30%-ra teszik a 65 év felettek arányát a teljes népességhez képest. Földházi elsősorban a szaporodási ráták emelkedésében látja a degresszív népesség moderálását. A járási szintű előreszámítás TAGAI (2015) nevéhez fűződik. Nagyon hasonló konklúziókra jutott ő is, mint a fentebb említett két szerző. Korban és nemben, valamint a területi eloszlásban, annyival kiegészítve, hogy a járások demográfiai differenciáira is választ ad. Budapest agglomerációjában hosszabb távú növekedést prognosztizál és a rurális járások esetében egyértelműen kijelenti, hogy a fogyás nem kérdés, csak az, hogy milyen mértékű lesz. A nagyobb városok és közeli vonzáskörzetük fogyatkozása csekélyebb lehet, mint az alacsonyabb népsűrűségű, kedvezőtlen gazdasági, infrastrukturális sajátosságokkal rendelkező falvas térségeké. A 16. ábrán láthatjuk TAGAI (2015) népesség előrebecslésének eredményét. A legnagyobb veszteség Békés vármegyét érinti, ahol legalább 30% népességcsökkenéssel lehet számolni minden egyes járásában. Az ország déli részét érinti a népességfogyás igazán drasztikusan. A vármegyeszékhelyi járások is népességvesztéssel számolhatnak. Egyedül Budapest agglomerációja növekedhet 15%-ot meghaladó mértékben, illetve keleten a Hajdúhadházi és nyugaton a Soproni járás 0 és 15% között.

16. ábra: A magyarországi járások népességváltozása 2011 és 2051 között
(Forrás: TAGAI, 2015)

Budapest vonatkozásában „*megfigyelhető a város térbeli növekedésében, hogy a belső városrészek felől a perifériák irányába hullámszerűen terjed a dinamika. Ez azt jelenti, hogy a belső részek mára kiürültek és az aktuális külső gyűrű telítődik. Jelenleg abban a szakaszban vagyunk, amikor a lakosság a belső részekből elmegy és a letelepedés helye többnyire a város határán túlra esik.*” (L. RÉDEI, 2006, 159. o.) Ez a tendencia napjainkban is folytatódni látszik, mivel a centrumból a magas ingatlanárak, megélhetési költségek, környezeti hátrányok miatt a lakosság a közelebbi agglomerációba vándorol. Budapest szinte bekebelezi a közeli településeket, ahol a közigazgatási határok már inkább csak jelzésértékűek lesznek. LENNERT (2019) munkája

már települési szinten is vizsgálódik, de elsősorban a belső vándorlási egyenleg szempontjából végez előreszámítási kalkulációkat. A nemzetközi migrációt nem veszi figyelembe, továbbá kitér a klímaváltozás vándorlást befolyásoló hatására is, ami esetében megállapította, hogy nincs jelentős korreláció közte és a népesség migrációja között. Tehát a klímaváltozás nem fog vélhetően fontos szerepet betölteni Magyarország lakosságának belső vándorlásában. Mivel az ország területi adottságai nem tesznek lehetővé jelentős klimatikus eltéréseket, ezért vélhetően többnyire csak a mezőgazdasággal foglalkozóknál jelentkezhet népességbefolyásoló tényezőként, habár egy medence aljai országról beszélhetünk, ahol hatékony vízgazdálkodással kiküszöbölhetőek lennének a 2022-es évhez hasonló mértékű aszályok.

3. Anyag és módszertan

3.1. NUTS rendszer sajátosságai

Az Európai Unió statisztikai rendszerének egyik alapköve a Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques (NUTS) vagy magyarul Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája. Ez az EU szintű térfelosztás lehetővé teszi az egyes országok területi egységei közti összehasonlítást. Hierarchikus felosztásának köszönhetően öt területi szinten lehet összehasonlítani a területi egységeket. Hármát (NUTS 1, NUTS 2, NUTS 3) közösségi szinten – 1059/2003/EK rendeletben – is lefektettek és kettőt (LAU 1, LAU 2) pedig az Európai Bizottság és a tagállamok közti megállapodás az adatszolgáltatás módszertanáról. Létrehozásának indoklása három alapelven nyugszik, mely az intézményi bontás, gazdasági-társadalmi elemzések és közösségi regionális politika kialakítása (EUROSTAT, 2007). A rendszer kötelező felülvizsgálatára három évente kerül sor, ami lehetővé teszi a kiigazítást, de akár időközi módosításra is sor kerülhet, ha egy tagállam jelentősebb átszervezést hajt végre közigazgatási területi tipológiájában. Az Európai Parlament szorgalmazza a NUTS 3-as szint alatti pontosabb elemzéseket lehetővé tevő fejlesztéseket, mivel a területi egyenlőtlenségek pontosabb feltárását tenné lehetővé (GOUARDÉRES, 2022).

A területi beosztások normatív leosztásának alapja a népességszám, melyek szerint a NUTS 1 vagy nagyrégió 3-7 millió fő közé esik. A NUTS 2-es regionális szint 800 ezer és 3 millió, a NUTS 3 pedig a nálunk vármegyei szintnek nevezett 150-800 ezer fő közé esik. Magyarországon több éves tárgyalások után 2018. január 1-jétől Pest vármegye levált Budapestről NUTS 2-es szinten, mivel előtte elég sok forrástól elestek. Egyrészt Budapesttel együtt az egy főre eső GDP meghaladta az EU átlagának 75%-át, ami egy küszöbérték a támogatások elnyerésében, valamint a főváros 80-20% arányban elszívta a járó támogatásokat (PÉLI – CZABADAI, 2016; KSH, 2018). A helyi közigazgatási egységre (local area unit) nincs egységes lehatárolás, mivel nem is használnak minden tagállamban kétszintű beosztást. LAU 1-es területi beosztást az EU 16 országában alkalmazzák, mint például Lengyelország, Szlovákia és Csehország. Magyarországon 2013 előtt a kistérségi, majd a járási szintnek felel meg. Ennek oka, hogy a nyugat-európai községösszevonásokkal már egy integrált önkormányzati rendszer jött létre és nem lett volna szükség egy másik hasonló területi szintre. A LAU-2 pedig a települési szintű behatárolásnak számít, amit minden országban megtalálható (EUROSTAT, 2007; EUROSTAT, 2018). A szabályozó rendelet megengedi az analitikai megközelítést, hogy egyes földrajzi, gazdasági, társadalmi, történelmi vagy kulturális sajátosságok miatt kilógjanak ezekből a küszöbértékekből (AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS TANÁCS 1059/2003/EK RENDELETE).

Az Európai Unió 27 tagállamában 92 darab NUTS-1-es, 240 darab NUTS 2-es és 1164 darab NUTS 3-as területi egység található. Magyarország vonatkozásában 3 darab NUTS 1-es

nagyrégió, 8 darab NUTS-2-es és 19+1 darab NUTS 3-as egység van. Helyi szintű LAU 1-es járási szint 174 darab a Polgárdi járás megszűnésével, valamint Budapest kerületei. 3155 darab LAU 2-es település (Eurostat), de 2017-től már csak egy LAU szint létezik EU szerte, ami a települési besorolásnak felel meg.

Vizsgálataimat települési, de leginkább járási szinten végeztem, melynek sajátosságait mutatom be a következő fejezetben.

3.2. Járások rendszere

A járási rendszer mélyre ható történelmi alapokon fekszik, melynek legkorábbi említése Károly Róbert királyhoz fűződik, aki új adórendszerének bevezetésével adószedők és szolgabírók által képviselték a pénzügyi igazgatás legalsóbb szintjét. Majd a szolgabírói járások alapfeladatai, mint az adóbeszedés, rendészet, bíráskodás egyes területeinek ellátása – egészen a 17. századig – megmaradt és a főszolgabíró alatt 2-3 alszolgabíró szolgált. Feladataik bővülésével Mária Terézia korában már közigazgatási, adóbeszedési és adatszolgáltatási teendőket is ellát. A járás vármegyei jogalanyisággal nem rendelkező terület, mert a vármegye az, ami ilyen jogkörrel lett felruházva az államigazgatás és települések között. A 1848-as szabadságharc után a vármegyei hatóságok alá kerültek a járások, melynek a bíráskodás mellett közigazgatási, községirányítási és a járási adóhivatalok ellenőrzési feladatait kellett ellátni. Egyik legnagyobb reformja 1869-ben történt, ahol is a szolgabírói járások elvesztették igazságszolgáltatási feladatait és független bíróságok jöttek létre. Kialakult a vármegye, járás és település hármassága, aminek rendszere a tanácsrendszerig megmaradt. Az I. Világháború előtt 509 járás volt, vármegyénként 5-6, melyeknek népessége 40 ezer fő körül alakult. Trianon után 155 maradt, melyek közül néhányat megcsonkítottak, majd 1930 után rendeztek. Az 1950-es évek elején a járások feladata nőtt, mivel a települések szerepét leértékelték. Majd a II. Tanács törvény következtében járási jogú városok alakultak, sok járást összevontak. A községek szerepének középpontba helyezésével 1971-ben a III. Tanács törvénnyel az önkormányzati feladatuktól megfosztott járások hivatalokká alakultak, míg 1983-ban a járás, mint közigazgatási egységet megszüntették (ENDRŐDI, 2023).

BURAI (2018) szerint – , aki 2013-2018 között a Békéscsabai Járási Hivatal vezető helyettese volt – „*a járási rendszer a területi közigazgatás átalakításának, a Jó Állam kialakításának – amely koncepcionálisan jelent meg a közigazgatási politikai stratégiai tervezés folyamatában – egyik fontos állomása. A több száz éves múltra visszatekintő járások 1983. évi megszüntetése után "újraértelmezett" földrajzilag lehatárolt területi egységek ismételt bevezetése a magyarországi közigazgatási rendszer hatékonyabb működését célozta. A modern közigazgatás szellemiségében a járási rendszer a hatékonyság megteremtésének fontos intézményrendszeri szereplőjévé vált. A területi közigazgatás megújításában ugyanakkor nem egyedül a hatékonyság a meghatározó tényező, hiszen a költségtakarékosság és az ügyfélközpontú szolgáltató attitűd a járások kialakításának részletszabályaiban mind a mai napig végigvonul követelmények.*” 2013. január 1-jétől új közigazgatási szervekként járási hivatalok jöttek létre Magyarországon, így Magyarország vármegyéi 29 éves szünet után ismét járásokra tagolódnak. A korábbiaktól eltérően a járási hivatalok hatásköre valamennyi városra és községre kiterjed, Budapesten pedig kerületenként kerületi hivatalok működnek hasonló feladattal.

MONOSTORI (2016) szerint a járás szint az állami és helyi szint közé eső területi egység. Az emberek fejében egy sokkal jobban megfogható területi szint, ahol mindennapjaikat szervezik, mint a régió, amivel többnyire közigazgatási szinten találkoznak. SZABÓ (2011) véleménye alapján 25 és 150 ezer fő közé eső területi egységeket lehet LAU 1-es járásoknak tekinteni. A

népsűrűség eloszlása egyenletesnek mondható a magyar vidéken, míg Budapest és agglomerációja kiugró értékkel bír, így hasonló adottságú kistérségek, majdan járások jöhettek létre, így a járások 2013-as visszavezetésével két évtized után megszűntek a kistérségek. A járások lehatárolásának elvi kereteit a csomóponti régiók elmélete adta, ahol a járás központját egy centrum és a hozzá tartozó agglomeráció alkotják. Am ezeket a csomópontokat NÉMETH és VERCSE (2021) szerint nem mindig ideálisan jelölték ki, néha funkcionális szerepkört nélkülöző vagy nem a legerősebb centrumtelepülés került a járás élére. SZABÓ (2018) úgy véli az egyes vármegyéken belüli járások fejlettségi szintjét három fő tényező befolyásolja, egyike a nemzeti parkok, amik a turizmusban pozitív, míg a térhasználatban negatív előnyöket adnak. Másik a határmentiség, mivel nem mindegy, hogy az osztrák vagy az ukrán határon helyezkedik el egy járás és harmadik pedig a lokális fejletlenség. A vármegyék többségében van elmaradott járás.

A Kormány területfejlesztési és területrendezési célok alapján a járásokat sajátosságaik alapján három csoportba rendezte, melynek elkészítése a KSH feladat volt. Korábbi öt mutatócsoport helyett négyet használtak, melyek összesen 24 változót tartalmaztak. A járások területi fejlettség szerint történő besorolásánál a társadalmi és demográfiai, lakás és életkörülmények, helyi gazdaság és munkaerő-piaci, valamint infrastruktúra és környezeti mutatókból képzett komplex mutatót szükséges figyelembe venni. Az EU ciklusainak megfelelően felülvizsgálatra kerülnek, ezen felül, ha területi leosztásba változás áll be (290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet, 2014; PÉNZES, 2015). Az említett négy járási besorolás az alábbiak:

- fejlesztendő járások: a kedvezményezett járásokon belül azok a legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező járások, amelyekben az ország kumulált lakónépességének 15%-a él,
- kedvezményezett járások: azok a járások, amelyeknek komplex mutatója kisebb, mint az összes járás komplex mutatójának átlaga,
- komplex programmal fejlesztendő járások: a kedvezményezett járásokon belül azok a legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező járások, amelyekben az ország kumulált lakónépességének 10%-a él,
- Ezen túl még egy járásra eső plusz kategória is van, ami a vörösiszap katasztrófával sújtott Devecseri járást foglalja magába.

Magyarországon összesen 175 járást alakítottak ki 2013-ban, de ezt később felülvizsgálták és a 308/2014. (XII.9.) Kormány rendelet értelmében a Polgárdi járást megszüntették. Településeit az Enyingi és Székesfehérvári járás között osztották szét, napjainkban 174 járás található az országban, ezen felül Budapesten a 23 kerület tölti be ezt a lehatárolást.

Adatok forrása

Adatokat az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) adatszintetizáló és adatgyűjtő rendszeréből és a Magyar Államkincstár Agrár- és Vidékfejlesztést Támogató Főosztályától kérvényeztem meg és egy linket kaptam, ahol évekre visszamenőleg megtalálhatók az utalásonkénti kifizetések.

A TeIR több rendszer és hivatal által szolgáltatott közhiteles adatokat teszi elérhetővé mindenki számára. Területi leosztást támogató mechanizmusa miatt az adatok többsége települési szinttől elérhető, de ezek járási, vármegyei, regionális és országos aggregálására nyújt lehetőséget. Legújabb frissítése után az alábbiakban felsorolt adatszolgáltatási szereplők találhatóak meg felületén (TeIR rendszer):

- Minisztériumok: Agrárminisztérium, Belügyminisztérium, Energiaügyi Minisztérium, Építési és Közlekedési Minisztérium, Gazdaságfejlesztési Minisztérium;

- Hivatalok: GeoX Kft., Magyar Államkincstár, Magyar Villamosenergia-ipari és Átviteli Rendszerirányító Zrt., Nemzeti Adó- és Vámhivatal, Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő, Nemzeti Földügyi Központ, Nemzeti Népegészségügyi Központ, Oktatási Hivatal, Szociális ágazat, E-közmű, Európai Környezetvédelmi Ügynökség, Szabályozott tevékenységek felügyeleti osztálya, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala;
- Eurostat, Központi Statisztikai Hivatal, Támogatási Adatok (NFT, ÚMFT, Széchenyi 2020), TeIR mutatók.

Ezek közül a VP forrásainak és a közvetlen támogatások kifizetéseinek összegét külön kérvényezésre kaptam meg a kincstártól ügyfél és lakcím szerinti bontásban, melyek aggregálása után települési és járási szintű mutatókat hoztam létre. Az adathalmaz kiterjedését jól szemlélteti, hogy utalásonként kaptam meg az adatokat, így egy évre körülbelül 650 ezer adat állt rendelkezésemre, melyeket szisztematizálni kellett járási szintre. Fontos a kitűzött időhorizont mellett a rendelkezésre állás. A területi GDP becslését Egri és Köszei (2016) alapján végeztem el, amely során a NUTS 3-as adatokat dezaggregáltam a járási szintre. A szétosztás alapját három települési mutató segítségével oldottam meg. A regisztrált vállalkozások, a helyi adók és a személyi jövedelemadó alap segítségével képzett viszonyszám szerint.

3.3. Kutatás során alkalmazott módszerek

A 4. táblázat összesítve mutatja be, hogy az egyes vizsgált területekhez milyen módszertant alkalmaztam, az adatok forrását, illetve a kutatási kérdéseket, hipotéziseket és célkitűzéseket.

4. táblázat: Kutatási módszerek alkalmazásának összefoglalása

Sorszám	Vizsgálati terület	Választott módszertan	Adatok forrása	Kutatási kérdés	Hipotézis	Célkitűzés
1.	ÚMFT	Lineáris regresszió, kvartilis elemzés, területi autokorreláció	TeIR	K1	H1, H2	C1
2.	Széchenyi 2020	Lineáris regresszió, kvartilis elemzés, területi autokorreláció	TeIR	K1	H1, H2	C1
3.	ÚMVP	Varianciaanalízis, lineáris regresszió, területi autokorreláció	TeIR	K1, K2	H1	C2
4.	VP	Varianciaanalízis, lineáris regresszió, területi autokorreláció	MÁK	K1, K2	H1	C2
5.	Közvetlen támogatások	Lineáris regresszió, kvartilis elemzés, területi autokorreláció	MÁK	K1, K3	H1, H4	C3
6.	Népesség előrebecslés	Kohorsz-komponens módszer, területi autokorreláció	TeIR	K4, K6	H3	C4
7.	Járás tipizálás	Faktorelemzés, Klaszteranalízis	TeIR, T-MER MÁK	K5, K6	H3, H5	C5

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

3.3.1. Varianciaanalízis

A varianciaanalízis, olyan a sokaságot megmagyarázó minta, amely egy vagy több független változó hatását vizsgálja egy függő változóra. A sokaság átlagai közötti differenciák feltárását szolgálja. Az ANOVA varianciaelemzés (17. ábra) a szórásnégyzet vizsgálatán keresztül hasonlítja össze az átlagokat. Az elemzés elvégzésének feltétele, hogy a függő változónak legalább intervallum skálán mértnek kell lenni. A másik ilyen tényező a varianciahomogenitás, ami azt jelenti, hogy a függő változónak egyforma szórással kell rendelkeznie a független változó különböző szintjei mellett. A lényege, hogy a független változó van-e kimutatható befolyással a függőre. A mi esetünkben lényeges megállapítani, hogy az egyes járási kategóriákra van-e befolyása a támogatásoknak vagy egyéb mutatóknak. (SAJTOS – MITEV, 2007).

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}$$

x_i = természetes
 mértékegységben megadott
 területi jellemző;
 \bar{x} = x_i számtani átlaga

17. ábra: Szórásnégyzet egyenlete
 (Forrás: REF KIADVÁNYOK, 2005a)

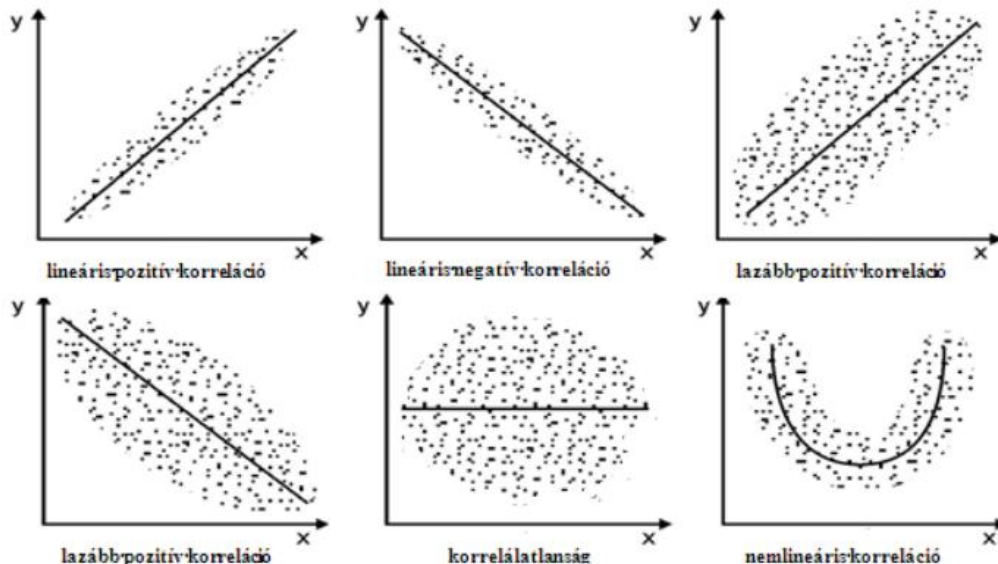
3.3.2. Lineáris regresszió

Lineáris korrelációs számításnál két változó közti kapcsolatot vizsgáljuk. Ezt a regressziós módszert más néven Pearson-féle együtthatónak is nevezzük. Az r értéke mutatja meg a változók közti kapcsolat erősségét, ami 0 és 1 között helyezkedik el, az előjele pedig az irányát. Az alábbi 18. ábrán látható egyenlettel számíthatjuk ki.

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})(y_i - \bar{Y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})^2 \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{Y})^2}}$$

18. ábra: Lineáris regresszió egyenlete
 (Forrás: SAJTOS – MITEV, 2007)

A kapcsolat erősségét determinálhatjuk az r értéke alapján. Minél közelebbi értéket mutat 0-hoz, annál erősebb a kapcsolat. 0 és 0,2 között gyenge, 0,2 és 0,7 között közepes és 0,7 és 1 között pedig erős. A korreláció típusaiból (19. ábra) következtethetünk a kapcsolat irányára, erősségére és linearitására. Fontos kiemelni az ANOVA táblázat szignifikancia értékét, mert ebből megtudhatjuk, hogy a regressziós egyenes által magyarázott szórásnégyzet mekkora. Az F-próba szignifikancia értéke igazolja, hogy van-e kapcsolat a mutatók között (SAJTOS MITEV, 2007).

19. ábra: Korreláció típusai
 (Forrás: CSALLNER, 2015)

Az egyváltozós lineáris regresszió egy független és egy függő változó összefüggésének jellemzése a regressziós egyenes mentén. A determinációs együttható, r^2 azt mutatja meg, hogy a független változótól való függés mennyiben magyarázza meg a függő változó értékeit. Ha r^2

közelít a 0-hoz, akkor a független nem magyarázza függőt, ha közelít 1-hez, akkor magas a korreláció. Ha a két változó között van szignifikáns összefüggés, de az r^2 kicsi, az azt jelenti, hogy más tényezők is szerepet játszanak a függő változó meghatározásában. A legegyszerűbb regressziós kapcsolat két változó között egy egyenes vonallal jellemezhető, ami erős kapcsolatra utal (CSALLNER, 2015).

3.3.3. Kvartilisek elemzése

ALTMAN és BLAND (1994) alapján fontos lehet statisztikai elemzéseknél a csoportokra bontás a sokaság jellemzésénél, habár minden redukáló elemzés információvesztéssel társul. Ők elsősorban orvosi kutatásokból gyűjtött adatok személtetésénél használták, de a társadalomtudományokban is elfogadott módszer a sokaság jellemzésénél.

ANSELIN és BAO (1997) szerint, ha csak egyetlen mutató térbeli eloszlására vagyunk kíváncsiak arra tökéletes a kvartilisek térképe. Ő elsősorban az Arc View program adta lehetőségeket szemléltette, amit később a Geoda szoftvere is alkalmaz. Négy csoport van, amit kiegészítenek kiugró értékkel, amit az úgy nevezett „fences”-ek választanak el a kvartilisektől.

Tehát az elemzés alapja, hogy a sokaságot 4 részre bontja. Ezek alapján van egy alsó 0-25, 25-50 és felső 50-75 és 75-100 százalékos csoport. Az eloszlás az elemszámok alapján történik, de a kiugró adatokat is figyelembe vehetjük, ami alapján kétféle csoportot határozhatunk meg. Enyhe kiugró értékről beszélünk, ha az adat eltérése a mediántól legalább 1.5-szöröse a kvartilis terjedelemnek, de legfeljebb 3-szorosa. Extrém kiugró értékről beszélünk, ha az adat eltérése a mediántól legalább 3-szorosa a kvartilis terjedelemnek (SPSSABC, 2020). A kutatásomban az 1,5-ös módszert használtam.

3.3.4. Területi autokorrelációs elemzés

Területi autokorrelációs elemzést végeztem az Európai Unió források vizsgálata és a népesség előrebecslés elvégzése során, mely széles körben elfogadott módszer a területi elemzések között. *„A regionális tudomány egyik alapvető kérdése, hogy egy-egy jelenség adott területegységen való megjelenése mennyire hasonló, illetve különböző a szomszédos területegységek értékeihez képest”* (TÓTH, 2003, 39. o.).

A hagyományos korreláció egyik változata a lineáris korreláció, amely egyetlen változó megfigyeléséhez tartozó értékek közötti kapcsolatra vonatkozik, ezen értékek bizonyos sorrendje szerint. A térbeli változata a területi autokorreláció, az összefüggés valamely változó egy térben lévő helye és ugyanazon változó közeli értékei között. Ezeket a szomszédos értékeket bináris földrajzi kapcsolódási pontokként lehet értelmezni (GRIFFITH, 2003).

A területi autokorrelációs elemzés Moran I statisztikájának két típusa van. ANSELIN (1995) szerint a változók területi kapcsolatát vizsgáló Moran I minden területi egységre megmutatja, melyek azok, amik hasonlóak és melyek azok, amik eltérőek. A másik a térbeli változók területi kapcsolatának globális mértéke megegyezik a területi kapcsolatok mértékével.

EGRI (2014) szerint a területi autokorrelációs elemzés Local Moran statisztikája alkalmas arra, hogy kimutassa azokat a területeket, melyek hasonlóak, illetve különbözőek a szomszédjaiktól. A Local Moran I értéke minél nagyobb, annál szorosabb a térbeli hasonlóság. Negatív érték esetén viszont megállapítható, hogy a változók térbeli eloszlása a véletlenszerűhöz közelít, és az elemzésnél ezt figyelembe véve lehet megtenni. Luc Anselin a Moran-féle I felhasználásával létrehozta a területi autokorreláció számszerűsítésére és térbeli megjelenítésére az egyik, azóta leggyakrabban használatos módszert a Local Moran I statisztikát.

$$I_i = p_i \sum_j W_{ij} p_j$$

20. ábra: Local Moran I képlete

(Forrás: ANSELIN, 1995)

A képlet alapján a p_i a változó különbségét jelenti i terület és az átlag között, W_{ij} egy súlytényező, mely az i és j terület közötti kapcsolat erősségére utal. A súlytényező biztosítja, hogy a p_j -nek csak azon értékeit vegyük számításba, melyek egymás mellett találhatók. A p_j ez esetben természetesen szintén a j érték átlagtól való eltérését jelenti (ANSELIN, 1995).

Önmagában történő értékelésre nem olyan hasznos a Local Moran I. Ha azonban a szignifikancia jelzését egyesítjük az egyes megfigyelések helyével a Moran Scatterplot-ban, akkor nagyon jól értelmezhető adatokat kapunk. Az egyesített információk lehetővé teszik a területi egységek besorolását magas-magas és alacsony-alacsony térbeli klaszterként, valamint magas-alacsony és alacsony-magas térbeli kiugró értéként. Fontos szem előtt tartani, hogy a magasra és az alacsonyra való hivatkozás a változó átlagához viszonyul, és nem szabad abszolút értelemben gondolni rá (ANSELIN, 2020). A szomszédsági viszonyok eredményeit a Geoda program segítségével térképen is ábrázoltam.

TÓTH (2003) szerint a Local Moran I megmutatja a vizsgált terület viszonyát szomszédjaival. Így azokon a területeken, melyek szomszédságában magas intenzitási értékek vannak, vajon a vizsgált területen ez hasonló, vagy különböző, és fordítva.

A Local Moran I igen elterjedt módszer a szomszédsági viszonyok feltárásában. Négy csoportba sorolja a településeket az adott síknegyedekbe történő elhelyezkedésük alapján (EGRI, 2014):

- magas-magas: a megfigyelt egység és a szomszédjai is magas értékkel bírnak;
- magas-alacsony: a megfigyelt egység magas, de a szomszédjai alacsony értékkel bírnak;
- alacsony-alacsony: a megfigyelt egység és a szomszédok is alacsony értékűek;
- alacsony-magas: a megfigyelt egység alacsony és a szomszédok magas értékkel rendelkeznek.

Másik kiemelkedő mérőszám a Global Moran I értéke, melynek szignifikanciája alapján megállapíthatjuk a térbeli autokorreláció erősségét (EGRI – PARASZT, 2022). Bálint kutatása alapján a Pearson-féle korrelációhoz hasonló mutató, ahol a térségek a súlymátrixszal történő korrekció következtében mutatnak differenciálódást. Fontos kiemelni, hogy a lineáris regresszióhoz hasonló (eredménye -1 és 1 közé esik), de nem két mutató közti lineáris kapcsolat erősségét, hanem a vizsgált terület és szomszédjainak ugyanazon mutató szempontjából vizsgált összefüggését mutatja (BÁLINT, 2011; TÓTH, 2014). KINCSES és TÓTH (2014) szerint területi autokorreláció nincs, ha a Global Moran I szignifikancia eredménye 0,0051 alatt helyezkedik el, tehát ez egy fontos könyökszabály a vizsgálat elvégzése során.

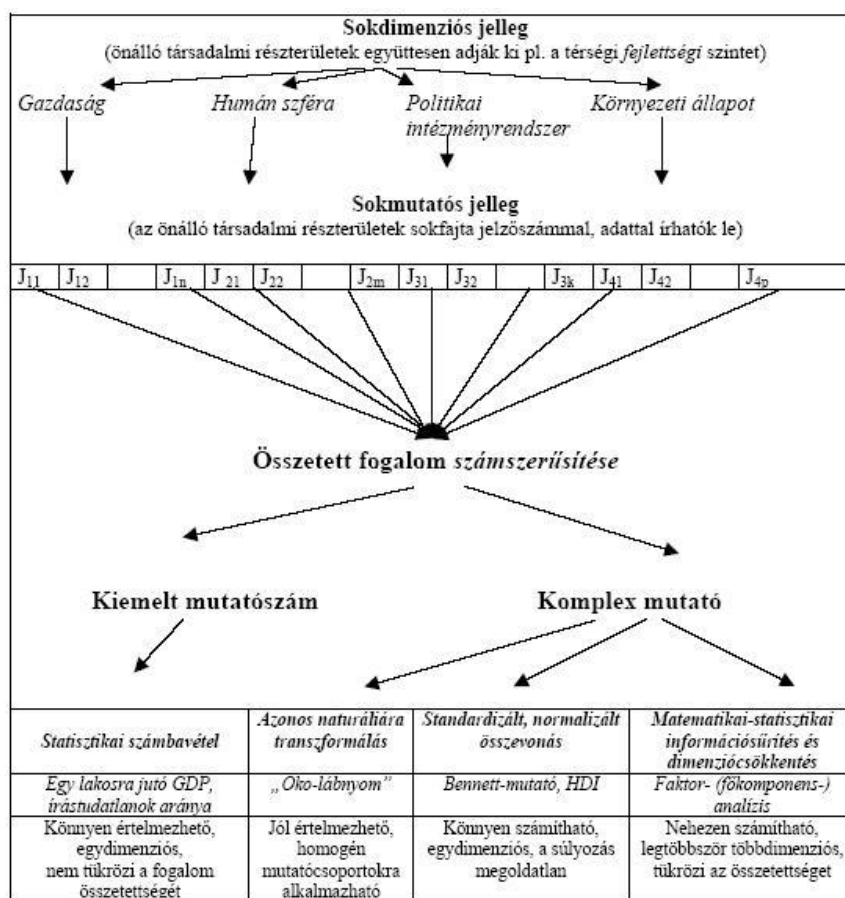
3.3.5. Sokdimenziós jelenségek mérése

A területi egyenlőtlenségek mérésének számítógépes vizsgálatára az egyik legjobb módszer a többváltozós adatelemzés. Ezeknek alapját az adattábla áttekintése és a mutatók egymáshoz való racionalizálása adja. Ezen felül az adathiányos vagy kiugró értékek feltárása is fontos, melyek pótlásával és logaritmizálásával pontosabb elemzést végezhetünk. Kiemelt a mérési skálák összehasonlítása és transzformációja, melyek alapján négy halmazt különböztetünk meg. Az egyik a nominális skála, mely a területi vizsgálatok esetében, például a járások és települések neve, ahol az egyes értékek között nincs összefüggés csak megkülönböztetésre szolgál.

Az ordinális skálán mért változók között sorrendiség határozható meg, vagyis melyik rosszabb vagy jobb, ilyen a járáások kedvezményezettségi besorolásai is. A harmadik az intervallum skála, ahol már az adatok közötti különbségek aránya is megmutatkozik, például ilyen a színskálák, ahol nem határozható meg abszolút nulla pont. Az utolsó az arányskála, mely a legmagasabb szintű és nulla ponttal rendelkezik, lehet ilyen a vándorlási egyenleg, ami nulla pontjához képest negatív és pozitív értéket is felvehet (KOVÁCS, 2014).

A sokdimenziós mérésekkel kapcsolatban az ELTE Regionális Földrajz Tanszékének megállapítása, hogy a fejlettséget nagyon sok oldalról megközelíthetjük. Nehéz konszenzusra jutni, mivel térben és időben változó fontosságú dimenziók alkotják. Sok olyan változó van, amit egy mutatóval nem lehet teljesen körül írni és azok is többféleképp mérhetők. Ilyen mutató lehet egy térség gazdasági fejlettségének szintje, amit például a vállalkozások számával, különböző méreteivel, tőkeállomány vagy jövedelmükkel, termelékenységükkel vagy bármi hozzá kapcsolódó mutatóval lehet mérni. Ez a kutatón múlik többnyire mit választ, de tágabb értelemben a sokdimenziós jelenségek mérése során az egyes elkülönülő mutatók vagy csoportjaik egymással kölcsönhatásban vannak, mivel a térben gyakran kapcsolódó folyamatokat mérünk, amik multiszektorális hatással rendelkeznek. Ezért térbeli mozgások mérésénél célszerű komplex vizsgálatokat végezni, mivel nehezen elkülöníthető változásokról beszélhetünk (REF KIADVÁNYOK, 2005b).

NEMES NAGY (2005) kutatása alapján, a területi egységek különböző szintjeit nem pusztán egy-egy jelzőszám alapján vizsgáljuk, jellemezzük, hanem a különböző gazdasági, intézményi, szellemi szférákat összevontan, így kerülhet sor minősítésre, következtetések levonására. Fontos a sokdimenziós és sokmutatós jelleg, amely az alábbi ábrával szemléltethető.

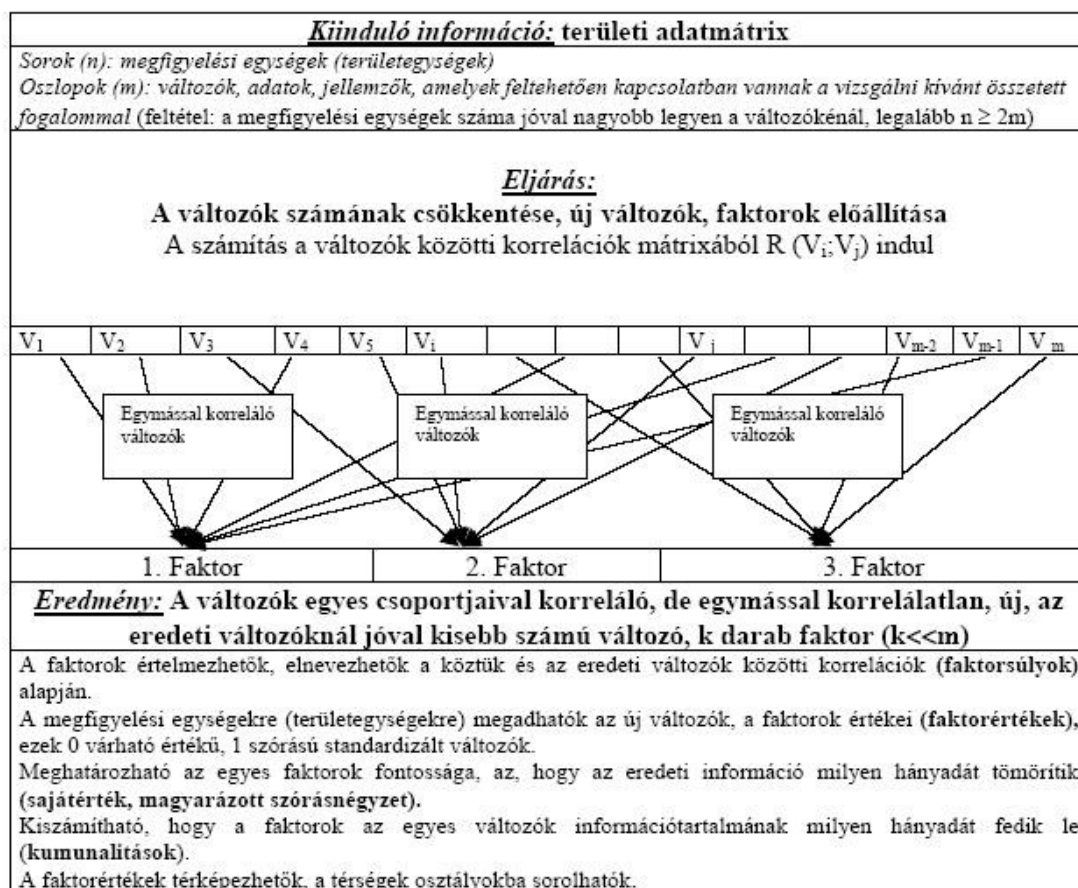
21. Az összetett fogalmak és jelenségek mérésének logikai váza és példái

(Forrás: NEMES NAGY, 2005)

NEMES NAGY (2005) úgy véli a térségi fejlettség négy alapeleme a gazdaság, társadalmi szféra, környezeti állapot és politikai intézményrendszer kizárólag komplex mutatórendszerrel írható le. Meghatároz ezen túl kiemelt és komplex mutatókat, amelyekhez megfelelő változókat vagy eljárásokat rendel. Én a vizsgálataim során a matematikai-statisztikai információsűrítő és dimenziócsökkentő faktorelemzést végeztem.

Faktoranalízis

A faktoranalízis lefuttatásához az IBM SPSS 20.0 programot használtam, ami lehetővé tette a területi összehasonlítások elvégzését. Gyakran használt eszköz a térszerkezeti kutatások során. „A faktoranalízis nem egyetlen statisztikai eljárás, hanem gyűjtőfogalom, amely a többváltozós statisztikai eljárások egy halmazára vonatkozik. A módszer adattömörítésre, és az adatstruktúra feltárására szolgál, és a kiinduló változók számát úgynevezett faktorváltozókba vonja össze, amelyek közvetlenül nem figyelhetők meg.” (SAJTOS – MITEV, 2007, 245. o.) A faktorelemzés több, egymással korreláló változó összefüggését vizsgálja. Gyakran előfordul, hogy azok a változók, amelyeket mérni tudunk, nem a vizsgálni kívánt jelenséget legjobban jellemző változók. A módszer célja a közvetlenül nem megfigyelhető háttérváltozóknak, úgynevezett faktoroknak a meghatározása a változók közti korrelációk alapján (KLINIKAI BIOSTATISZTIKAI TÁRSASÁG). Az elemzés során nincsenek megadott független és függő változók, hanem az adatok közötti kapcsolat feltárása a cél.

22. ábra: A faktoranalízis logikai váza és lépései

(Forrás: NEMES NAGY, 2005)

A faktoranalízis kiinduló pontja, hogy rendelkezésre álljon az elemzés elvégzéséhez alkalmas adatmátrix. Ha területi elemzést nézzük, akkor az oszlopok lesznek az egyes változók

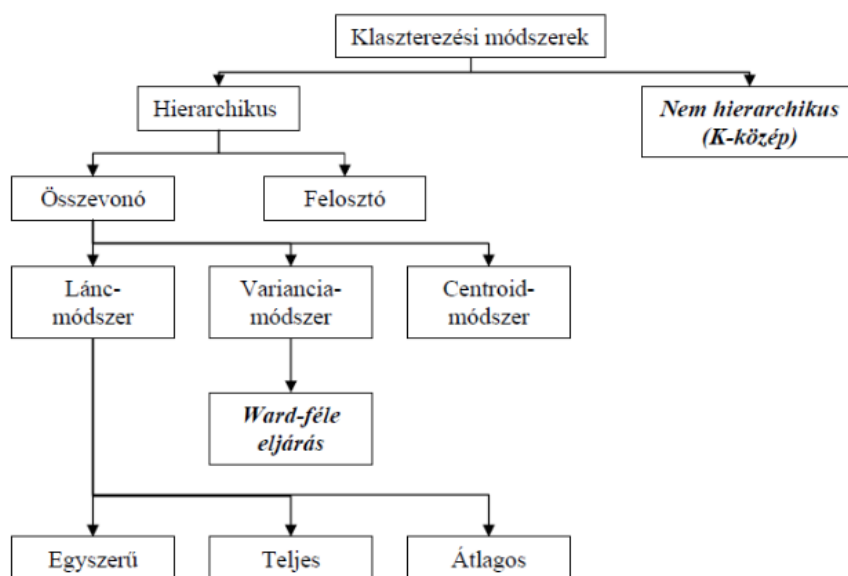
vagy mutatók. Míg a sorok lesznek az általunk választott területi egységek. Lényeges, hogy az elemzésbe vont egységek elemszáma legalább duplája legyen a mutatók számának, akkor megbízható az elemzés. A korrelációvizsgálati eljárás abban csúcsosodik ki, hogy a mutatókat csoportokba rendezi, aminek a korrelációs mátrix a kiindulópontja. A faktorok létrejötte során lehetnek olyan mutatók is, amik között nincs kapcsolat, ezeket a 0,3 alatti korrelációs együtthatóval rendelkező változókat érdemes kivenni az elemzésből. Hasonlóan fontos elkerülni az extrém multikollinearitást, amelyek determinánsa nagyon közel helyezkedik 1-hez (FIELD, 2005). KASSAI (2009) alapján az alábbi öt pontnak kell teljesülni a jó elemzés elvégzéséhez:

- faktoranalízisnek skála típusú változókat kell tartalmaznia, de nem hiba, ha változók igen-nem alapon működő úgynevezett dummy változók,
- változók eloszlásával kapcsolatosan a normalitástól, homoszkedaszticitástól, vagyis az egyenlő szórások feltételétől és a linearitástól való eltérés csökkenti a változók közötti korrelációs együtthatók értékét,
- kiemelte a multikollinearitást, vagyis legyen kapcsolat a mutatók között, valamint minél több legyen a 0,3 feletti korrelációs érték,
- a minta legyen homogén,
- a mintaszám növelésével megbízhatóbb lesz a faktorokba rendezés is.

Ezen adatstruktúra feltáró eljárással vizsgáltam a járások elemzéséhez választott változók közötti kapcsolatokat.

Klaszteranalízis

A klaszterelemzés tulajdonképpen egy dimenziócsökkentő eljárás. A megfigyelési egységekhez rendelt változók jelentik azokat az eredeti dimenziókat, amelyek mentén a megfigyeltet csoportosítani kívánjuk oly módon, hogy az egy csoportba tartozók minden változó mentén közel legyenek egymáshoz, és mindegyik más csoporttól, klasztertől távol essenek. A definícióból következik, hogy a klaszterelemzés kulcsfogalma a távolság. A távolságot meghatározhatjuk euklideszi értelemben, de mérhetjük tetszőleges asszociációs mérőszámmal is, oly módon, hogy az erős összefüggés közelséget, míg a gyenge pedig nagy távolságot jelent (SZÉKELYI – BARNA, 2004).

23. ábra: Klaszterezési módszerek
(Forrás: SAJTOS – MITEV, 2007)

A klaszteranalízisnek két fajtája van, hierarchikus és nem hierarchikus, ami más néven K-közép módszer (23. ábra). PÉLI (2013) szerint a két módszer között két fontos különbség van. A hierarchikus sokkal nehezebb, ugyanis páronként hasonlítja össze az elemeket, így tovább tart az elvégzésük. Fontos különbség, hogy a nem hierarchikusnál nekünk kell megadni a klaszterek számát. Másik, hogy a klaszterek közepét viszont nem nekünk kell megadni, hanem a programmal is kiszámoltathatjuk. ZHAO és ZHOU (2021) kiemeli, hogy egyszerű, megbízható, gyorsan konvergál és hatékonyan tud nagyobb elemszámú adattáblákat is kezelni, ezért elterjedtebb, mint a hierarchikus elemzés, de érzékenyek a klaszterközéppont kiválasztására. Az euklideszi távolság a két csoportot összekötő szakasz hossza. Ezt a távolságmérést háromféle módon is elvégezhetjük, melyek a lánc, variancia (ward) és centroid-módszer (TAKÁCS et al., 2015). A lánc módszeren belül még megkülönböztetünk (FERREIRA – HITCHCOCK, 2009; SAJTOS – MITEV, 2007; AGÁRDI, 2021) teljes és átlagos eljárásút. Az egyszerű lánc-módszer a legközelebbi, a teljes pedig a legtávolabbi pontok közötti távolságot veszi alapul. Az átlagos pedig a két csoport pontjainak távolságát elosztja a klaszterek számának szorzatával. A centroid-módszer pedig klaszter középpontok közti távolságot vizsgálja.

Az elemzésem elvégzéséhez a ward-féle eljárást alkalmaztam, mely a csoportösszevonást azon két klaszterrel kezdi, ahol a legkisebb a négyzetes hibanövekedés. Ennek ellenőrzésére a nem hierarchikus K-közép módszert használtam, ahol hierarchikus elemzésben létrejött klaszterek számát adtam meg.

3.3.6. Kohorsz-komponens módszer

A kohorsz-komponens módszer széles körben alkalmazott eljárás a teljes népesség és azok korcsoportos eloszlásának előrejelzésére. Rugalmas, hatékony megközelítést kínál, amely számos elméleti modellt, alkalmazási technikát és feltételezést tartalmaz a jövőbeni népesség változásával kapcsolatban, továbbá bővíthető is az általunk fontosnak vélt mutatók alapján (SMITH et al., 2013). Az alkotóelem-módszer a számítások alapjául a népesség alkotóelemeit képező, nem és életkor szerinti csoportokból indul ki. Az előreszámítások a jövőre vonatkozó különböző termékenységi, halandósági és vándorlási feltételezésekre épülnek (KAPITÁNY – SPÉDER, 2015).

A kohorsz-komponenselemzés 3 lényeges mutató mentén határozza meg a népesedési trendet. Az első ilyen tényező a születési adatok, amit a termékenységi ráta alapján határoztam meg. Ebben térnek el a modellek, mivel egy közepes 1,5-ös és egy alacsony 1,3-as és egy magas 1,7-es rátával számoltam, de ezek csak a 2020-as ciklustól kerültek be a számításba, mivel 2019-ig megvoltak a születési számok. A szülőképes korú nők, vagyis a 15-49 éves korcsoport száma alapján került meghatározásra a születendő gyermekek száma. Továbbá a szülő nők koreloszlása közti különbségek modellbe építése során országos adatokra hagytam, mivel ezek álltak rendelkezésre. Az elmúlt évek tendenciája alapján egyre később vállalnak gyereket, ezért ennek figyelmen kívül hagyása is torzíthatja az eredményt. A gyermekek neménél nem tettem megkülönböztetést, mivel közel hasonló számban születtek a két nem alapján a gyermekek az elmúlt években. Az etnikai sajátosságokból fakadó termékenységi különbségeket nem építettem be a modellbe, mivel a 2011-es népszámlálásban tett nyilatkozatuk alapján kerültek lehatárolásra az egyes népcsoportokhoz tartozó egyének. Ennek következtében erősen megkérdőjelezhető az adatgyűjtés hitelessége.

A második tényező a vándorlás, ami az adott település vonatkozásában az oda és elvándorlók számát mutatja 5 éves periódus tekintetében, így a létrejött nettó migrációs mutatót

vezettem tovább, aminél a vízgyűjtő területek elvét is beépítettem. Ha úgy tekintünk a vándorlásra, mint egy folyóra, akkor van neki egy bemeneti input és egy kimeneti output oldala. Ahogy a folyónak a vízgyűjtő területe, úgy a pozitív migrációs rátával rendelkező településeknek is van egy „népességyűjtő” területe. WILSON (2016) olyan összetett kohorsz modellt javasol, ami külön értelmezi a negatív és pozitív migrációval rendelkező területeket, ahol az ennek megfelelő népesedési arányokat használja, valamint elsősorban a teljes népességre vonatkozó korszpecifikus számításokat részesíti előnyben a nagyobb pontosságuk miatt. Ezeket a taszító és szívó erőket meghatározó tényezőket leginkább az egy főre eső GDP határozza meg. A KSH (2017, 10. o.) kutatása nyomán „*a gazdasági környezet szorosan összefügg a belföldi vándorlás folyamataival.*” A kohorsz modellt így kibővítettem egy olyan komplex mutatóval, amit más kutatók (EGRI – KŐSZEGI, 2016; CSITE – NÉMETH, 2007) a járási GDP dezaggregálásánál alkalmaztak. A helyi adók, a személyi jövedelemadó-alap és a regisztrált vállalkozások által képzett komplex mutató segítségével sikerült lehatárolni a taszító és vonzó településeket. Így a „települési GDP” modellbe építésével nem és korszpecifikus bontásban határozta meg a várható vándorlási trendeket.

A harmadik mutató a halandóságot leginkább szemléltető halálozási esetszámok modellbe építése korcsoport és nemek szerinti bontásban. Ezen adatokból csak kumulált értékek álltak rendelkezésemre települési szinten, ezért a korcsoportok és nemek szerinti bontáshoz országos mutatók alapján történő arányosítással tudtam a megfelelő adathoz jutni. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a születéskor várható élettartam emelkedését, ami Európai szinten is növekvő tendenciát mutat, továbbá a nemek közti arányokban a nők javára előny mutatkozik. A várható élettartam emelkedéséről a Központi Statisztikai Hivatal STADAT rendszere már 1900-tól kezdve adatot szolgáltat, ami alapján egy trendvonalat képeztem le az EU-27 átlagában.

Az adatokat a TeIR rendszeréből kértem le a 2011-es népszámlálási adatokból, ahol nemek és korcsoportok szerinti bontásban megtalálhatók a népesség adatai települési szinten is. A 2011-es korcsoportos és nemek szerinti felbontáson tovább haladva nemek szerinti eloszlást tekintve csak 2051-ben összesítettem a két nem mutatóit, mivel a szülőképes korú nők száma alapján kerültek meghatározásra a következő periódus 0-5 év közötti korcsoportjának tagjai, az eltérő születési ráták kapcsán. A kiinduló adatokat egy Excel táblába töltöttem be korcsoportonként a két nemre külön bontva, majd 5 éves periódusokban épültek be 2051-ig. A születési adatok kiszámolásánál az előző ciklus élve született gyermekei kerültek be a következő periódus 0-4 éves korcsoportjába és így tolódott a többi korosztály. Az eredményeket a három termékenységi ráta tekintetében 7 periódusban vizsgáltam, amiket térképeken is ábrázoltam. Három fogyó $0\% < x < 33,33\%$, $33,33\% < x < 66,66\%$, $66,66\% < x < 100\%$ és három növekedő $0\% < x < 33,33\%$; $33,33\% < x < 66,66\%$; $66,66\% < x < 100\%$. Valamint egy a kiugró értékek miatti $200\% <$ -os kategóriába soroltam be a népességváltozás 2011-hez viszonyított értékeit.

3.3.7. Kutatásban alkalmazott szoftverek

Négy programot, programcsomagot alkalmaztam a vizsgálataim során. A varianciaanalízis, lineáris regresszió, faktoranalízis és klaszterelemzés elvégzéséhez az IBM Spss, ArcMap és Microsoft Office programcsomagot használtam. A kvartiliselemzés és területi autokorrelációhoz a GEODA és Microsoft Office programcsomagot hívtam segítségül, míg a kohorsz-komponens modellhez az ArcMap-et és Office Excel-t.

4. Eredmények

4.1. ÚMFT és Széchenyi 2020 kifizetések területi sajátosságai

Elemzéseim eredményeinek első fejezetében a Magyarországon kifizetett ÚMFT és a Széchenyi 2020 program kifizetéseit vizsgáltam lineáris regressziós, kvartilis és területi autokorrelációs elemzéssel, különös tekintettel a GOP és a GINOP viszonylatában. Az ÚMFT 2007-től 2016-ig és a Széchenyi 2020 2015-től 2021-ig megvalósuló kifizetéseit elemeztem. Lineáris regressziós elemzéssel feltártam, hogy mutatkozik-e kapcsolat az ÚMFT és GOP kifizetései és a 2007-2016 közötti népességváltozás között. A Széchenyi 2020 és a GINOP vonatkozásában is elvégeztem ezen vizsgálatokat, csak a népességváltozás 2015-2021 közti értékeit alkalmaztam. Majd kvartilis és területi autokorrelációs elemzéssel vizsgáltam, mind az ÚMFT-GOP és Széchenyi 2020-GINOP területi eloszlásának sajátosságait járási szinten. A területi mérettartomány kiválasztásánál fontos szerepet játszott a szintetizálhatóság, mivel egy tágabb elemzés részeként képzeltem el és a területileg jól értelmezhető, nem túlságosan elaprózódott vagy konklúziók levonására alkalmatlan méretű térelemek elkerülése volt a cél. A kiugró adatokon felül a csoportosítás az alsó 0-25%-os, a 25-50%-os, az 50-75%-os és a 75-100%-os negyed szerint látható, amiket különböző színekkel jelöltem az ÚMFT-GOP és a Széchenyi 2020-GINOP kifizetéseit 1000 főre vetítve. Területi autokorrelációs vizsgálattal pedig a szomszédsági viszonyokat tártam fel, aminek köszönhetően jól szemléltethetőek a fejlesztési, felzárkóztatási politika célterületei.

4.1.1. ÚMFT vizsgálatának eredményei

Az ÚMFT és Népességváltozás lineáris regresszió, kvartilis és területi autokorrelációs számításának eredményei az alábbi táblázatokban és ábrákon látszódnak.

5. táblázat: Modellösszegzés (ÚMFT/1000fő - Népességváltozás 2007-2016)

Model Summary			
R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimation
0,074	0,008	0,000	0,17

(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

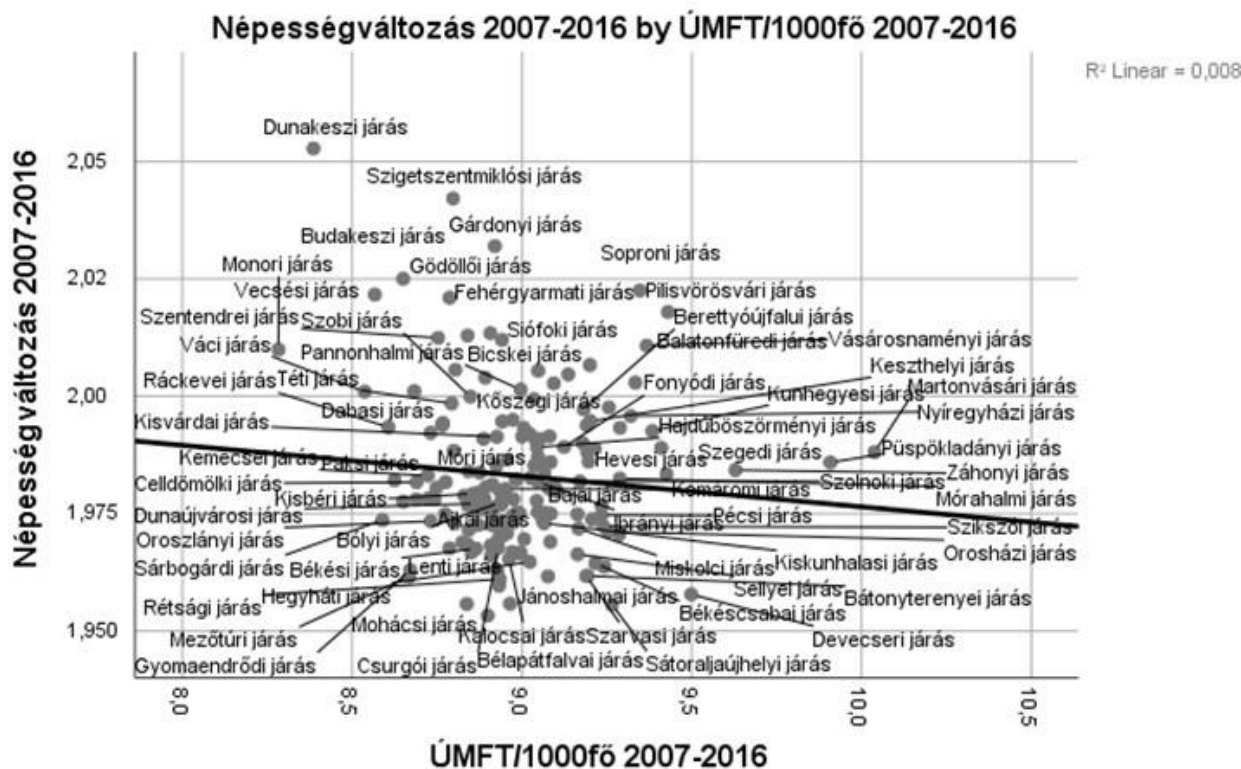
Az R értéke mutatja, hogy milyen erős a kapcsolat a két mutató között. Az 5. táblázatból leolvashatjuk, hogy a Népességváltozás és az ÚMFT/1000fő változó között nem mutatható, csak nagyon gyenge lineáris kapcsolat. Tehát 0-hoz közelítő értéke miatt a lineáris korreláció elvethető. Az R Square pedig a determinációs együttható, ami szerint a függő változó mennyiben magyarázza a független változót. Ha a kapcsolat megléte igazolt, de ezen determinációs együttható értéke 0-hoz közeli, akkor más tényezők is közrejátszanak.

6. táblázat: Anova (ÚMFT/1000fő - Népességváltozás 2007-2016)

Anova					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	0	1	0	1	0,33
Residual	0,48	173	0		
Total	0,48	174			

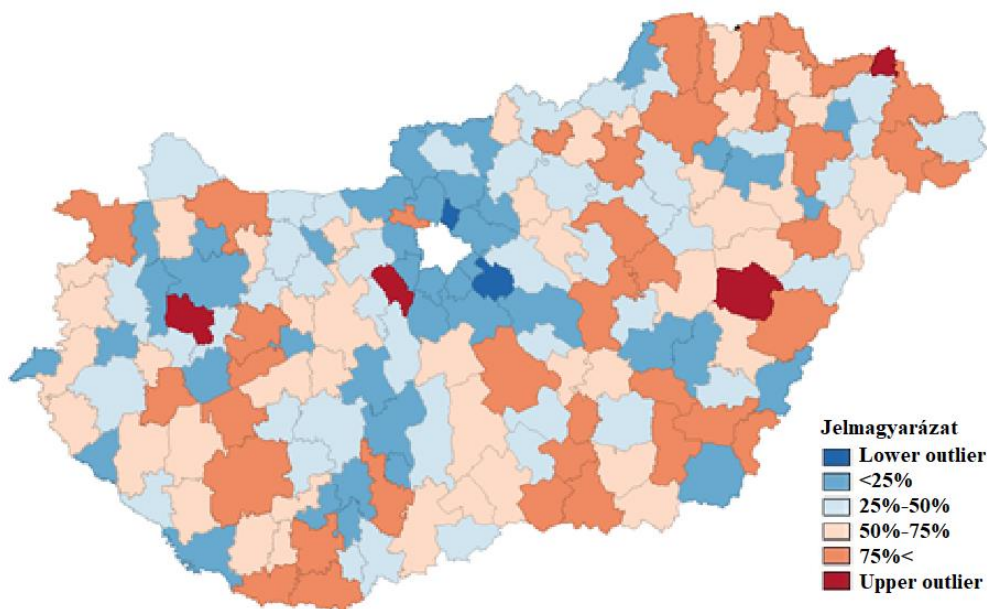
(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

Az Anova (6.) táblázat szignifikancia értéke alapján elmondhatjuk, hogy nincs megbízható kapcsolat a mutatók között, mivel az érték meghaladja a 0,005-öt, csak ez alatti értékek esetében lehet biztosnak mondani a mutatók közötti korrelációt.

24. ábra: ÚMFT/1000fő és a Népességváltozás 2007-2016 közti lineáris regresszió
(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

A 24. ábrán nem láthatunk egyértelmű lineáris regressziós egyenest, a mutatók véletlenül szóródnak. A vízszinteshez közelítő lineáris egyenes a kapcsolat meglétét elveti. Tehát elmondható, hogy a népességváltozásra 2007-2016 között nem volt közvetlen hatással az ÚMFT források lehívása.

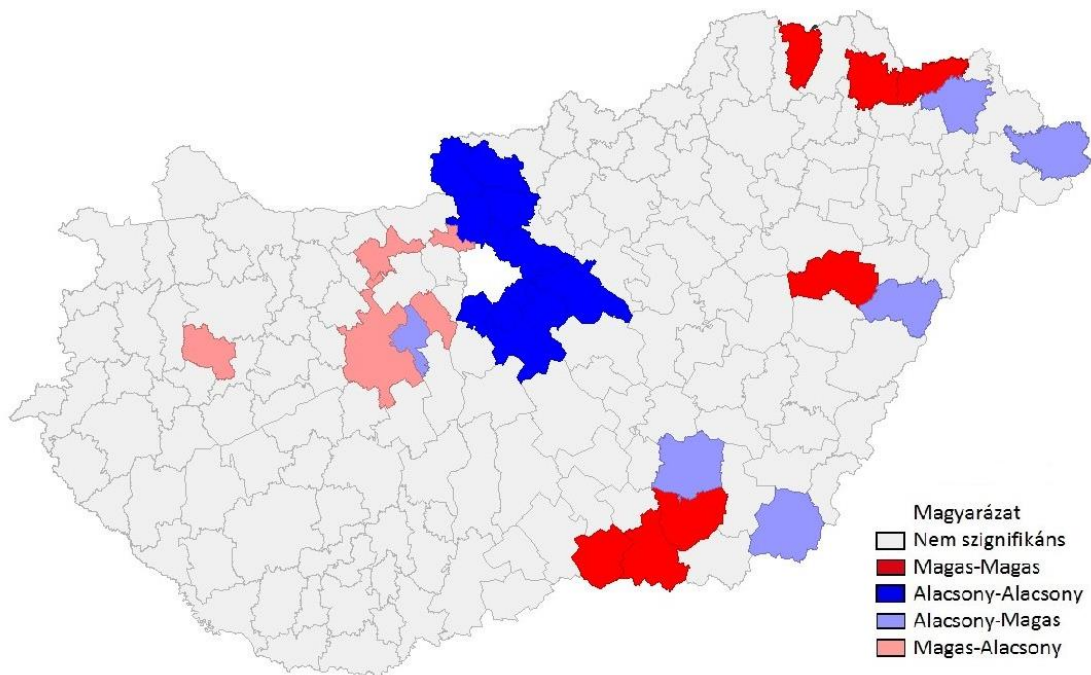

25. ábra: Új Magyarország Fejlesztési Terv operatív programjainak kvartilisei
(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

A teljes ÚMFT keretében majdnem 14 ezer milliárd forint került kifizetésre 2007-2016 között. A legnagyobb összegeket, a vármegyeszékhelyi járások kapták és ezen felül pár fontosabb nagyvárosi járás. A Szegedi, Debreceni és Miskolci járás 300-500 milliárd közti összegben

részesült. Érdekes, hogy a Püspökladányi járás magasabb összeget kapott, mint a Győri és Pécsi, Veszprémi, Kecskeméti vagy éppen Békéscsabai. Ennek oka a Szajol-Püspökladány közti vasútfelújítás. Az ÚMFT legnagyobb kifizetései a hulladék és szennyvízgyártás terén kerültek megvalósításra sok település tekintetében.

A 25. ábrán az ÚMFT/1000fő kifizetések kvartilisek eloszlását látjuk a magyarországi 174 vidéki járás viszonylatában. A kvartilisek vizsgálatánál négy kiugró járást láthatunk, melyek a Püspökladányi, Záhonyi, Martonvásári és Devecseri járások. Devecseren és Kolontáron 2010-ben történt a borzalmas vörösiszap katasztrófa, aminek következtében még a kedvezményezett járások besorolásánál is egy külön kategóriát (természeti vagy civilizációs katasztrófával sújtott) kaptak és a támogatások koncentrációja volt megfigyelhető. Az alsó kiugró értékeknel a Monori és Dunakeszi járásokat láthatjuk. A támogatások célállomása egyértelműen az ország keleti felének területei. A felső negyed narancssárga járásai is a keleti országrészben láthatók, továbbá szembejövő a vármegyeszékhelyek és regionális központok dominanciája. Főleg Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés, Csongrád-Csanád és Baranya vármegye egyes járásai estek ezen zónába. A legalsó két kvartilisbe Budapest közvetlen és távolabbi agglomerációja tartozik és a többi ezen paramétereknek megfelelő, alacsony támogatottságú járások szétszórva helyezkednek el a térben.

26. ábra: Új Magyarország Fejlesztési Terv operatív programjainak területi autokorrelációs elemzése

(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

A Global Moran I eredménye igazolja a szignifikáns kapcsolat meglétét, mivel értéke 0,106, vagyis meghaladja a 0,0051-es határértéket. A 26. ábrán láthatjuk a Local Moran I eredményeit, a szomszédsági viszonyok alapján a Hajdúszoboszlói, északon a Cigándi, Sárospataki és Encsi, valamint délen, a Szegedi, Hódmezővásárhelyi és Mórahalmi járások és szomszédságai voltak a fő kedvezményezettek. Kiugró értékkel bír a környező járásokhoz képest a Székesfehérvári, Martonvásári, Pilisvörösvári, Tatabányai és Sümegi. Budapest észak-kelet-déli agglomerációja esett ki legfőképp az ÚMFT támogatásaiból. Érdekes módon kimaradt a célterületek közül az egyik legelmaradottabb vidék, a Mezőkovácsházai járás.

4.1.2. Gazdaságfejlesztési Operatív Program vizsgálatának eredményei

Az ÚMFT forrásallokációján belül a GOP kapta a negyedik legnagyobb költségvetési keretet, mivel a helyi gazdaságfejlesztés kiemelt szereppel bír az endogén erőforrások helyzetbe hozásánál, ezért fontosnak tartom ezen mutatóval való korrelációs elemzést.

A következő mutatópáros, amit vizsgáltam a GOP kifizetései és a Népegységváltozás 2007-2016 közti kapcsolat.

7. táblázat: Modellösszegzés (GOP/1000fő - Népegységváltozás 2007-2016)

Model Summary			
R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimation
0,132	0,011	0,011	0,014

(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

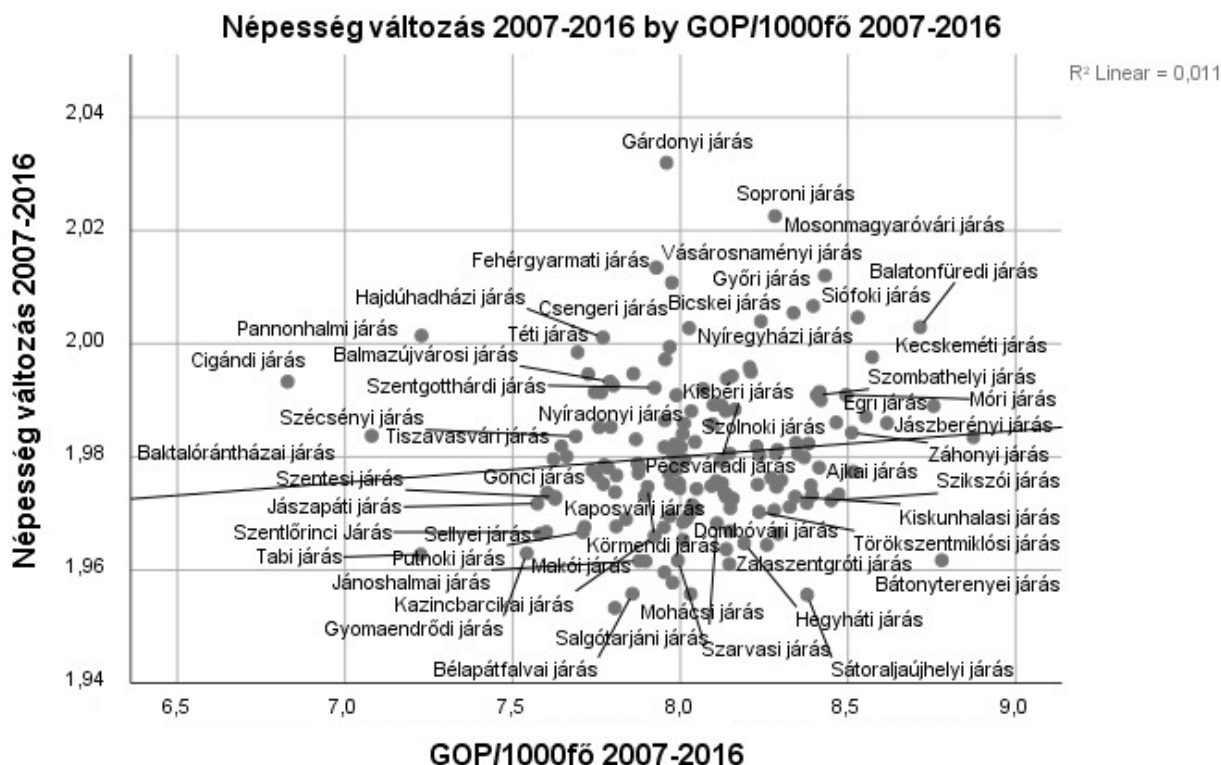
A 7. táblázat alapján nem mutatható ki semmilyen kapcsolt, mivel az R értéke és a determinációs együttható is gyenge.

8. táblázat: Anova (GOP/1000fő - Népegységváltozás 2007-2016)

Anova					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	0,001	1	0,001	2,8	0,100
Residual	0,028	173	0		
Total	0,029	174			

(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

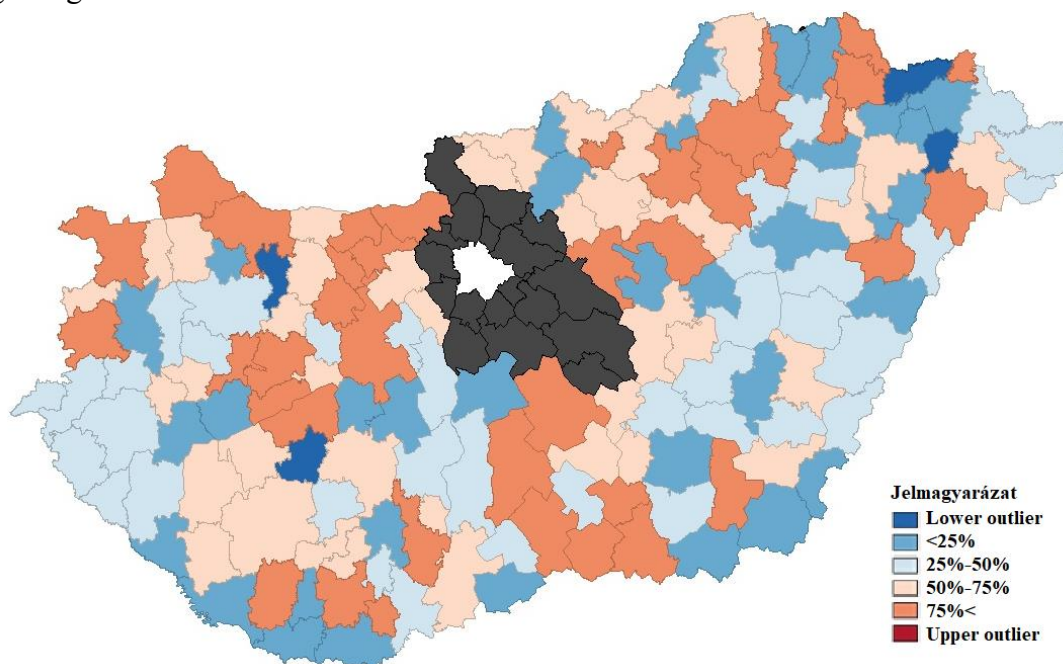
A 8. táblázat szignifikancia értékén ebben az esetben is látszódik, hogy nagyobb, mint 0,05. Itt sincs megbízható kapcsolat a mutatók között, így elvethető bármilyen kapcsolat a két változó között.

27. ábra: GOP/1000fő és a Népegységváltozás 2007-2016 közti regresszió

(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

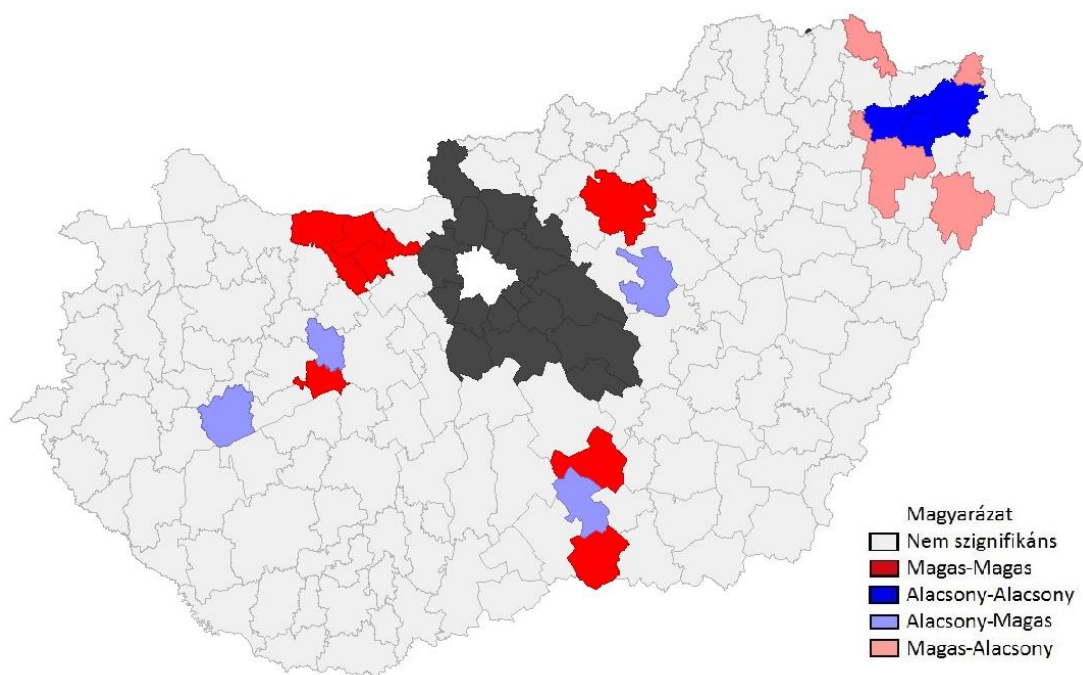
A fenti 27. ábrán sem látszódik lineáris regressziós egyenes mentén való szóródás, tehát kijelenthető, hogy a népességváltozás és a GOP források között nincs egyenes kapcsolat. A népességváltozásra nincs közvetlen hatással a Gazdaságfejlesztési Operatív Program. A GOP-ból egyértelműen a vidéki terek ipari és szolgáltató nagyvárosai részesültek. Teljes kifizetések összege meghaladta az 1500 milliárd forintot.

28. ábra: Gazdaságfejlesztési Operatív Program kvartilisei

(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

A 28. ábrán látható, hogy melyik térségek kapták a legtöbb forrást gazdaságfejlesztésre 2007-2016 közötti időszakban. A legnagyobb összegeket a Szegedi, Kisteleki, Debreceni, Záhonyi, Jászberényi, Bátorterenyei járások kapták az ország keleti részében. Szeged az ELI-ALPS lézerkutató, Debrecen a gyógyszeripar, Kistelek a termálkútforrás, Jászberény pedig a Jász-Plasztik és Elektrolux gyárak miatt. A nyugati területeken a Székesfehérvári, Móri, Veszprémi és a Balatonfüredi járás kapta. Az említett 10 járás közül csak 4 olyan van, ami a vármegyeszékhelyet is magába foglalja. Ezeken túl még a Békéscsabai és Orosházi járást említeném, utóbbi a Linamar autóipari beszállító bővítése miatt. Egyik gócpont Miskolci és környéke, másik Szeged közelében induló félkörívben látható a Kecskeméti járásig és még egy nagyobb rész Pest vármegye észak-nyugati részétől egészen a Mosonmagyaróvári járásig. A legelső kvartilisnél kirajzolódik az M3-as, M5-ös és M1-es autópálya nyomvonala, mivel az ipari működtetőkének kiemelt érdeke a megfelelő infrastruktúra közelsége. Az 50-75%-ba esők közül csak párat emelnék ki, mint a Gyöngyösi járás vagy Kaposvár és környéke. Érdekes, hogy a határ menti térségek nem részesültek nagyobb kifizetésekben kivéve az Észak-dunántúli régiót. A 25-50%-os negyedbe estek Békés vármegye határmenti területei, a Szentgotthárdi járástól a Tapolcai járásig, a hortobágyi járások, a Martonvásártól a Paksi járásig, a maradék leginkább szigetszerű eloszlást mutat. Az alsó kvartilisben kirajzolódik a Csurgói, Barcsi és Sellyei hármassal vagy éppen északon a Gönci és Encsi járások. Pest vármegye részesült GOP kifizetésekben, továbbá több alulról kiugró járás is van, mint a Tabi, Pannonhalmi, Cigándi és Baktalórántházai. A GOP a már meglévő vállalkozások megtartását és fejlesztését helyezi előtérbe.

29. ábra: Gazdaságfejlesztési Operatív Program területi autokorrelációs elemzése

(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

A 29. ábrán látható az autokorrelációs elemzés, vagyis abból is a Local Moran I eredménye. A Global Moran I értéke jóval alacsonyabb, mint az ÚMFT esetében, de így is meghaladja küszöbértéket, mivel 0,01. Látszódik egy nagyobb alacsony-alacsony összefüggés az Ibrányi, Kisvárdai és Kemecei járások közelében. Több magas-magas értéket figyelhetünk meg a Tatai, Tatabányai, Oroszlányi és Komáromi járással közrefogva. Ilyet láthatunk még a Gyöngyösi, Balatonalmádi, Kiskunhalasi és Kiskunfélegyházi járás körül. Érdeemes még megemlíteni azon területeket, ahol önmaga értéke magas a szomszédjaihoz képest, ezek többnyire a Nyírségben és környékén találhatóak, mint a Nyírbátori, Nyíregyházi, Záhonyi vagy Sátoraljaújhelyi járás.

4.1.3. Széchenyi 2020 vizsgálatának eredményei

A Széchenyi 2020 és népességváltozás lineáris regresszió, kvartilis és területi autokorrelációs számításának eredményei az alábbi táblázatokban és ábrákon látszódnak.

9. táblázat: Modellösszegzés (Széchenyi 2020/1000fő - Népesség változása 2015-2021)

Model Summary			
R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimation
0,466	0,217	0,213	0,012

(Forrás: saját szerkesztés, 2022)

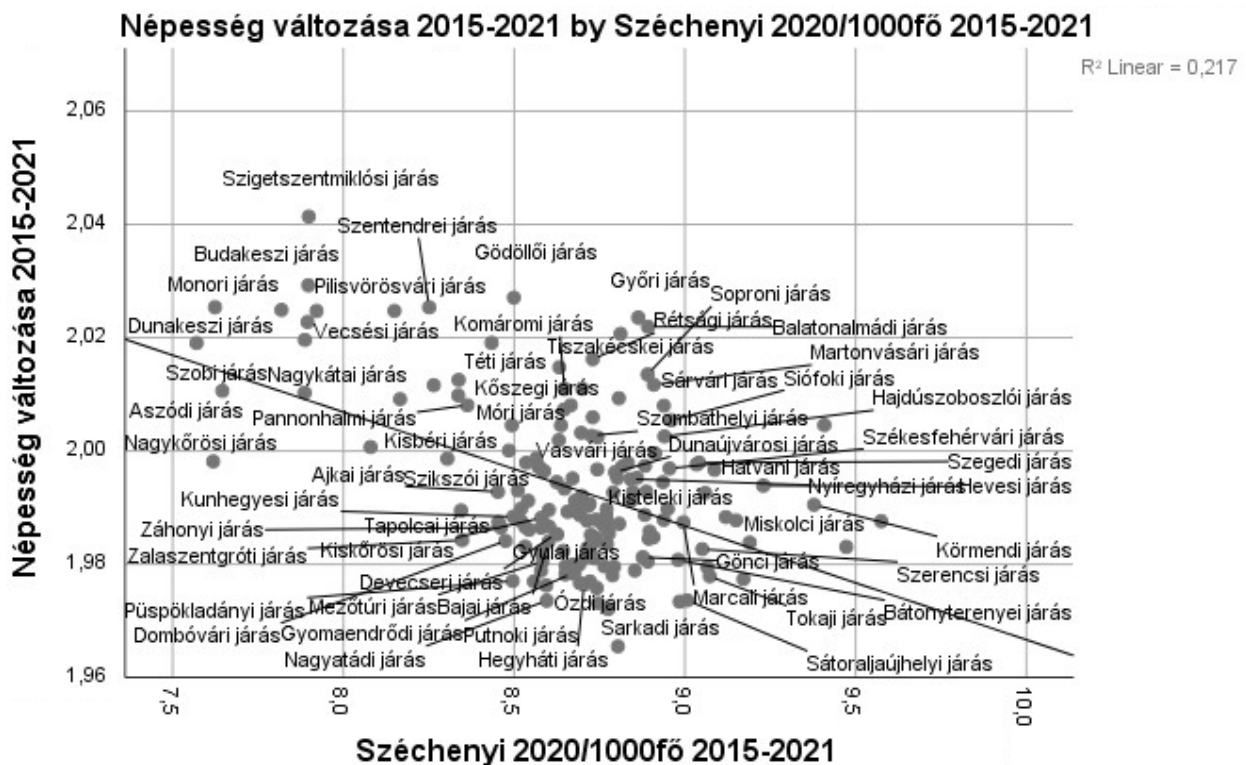
A lineáris regresszió elemzés során a Model Summary, vagyis Széchenyi 2020 és a népességváltozás modell összegzése alapján a 9. táblázatból megtudjuk a Pearson-féle korrelációs együttható (R) nagyságát és az R Square értékét, ami az együtthatók közötti kapcsolat erősségét mutatja. A mi esetünkben a kapcsolat közepesnek mondható, de a determinációs együttható értéke alacsony, vagyis a népesség változásában a Széchenyi 2020 operatív programjainak kifizetései csak 21,7%-ban játszottak szerepet.

10. táblázat: ANOVA (Széchenyi 2020/1000fő - Népesség változása 2015-2021)

Anova					
	Sum of Square	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	0,007	1	0,007	48	0,000
Residual	0,027	172	0		
Total	0,034	173			

(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

A 10. táblázatban láthatjuk a varianciaelemzéshez nagyon hasonló mutatót, ami a regressziós egyenes szórásnégyzetét tartalmazza. A számunkra leginkább fontos az F-próba szignifikancia értéke, ami ha 0,05 alatt van, akkor a kapcsolat meglétét igazolja. A 8. táblázat közepesen erős kapcsolatot mutat és az Anova igazolja a kapcsolat meglétét, tehát ebben az esetben megállapíthatjuk, hogy van közvetlen kapcsolat a Széchenyi 2020 és a népesség változása között.

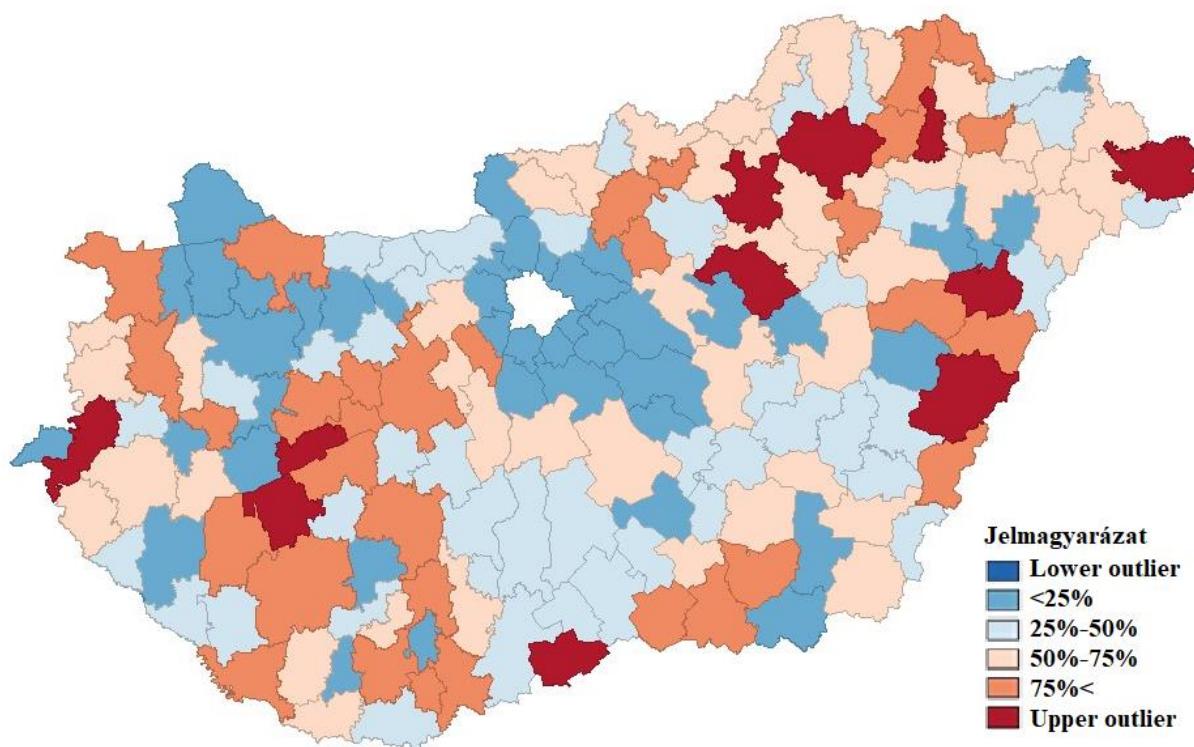
30. ábra: Széchenyi 2020/1000fő és a Népesség változása 2015-2021 közti regresszió

(Forrás: saját szerkesztés, 2022)

A 30. ábrából is kiderül, hogy a pontok többnyire nem az egyenes körül oszlanak el. Tehát nincs kimutathatóan erős és megbízható kapcsolat a Népesség változása 2015-2021 és a Széchenyi 2020/1000 fő között.

2021-ig körülbelül 6700 milliárd forint került kifizetésre az egész program keretében. Az ÚMFT-hez képest Budapest után a legnagyobb összeget már nem Szeged kapta, hanem Miskolc és Debrecen. Itt az első helyekre már nem egyértelműen a nagyvárosi járások kerültek, hanem kisebb jelentőségűek, mint a Berettyóújfalui vagy Fonyódi járások, akik megelőztek, olyan térségeket, mint a Pécsi, Kecskeméti, Egri vagy Veszprémi. Az új fejlesztéspolitika kedvezményezettjei nagyban változtak, például a korábban (ÚMFT-ben) 29. legnagyobb összeget kapó Orosházi járás a Széchenyi 2020-ban már csak a 84. helyre csúszott vissza, mindössze 17 milliárd forintból részesült. A felfelé kiugró értéket mutató járások egyik okai az alacsonyabb lélekszám lehet, mivel népességszámmal súlyozott értékekről beszélünk. Másik az egy járásra jutó

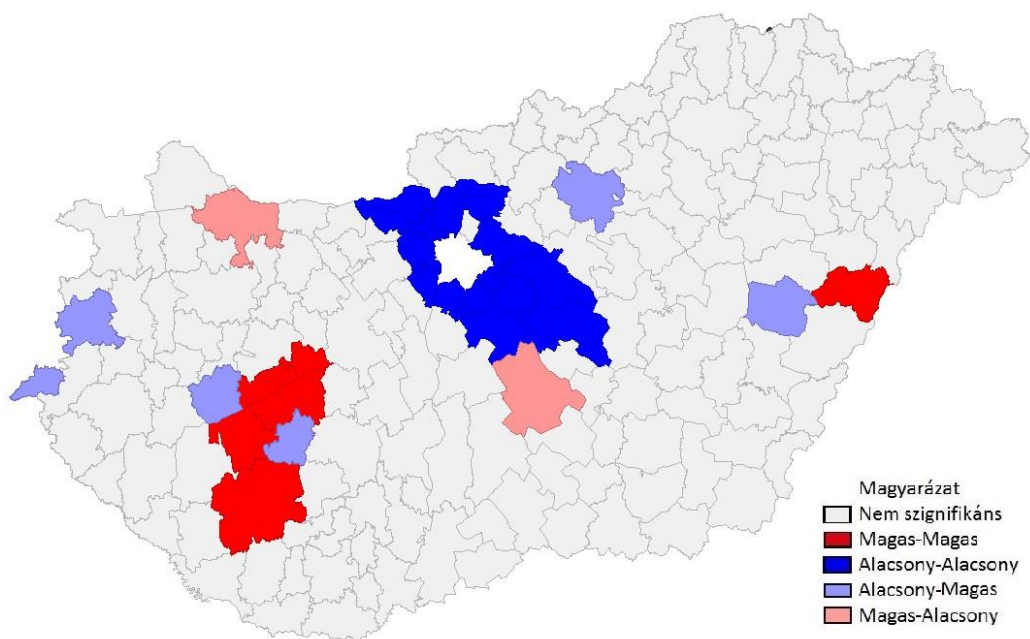
magas támogatási összeg, ami alacsony lélekszámmal kiegészülve akár egy-egy nagy projekten is múlhat.

31. ábra: Széchenyi 2020 Program kvartilisei

(Forrás: saját szerkesztés, 2022)

A Széchenyi 2020 Program kvartiliseinek elemzése a 31. ábrán látható. Az irodalmi áttekintés során említett 10 operatív program közül 9 összesített kifizetések eloszlása látható. Kivéve a VP-t, mivel az egy külön fejezetben kap helyet. A felső kiugró adatok között szerepelnek, olyan turisztikai járások, mint a Fonyódi, Balatonfüredi vagy Tokaji, továbbá olyan nagyvárosi terek, mint a Miskolci, Egri, Debreceni. Ezek elsősorban azok a kedvezményezett járások, amik fejlettségük vagy nagy lakosságszámuk ellenére is kimagaslóan nagymértékű forrástömeghez jutottak hozzá. Elég csak Debrecen példáját említeni, ahol a BMW gyár épülésével igen kedvező helyzetbe került a járás a forráslehívások során. Valamint vannak azok a térségek, ahol alacsony lakosságszámuk okán egy-egy nagyobb projekt miatt kerültek ezen halmazba, mint például az autópálya építés. Kiemelném még a Balaton térségét, ahol nagy méretű közlekedési és IKT projektek kerültek megvalósításra. Ilyenek a Bácsalmási, Fehérgyarmati, Körmenyi vagy Berettyóújfalvai járások. Könnyen lehet, hogy egyes járások kiugró értékei a felzárkózáshoz nem adnak lökést, mivel egy vasútfejlesztés lehet, csak az átmenő áruforgalomnak kedvez. Szinte minden nagyvárossal rendelkező járás a felső kvartilisekbe esett, még a lefejlettebbnek mondható Győri vagy Soproni is. Pest vármegye járásai csekély részben jutottak a Széchenyi 2020 forrásaihoz, továbbá ez jellemző a Duna-Tisza közére is és Győr agglomerációjára. Voltak olyan, igen elmaradott térségek, ahol akár nagyobb egy főre jutó összeget is kaphattak volna. Ilyenek említeném az Orosházi, Püspökladányi, Nagykanizsai vagy Makói járást is, amik az ország egyik legszegényebb részében foglalnak helyet. Míg az ÚMFT forrásai a keleti országrészre összpontosítottak, addig a Széchenyi 2020 inkább a Dunántúlra. A Budapest, Szeghalom, Baja háromszöget bezáró térség kisebb gócpontoktól eltekintve, mintha feledésbe merült volna.

32. ábra: Széchenyi 2020 Program autokorrelációs elemzése

(Forrás: saját szerkesztés, 2022)

A Global Moran I értéke 0,306, ami szintén megbízható összefüggést mutat az egyes járások és szomszédjaik között. Sötétkék színnel láthatjuk a Pest vármegyei térséget, ami nem kedvezményezettje a támogatásoknak. Szigetszerűen magasabb értékkel bírnak, mint szomszédjai a Győri és Kecskeméti járások, ami az autóipar két fellegvárának számít az országban az Audi és Mercedes miatt. A járási határokon átívelő fejlesztési források célterületei a Balatoni agglomeráció mellett a Derecskei járás és szomszédjai. Ennek a két fókuszterületnek a fejlesztése a Magyar Kormány turisztikai csúcattrakciójának és Budapest ellenpólusának (Debrecen) létrehozását szolgálja. Még láthatunk olyan járásokat is, ahol saját értékük alacsonyabb a velük szomszédos járásokéhoz képest, ezek a Püspökladányi, Tabi, Tapolcai, Gyöngyösi vagy Szentgotthárdi és Szombathelyi.

4.1.4. Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program vizsgálatának eredményei

11. táblázat: Modellösszegzés (GINOP/1000fő - Népesség változása 2015-2021)

Model Summary			
R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimation
0,596	0,355	0,352	0,011

(Forrás: saját szerkesztés, 2022)

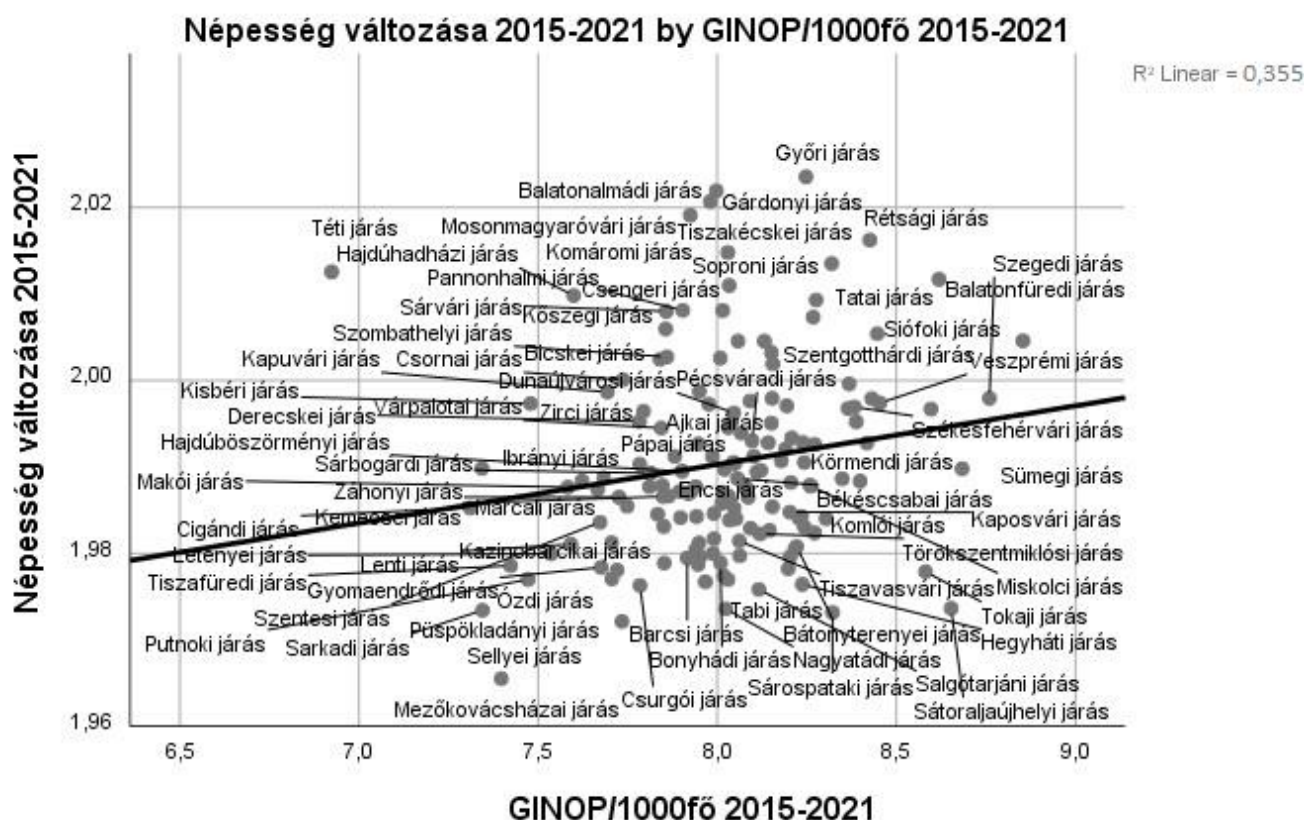
A 11. táblázat értékei kapcsolatot mutatnak, vagyis a GINOP és a népességváltozás között kimutatható korreláció van. A Pearson-féle korrelációs együttható és az R Square (0,355) közepes erősségű kapcsolatot mutat, mivel értéke 0,2 felett helyezkedik el.

12. táblázat: ANOVA (GINOP/1000fő - Népesség változása 2015-2021)

Anova					
	Sum of Square	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	0,012	1	0,012	95	0
Residual	0,022	172	0		
Total	0,034	173			

(Forrás: saját szerkesztés, 2022)

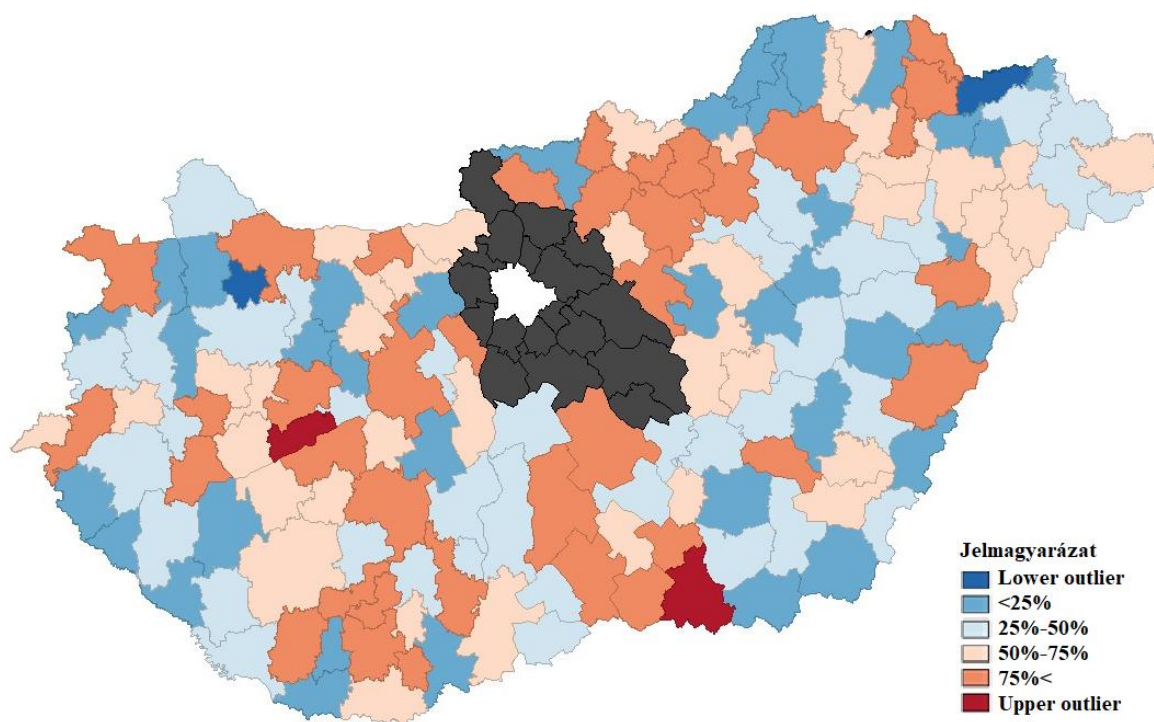
A 12. táblázatban az F-próba szignifikancia értéke kisebb, mint 0,05. Tehát kijelenthetjük, hogy megbízható kapcsolat van a változók között, ami azt jelenti, hogy elvégezhető az elemzés.

33. ábra: GINOP/1000fő és a Népeség változása 2015-2021 közti regresszió
(Forrás: saját szerkesztés, 2022)

A 33. ábráról is azt olvashatjuk le, hogy erős közepes összefüggés van az adatok szóródása között. Többnyire egy lineáris egyenes mentén szóródnak a GINOP és a népességváltozás értékei, ami arra utal, hogy a népesség pozitív irányú változása vagy legalább is lassabb csökkenése és a GINOP kedvezményezettjei között pozitív kapcsolat van. Az eredményes népességmegtartás szempontjából a gazdaságfejlesztés kulcsszerepet tölthet be, ami hatására nő a térség jövedelemtermelő képessége.

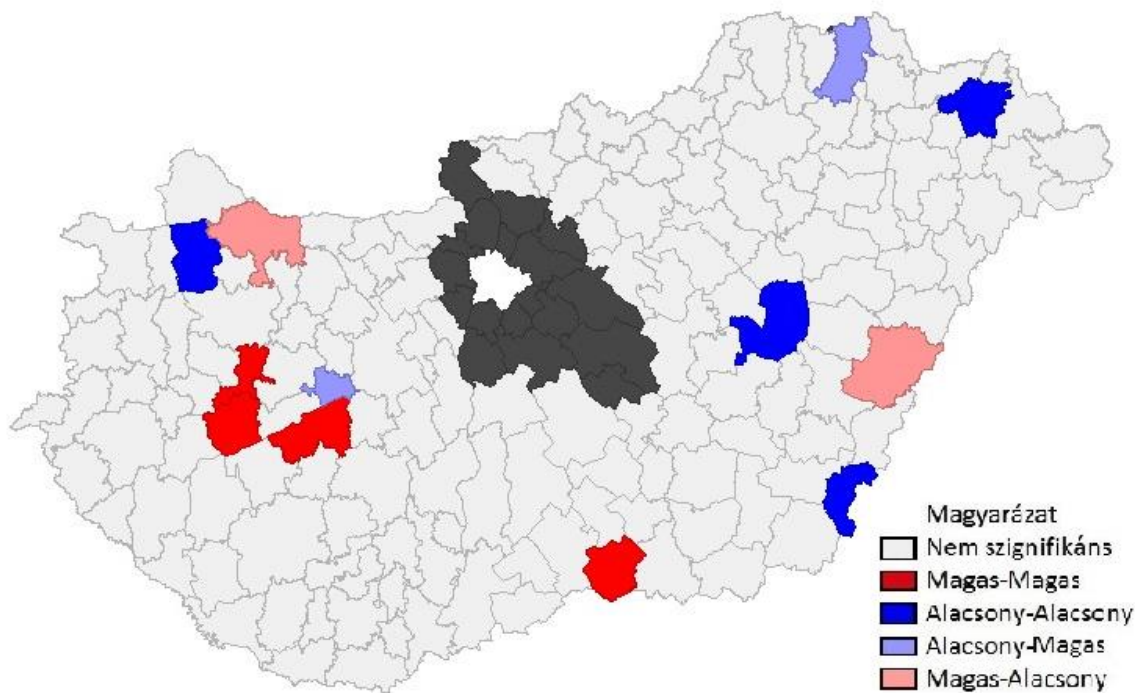
A GINOP projektjeire 2021-ig majdnem 1600 milliárd forint került kifizetésre, melyekből a Pest vármegyei járások nem részesültek, mivel a VEKOP keretében pályázhattak gazdaságfejlesztési forrásokra. Legnagyobb haszonélvezői a Szegedi, Debreceni, Pécsi és Miskolci járások. Ezen felül előkelő helyre lépett a Kecskeméti, Győri és Esztergomi járás az autóiparának és közvetlen bedolgozói és beszállítóiparának köszönhetően, melyekből a helyi KKV szektor is kivette a részét. 12 járás részesült 20 milliárd feletti kifizetésből és a források kétharmada is ide koncentráldott.

34. ábra: Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program kvartilisei

(Forrás: saját szerkesztés, 2022)

Az alábbi 34. ábrán a GINOP források kvartiliseit láthatjuk. A GINOP feladata elsősorban a vállalkozások fejlesztése, versenyképessé tétele és új technológiák elterjedésének elősegítése leginkább a foglalkoztatás és az életszínvonal növelésének érdekében. Ha jól megnézzük a térképet egyértelmű, hogy leginkább az autópályák mentén hívták le a legtöbb támogatást. Két kiemelkedő járás van, egyik a piros színnel jelölt Szegedi és a másik a Balatonfüredi. Az előbbi esetében az ELI lézer kutatóközpont kiemelt finanszírozása, míg az utóbbi esetében az autópálya közelsége mellett szerepet játszik turisztikai vonzóképesége és a környezetéből kiemelkedő fejlettségi szintje, ezért a Budapesti polgárok és vállalkozók szemébe egyfajta nyári lak, így a cégjeik székhelyeként is szolgál, ami a pályázati kifizetéseknél ott jelenik meg. Balatonfüredi járásban a 10 legnagyobb összegből gazdálkodó GINOP projektből 8 turisztikai fejlesztés. Így könnyen telepednek meg új vállalkozások, amiket segít még a GINOP kisvállalkozások elindítását segítő pályázati célkitűzése. A felső két kvartilisben, olyan járások találhatóak, amik az autópályák útvonalán helyezkednek el, illetve Békés vármegyében kiemelném Szarvast, ahol a MATE kutatóintézete és a Körös-Maros Nemzeti Park jelentős forrásokhoz jutott. Szépen kirajzolódik az M1-es, M3-as vagy M5-ös és M7-es autópályák. A legelmaradottabb térségek kapták a legkevesebb GINOP támogatást, ilyen a Hortobágy, a Duna melléke vagy akár Zala vármegye határmenti járásai. 22 határmenti járás esett a felső kvartilisekbe és ezek közül 7 a fejlett szlovák és osztrák határvidékeken található, tehát a leszakadó határmenti térségek gazdaságfejlesztési problémáját nem a GINOP fogja megoldani. Két alsó kiugró érték is van, mint a Cigándi vagy Téli járás, akik csak 316 és 122 millió forintból részesültek. A GOP-hoz képest a Dunántúl északi részén közel sem rajzolódik ki egységesen a GINOP kifizetései és inkább a hangsúly áttevődik az M3-as mentére, főleg a Budapesttől kiinduló szakaszára.

35. ábra: Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program autokorrelációs elemzése
(Forrás: saját szerkesztés, 2022)

A GINOP Global Moran I értéke 0,049, ami elfogadhatónak mondható. Az autokorrelációs vizsgálat alapján néhány esetben rajzolódik ki szignifikáns szomszédsági összefüggés, amik által megmutatkozik, mely halmazok lehetnek a támogatások kedvezményezettjei vagy éppen melyeket kerülnek el leginkább. Két pozitív térséget láthatunk, az egyik a korábban említett balatoni térség, ahol a Balatonfüredi járáshoz hasonló folyamatok tovagyűrűzése miatt alakulhatott ki. Központi járások a Tapolcai, Ajkai és a déli parton a Siófoki. A másik kedvezményezett térség Mórahalom és környéke, ami a kvartilis térkép alapján is beazonosítható. Itt összesen 129 támogatott program valósult meg, amik közül hálózati diagnosztikai és biotechnológiai kutatásokat is finanszíroztak. A szomszédok közül kiugróan magas összeget sikerült lehívni a Győri és Berettyóújfalui járásban, ezeket rózsaszínnel találjuk a térképen. Győri járás oka elsősorban az Audinak és annak beszállítói hálózatának köszönhető, továbbá a Kelet-európai Pentagon térségben helyezkedik el, ami miatt magas a vállalkozói kedv. A Berettyóújfalui járásnál már más a helyzet, ott egy nagyobb beruházás emeli az 1000 főre eső GINOP forrást, mivel alacsony lélekszámú térségnek minősül, de többnyire nagyobb összegű kapacitásbővítések történtek.

Az ÚMFT és Széchenyi 2020 eredményeinek összehasonlítása

A népességváltozás és az ÚMFT, GOP között nincs összefüggés, míg a Széchenyi 2020 és a GINOP forrásoknál közepes és megbízható kapcsolat van, amit a támogatáspolitikai célterületeinek és forráseloszlásának változása okozott.

Az ÚMFT viszonylatában kevésbé mutatkoznak kiugró értékek a kvartiliselemzés szempontjából, mint a Széchenyi 2020-nál. A Széchenyi 2020 fő élvezői a nagyvárosi járásokkal rendelkező agglomerációk. A Széchenyi 2020 főképp a Budapesten kívüli agglomeráció centrumtérségeinek fejlesztését szolgálja. Ha a térképeket hasonlítjuk össze az látható, hogy az ÚMFT támogatásainak térhálós leosztása megszűnt és a Széchenyi 2020-ban a Dunántúlra és az M3-as, illetve Debrecen környékén összpontosul. Egyértelműen magasabb a területi koncentráció mértéke. A területi autokorrelációs vizsgálat kimutatja, hogy a Balaton és Debrecen térsége vált

az operatív programok célpontjává a Kecskeméti és Győri járásokkal kiegészítve, míg az ÚMFT-ben inkább Szeged, Debrecen, Borsodi-medence és Észak-Zemplén voltak kedvezményezettek. A kevésbé támogatott budapesti agglomerációs gyűrű hangsúlyosabb lett.

A gazdaságfejlesztést szolgáló operatív programok mindkét fejlesztési időszak viszonylatában az autópályák vonala mentén koncentráálódtak, ám a súlyok áttevődtek. Az GOP inkább az M1, M5, míg a GINOP az M5, M3-ra koncentrált. Az M1 menti járások kevesebb, de a Balaton és a Dél-Dunántúl több támogatásban részesült. Az M5 mentén megmaradt a támogatott járások köre, de az M3 menti zóna Debrecen irányába terjeszkedett. A szomszédsági viszonyok alapján a Tatabányai és Komáromi járásokról a Balaton környéke lett a legnagyobb kiemelkedő támogatott gócpont. A Mórahalmi járás és környezete is megmaradt a támogatottak között, míg a Győri és Berettyóújfalui kiugró értéket mutat. Békés vármegyében a Gyulai járás és szomszédjai, Karcag és környéke, valamint a Kisvárdai járás térsége is a legkevésbé kedvezményezettek közé tartoznak a Széchenyi 2020-ban.

4.2. Az EMVA források kifizetéseinek vizsgálati eredményei

4.2.1. ÚMVP vizsgálatának eredményei

A vidékfejlesztési program kapcsán a járások kedvezményezettségi csoportjainak és az ÚMVP forrásainak eloszlása közti kapcsolat meglétének feltárására varianciaanalízist végeztem. Mivel úgy gondoltam, hogy a vidék fejlesztését legfajsúlyosabban ezen alapnak kellene támogatnia, ezért fontos, hogy leginkább a kedvezményezett járásokban összpontosuljon. Mely után lineáris regresszióval tártam fel a kapcsolatot az ÚMVP/1000fő-Jövedelem/1000fő és az ÚMVP/1000fő és Munkanélküliség/1000fő között. Az ÚMVP és négy tengelyének területi eloszlásának sajátosságait területi autokorrelációs vizsgálattal tártam fel.

Varianciaanalízis

13. táblázat: Szóráshomogenitás

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
3,518	3	170	0,016

(Forrás: saját szerkesztés, 2018)

A szóráshomogenitás (13. táblázat) szignifikancia szintje alapján elmondható, hogy a csoporton belüli varianciák nem egyenlők. A Levene-teszt szerint is a szóráshomogenitás nem teljesül, mivel szignifikancia értéke 0,016, így alacsonyabb, mint 0,05

14. táblázat: ANOVA

Anova					
ÚMVP/1000fő	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	5,663	3	1,888	11	0
Within Groups	28,044	170	0,165		
Total	33,707	173			

(Forrás: saját szerkesztés, 2018)

A 14. táblázat első oszlopában láthatjuk az eltérések négyzetösszegét, amik a teljes eltérés négyzetösszegei. A degree of freedom (df) oszlopban a szabadságfokok láthatók. Az F próba a csoporton belüli és a csoportok közötti négyzetes eltérésnek az aránya, de fontos a szignifikancia értéke, aminek következtében megbízható különbség van a kategóriák részatlaga között. Tehát kijelenthetjük, hogy a források elosztásában szerepet játszott, hogy az adott járást milyen kedvezményezettségi kategóriában van.

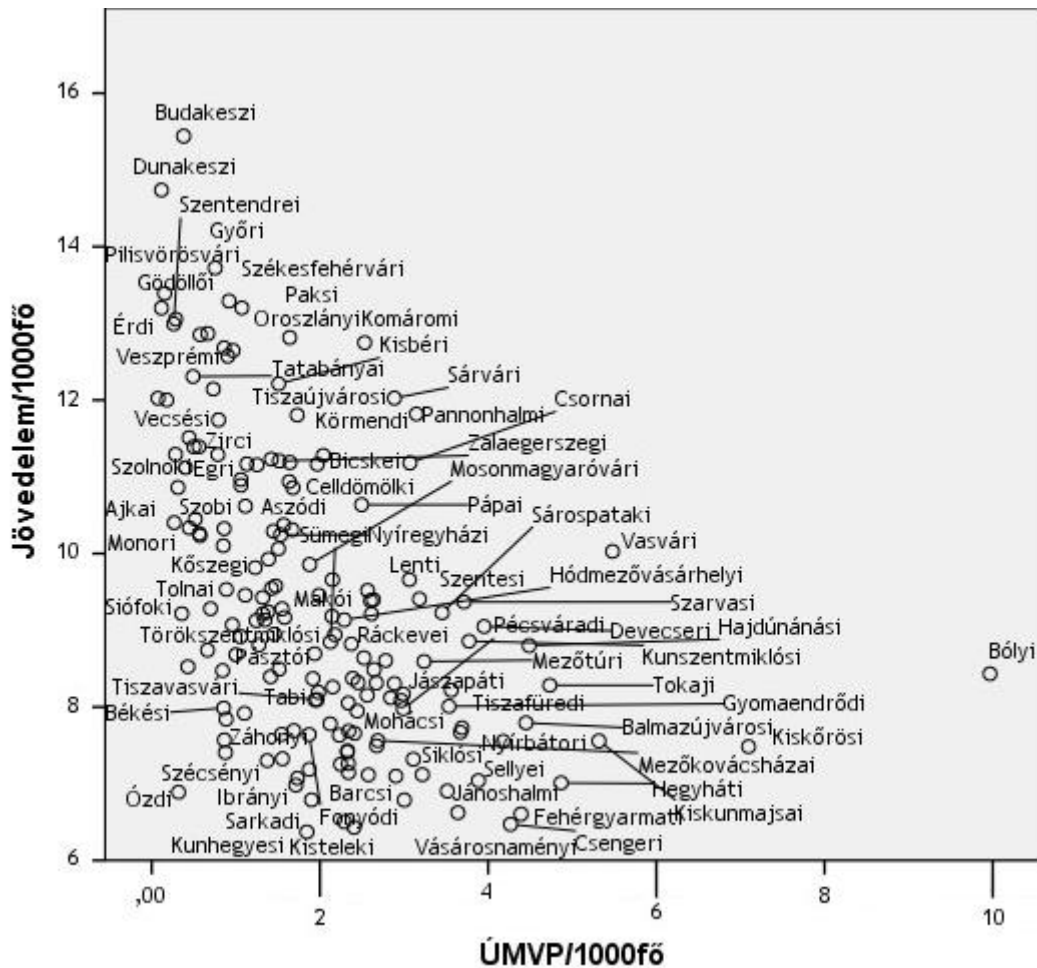
Lineáris regresszió

15. táblázat: Modellösszegzés (ÚMVP/1000fő - Jövedelem/1000fő)

Model Summary									
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	0,440	0,191	0,186	0,077848	0,191	40,485	1	172	0

(Forrás: saját szerkesztés, 2018)

A lineáris regresszió 15. táblázata a numerikus változók közti kapcsolat erősségét vizsgálja, vagyis milyen erős a korreláció a független és a függő változó között. A jelenlegi helyzetet tekintve az ÚMVP/1000fő és a Jövedelem/1000fő mutatók között az összefüggés közepesnek ($R=0,440$) mutatkozik, mivel 0,2-0,7 között helyezkedik el a R értéke. A determinációs együttható alacsony értéke pedig arra utal, hogy sok egyéb tényező is közrejátszik a jövedelmek alakulásában, de a kapcsolat megléte vitathatatlan.

36. ábra: Jövedelem/1000fő és ÚMVP/1000fő közti regresszió

(Forrás: saját szerkesztés, 2018)

Az alábbi pontfelhő diagramon (36. ábra) ábrázoltam az ÚMVP források és a jövedelem közti összefüggést. Látszik, hogy nem kimondottan a regressziós egyenes mentén szóródnak az értékek. Jövedelmi szempontból a legnagyobb összeggel bír Budakeszi, Dunakeszi, Szentendre, Győri és még néhány fejlett járás, amik nem kedvezményezettek az ÚMVP forrásaiból. A

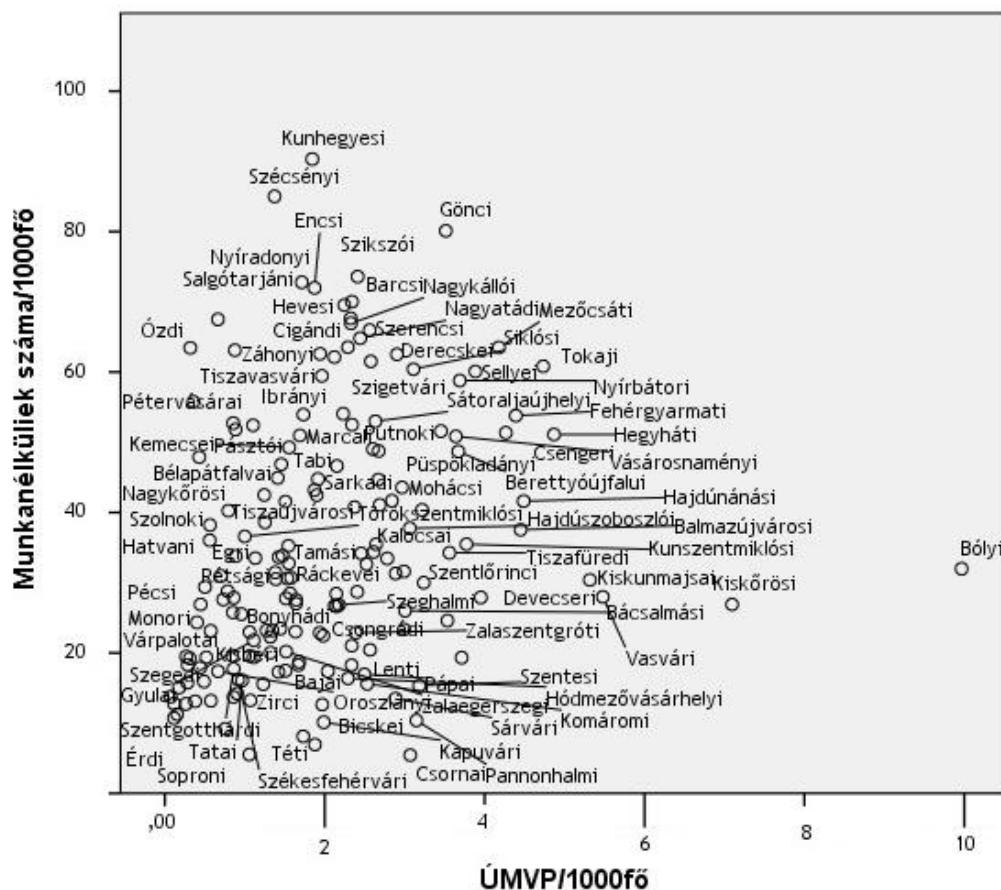
támogatási oldalról kiugró a Bólyi és Kiskörösi, az előbbi jellemzően mezőgazdasági beállítottságú, magasabb értékekkel bíró területek közé sorolható, itt található a Bonafarm Csoport egyik bázisa, a Bóly Zrt. Az utóbbi esetben a magasabb STÉ értékű kertészeti kultúrák támogatása indokolja. Érdekes, hogy a legsúlyosabb gazdasági és társadalmi problémával küszködő területek is találhatóak a függvény zérópontja közelében, mint az Ózdi, Sarkadi vagy Szécsényi járás, ahol a jövedelem és a támogatás mértéke is alacsony.

16. táblázat: Modellösszegzés (ÚMVP/1000fő - Munkanélküliek száma/1000fő)

Model Summary									
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	0,32	0,102	0,097	0,236918	0,102	19,495	1	172	0

(Forrás: saját szerkesztés, 2018)

A 16. táblázat szerint a Munkanélküliek száma/1000fő és az ÚMVP/1000fő mutató közötti kapcsolat közepes ($R=0,319$), mivel 0,2-0,7 között helyezkedik el, de közelebb a gyengéhez. A determinációs együttható (R^2) értéke alacsony, vagyis a munkanélküliségen kívül más tényezők is közrejátszottak az ÚMVP forrásainak leosztása során. Ebből leszűrhető, hogy nem igazán függött össze az ÚMVP kifizetett összegének az aránya a munkanélküliek számával.

37. ábra: Munkanélküliek száma/1000fő és az ÚMVP/1000fő közti regresszió

(Forrás: saját szerkesztés, 2018)

Az alábbi (37. ábra) diagramról leolvashatjuk, hogy nem rajzolható fel egyfajta regressziós egyenes, ami mentén szóródnának az egyes járások. A legrosszabb helyzetben itt az Y tengely

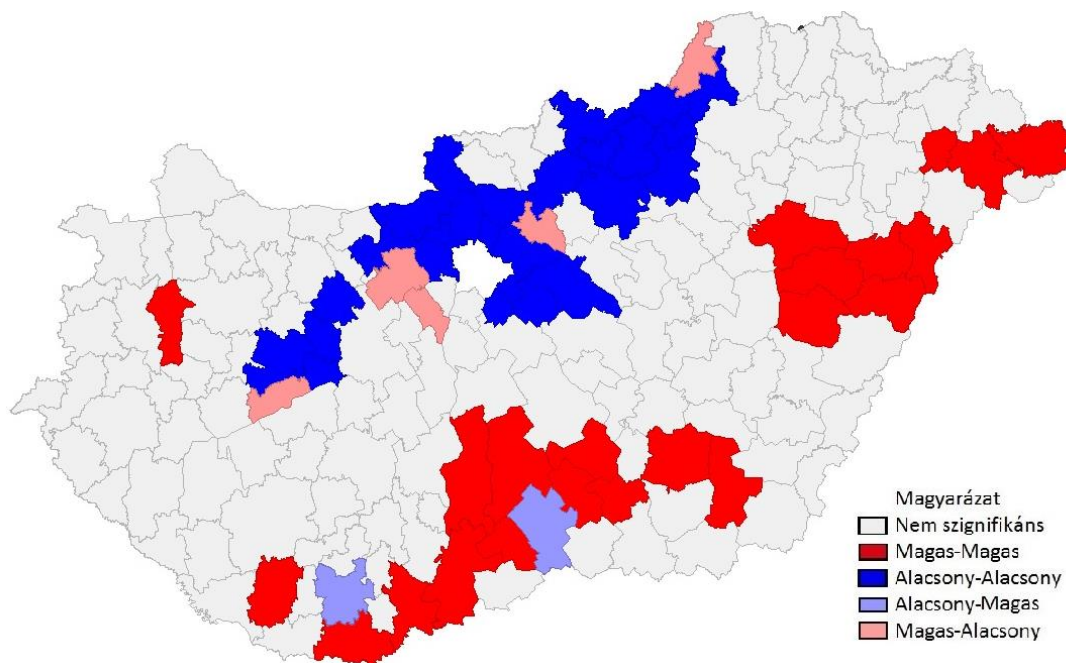
csúcán elhelyezkedő és a X tengely zéró pontjához közel helyezkedő járások vannak. A Kunhegyesi, Szécsényi, Ózdi, Salgótarjáni, Hevesi, Pétervásárai vagy akár a Nyíradonyi járást is említhetném. A legjobb helyzetben a Soproni, Érdi, Székesfehérvári, Szentgotthárdi, Gyulai járások vannak, de magas támogatottságú és alacsony munkanélküliségű területek is láthatók, mint a Hódmezővásárhelyi vagy Szentesi járás. Az ÚMVP-ben a vidék problémáinak megoldását a mezőgazdaságon keresztül gondolják a döntéshozók, mivel a nagy összegeket jellemzően nem a leghátrányosabb helyzetű, hanem inkább mezőgazdasági vagy természeti adottságokkal rendelkező térségek kapják.

Területi autokorrelációs elemzés

A teljes ÚMVP keretében 1336 milliárd forint került kifizetésre. Mely alapján a négy tengely közül a legtöbb a mezőgazdaság versenyképességének fokozására (667 mrd.), majd a környezet (388 mrd.), vidékfejlesztés (200 mrd.) és a LEADER (80 mrd.) követte. Az elemzés elvégzésével csoportokba kerültek a szomszédsági viszonyai alapján a járások. Ezt mind a négy tengelyre lefuttattam és az összesített ÚMVP-re is. Az adatokat a szomszédsági viszonyaik alapján négy kategóriába soroltam, amik a térképeken jól láthatóak.

Versenyképesség tengely

A járásokra eső összeget nézve a Kiskőrösi, Debreceni és Nyíregyházi járások kapták a legnagyobb részt, közel 15 és 25 milliárd forint között. A legkisebb összege pedig a Tabi Balatonalmádi és Téli járásoknak jutott 700 és 900 millió forint közti összeggel. A medián értéke 2,5 milliárd forint.

38. ábra: Versenyképességi tengely kifizetéseinek eloszlása

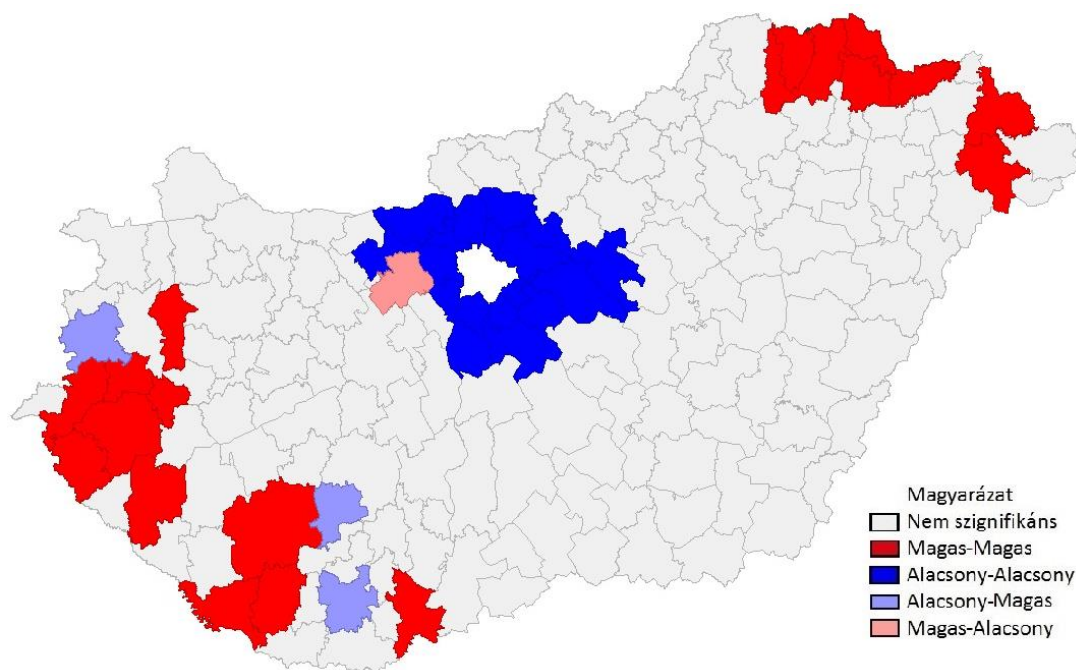
(Forrás: saját szerkesztés, 2018)

A versenyképességi jogcímekek összegének kumulálásával hoztam létre az itt látható térkép alapját képező adatbázist. Global Moran I értéke 0,423, ami kimondottan jónak mondható. A 38. ábrán látható, hogy a legnagyobbak a versenyképességi források a Tiszántúl vonatkozásában a Mátészalkai és szomszédjai, illetve a Balmazújvárosi, Püspökladányi és Nyíradonyi járások háromszögébe kerültek. Az ország déli részén egy nyugat-keleti vonal rajzolódik ki a magas

támogatottságú területek között, ami a Siklósi járástól egészen az Orosházi járásig elnyúlik. Ha a vármegyéket vizsgáljuk Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Bács-Kiskunra koncentrálnak a versenyképességi tengely jogcímei. Egyértelműen kimutatható, hogy egyfajta észak-kelet dél-nyugati irányban vannak azok, akik a legkevésbé részesültek ezen támogatási formából. A Veszprémi járástól egészen a Kazincbarcikai járásig elsősorban nem célterületei a vidékfejlesztési program versenyképességet szolgáló támogatásainak, aminek oka nem a fejlettségükben, hanem leginkább földrajzi adottságaikban keresendő, mivel elsődlegesen a mezőgazdasági termelés fejlesztését célozza meg ez a tengely. Elvértve akadnak olyan járások, ahol alacsony a saját értéke, de a környezőké magasabb, ilyen a Kiskunhalasi és Pécsi járás. A szomszédjaihoz képest kiugróan magas értékkel a Bicskei, Martonvásári, Balatonfüredi, Aszódi és Putnoki járások találhatóak, ezek egy része a hatalmas agrárcégek megléte miatt történhetett.

Vidékfejlesztés tengely

A vidékfejlesztési források legnagyobb kedvezményezettjei összességében a Kaposvári, Fehérgyarmati és Miskolci járások, melyek 3,3 és 3,9 milliárd forint közti forrást kaptak. Érdekes, hogy a lista elején találhatunk több vármegyeszékhelyi járást is. Furcsa módon a Győri járás több forráshoz jutott a vidékfejlesztési tengelyben, mint például az egyik leginkább leszakadó Mezőkovácsházai vagy Ózdi járás. A lista legalján többnyire budapesti agglomerációs járásokat láthatunk 11 és 90 millió forint közötti összeggel. A medián értéke 964 millió forintot mutat.

39. ábra: Vidékfejlesztési tengely kifizetések eloszlása

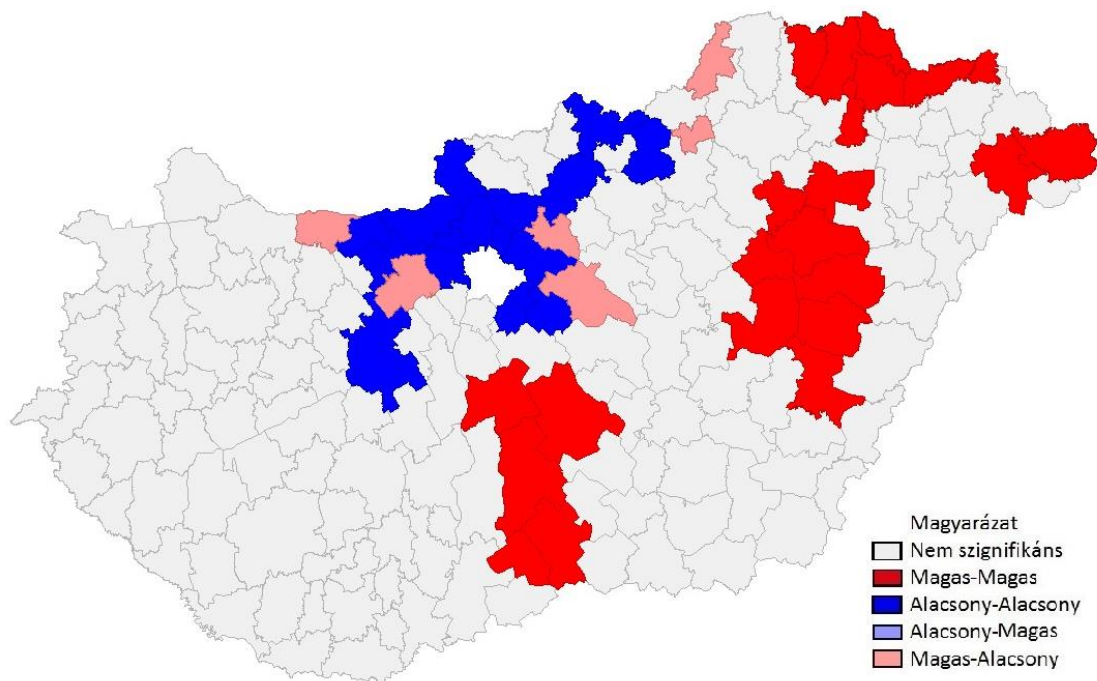
(Forrás: saját szerkesztés, 2018)

Ezek a törekvések elsősorban a nem mezőgazdasági tevékenységek támogatását, hanem a vidéken élők hétköznapjait és életminőségük javítását célozzák meg. Global Moran I szintje jónak mondható, értéke 0,456. A 39. ábrán világosan kirajzolódik az egyes gócpontok, ahova a forrásokat koncentrálna a fejlesztési politika. Három kiemelt integráció rajzolódik ki, az egyik ilyen a Zemplénben helyezkedik el, melyet a Szikszói, Encsi, Gönci, Tokaji, Cigándi, Sárospataki és Sátoraljaújhelyi járások alkotnak. Nem messze fekszik tőle a Vásárosnaményi és Mátészalkai járás, ahol szintén magas a vidékfejlesztési tengely forrásainak koncentrációja. A másik két

jelentősebb régióért az ország nyugati részére kell tekintenünk. Az egyik az Őrség területén helyezkedik el, amit a Körmentdi, Lenti és Zalaszentgróti járás alkot. Kirajzolódik az amúgy kedvezményezett térségek között két járás, aminek alacsony a saját értéke, de a környezőké viszont magas, ez a két vármegyeszékhely vonzáskörzete, Szombathely és Zalaegerszeg agglomerációja. Tőlük délre található a másik koncentráció a Barcsi, Szigetvári és Kaposvári járásokkal. Érdekes Kaposvár helyzete, mivel tipikusan nem a vármegyeszékhely a források célcsoportja, de ebben a helyzetben meg kellett vizsgálni az adott járást, amiből kiderül, hogy méretileg igen nagy, összesen 74 község található benne, ahol közel a járás népességének fele él. Található még az országban magas-alacsony értékkel bíró Bicskei járás, ami a források kiemelt kedvezményezettje. Itt is jellemzően nem a Közép-magyarországi régió és szomszédjai a források fő élvezői.

Környezet tengely

A környezeti tengely (40. ábra) haszonélvezői a járásokra jutó összegeket tekintve a Kiskőrösi, Kecskeméti és Balmazújvárosi járások 8 és 11 milliárd közti összeggel. A kevésbé intenzív termelést folytató mezőgazdasági területek támogatási forrása, gondolok itt ezen térségek környezetvédelmi adottságainak megőrzésére (AKG, KAT, NATURA2000). A legkisebb összeget a Vecsési, Tolnai és Oroszlányi járások kapták 62 és 98 millió forint közti támogatással. A medián értéke 1,6 milliárd forint.

40. ábra: Környezeti tengely kifizetéseinek eloszlása

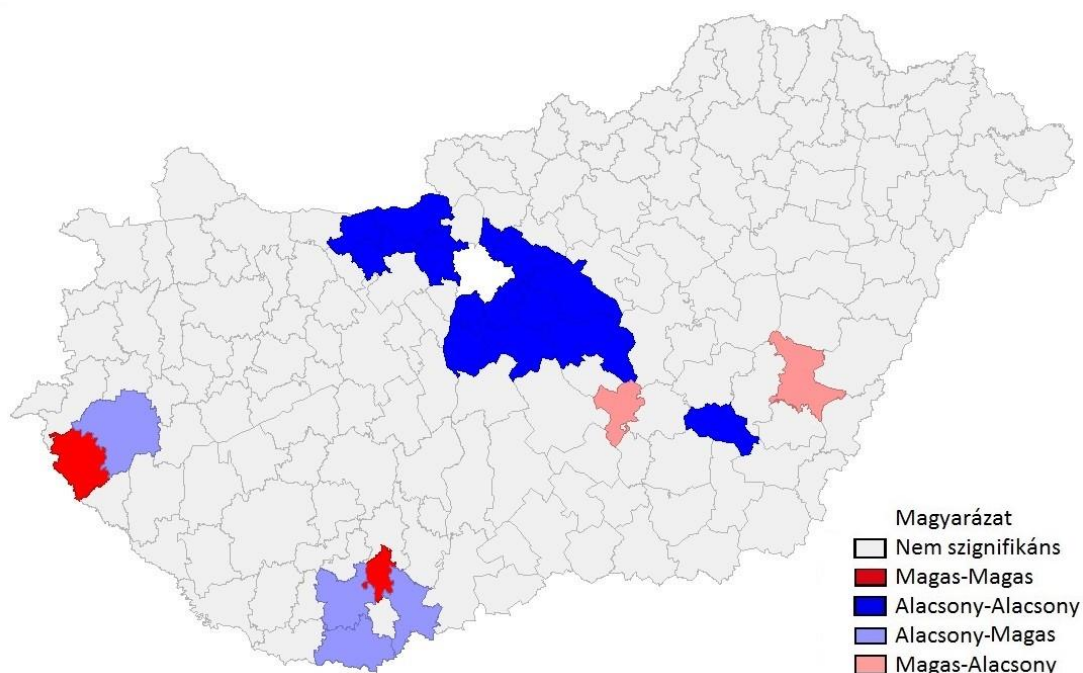
(Forrás: saját szerkesztés, 2018)

A 40. ábrán láthatjuk a környezeti tengely kifizetéseinek területi autokorrelációját, mely tartalmazza a környezet megóvása érdekében kialakításra került intézkedéscsomag támogatásait. Gyepes és erdőterületek védelme, génmegőrzés és egyéb környezetvédelmet szolgáló jogcímeket foglal magába, ami a területi eloszlást is nagyban befolyásolja. Remekül látszódik az alábbi térképen, hogy mely járások azok, ahol a legnagyobb összegek kerültek kifizetésre a népesség arányára nézve. Global Moran I értéke szintén elfogadható, mivel 0,350. Szépen kirajzolódik az Alföld területén egy észak-déli vonal, ami fent kezdődik a Hortobágy füves pusztájával a Nagyunságon és Nagy-sárréten át egészen a Viharsarok északi vidékéig. Ezek a járások a Mezőcsáti, Mezőkövesdi, Hajdúnánási, Tiszafüredi, Balmazújvárosi, Karcagi és Szeghalmi

járások. A Homokhátság területe szintén kedvezményezett ebben a jogcímben a Kunszentmiklósi, Kecskeméti járással kezdődően délre az szerb határig. A magasabb lehívások a Hortobágyi és Kiskunsági Nemzeti Parkoknak köszönhető. Vannak még potenciális gócpontok, mint észak-keleten az Encs-től keletre egészen a Záhonyi járásig. Vannak önmagukban kiemelkedő területek is, ahol az adott járás értéke magas és a szomszédoké viszont alacsony, ilyen a Bicskei, Komáromi, Aszódi, Nagykátai, Bélapátfalvai és Putnoki járás. A legalacsonyabb értékű területek hasonló leképzést mutatnak a Székesfehérvár-Péterváására tengelyen, mint a versenyképességi és a vidékfejlesztési források esetében, kisebb kiemelkedő szigetekkel.

LEADER tengely

A LEADER tengely élvezői a Kaposvári, Miskolci, Pásztói és Edelényi járás, akik több mint egymilliárd forintot kaptak fejenként. Főleg a Budapest környéki járások nem a fő célterületei fejlettségük miatt, de az igen elmaradott Sarkadi vagy Cigándi járás is a sor végén látható 90 és 123 millió forint összeggel. A medián értéke 420 millió forint.

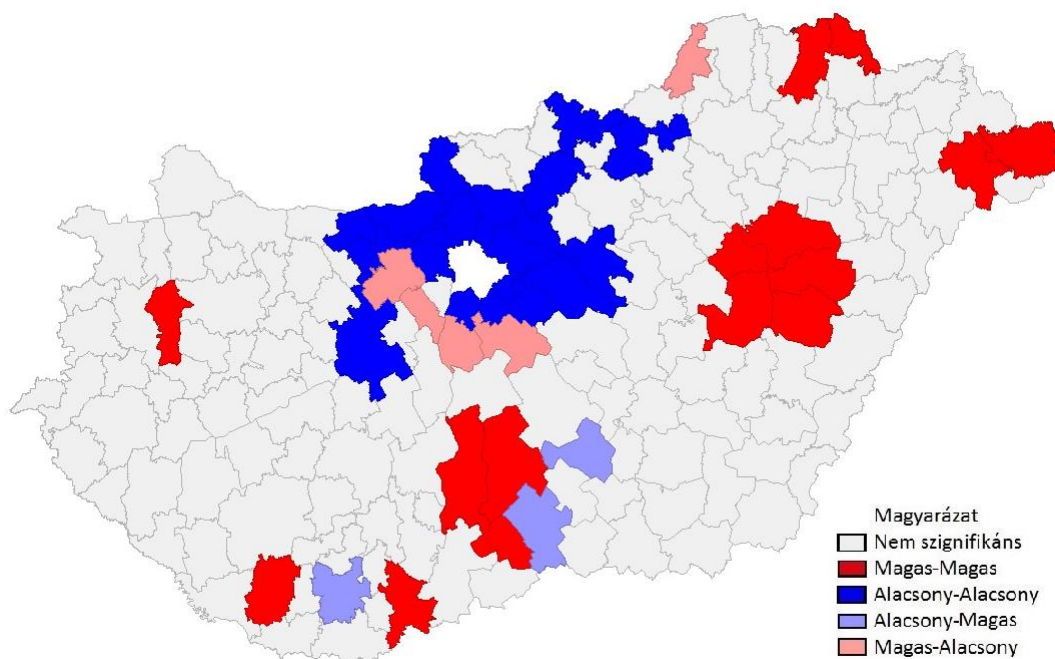
41. ábra: LEADER tengely kifizetések eloszlása
(Forrás: saját szerkesztés, 2018)

A Global Moran I száma itt is elfogadható, mivel meghaladja (0,196) a 0,0051 értéket. A LEADER egy olyan közösségi kezdeményezés, amely a szubszidiaritás elvét hivatott a gyakorlatba ültetni, vagyis a helyben élők is beleszólhatnak források területi elosztásába. A területeken az úgynevezett LEADER helyi akciócsoportok (HACS) dolgoznak, akiknek nincs járási leosztása, ezért egy HACS-hoz inkább települések tartoznak, mint járások. A 41. ábrán láthatjuk a Szeghalmi járást kiugró értékűként, melynek fejlesztési csoportja a Körös-Sárréti Vidékfejlesztési Egyesület, melyhez 22 település tartozik. A szeghalmi településekre koncentrálódik a kifizetések jelentős része a környékbeli járások közül, mert a környező járások nem teljes területe tartozik a megcélzott, visszamaradottabb települések közé, ezért megállapításom szerint ezek elosztását leginkább települési szinten kell vizsgálni. Kirajzolódik még egy jelentősebb járás a Tisza menti Tiszakécske környékén, továbbá az ország nyugati határán Lenti járásnál, ami a Zala Zöld Szíve Vidékfejlesztési Egyesület fejlesztési zónája. A déli

ország részben, a Pécsváradi járás környékén található még, amihez Zengő-Duna Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület 50 települése tartozik.

ÚMVP teljes

A teljes kifizetéseket vizsgálva a 20 legnagyobb összeget kapó járások közül 8 vármegyeszékhellyel rendelkező volt. Az első három a Kiskőrösi, Debreceni és Nyíregyházi volt, akik közel 120 milliárd forint forráshoz jutottak. A 20 legkisebb összeget kapók között van Budapest agglomerációs járásain kívül az Ózdi, BÉlapátfalvai, Bátorterenyei vagy Kazincbarcikai járások, amik az egyik legelmaradottabb térségek, akik a majdnem 6 milliárdos medián érték felét sem érik el. Ebből is láthatjuk, hogy a vidékfejlesztési tengely nem kiemelt célterülete az ÚMVP-nek.

42. ábra: Teljes ÚMVP kifizetéseinek eloszlása

(Forrás: saját szerkesztés, 2018)

Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program teljes ciklusa alatt kifizetett összegek területi eloszlását mutatja a 42. ábra, melyen jó kivehető, az egyes fejlesztési csomópontok. Global Moran I értéke 0,403, így tehát megbízható az elemzés. A kedvezményezettek a szomszédsági viszonyuk alapján a Mátészalkai járás és környéke, a Hortobágyon a Tiszafüredi, Karcagi, Püspökladányi, Hajdúszoboszlói és Balmazújvárosi járás és környéke, továbbá a Baranya vármegye déli része, a Mohácsi, Szigetvári járás és közvetlen szomszédjai. Szintén magas-magas értéket mutat a Celldömölki, illetve a Kalocsai, Kiskőrösi és Jánoshalmi járás. Ezen felül kiemelném a Bicskei, Martonvásári, Ráckevei és Dabasi járást, amik a többi magasabb kifizetett összeggel támogatott járáshoz képest közelebb helyezkednek el a fővároshoz. A Putnoki járás is magas-alacsony értékkel rendelkezik, ami a versenyképességi és környezeti tengely kifizetéseinek köszönhető. Érdekes, hogy kitűnnek a Budapest felől kiinduló autópályák vonalai. Kelet felé az M3-as, dél felé az M5-ös és nyugat felé az M1-es és M7-es. Ezek a területek kevésbé részesültek az ÚMVP kifizetéseiből, habár érdekes, hogy Nógrád vármegye sem a fejlesztések célpontja, pedig jelentős gazdasági és társadalmi problémákkal küzd, ahol magas az elvándorlás és alacsony a jövedelmek.

4.2.2. VP vizsgálatának eredményei

A vidékfejlesztési program kapcsán a járások kedvezményezettségi csoportjainak és a VP forrásainak eloszlása közti kapcsolat meglétének feltárására varianciaanalízist végeztem. Mely után lineáris regresszióval tartam fel a korrelációt a VP/1000fő-Jövedelem/1000fő és a VP/1000fő -Munkanélküliség/1000fő között. Az ÚMVP tengelyeiben helyet kapó jogcímek alapján rendeztem a VP pályázati kifizetéseit, mivel a korábbi tengelyenkénti felosztást már nem alkalmazták. A területi eloszlásának sajátosságait területi autokorrelációs vizsgálattal tartam fel.

Varianciaanalízis

17. táblázat: Szóráshomogenitás

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
1,230	3	170	0,300

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

A 17. táblázat szóráshomogenitás szignifikancia szintje alapján elmondható, hogy a csoporton belüli varianciák megegyezésének valószínűsége csak 30%, tehát az azonosság feltétele nem teljesül. A szabadságfok az az érték, amivel a csoportok közötti és csoporton belüli eltérés négyzetösszegét kapjuk. A Levene-teszt szerint is a szóráshomogenitás nem teljesült, mivel magas az értéke.

18. táblázat: ANOVA

Anova					
VP/1000fő	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1,536	3	0,512	2,704	0,047
Within Groups	32,184	170	0,189		
Total	33,72	173			

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

A 18. táblázat első oszlopában láthatjuk az eltérések négyzetösszegét, amik a teljes eltérés négyzetösszegei. A degree of freedom oszlopban a szabadságfokok láthatók. Az F próba a csoporton belüli és a csoportok közötti négyzetes eltérésnek az aránya, de lényeges a szignifikancia értéke, ha 0,05 alatt van, akkor megbízható a különbség a kategóriák részátlagai között. Tehát kijelenthetjük, hogy a források eloszlásában nem játszott elsődleges szerepet az, hogy az adott járást milyen kedvezményezettségi besorolást kapott a 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendeletben.

Lineáris regresszió

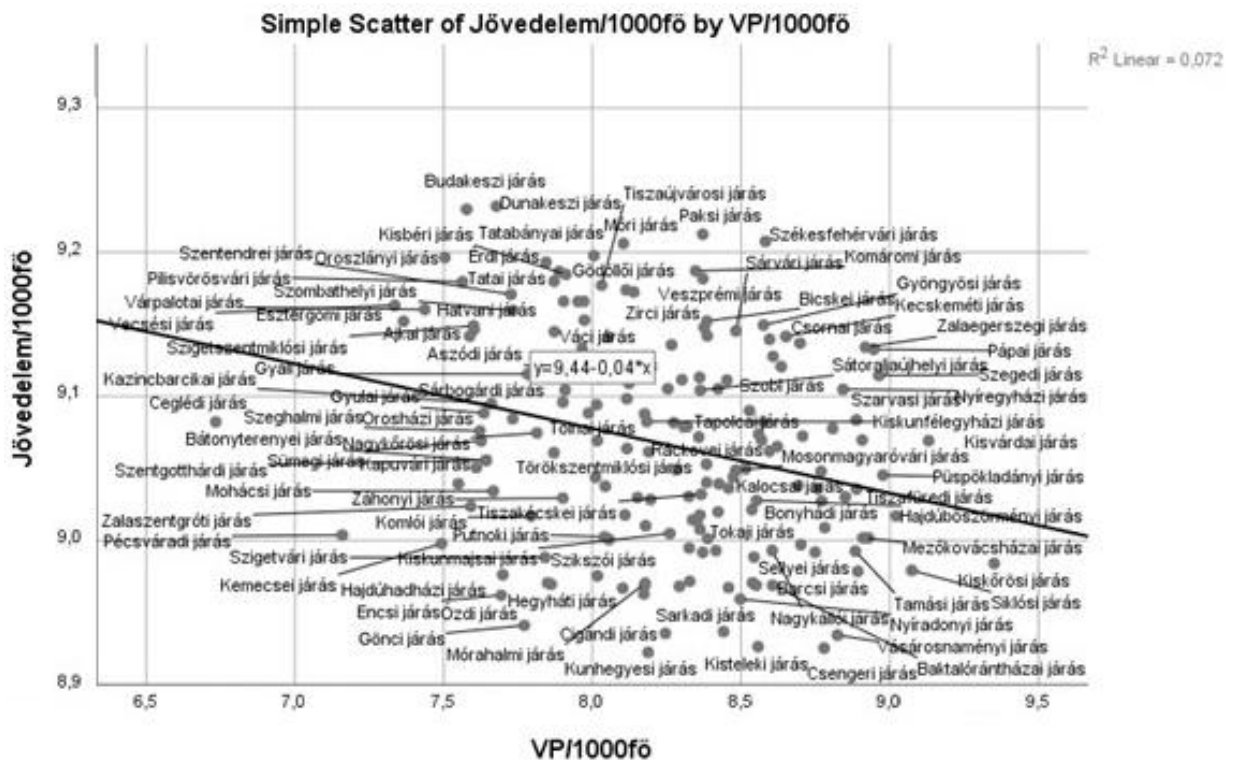
19. táblázat: Modellösszegzés (VP/1000fő - Jövedelem/1000fő)

Model Summary									
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	0,268	0,072	0,067	0,071	0	0,015	1	172	0

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

A lineáris regresszió 19. táblázata a numerikus változók közti kapcsolat erősségét vizsgálja, vagyis milyen erős a korreláció a független és a függő változó között. A jelenlegi helyzetet tekintve a VP/1000fő és a Jövedelem/1000fő mutató között az összefüggés közepes (R=0,268), ami szerint

van korreláció a mutatók között, de a determinációs együttható értéke gyenge, ez arra utal, hogy egyéb tényezők is befolyással vannak a jövedelmekre.

43. ábra: Jövedelem és VP források eloszlása

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

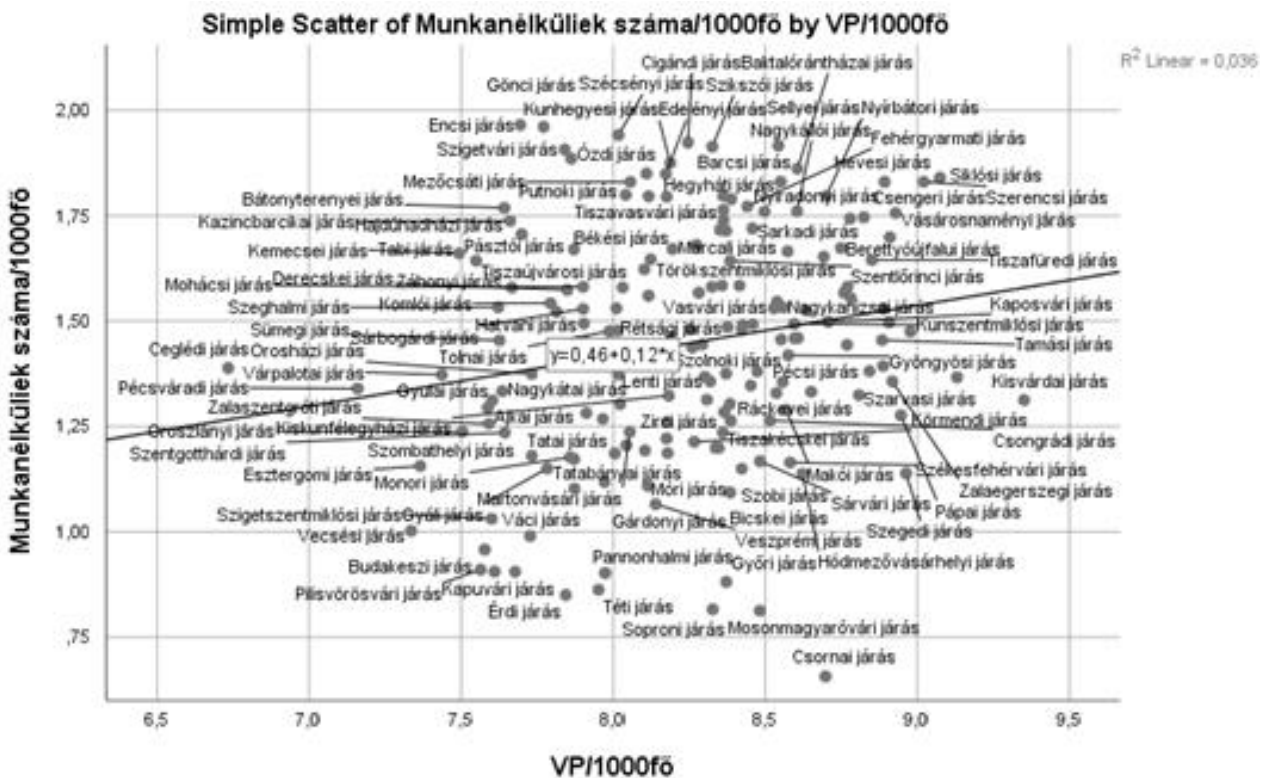
A 43. ábra pontfelhő diagramján ábrázoltam a VP források és a jövedelem közti összefüggést. Látszik, hogy nem a lineáris egyenes mentén szóródnak az értékek. Jövedelmi szempontból a legnagyobb értékkel bír a Budakeszi, Dunaújvárosi, Szekszárdi, Putnoki és még néhány járás. A támogatási oldalról magas a Kiskőrösi, Vásárosnaményi, Fehérgyarmati járás és a jellemzően mezőgazdasági beállítottságú, magasabb értékekkel bíró területek közé sorolható térségek. A legkevesebb egy főre eső jövedelemmel és legkisebb támogatási összeggel a Gyáli, Móri, Szegedi, Keszthelyi járások vannak. A legmagasabbal pedig a Tiszafüredi, Pannonhalmi és Záhonyi.

20. táblázat: Modellösszegzés (VP/1000fő - Munkanélküliek száma/1000fő)

Model Summary									
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	0,191	0,036	0,031	0,272	0,149	30,172	1	172	0

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

A modellösszegzésből (20. táblázat) megtudjuk, hogy a Munkanélküliek száma/1000fő és a VP/1000fő mutató közötti kapcsolat gyenge (R=0,19), mivel 0,2 alatt helyezkedik el. Ebből lezűrhető, hogy nincs korreláció a VP kifizetett összegének és munkanélküliek aránya között.

44. ábra: Munkanélküliek száma és a VP kifizetések eloszlása
(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

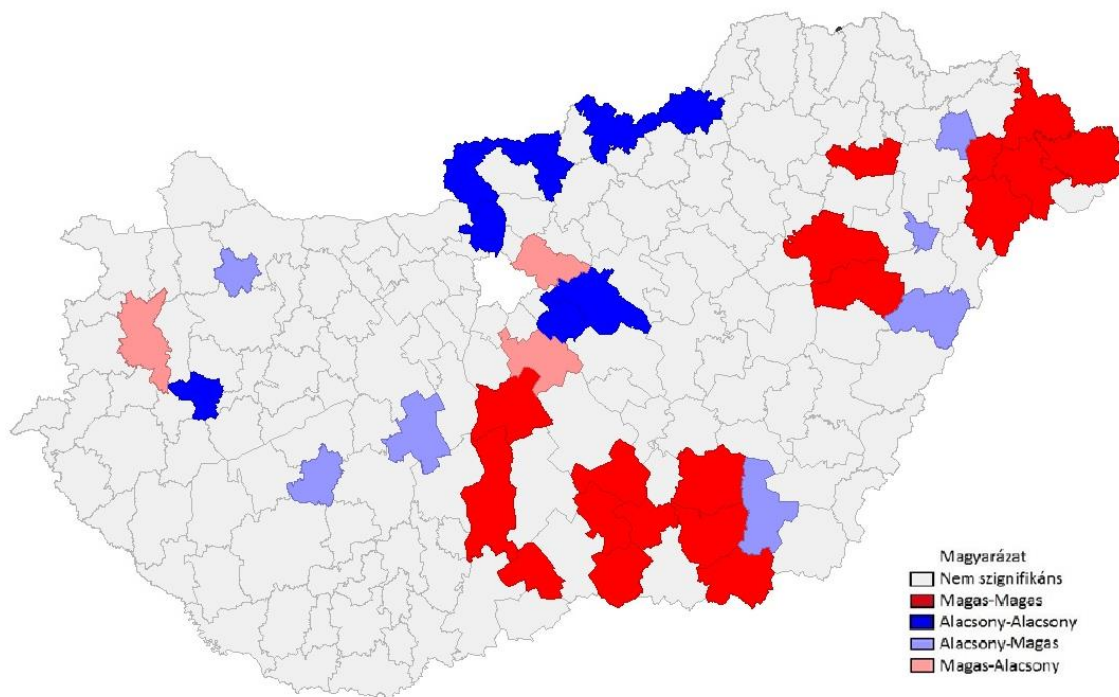
A 44. ábra koordináta rendszerében láthatunk egyfajta regressziós egyenest, ami mentén szóródnának az egyes járások. A legrosszabb helyzetben itt az Y tengely csúcsán elhelyezkedő és az X tengely zéró pontjához közel észlelhető járások vannak. A Kazincbarcikai, Ózdi, Salgótarjáni, Bátorfyerenyei, Pásztói vagy akár a Tiszavasvárit is említhetném. A legjobb helyzetben a Csornai, Téli, Soproni, Bicskei és Gyulai járások vannak, ahol magas a támogatottság és alacsony a munkanélküliség.

Területi autokorrelációs elemzés

Az elemzés elvégzésével csoportokba kerültek a szomszédsági viszonyaik alapján a járások. Ezt mind a 4 tengelyre lefutattam és az összesített VP adataira is, melyek alapján a szomszédsági viszonyaik szerint 4 kategóriába kerültek, amiket térképeken szemléltettem. Az adatokat a 2015-2022 közötti átlag lakónépesség arányában vetítettem 1000 főre.

Versenyképesség tengely

A versenyképesség növelésére a vidéki járásoknak 2022-ig 606 milliárd forint került kifizetésre, ami a VP teljes keretének 40%-a. Az egy járásra jutó összeg alapján a Kiskőrösi, Hajdúszoboszlói, Nyíregyházi, Kisvárdai és Szegedi járások kapták 12 és 16,8 milliárd közti összeggel. Ezek jellemzően üvegházi vagy ültetvénykultúrával foglalkoznak. Az első húszban kiemelném még a Szentesi, Debreceni vagy Hódmezővásárhelyi járást, de a Mezőkovácsházi is előrébb került. A három legkevesebbet kapó a Bélápátfalvai, Vecsési és Ajkai. A versenyképességi tengely medián értéke 2,38 milliárd mindössze.

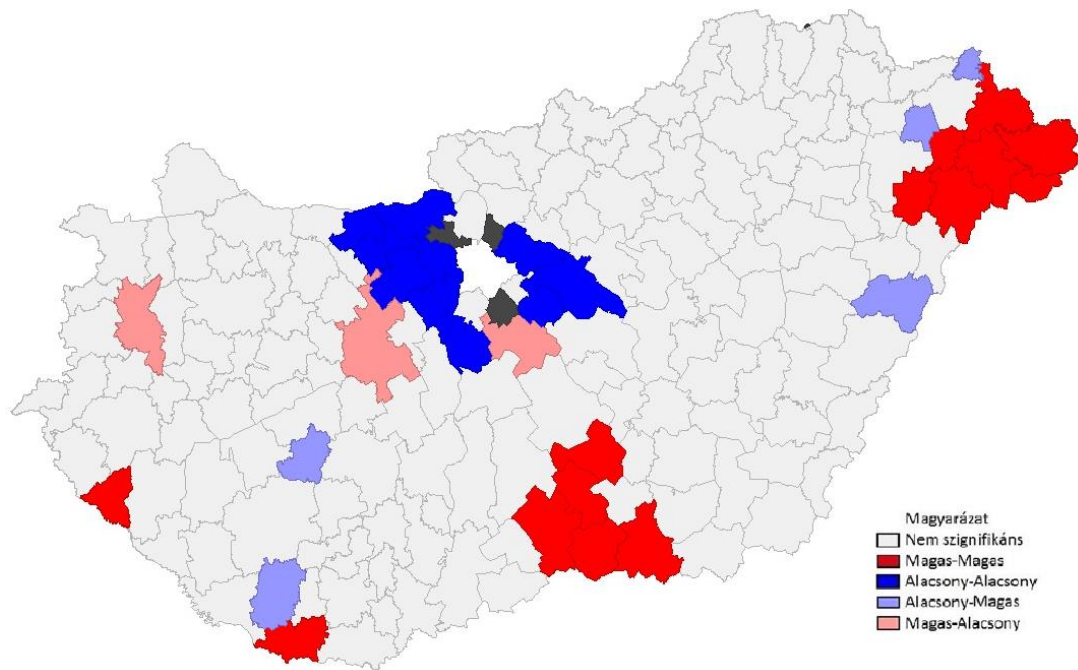
45. ábra: Versenyképességi tengely kifizetéseinek eloszlása

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

A versenyképességi pályázatok összegének kumulálásával hoztam létre az itt látható térkép (45. ábra) alapját képező adatbázist. A Global Moran I értéke jó, mivel 0,128-es értékkel bír. A versenyképességi források legfőképp négy vármegyére koncentrálnak. Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében a Vásárosnaményi, Nyírbátori, Fehérgyarmati háromszögben és a Tiszavasvári környékén láthatjuk őket, Hajdú-Biharban pedig a Balmazújvárosi és Hajdúszoboszlói járásokban. Csongrád-Csanád vármegye esetében a magas-magas szomszédsági viszonytal rendelkező járások szinte az egész vármegyében megtalálhatóak. Ezek a járások a Makói, Hódmezővásárhelyi, Szentesi, Kisteleki és Móraalmi. Bács-Kiskun vármegyében pedig a Kunszentmiklósi, Kalocsai, Jánoshalmi, Kiskunfélegyházi és Kiskunmajsai. Leginkább a szőlészettel, gyümölcsstermesztéssel és melegházas zöldségstermesztéssel foglalkozó gazdák támogatására összpontosított. Budapest agglomerációja szinte kimarad ebből a támogatási formából, habár a térségből kiemelkedik a Gödöllői és Dabasi járás. Elvértve akadnak olyan járások, ahol alacsony a saját értéke, de a környezőké magasabb, ilyen az Orosházi, Derecskei, Hajdúhadházi, Kemecei, Sárbogárdi, Tabi vagy Téli járások. A legkevésbé részesültek Nógrád vármegye járásai, ami magas aranykorona értékű mezőgazdasági területekkel vagy magas STÉ értékű termelési ágazatokkal nem rendelkeznek.

Vidékfejlesztés tengely

Vidékfejlesztésre 219 milliárd forint jutott, ami a források 14,6%-a. Legnagyobb kedvezményezettjei a Kaposvári, Fehérgyarmati és Mátészalkai járások voltak 5 milliárd feletti kifizetéssel. Három Budapesti agglomerációs járás nem részesült belőle, mint a Dunakeszi, Gyáli vagy Pilisvörösvári, de a legkevesebb támogatásban részesülők is ezen térségre tehetőek (Vecsési, Budakeszi, Érdi). A medián értéke 891 millió forint.

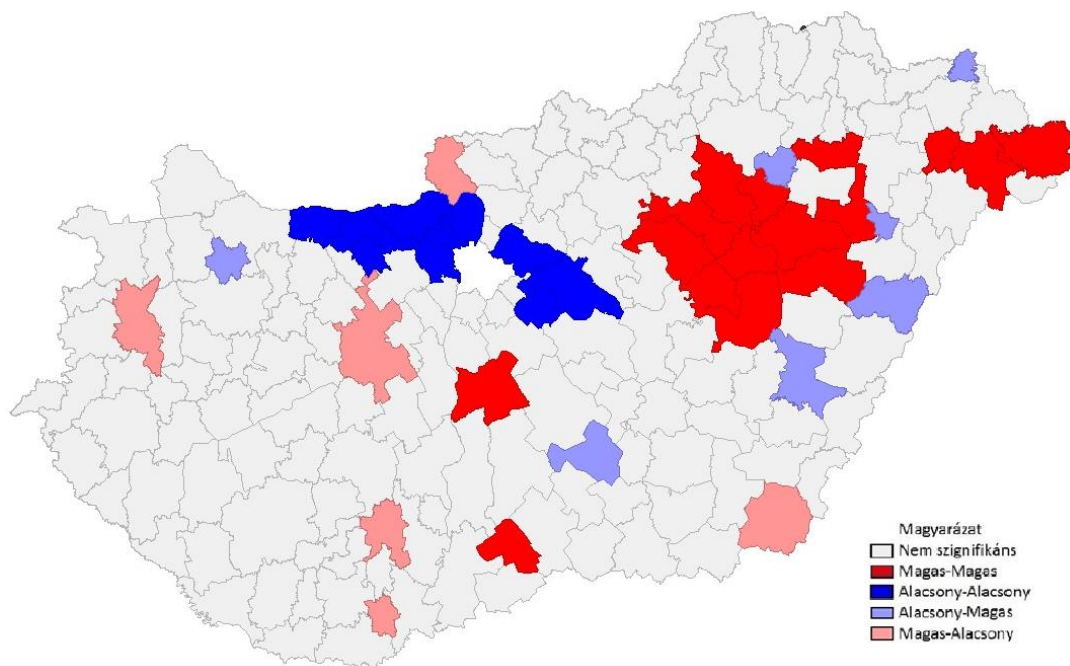
46. ábra: Vidékfejlesztési tengely kifizetéseinek eloszlása

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

Ezek a törekvések elsősorban nem a mezőgazdaság fejlesztését, hanem a vidéken élők hétköznapjait és életminőségük javítását célozza meg. Global Moran I értéke szintén megfelelő a 0,222-os értékkel. A 46. ábrán három olyan járás is van, akik nem részesültek a vidékfejlesztést célzó forrásokból, ezek Budapest agglomerációjában találhatóak, vagyis a Pilisvörösvári, Dunakeszi és Vecsési járások. Világosan kirajzolódnak az egyes gócpontok, ahova a forrásokat koncentrált a fejlesztési politika. Két kiemelt integráció rajzolódik ki, az egyik ilyen Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében helyezkedik el, melyet a Csengeri, Nagykállói és Vásárosnaményi járások fognak közre. A másik jelentősebb magas-magas régiót az ország déli felében kell keresni. Szerbiával határos területén helyezkedik el, amit a Szegedi, Kiskunhalasi és Kiskunfélegyházi járások háromszöge alkot. Kirajzolódik a kedvezményezett térségek körül több járás, aminek alacsony a saját értéke, de a környezőké viszont magas, ezek a Záhonyi, Kémecsei és Derecskei járás. Láthatók még az országban elvétve kiemelt pontok, mint a Székesfehérvári, Dabasi és Sárvári járás. Itt is jellemzően nem a Közép-magyarországi régió és szomszédjai a források fő élvezői. Az alacsony-alacsony szomszédsági viszonyal rendelkezők klasztere keleti részen a Nagykátaitól Budapest tágabb agglomerációjának gyűrűjeként jelenik meg a Tatai és Ráckevei járásig.

Környezet tengely

A környezeti tengely pályázatainak keretében összesen 585 milliárd forintot fizettek ki, ez a VP forrásainak 39,1%-a. Fő élvezői a Kiskőrösi, Vásárosnaményi és Balmazújvárosi járás, ezek közül is kiugró értéket mutat a Kiskőrösi, ami 23 milliárdból részesült, utána 12-13 milliárddal jön a másik két járás. Leginkább a magas természeti és ökológiai értékű területek kapták, valamint a biogazdálkodással foglalkozók. Legkisebb összegeket a Vecsési, Oroszlányi és Bátorfyerenyi járások kapták 140-325 millió között. Medián értéke 2,4 milliárd.

47. ábra: Környezeti tengely kifizetéseinek eloszlása

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

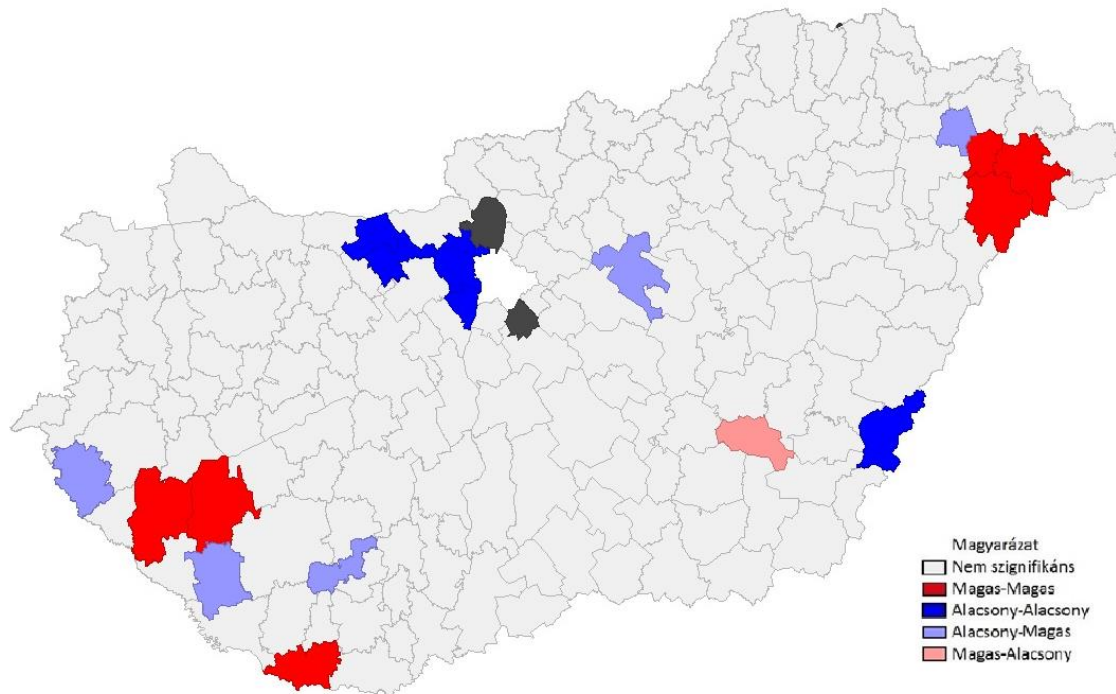
A 47. ábrán látható környezeti tengely tartalmazza a környezet megóvása érdekében kialakításra került intézkedéscsomag támogatásait. Global Moran I értéke 0,193, tehát megfelelők az adatok a vizsgálathoz. Gyepes és erdőterületek védelme, génmegőrzés és egyéb környezetvédelmet szolgáló pályázati kifizetéseket foglalja magába, aminek területi eloszlását a földrajzi tulajdonságok nagyban befolyásolnak. Remekül látszódik az alábbi térképen, hogy mely járások azok, ahol legnagyobb összegek kerültek kifizetésre a népesség arányára nézve. Kirajzolódik az Alföld területén egy észak-déli vonal, ami fent kezdődik a Hortobágy füves pusztájával a Nagykunságon és a Nagy-sárrét határán át Békés vármegye északi vidékéig. Ezek a járások a Mezőkövesdi, Hajdúböszörményi, Karcagi, Hevesi körben találhatóak. Másik ilyen magas-magas zóna az ország keleti csücskében a Fehérgyarmattól a Baktalórántházaiig tart. Két kisebb gócpontot láthatunk még a Duna-Tisza közén a Kunszentmiklósi és Jánoshalmi járások viszonylatában. Alacsony értékkel szerepelnek a Komáromtól egészen a Nagykátai járásig. Vannak önmagukban kiemelkedő területek is, ahol az adott járás értéke magas, de a szomszédoké alacsony, ilyen a Mezőkovácsházai, Bólyi, Bonyhádi, Szobi, Székesfehérvári és Sárvári járások. Az alacsony-magas értékű területek, vagyis ahol a saját értéke alacsony, de a szomszédoké átlag feletti, ilyen a Szeghalmi, Derecskei, Hajdúhadházi, Tiszaújvárosi, Kiskunfélegyházi, Téti és Záhonyi.

LEADER+MNVH tengely

A LEADER+MNVH csupán a források 3,8%-át kapta, ami 57 milliárd forintnak felel meg. A legnagyobb összeget a Kecskeméti, Kaposvári és Nagykátai járások kapták egymilliárd feletti összeggel. A legkevesebbet az Érdi, Dunakeszi és Bátorfyerényei járások kapták 10 millió forint alatti kifizetésekkel, míg a Gyáli és Szentendrei nem részesült belőle. Medián értéke 286 millió forint volt.

A Global Moran I értéke gyengébb a többi tengelyhez viszonyítva, de így is megfelelőnek mondható a maga 0,037-es nagyságával. A LEADER egy olyan közösségi kezdeményezés, amely a szubszidiaritás elvét hivatott a gyakorlatba ültetni, vagyis a helyben élők is beleszólhatnak a

helyi gazdaságfejlesztést célzó források területi elosztásába. Az MNVH (Magyar Nemzeti Vidék Hálózat) pedig a kormányzati, önkormányzati, civil és vállalkozói szféra információs és együttműködési hálózata, melyet vármegyéenként egy területi felelős képvisel. A területeken az úgynevezett LEADER helyi akciócsoportok (HACS) dolgoznak, akiknek nincs járási leosztása, ezért egy HACS-hoz inkább valamilyen szemponttól homogénnek nevezhető települések halmaza tartozik.

48. ábra: LEADER+MNVH tengely kifizetéseinek eloszlása

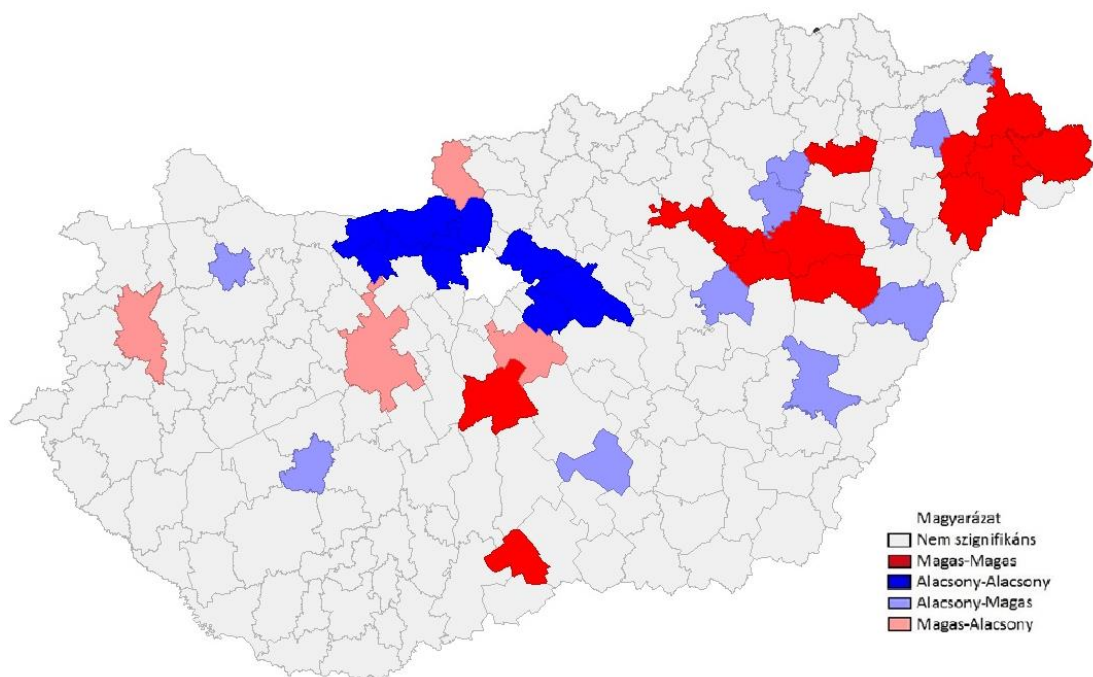
(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

Három jelentősebb LEADER+MNVH körzetet lehet említeni (48. ábra), ahol magas-magas értékűek a szomszédsági viszonyok, ezek Szabolcsban a Nyírbátori, Baktalórántházai és Mátészalkai járások, továbbá nyugaton a Marcali, Nagykanizsai és délen a Sellyei járás, valamint környéke. A szabolicszi részen három egyesületet említenék, ezek a Baktalórántháza és Térésge LEADER Egyesület, Nyírség Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület és a Szatmár LEADER Közhasznú Egyesület. A nyugati piros zónát a Vidékünk a Jövőnk Szövetsége és az Innovatív Dél-Zala Vidékfejlesztési Egyesülete, délen pedig a Dél-Baranya Határmenti Települések Egyesülete képvisel. Pozitív irányú kiugró értéket mutat a Szarvasi járás, ahol a Körösök Völgye Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület tevékenykedik. Öt alacsony-magas szomszédsági viszonyal rendelkező járás van, ezek a Lenti, Nagyatádi, Hegyháti, Jászberényi és Kemecei járások. Alacsony-alacsony járások a Budapest nyugati felével szomszédos járások, ezek a Tatai és Tatabányai. Az ország egyik legelmaradottabb része Békés vármegyében, a Sarkadi járás és környéke, ami szintén az alacsonyabb támogatáshoz jutók közé tartozik.

VP teljes

2015-2022 között a VP keretében a vidéki járások közel 1467 milliárd forint támogatással gazdálkodhattak. Döntő tényező, hogy hova jutottak a versenyképességi és környezeti kifizetések, mivel a 4 tengely közel 80%-át adják. A támogatások legnagyobb haszonélvezője a Kiskőrösi járás, ahova 46 milliárd jutott, majd a Nyíregyházi és Kecskeméti követte 30 és 28 milliárd

forinttal. A legkevesebbet a Vecsési, Pilisvörösvári, Bátorfyerenyei és Bélapátfalvai járások kapták kevesebb, mint egymilliárd forinttal. A medián értéke 7,2 milliárd forint.

49. ábra: Teljes VP kifizetések eloszlása
(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

Az Széchenyi 2020 Vidékfejlesztési Program teljes ciklusa alatt (2022-ig) kifizetett összegek területi eloszlását mutatja az 49. ábra, melyen jó kivehető, az egyes fejlesztési csomópontok. A Global Moran I 0,122 értéket mutat, ezek alapján megbízható az elemzés. A kedvezményezettek a szomszédos viszonyuk tekintetében egyértelműen a Nyírség, Kiskunság és a Hortobágy járásai, ahová a versenyképességet és környezetvédelmet ösztönző támogatások koncentráltak. Budapest környéki járások kimondottan nem a kedvezményezettek közé tartoznak. Elszórtan található kiugró értékek, mint a Szobi, Dabasi, Székesfehérvári vagy Sárvári járások. Utóbbi településen található a Sárvári Mezőgazdasági Zrt. és a Szombathelyi Tangazdaság Zrt. Az alacsony-magas értékűek szétszórtan helyezkednek el többnyire a magas-magas értékűek közelében, mint a Derecskei vagy Mezőcsáti járások.

4.2.3. ÚMVP és VP összehasonlítása

Az ÚMVP 1336 milliárdos keretével ellentétben a VP-re 1467 milliárd forint körüli összeg került kifizetésre. Az összehasonlítás érdekében az ÚMVP tengelyeinek jogcímei alapján soroltam be a VP pályázati kifizetéseit. Ebből kiderül, hogy a versenyképességi tengely aránya csökkent 50%-ról 40-re. A környezeti nagyobb hangsúlyt kapott 29%-ról, mivel majdnem 40-re emelkedett. A vidékfejlesztési kifizetések növekedtek, de aránya változatlan maradt 14,9%-kal. A LEADER-re szánt viszont jelentősen csökkent, a korábbi 5,9%-ról 3,8-ra esett.

A lakónépességgel súlyozott területi eloszlásnál megmaradtak többnyire a kedvezményezett térségek, de áthelyeződések figyelhetők meg. A varianciaanalízis az ÚMVP és a járások kedvezményezettségi kapcsolata között összefüggést mutat, addig a VP-nél ez nem figyelhető meg. A lineáris regressziós vizsgálat alapján az ÚMVP-VP kapcsán is van kapcsolat a munkanélküliség és a jövedelmek között, de egyéb jelentős mutatók is befolyással voltak rájuk.

A versenyképességi tengely autokorrelációs eloszlásánál a Nyírség és a Hortobágy kiemelt szerepe megmaradt, de a déli zóna sokkal cizelláltabb lett és az egységes nyugat-keleti tengely felszakadozott. Szeged környéki járásokra tevődött a hangsúly. Az alacsony-alacsony viszonyoknál a hegységrendszerben lévő járások közül Nógrád vármegyében és Budapest néhány agglomerációs járásánál maradt meg.

A vidékfejlesztési tengelynél csökkent az Szikszóitól Cigándig tartó járások támogatása és növekedett a Vásárosnaményi, Nyírbátori és Fehérgyarmati járások szerepe. Szintén veszített Zalaegerszeg és Kaposvár támogatottsága, kialakult egy Mórahalom környéki gócpont. Budapest agglomerációja továbbra is nem ezen források célterületei, de már közzel sem olyan egységes.

A környezetinél is látható átrendeződés. A Nagykanizsán az észak-déli zóna inkább nyugat-keleti irányban terjeszkedett. Eltűnt a Kelet-borsodi, de a Nyírségi továbbra is megmaradt. A Kiskunság viszont feldarabolódott, akárcsak a Budapest körüli alacsony-alacsony szomszédságú térségek vonatkozásában. A kiugró értékek is áttevődtek a Székesfehérvári, Mezőkovácsházai, Bólyi, Bonyhádi és Sárvári járásokra.

A LEADER tengelynél komolyabb átrendeződések észlelhetők. A Lenti járás támogatottsága csökkent, míg a Marcali, Nagykanizsai és Sellyei került előtérbe. Kialakult egy Nyírségi zóna, valamint a Budapesti agglomeráció is feldarabolódott.

A teljes ÚMVP és VP viszonylatában is elmondható, hogy a támogatások fő élvezői a Hortobágy és Nyírség környéke, de átrendeződés figyelhető meg a Kiskunság és a Baranya vármegyei járásoknál, ahol feldarabolódás és visszaesés figyelhető meg. Budapest agglomerációjának kegyvesztettsége is csökkent. Ennek ellenére legelmaradottabb járások vidékfejlesztése továbbra sem nevezhető optimálisnak, mivel Békés, Nógrád vagy Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye járásai nem piros zónába esnek. Véleményem szerint a fejlesztési program nevét adó vidékfejlesztési tengelyre nagyobb hangsúlyt kellene fektetni és nem csak a mezőgazdaság oldaláról, hanem komplexebben kellene a leszakadó és zsugorodó rurális terek felzárkóztatását kezelni.

4.3. Közvetlen támogatások vizsgálatának eredményei

2014-ben közvetlen támogatás 336 milliárd forint került kifizetésre, míg 2019-ben 411 milliárd jutott el a gazdálkodóig. Ennek oka elsősorban a zöldítési komponens megjelenése, amire az EU további forrásokat biztosított, valamint a forint gyengülése. Lineáris regressziót, kvariliselemzést és területi autokorrelációs elemzést alkalmaztam a vizsgálathoz. Hogy szemléltessem a területalapú támogatások mértékét a 2019. évi 411 milliárd kifizetés körülbelül 105 ezer magyar ember bruttó jövedelmét jelentené a 2019-es országos átlagbért alapul véve. A teljes mezőgazdasági szektor bruttó hozzáadott értéke 2019-ben 1281 milliárd forint volt, tehát körülbelül a közvetlen támogatások a harmadának megfelelő összeggel bírnak.

21. táblázat: Modellösszegzés (Közvetlen támogatások/1000fő - Néesség változása 2014-2019)

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	0,089	0,008	0,002	0,0173357687396

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

A modellösszegzés megmutatja (21. táblázat), hogy milyen erősségű és irányú a kapcsolat egy független és egy függő változó között. Az R a Pearson-féle korrelációs együttható értékét mutatja, ami gyenge összefüggést mutat. Az r^2 pedig egy olyan determinisztikus együttható, ami megmagyarázza, hogy a független változó a függő változó varianciájára mekkora hatással van. Ez

is gyenge értékű, vagyis nincs kapcsolat a népesség változása és a Közvetlen támogatások/1000fő között.

22. táblázat: ANOVA (Közvetlen támogatások/1000fő - Népesség változása 2014-2019)

Anova						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	0,000	1	0,000	1,387	,241
	Residual	0,052	173	0,000		
	Total	0,052	174			

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

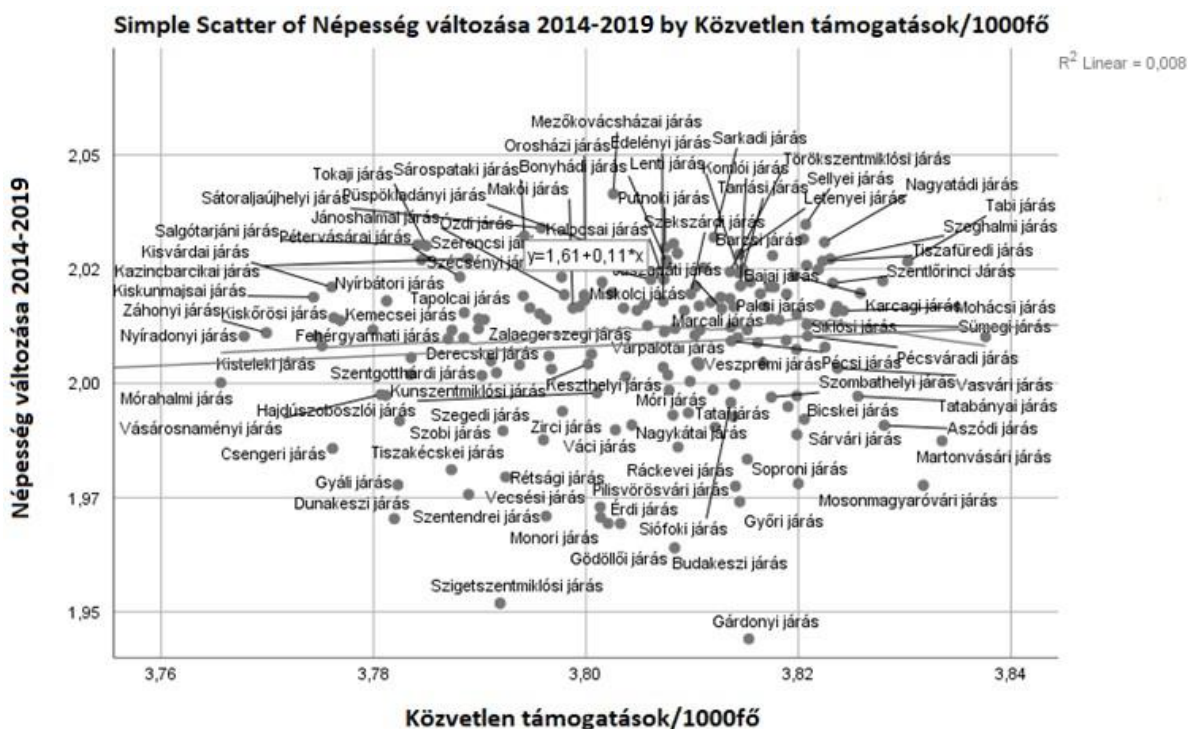
A 22. táblázat is igazolja, hogy nincs kapcsolat, mivel az F-próba szignifikanciája jelentősen meghaladja a 0,05-öt, ami a 0,241-es értékével a korreláció megbízhatatlanságát mutatja.

23. táblázat: Koefficiens (Közvetlen támogatások/1000fő - Népesség változása 2014-2019)

Coefficients					
	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Közvetlen támogatások/1000fő	0,105	0,089	0,089	1,178	0,241
(Constant)	1,609	0,339		4,739	0,000

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

A t-próba szignifikancia értéke a 23. táblázatban szintén igazolja, hogy nincs kapcsolat a közvetlen támogatások és a népességváltozás között.

50. ábra: Közvetlen támogatások 1000/fő és a Népesség változása (2014-2019) közti regresszió

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

Az 50. ábrán látható, hogy a lineáris egyenes szinte vízszintes a koordináta rendszerben, ami szintén nem mutat összefüggést járásként értékei között. Kijelenthetjük, hogy nincs közvetlen korreláció a közvetlen támogatások és a népességváltozás között. Mivel a támogatási forma egy

jövedelemkiegészítő támogatás, ezért lineáris regresszióval megvizsgálom, hogy a jövedelmek és a népességváltozás 2014-2019-as időintervallumában van-e igazolható kapcsolat.

Népességváltozás és jövedelmek kapcsolata 2014-2019 között

24. táblázat: Modellösszegzés (Egy főre eső adóalapot képző jövedelem 2019 - Népességváltozás 2014-2019)

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	0,530	0,291	0,277	0,0147867987

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

A 24. táblázat alapján a teljes szórás 29,1%-át magyarázza meg a lineáris egyenes, vagyis a népesség változására a jövedelem 29,1%-ban van befolyásoló hatással. Tehát a jövedelmek növekedésével a népességváltozás is pozitív irányban mozog. Ha egy térség versenyképességét nézzük a jövedelemtermelő képesség kiemelkedő szereppel bír a népesség megtartásában és odavonzásában Magyarországon.

25. táblázat: Anova (Egy főre eső adóalapot képző jövedelem 2019 - Népességváltozás 2014-2019)

Anova						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	0,15	1	0,015	67,629	0,000
	Residual	0,038	173	0,000		
	Total	0,053	174			

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

A 25. táblázat Anovájánál láthatjuk a lineáris egyenes által magyarázott szórásnégyzetet (Regression), illetve a nem magyarázott szórásnégyzetet (Residual). A legfontosabb az F-próba, melynek szignifikancia értéke 0,05 alatt van. Kijelenthetjük, hogy a népességváltozás és az egy főre eső adóalapot képző jövedelem között van megbízható kapcsolat.

26. táblázat: Koefficiens (Egy főre eső jövedelem 2019 - Népességváltozás 2014-2019)

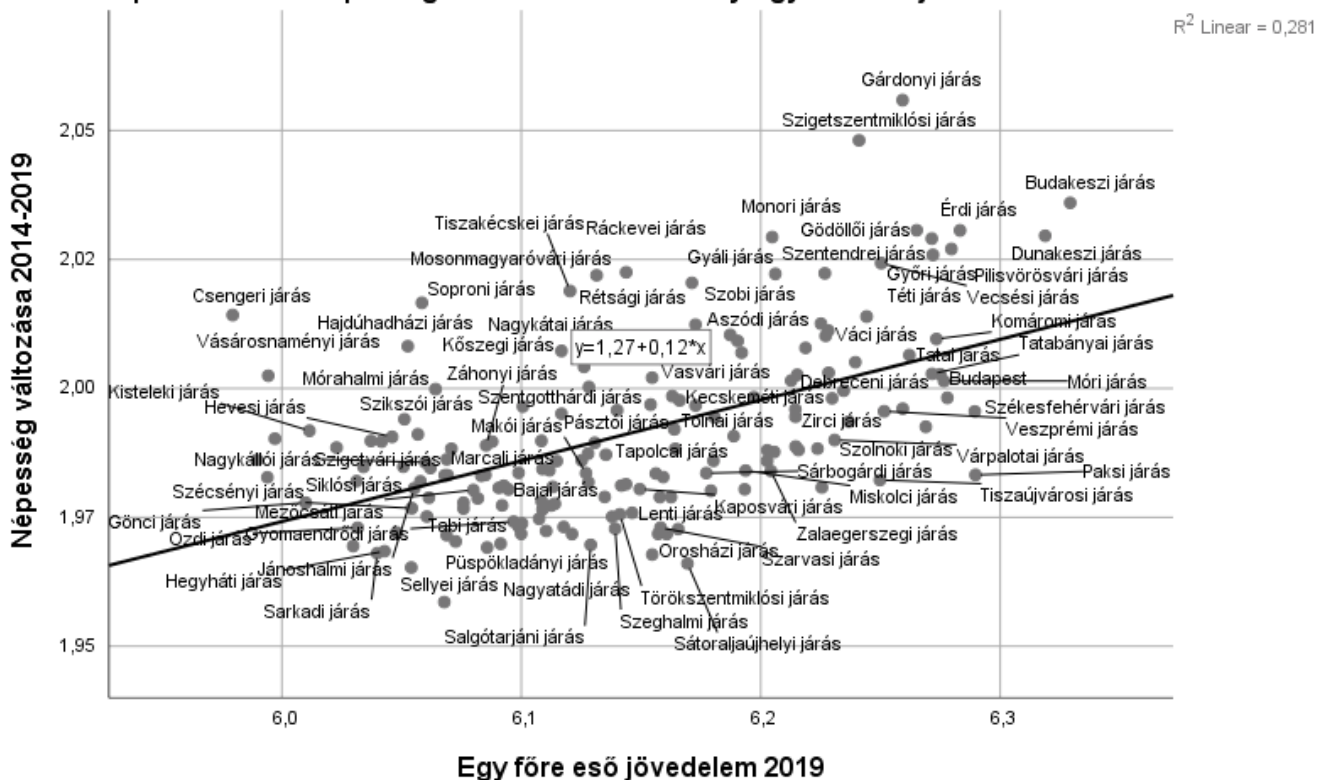
Coefficients					
	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Egy főre eső jövedelem 2019	0,118	0,014	0,530	8,224	0,000
(Constant)	1,268	0,088		14,405	0,000

(Forrás: saját szerkesztés (2023))

A Koefficiens táblázatban (26. táblázat) pedig a T-próba szignifikanciájának értékét láthatjuk, ami szintén 0,05 alatt van, tehát a bizonyító vizsgálat is a kapcsolat meglétét igazolja.

A jobb átláthatóság miatt grafikonon (51.) ábrázoltam a jövedelem és a népességváltozás közti lineáris korrelációt. Jó lehatárolhatók, hogy melyek azok a térségek, ahol átlag alatti a népességváltozás mértéke és az adóalapot képző jövedelem. Úgy kell értelmezni, hogy az Y-tengely 100 alatti értéke népességfogyást, míg a 100 feletti a népesség gyarapodását mutatja. Tehát a legnagyobb mértékben fogyó és a legalacsonyabb adóalapot képző jövedelemmel rendelkező térségek a Sarkadi, Gönci, Kiskunmajsai vagy Sellyei járás, míg a leginkább bővülő és magas jövedelmet biztosító a Budakeszi, Dunakeszi, Pilisvörösvári és Érdi járások, vagyis Budapest szuburbanizációs térsége, ami Kelet-Közép-Európa egyik gazdasági centruma. A lineáris egyenes felső kvartilisét Budapest agglomerációja, míg az alsó végpontját dél-alföldi és észak-magyarországi járások alkotják.

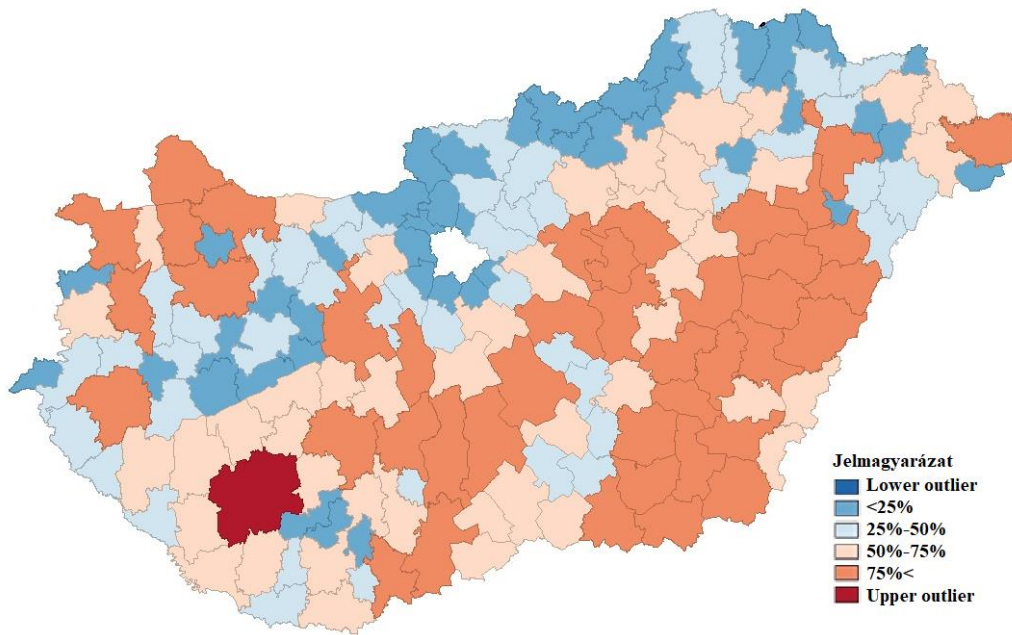
Simple Scatter of Néesség változása 2014-2019 by Egy főre eső jövedelem 2019

51. ábra: Egy főre eső adóalapot képző jövedelem 2019 és a Néességváltozás 2014-2019 közti regresszió (Forrás: saját szerkesztés, 2023)

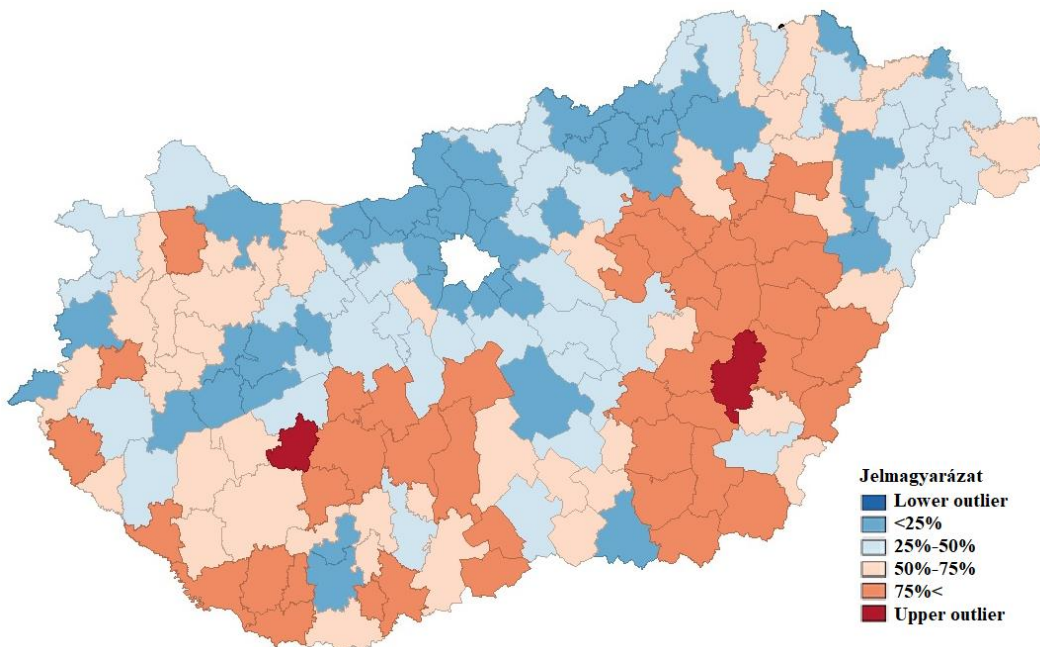
A lineáris regresszió vonatkozásában tehát kijelenthetjük, hogy 10.000 forintnyi jövedelemváltozás 0,046 százaléknyi népességváltozást indukál. Ha a jövedelemkiegészítő támogatásokat elvonnánk, azzal csökkenne a járási jövedelem és ezáltal a népesség elvándorlása is fokozódhat. A lineáris regressziós elemzésem alapján miszerint a jövedelmeknek mekkora hatása van a népességváltozásra és ennek tovább vezetésével megnéztem, hogy hány fővel csökkenne a népesség vidéken, ha elvonnák mezőgazdasági támogatások legnagyobb részét kitevő területalapú támogatásokat.

Ennek kvartiliseit találjuk az 52. ábrán. Leolvasható, hogy melyik járássok veszítenék a legtöbb főt. Többnyire azok a területek, ahol a legmagasabb a népességvesztés a rendszerváltozás óta. Egy kiugró érték van, mely a Kaposvári járás, ami a vármegyeszékhelyhez csatolt sok aprófalvas település miatt lehetséges. Látszik, hogy Békés vármegyét érintené a leginkább ezen forrás elvesztése, de Hajdú-Bihar, Bács-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok és Csongrád-Csanád is érintené, de még a Kisalföldön fekvő Győr-Moson-Sopron vármegyét is. A narancssárga részek 160 és 320 fő körüli csökkenéssel számolhatnának. Míg a legkevésbé érintett két alsó kvartilis legfeljebb 90 főt, ha veszítené. Még ezeket nagyban befolyásolja, hogy a gazdák korszerkezetéből fakadóan a kevésbé mobilis korosztályt tartalmazza, ami csökkentheti az elvándorlást.

52. ábra: Valószínűsíthető népességsökkenés a közvetlen támogatások elvesztésével
(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

A népességvesztést nézve ennél szemléletesebb, hogy melyek azok a térségek, ahol lakosságarányosan a legnagyobb lenne a csökkenés a támogatás elvonásának esetén (53. ábra). A legnagyobb fogyással számoló Gyomaendrődi és Tabi járás esetében is csak 0,87 és 0,85%-os fogyás prognosztizálható. A narancssárga területek esetében 0,43-0,84%, míg a két alsó kvartilisnél 0,28% alatti az érték. Elmondhatjuk, hogy a közvetlen támogatások kiesése a legnagyobb népességvesztéssel rendelkező területek további fogyását idézné elő.

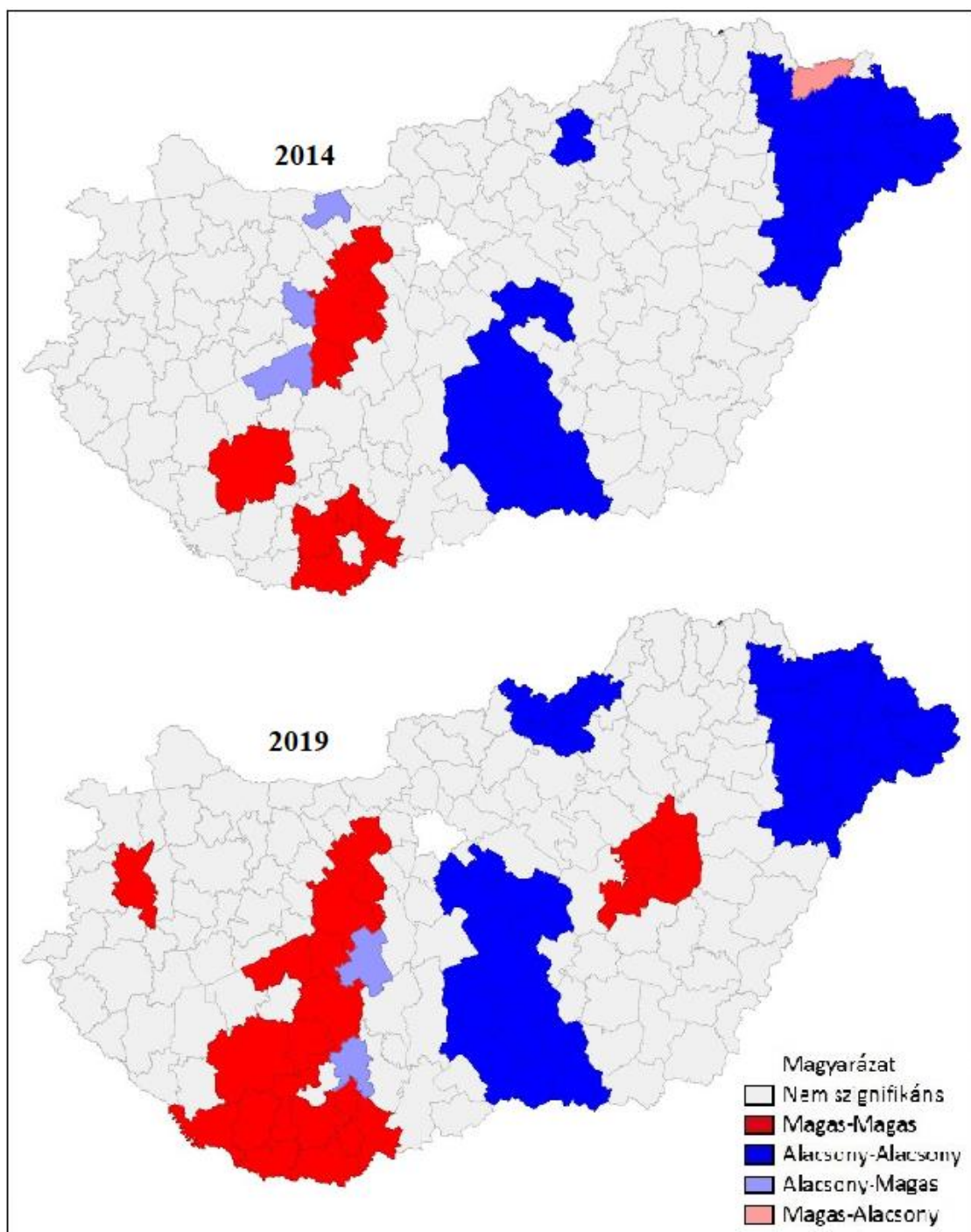

53. ábra: Valószínűsíthető népességsökkenés a lakosság arányában
(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

Az 54. ábra tekintetében láthatjuk, hogy miként változott a 2014-es területalapú támogatás és az új ciklus SAPS+Zöldítés és kistermelői támogatási rendszer viszonylatában az egy igénylőre eső támogatási összegek szomszédsági viszonyai. 2014-ben 0,519 és 2019-ben pedig 0,604 volt

a Global Moran I értéke, ami megbízható korrelációt mutat. 5 kiemelkedő területet különíthetünk el a felső térképen. Keleten Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében van egy alacsony zóna, ami elsősorban a gyümölcsstermesztés sajátosságainak köszönhető, mivel egy intenzív kultúra, ezért a jövedelmező üzemméret már kisebb birtokszerkezethetnél is elérhető. Magyarország viszonylatában itt termelik meg a 2015-ös KSH adatok alapján az alma 61%-át és a meggy 25%-át. Jellemzően 500 és 900 ezer forint között alakult az egy főre eső támogatási összeg. Kivételt képez a Cigándi járás, ahol a több, nagyobb mezőgazdasági családi vállalkozás miatt nagyobb a támogatások 1000 főre jutó összege. A Duna-Tisza köze szintén alacsony-alacsony szomszédsági viszonytal rendelkező járásokat tartalmaz. A ceglédi gyümölcsstermő vidéktől egészen a mórakalmi „fóliákiig” tart. Jellemzően a homokos talaj miatt ideális az ilyen jellegű gazdálkodásra, aminek magas az élőlomb igénye és intenzív természete miatt nagy árbevétel is elérhető relatíve kis területen, ezért a kisgazdaságok elterjedésének kedvezett. Az itt lévő járások értékeiben releváns eltérés mutatkozik, az északi járások 1,5 millió, míg a déliekben 600-800 ezer körül alakul az egy főre eső összeg. Ennek oka elsősorban a fóliás és üvegházhasztermesztésben keresendő, mivel szinte egész évben akár több, rövid vegetációs idővel rendelkező kultúra termesztése is megvalósítható. A magas-magas szomszédsági viszonyokat nézve 2014-ben 3 kimagasló térséget láthatunk, az egyik ilyen Bóly térsége, ahol a Bonafarm Csoport, valamint a Mezőség területén a Mezőfalvai Mezőgazdasági Termelő és Szolgáltató Zrt gazdálkodik. Valamint a harmadik Kaposvár és környéke, ahol számos agrárcég és nagygazda megtalálható a környékbéli kistelepüléseken.

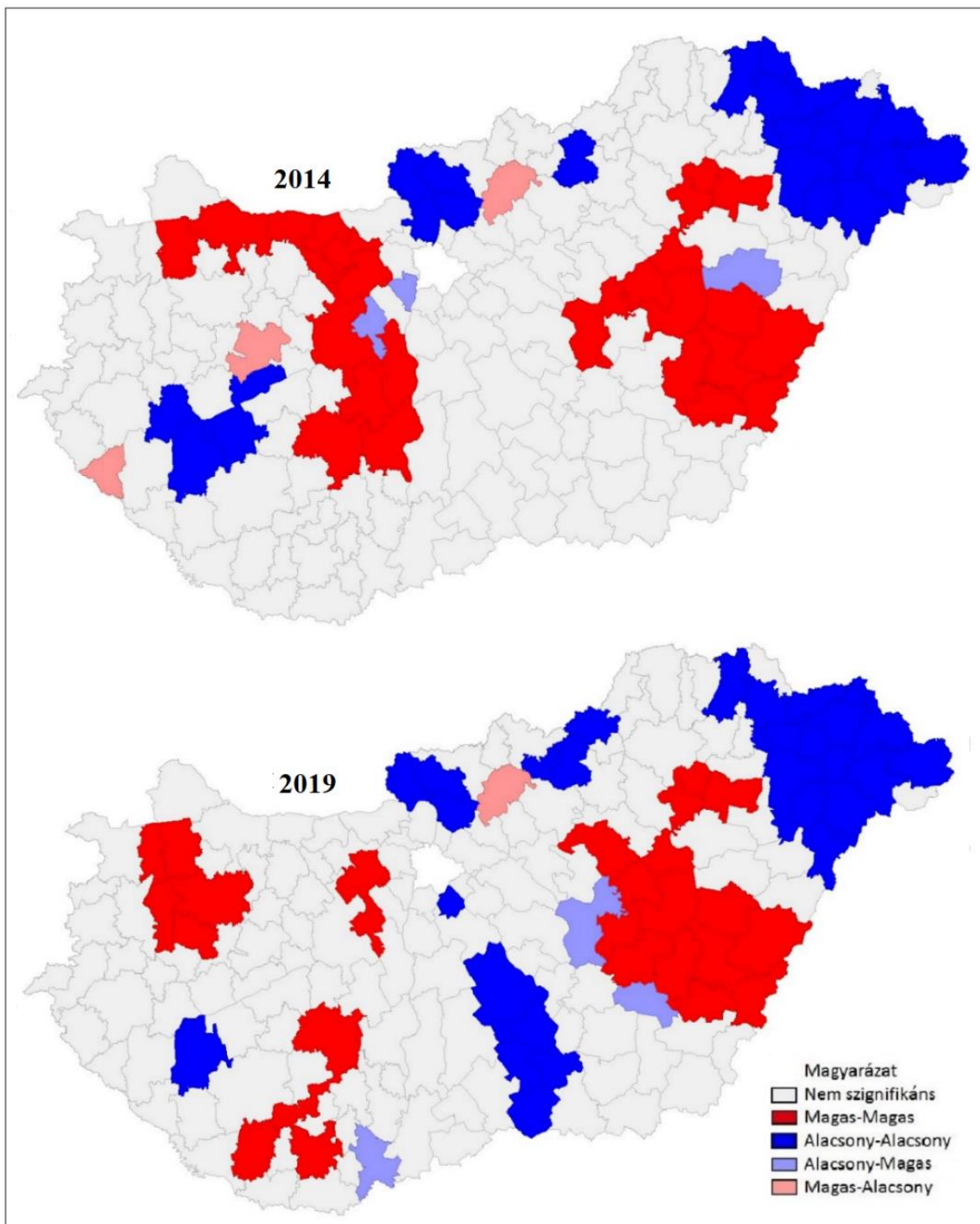
2019-re számos helyen változás mutatkozik, mivel az országos átlag egy főre eső összegeiben emelkedés mutatkozik. Ennek három oka van leginkább, az egyik forint/euró árfolyam alakulása. A forint gyengülésével nőtt a támogatások összege, mivel a kifizetések euró alapon történnek. A másik oka pedig a zöld komponens bevezetése, aminek következtében a gazdák gazdaságszerkezetüket úgy alakították, hogy maximalizálják a támogatáslelívó képességüket. Továbbá a birtokkoncentráció növekedésével és a gazdák számának csökkenésével tovább emelkedhetett az egy főre jutó támogatási összeg. Látszik a 2019-es térképen, hogy 2014-hez képest a Dunántúlon egyértelműen nőtt a támogatások koncentrációja, egy egységes vonal rajzolódik ki észak-déli irányban. Ezen kívül két újabb magas-magas csoport jelent meg. Az egyik a Sárvári járás, ahol 4 millió körül alakul az egy főre eső támogatási összeg, valamint a Nagykunság vidéke, ahol hatalmas gyepterületek vannak, ezek a Tiszafüredi és a Karcagi járás, ahol 3,2-4,3 millió körül alakult az egy főre eső kifizetések összege. Az alacsony-alacsony kék rész növekedett a Duna-Tisza közén északi irányban, de a szabolcsi rész két járással csökkent a déli járásaiban, ahol kevésbé hangsúlyos a gyümölcsstermesztés.

54. ábra: Egy igénylőre eső támogatási összeg átlaga 2014-ben (felső) és 2019-ben (alsó)
(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

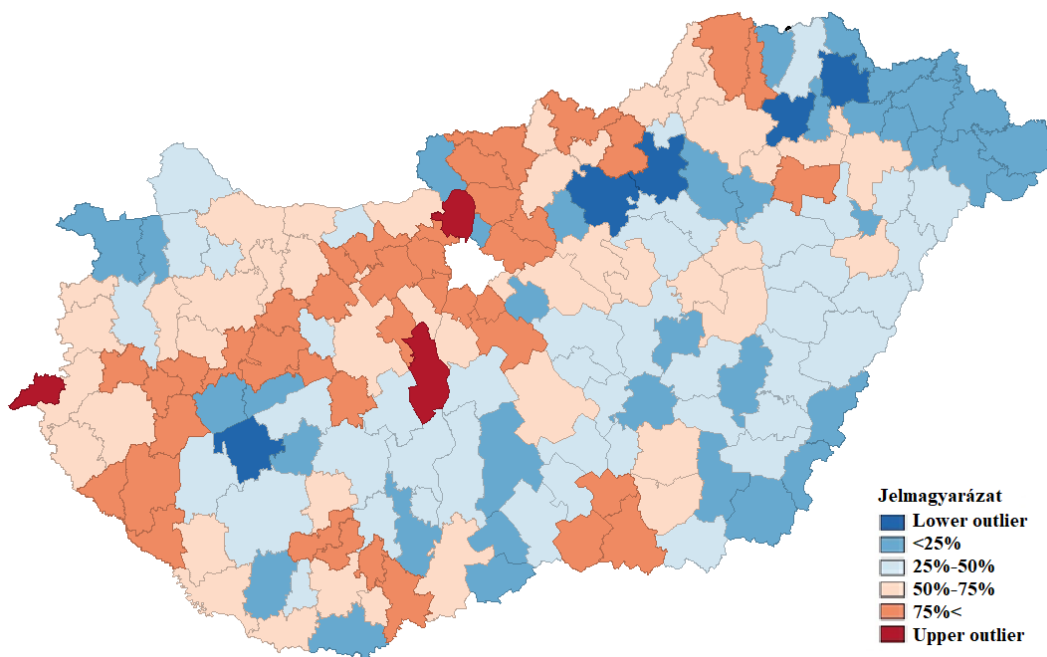
2019-re jelentősebb változásokat láthatunk (55. ábra) a medián értékeiben, ami a támogatások lehívásának változása miatt alakulhatott ki. A Global Moran I értéke szintén megbízhatóságot mutat 2014-ben 0,416, illetve 2019-ben 0,486 volt. A zöldítési előírások és a kistermelői támogatási rendszer miatt a gazdák minél több támogatáshoz próbáltak hozzájutni, ennek egyik legjobb módszere a családon belüli, olyan igénylési szisztéma kialakítása, amivel elkerülhetők az egyes kötelezettségek. Ennek ellenére is csökkent az igénylők száma és emelkedett a támogatási összeg forintban. Területi átrendeződések figyelhetők meg. A Dunántúli piros sarló alakú zóna feldarabolódott, ennek az egyik oka a nagygazdaságoknál alkalmazott depressziós határok bevezetése, ahol 1048 hektár felett csökkentették és 1230 hektár felett teljesen elvonták a

SAPS összegét. Viszont a Csornai járás környékén növekedett és a keleti piros zóna terjeszkedett nyugati és északi irányba is. Az alacsony-alacsony kék területek is növekedtek, kivéve a Balaton környékén. Kettősség látható az ország Dunántúli és Dunától keletre eső területei között. Míg a Dunántúlon a változás kiegyenlítődést mutat többnyire, addig a Dunától keletre eső területeket nézve növekedett mind az alacsony-alacsony és a magas-magas szomszédsági viszonyal rendelkező járások száma. A legmagasabb értékkel már a Gyomaendrődi járás rendelkezik, de a Szeghalmi is magas értékkel bír. Az előbbi 1,25 millió, míg az utóbbi járásnál 1,14 millió forintot kapott a közepén elhelyezkedő gazdálkodó.

55. ábra: Egy igénylőre eső támogatási összeg medián értékei 2014 és 2019-ben
(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

2014-hez képest az igénylők száma (56. ábra) jelentősen csökkent több mint a járások 60%-ában. Ezek jellemzően szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozó területek. Az alsó kiugró értékeknél, ahol a legnagyobb volt a csökkenés a Gyöngyösi, Egri, Sárospataki, Szerencsi és Fonyódi járások. A Sárospataki, majdnem 5 év alatt az igénylők 40%-át veszítette el. Az alsó negyedben helyet kapó járások Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye északi része, Dél-békés vagy Hatvantól Mezőcsátig és a Balaton környékéig terjednek. Itt az igénylők számának 7-19% közti csökkenése történt meg. A 25-50%-ba eső kvartilisbe az Alföld túlnyomó része került, ahol a csökkenés 2 és 7% közé esik. A felső kvartilis 75% feletti részében érdekes módon a Budapesti agglomeráció is megtalálható, ami az odavándorló vidéki földtulajdonnal vagy haszonbérlettel rendelkezőknek köszönhető, mivel az igénylőnek tényleges gazdálkodást nem kell végezni, habár a Magyar Államkincstárnál aktív mezőgazdasági termelői státuszban vannak. A támogatások számának növekedéséhez hozzájárul, hogy a családi gazdálkodók a támogatás optimalizáció és adózási terhek csökkentése érdekében a távol élő rokonok nevében is végez „gazdálkodást”. Ezt tovább erősíti, az idős gazdálkodók magas aránya, aminek következtében az öröklése a birtokkoncentráció ellen hat. Kirajzolódnak földrajzi adottságok, például a hegyvidékek mentén egy délnyugat-északkeleti vonal. Ezen túl Szeged és agglomerációját láthatjuk a Dél-Alföldön, valamint Pécs és térsége. Kiugró járások is vannak, mint Szentendrei, Dunaújvárosi és Szentgotthárdi járás, ahol 14-18% közti bővülést tapasztalhatunk az igénylők számában.

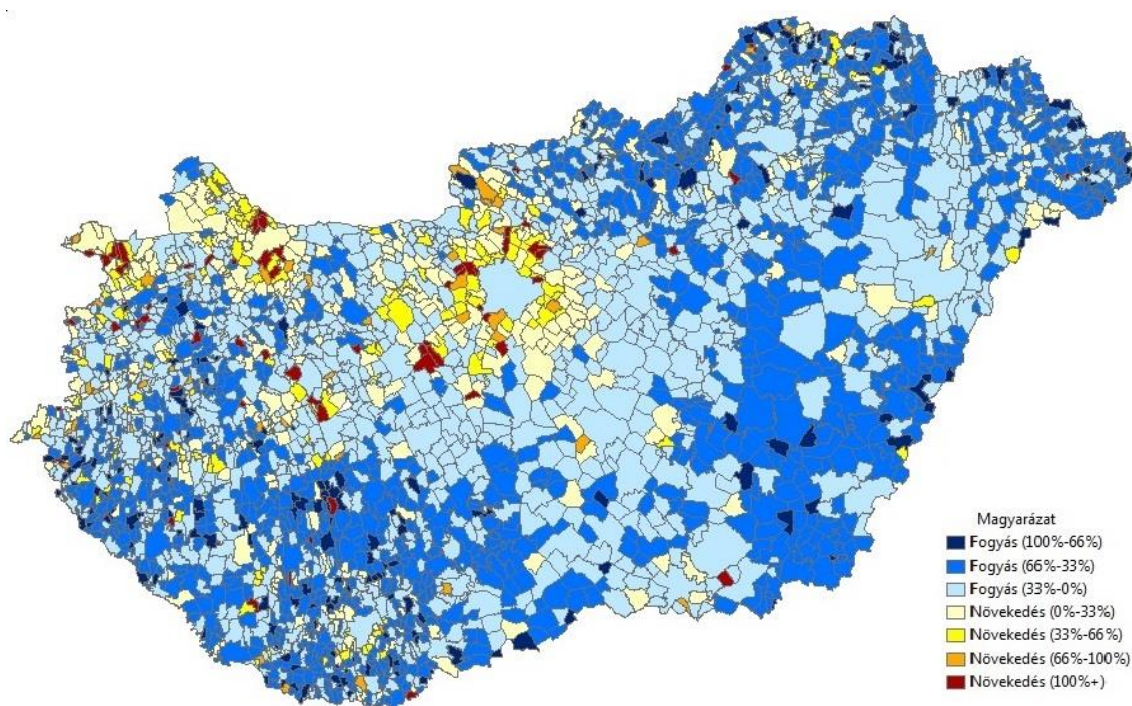
56. ábra: Igénylők változásának aránya 2014-2019 között
(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

Magyarországon 2014-ben majdnem 183 ezren igényeltek területalapú támogatást, míg 2019-re mindössze 174 ezren. 2014-ben az egy igénylőre eső medián összege 400 ezer, míg 2019-re majdnem 600 ezer forint lett. Öt év alatt az igénylők száma 9 ezerrel csökkent, ami jelentősnek mondható, majdnem 5%-os esést mutat, ami akár exponenciálisan csökkenhet a jövőben, mivel súlyosan előregedett Magyarország gazdaságszerveződése, illetve a műveltetés következtében nem kell a „gazdának” a gazdálkodás tényleges helyszínének közelében lakni, de az adózás nélküli bérbeadás lehetősége is egyre elterjedtebb az egyre magasabb adminisztrációs terhek elkerülése végett. Ezért 2014-2019 között az egész ország viszonylatában a közvetlen támogatásokról

elmondható, hogy az egy igénylőre eső összege növekedik, ami nem csak a forint gyengülésének volt köszönhető. Folyamatos birokkoncentráció megy végbe, amit a támogatások is ösztönöznek, mivel a nagyobb területen gazdálkodók több támogatás kapnak összességében, aminek következtében erőforrásaikat is hatékonyabban tudják növelni.

4.4. Népeség előrebecslési törekvés települési szinten

A népeségbecsléssel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy érdemes fenntartásokkal kezelni, mivel becsült változás, így minél hosszabb távú egy előrejelzés, annál pontatlanabb. Sok olyan jövőbeli nem várt tényező befolyásolhatja, ami fontos lehet egy térség népeségvonzó vagy taszító képességének emelkedését. Ezen túl minél kisebb területi egységet vizsgálunk, annál nagyobb a bizonytalanság, ezért erre a fejezetre úgy gondolok, mint egy vízióra a magyar települések lakosságszámának változása tekintetében. Elemzésemben kohorsz-komponens módszerrel 1,3-1,5-1,7-es termékenységi rátákkal számolt eredményeimet mutatom be, különös tekintettel a 1,5-ös realista előrejelzéssel, majd a gyermekek és időskorúak eltartottsági rátája mellett az öregedési index változásaira is kitértem területi autokorrelációs vizsgálattal.

57. ábra: Népeségváltozás aránya 2011-ről 2051-re 1,5-ös termékenységi ráta szerint
(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

A magyar lakosság népeségének átalakulása vélhetően jelentős mértékű lesz, mint ahogy az 1,5-ös termékenységi ráta (57. ábra) térképén is látjuk. A százalékos fogyás tulajdonképpen a 2011-es évhez viszonyítva mutatja meg, hogy hány százalékot csökkenhet az adott település lakosság száma. A teljes magyar lakosság 2011-ben 9,93 millió volt és 2051-re 8,72 millió körül alakulhat, ami azt jelenti, hogy megközelítőleg 1,2 millió emberrel csökken a magyar lakosság, ami a népeség 12%-ának elvesztését vetíti előre. Ami ennél is érdekesebb az inkább a lakosság területi eloszlása, ami meghatározó differenciát mutat a centrum térségek és a vidék között. Ha vármegyei viszonylatban nézzük, akkor az alábbi (27.) táblázatban láthatjuk, hogy a leginkább fogyatkozó 3 vármegye Békés, Nógrád és Tolna. Az egyik legelmaradottabb vármegyét, mint Borsod-Abaúj-Zemplén is 31% körüli veszteség érhet, pedig regionális központtal rendelkezik.

Látszódik a nyugat-keleti megosztottság is mivel a 10 legjobban fogyó vármegye közül 6 a keleti országrészben van és a kevésbé csökkenő vagy növekvő vármegyék közül pedig az első 5 és Budapest a nyugati, vagy centrumtérsgben található. A budapesti agglomeráció tovább duzzad, így 2051-re elérheti a 3 millió 167 ezer főt, ami azt jelenti, hogy a lakónépesség több mint harmada él majd centrumtérsgben, így az ország vízfejűsége tovább növekszik.

27. táblázat: Vármegyék népességszáma és változásának aránya 2011 és 2051 tekintetében

Sorszám	Vármegye	2011 (fő)	2051 (fő)	Változás %
1.	Pest	1209894	1561038	29,02
2.	Győr-Moson-Sopron	447036	535720	19,83
3.	Fejér	425847	397725	-6,6
4.	Budapest	1729040	1606763	-7,071
5.	Vas	256350	238080	-7,126
6.	Komárom-Esztergom	304568	262275	-13,88
7.	Veszprém	351898	296830	-15,64
8.	Csongrád-Csanád	414094	340528	-17,76
9.	Hajdú-Bihar	545122	429824	-21,15
10.	Bács-Kiskun	519559	408185	-21,43
11.	Baranya	386441	296169	-23,36
12.	Zala	282179	211095	-25,19
13.	Heves	308882	228948	-25,87
14.	Somogy	316328	233230	-26,26
15.	Szabolcs-Szatmár-Bereg	558166	395633	-29,11
16.	Jász-Nagykun-Szolnok	386594	273483	-29,25
17.	Borsod-Abaúj-Zemplén	686100	468808	-31,67
18.	Tolna	230361	157185	-31,76
19.	Nógrád	202427	136452	-32,59
20.	Békés	359948	228240	-36,59

(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

A lakosság arányának változását 7 csoportba rendeztem, ami harmadolja a fogyást és növekedést, továbbá egy csoport a kiugró értékeknek. A legnagyobb fogyás Kára, Baglad és Lasztonya településen mutatkozik, ők körülbelül a népességük 93-94%-át veszíthetik el 2051-re, de Tornabarakony mellett Parádsasvárt is ide sorolhatnám, ahol a 2011-ben 408 főt számláltak és 2051-re már lehet az 50 főt sem éri el. Az utóbbinál az üveggyár bezárása indította el a falu elnéptelenedését. A legnagyobb lélekszámú települések Pusztaföldvár, Katymár, Sály és Sirok ebben a leginkább fogyók csoportjában. Ezek a falvakban lakók jellemzően mezőgazdaságból vagy turizusból élnek. Ezen kiemelkedő mértékben csökkenő népességű kategóriát 216 település alkotja, amik vélhetően a kihalás szélére kerülnek. Ha a térképre tekintünk, láthatjuk érintettjei leginkább az Észak-magyarországi, Dél-alföldi és Dél-dunántúli régióban fekszenek.

A második leginkább fogyatkozó osztályba a népességük 33-66%-át veszített térségek tartoznak, mint Székkutas (66,6%), Bakháza (66,5%) és Vejti (66,4%). A csoport másik perifériáján Celldömölk (33,3%), Fegyvernek (33,3%) és Tarany (33,3%) áll. Összesen 1107 település jutott ebbe a csoportba, amik szintén a demográfiai katasztrófa felé haladnak. Nem meglepő módon már nagyvárosok is találhatóak, mint Kazincbarcika, aminek lakosság száma 29 ezerről 16,5 ezerre csökkenhet a hanyatló vegyiparának következtében vagy Orosháza, ami a nagyobb városok közül a legnagyobb veszteséget szenved el, lakossága 48,53%-át veszítheti el. Okát elsősorban elhelyezkedésében és gazdasági, valamint életminőséget javító fejlesztések hiányában láthatjuk. Szinte egész Békés és Tolna vármegye, Szabolcs-Szatmár-Bereg keleti része, az Északi-középhegység vonulatai és a Szlovéniával határos vidékek középkék színnel jelölt területei.

A következő csökkenő népességű kategória, ami a legtöbb települést tartalmazza a 0-33% közötti népességvesztéssel határolt tartomány. A klaszter felső szélénél van Pamlény, Sárrétudvari

és Kisrosvány, majd a másik végén a tartománynak, a stagnáló lakosság számú településeknél Csopak, Tiszaalpár vagy Mártély. A vármegyeszékhelyek és régió központok nagy része itt található, de még Budapest is. A térképen jó látható világoskék színnel jelölt térség Budapest tágabb vonzókörzetében, továbbá Csongrád-Csanád, Fejér és Hajdú-Bihar vármegye északi része. A pozitív és negatív demográfiai változást mutató települések kapcsán kiderült, hogy 2506 település lakosság száma csökkenhet, míg csak 649 fog bővülni, ami azt mutatja, hogy mindössze a települések 20%-ánál prognosztizálható gyarapodás.

A növekedők 0-30%-os táborának, mely 395 településből áll, a stagnáló értékhez közeli végénél Hajdúszoboszló (0,07%), Bodmér (0,13%) és Nőtincs (0,18%) képviseli, melyek esetében megfigyelhető a magasabb rendű főút vagy autópálya közelsége. A felső határnál pedig Fertőrákos, Dány és Agyagosszergény található. A legnagyobb városok ebben a kategóriában Győr, aminek lakossága 129 ezerről 134 ezerre duzzadhat, vagy Érd, ami a nagyvárosok közül a legnagyobb emelkedést produkálhatja, 63 ezerről 84 ezer főre emelkedhet. Itt láthatjuk még Sopront, Mosonmagyaróvárt és a Budapesti agglomerációs gyűrű (halványsárga) következő szintjét a város magjának irányában, továbbá a nagyobb városok agglomerációs elővárosait, mint Szeged és Pécs vagy akár Győr esetében. Ezek bővülésének oka elsődlegesen a centrumokban lévő magas ingatlanárakban és lakhatási költségekben keresendő.

A növekedők második, élénksárga csoportjában a 33-66% közötti települések kerültek, amiből 132 van. A legalsó felén van Pilismarót (33,38%), Dunaszentpál (33,55%) és Felpéc (33,7%), míg a legmagasabb értékűek Martonfa (65,83%), Göd (65,89%) és Szörény (65,95%). Kiemelném, mint az egyik legnagyobb mértékben növekedő várost, Dunakeszit, ahol a népesség 49%-kal nő, így várhatóan 60 ezer környékére emelkedik. Dunaharaszti, ahol 2011-hez képest 20 ezerről 31,5 ezerre nőhet a lakosság és Gödöt, valamint Pécelt is. Többnyire Budapest és Győr közvetlen agglomerációja tartozik ide.

A következő növekedő zóna a 66-100%, amiben 50 darab települést láthatunk. Az alsó határán Ivánc, Verőce és Szokolya, míg ahol szinte megduplázódik a népesség az Gyömrő, Sopronnémeti vagy Bársonyos. Két nagyobb város van, Gyömrő és Szigetszentmiklós, az utóbbi a növekedése elérheti a 78%-ot, így lakossága 62 ezer főre nőhet. Többnyire Ausztria határán, Győr környékén és Budapest vonzókörzetében láthatunk ilyen településeket.

A növekvő népességű térségek között az utolsó csoport a 100%+ vagyis azok a települések, ahol megduplázódhat a lakosság. A 69 ilyen település között nagyok a differenciák. A kiugró településeknél nagyon magasak is találhatóak, ilyen Szóc vagy Nemeskisfalud. A legnagyobb növekedést produkáló városok Diósd, melynek népessége 9 ezerről 20 ezerre nőhet, utána Halásztelek, ahol 22,5 ezerre növekszik és Veresegyház, ahol a 16 ezres népesség 38 ezerre növekedhet. Ezen települések növekedésének oka leginkább az M0-ás körgyűrűben keresendő, valamint az alacsonyabb ingatlanárakban és élhetőbb környezetben. Kiemelném még Gárdonyt a Velencei-tó partján, ahol 9,6 ezerről 23 ezerre nőhet a lakosság, amit az M7-es autópálya, valamint Budapest és Székesfehérvár közelsége okoz. Összességében Budapest, Győr és Sopron agglomerációja néz jelentősebb növekedés elé.

28. táblázat: Magyarország 20 legnagyobb lélekszámú városának népességváltozása

Sorszám	Megnevezés	2011 (ezer fő)	Megnevezés	2051 (ezer fő)
1.	Budapest	1729	Budapest	1606
2.	Debrecen	211	Debrecen	171
3.	Szeged	168	Szeged	151
4.	Miskolc	167	Győr	134
5.	Pécs	156	Miskolc	121
6.	Győr	129	Pécs	118
7.	Nyíregyháza	119	Kecskemét	105
8.	Kecskemét	111	Nyíregyháza	103
9.	Székesfehérvár	100	Érd	83
10.	Szombathely	78	Székesfehérvár	80
11.	Szolnok	72	Szombathely	77
12.	Tatabánya	67	Sopron	73
13.	Kaposvár	66	Szigetszentmiklós	62
14.	Érd	63	Szolnok	60
15.	Békéscsaba	62	Dunakeszi	60
16.	Veszprém	61	Tatabánya	56
17.	Sopron	60	Veszprém	51
18.	Zalaegerszeg	59	Békéscsaba	49
19.	Eger	56	Eger	45
20.	Nagykanizsa	49	Kaposvár	43

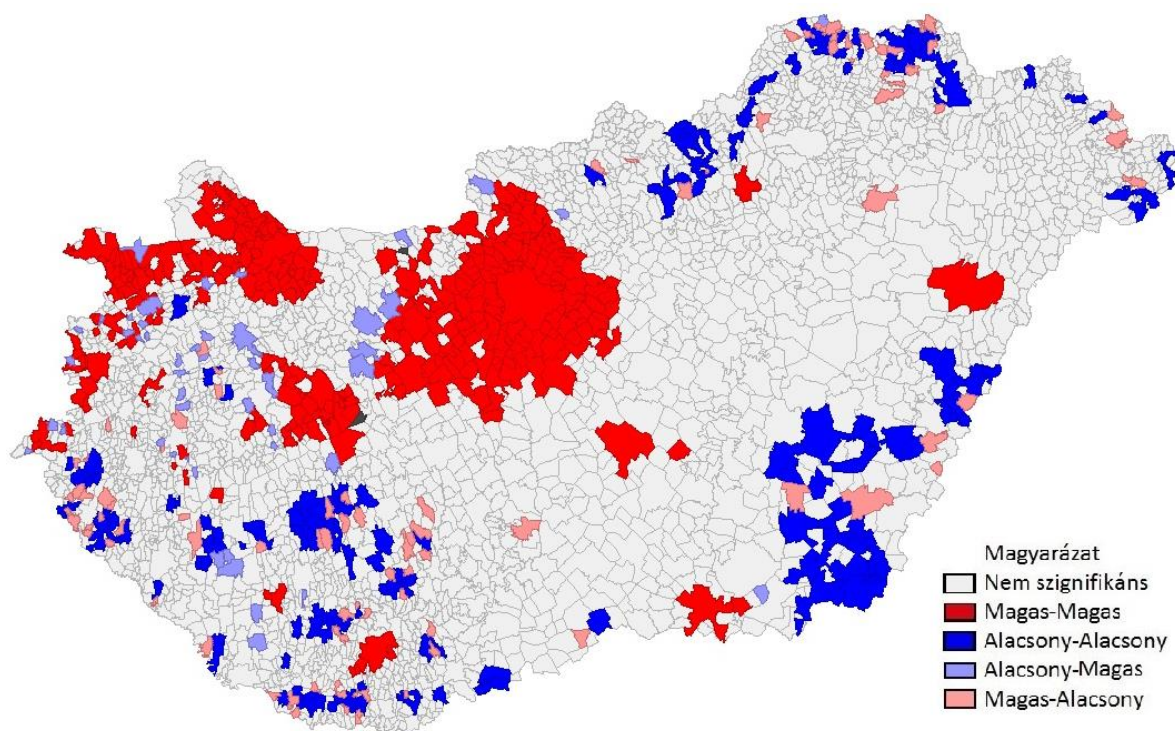
(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

A fenti (28.) táblázatban látható, hogy a 20 legnagyobb lélekszámú város sorrendje miként változik a vizsgált 40 év vonatkozásában, így tehát kijelenthetjük, hogy Budapest, Debrecen és Szeged megmaradt a dobogós helyeken, Győr megelőzi Pécsét és Miskolcot is. Nyíregyháza és Kecskemét is helyet cserél. Érd egészen a 9. helyre ugrik fel, mivel népessége akár 20 ezer fővel is nőhet, hasonlóan Sopron is, ami 5 helyet javít. Zalaegerszeg és Nagykanizsa kikerül az első 20 közül. Helyettük Dunakeszi, és Szigetszentmiklós kerül be. Többségükben zsugorodás lesz tapasztalható, ami a gazdasági és társadalmi szereplők perforációjához, beszűküléséhez és megszűnéséhez vezethet. A gazdasági recesszió elkerülésének érdekében a neo-endogén erőforrások, területi tőke helyzetbe hozása, a termelékenység hatékonyságának fokozása és a fejekbe (K+F, oktatás) történő befektetés kiutat jelenthetnek a nagyvárosok számára.

Népességváltozás területi autokorrelációs eloszlása 2051-ben

Az 58. ábrán láthatjuk, hogy a területi autokorreláció esetében, hol helyezkednek el a népességváltozás gócpontjai. A Global Moran I értéke 0,252, tehát megbízható az összefüggés a települések és szomszédjaik között. A magas-magas szomszédsági viszonyal rendelkező csoport legnagyobb kiterjedésű térsége Budapest és szűkebb vonzaskörzete. Északon Szokolya, keleten Zsámbok, délen Dabas és nyugaton Csakberény határolja. Egyértelműen látszik, hogy észak és délnyugat irányába fog leginkább bővülni a szomszédos települések lakossága, főleg az M7-es autópálya mentén Székesfehérvár irányába. A Balaton partján Siófoktól Veszprémig, ahol átlag feletti a népességváltozás értéke, de így is fogyni fog. A másik két klasztert Győr és vonzaskörzete, továbbá Győrtől kiindulva az M1 mentén Sopronig tartó térség jelenti. Ilyen magas-magas szomszédsági viszonyal megjelenik Debrecen, Szeged, Kecskemét, Pécs és Szombathely is. Láthatunk olyan kiugró értékeket is, ahol az adott település értéke magasabb a környezőknél, ilyen Békéscsaba, Nagyszénás, Zsadány és Újszalonta Békés vármegyében, valamint az Északi-középhegységben Füzér, Dédestapolcsány vagy Parád. Az átlag alatti alacsony-alacsony zónát tekintve szintén kirajzolódik a Dél-alföldi klaszter, mint a legnagyobb ilyen településcsoport vagy az északi hegyvidéki térségek, továbbá a Dél-Dunántúlon elszórtan kisebb csoportok. Látható

egyfajta határmentiség is, vagyis az alacsony GDP-t előállító szomszédos országokkal közös határvidéken elnéptelenedés mutatkozik, míg az EU-27 átlaga feletti gazdasági potenciállal Ausztria határvidéke a népesség növekedését indukálja.

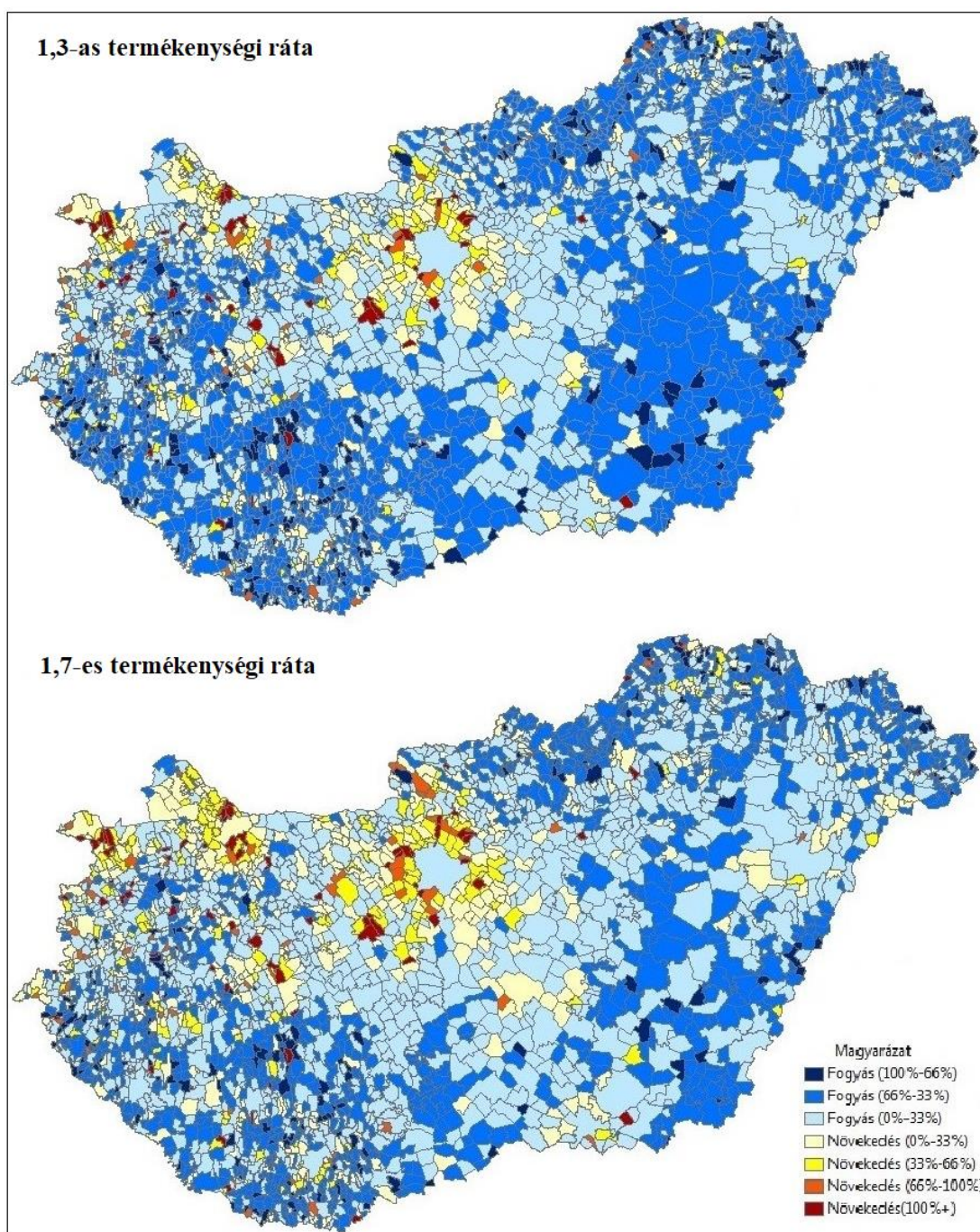

58. ábra: Népességváltozás aránya 2011-ről 2051-re 1,5-ös termékenységi ráta szerint területi autokorrelációs elemzése

(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

Az 1,5-ös, jelenlegi termékenységi ráta mellett még elvégeztem az 1,3-as negatív és 1,7-es pozitív (59. ábra) szemléletű elemzést. Így egy összehasonlítással szeretném bemutatni, hogy miként változtathat Magyarország esetében egy negatív vagy éppen pozitív módosulás a termékenységi ráta esetében, ami az elmúlt 30 év felső és alsó határát szemlélteti. Optimista, 2 tizedes emelkedés következtében a magyar népesség 9,2 millió fő körül alakulhat, míg a pesszimista esetben 8,2 millió lehet. A legnagyobb népességvesztésű területeknek a száma 257 pesszimista viszonylatban, míg 185, ha a termékenységi ráta 1,7. Ezek a települések többnyire szétszórtnak helyezkednek el, kivéve Budapest és vonzáskörzetét, ahol egyáltalán nincs ilyen mértékű fogyás. A 33-66%-os fogyatkozó népességű kategóriában 1254 darab van az 1,3-as és 956 van az 1,7-es kapcsán. A térképek alapján láthatjuk, hogy míg szinte a pesszimistánál egész Békés vármegyétől a Hortobágyig tart, addig ez a terület az optimistánál sokkal cizelláltabb és világosabb képet mutat. Ugyanez megfigyelhető az Északi-középhegység és Dél-Dunántúl esetében is. A legkevésbé fogyó világoskék csoportban az alacsonyabb termékenységi ráta esetében 1101, míg a magasabbnál 1263 település található. A két térkép vonatkozásában azt láthatjuk, hogy az alacsonyabb rátánál Budapest körül közel sem olyan nagy kiterjedésű, mint a magasabbnál, ahol nem csak a főváros, hanem Szeged és Debrecen esetében is látható, mint egy növekvő körgyűrű. Ha a növekvő népességű területeket nézzük, akkor azon belül is a 0-33%-ba tartozó településeknél 336 van a pesszimista és 439 az optimista esetben. Ezt jól mutatja a Budapest körüli körgyűrű, ami még a pesszimista esetben is növekszik 2051-re, de az optimistánál

jobban látható, hogy északi, nyugati és dél, délkeleti irányban növekszik a gyarapodó népességű elővárosi zóna. Továbbá míg a csekélyebb termékenységi rátánál nincs növekedés Kecskemét agglomerációjában vagy a Balaton, Debrecen, Szeged és az Ausztriával határos települések többségének tekintetében, addig az 1,7-es értéknél már igen. A 33-66%-os növekedésű területeknél a települések vonatkozásában 102 az alacsonyabb és 175 a magasabb termékenységi rátával rendelkezők közé esik. Ezek többnyire Budapest és Győr közvetlen agglomerációjában találhatóak. A népesség megduplázódásához közeli települések 45-58 arányban oszlanak el az alacsonyabb és a magasabb ráta vonatkozásában. Esősorban ezek is Budapest és Győr vonzáskörzetében, de elvétve is találhatóak. A kiugró értékeknél is a nagyobb szaporodási ráta viszonylatában van előny 58-78 arányban, ezek többnyire Észak-Dunántúlon és Budapest környékén vannak.

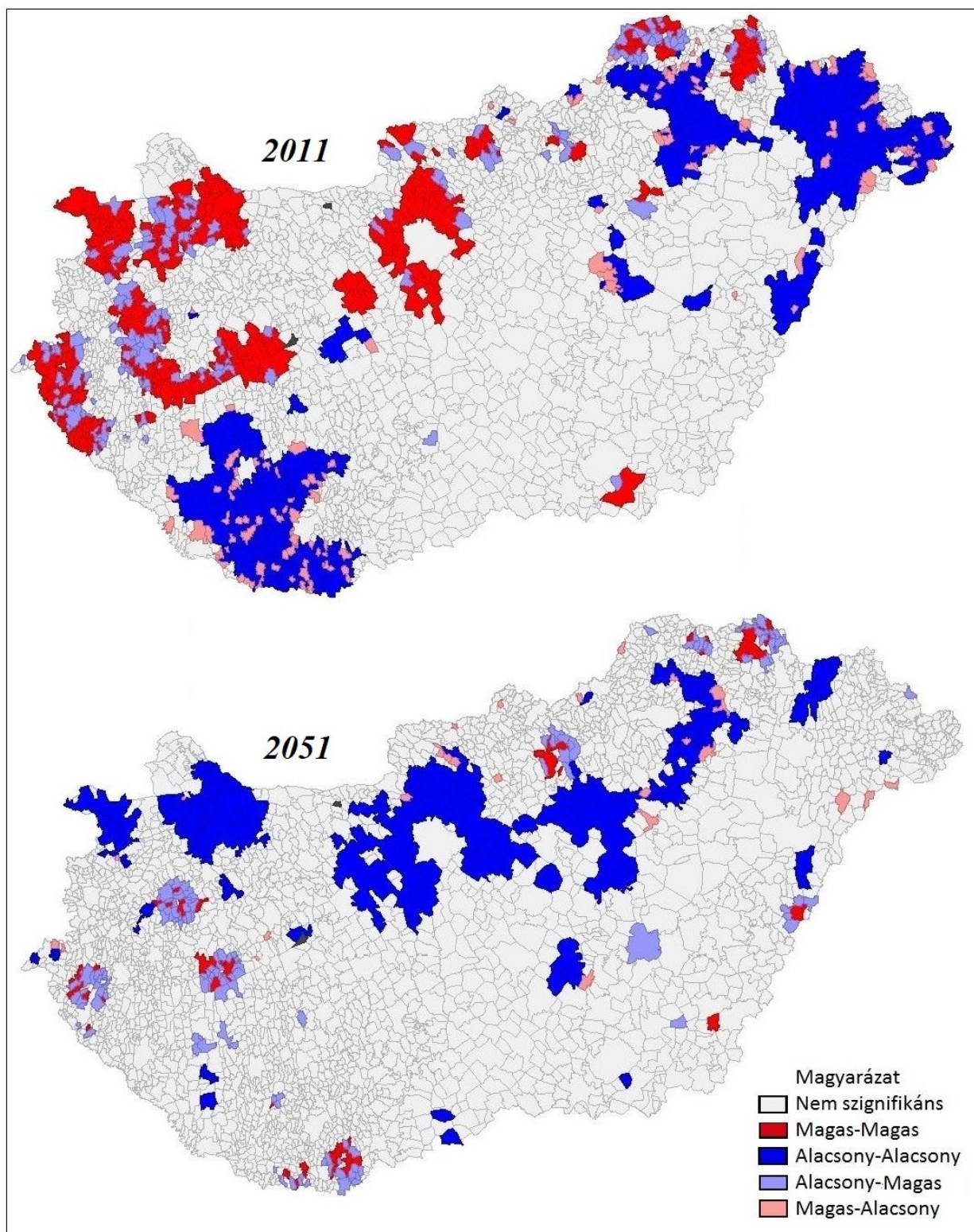
59. ábra: Népességváltozás aránya 2011-ről 2051-re, 1,3-as és 1,7-es termékenységi ráta szerint
(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

Idősek eltartottsági rátájának változása

Elsőként az idősek eltartottsági rátájának autokorrelációs eloszlását (60. ábra) hasonlítom össze 2011 és 2051 viszonylatában 1,5-ös termékenységi ráta mellett. A Global Moran I értéke 2011-ben 0,348 és 2051-ben pedig, 0,146, így értékük 0,0051 felett van, tehát megbízható a korreláció. Az idősek eltartottsági rátája azt mutatja meg, hogy az aktív korú népesség számához viszonyítva mekkora a 64 évnél idősebb nyugdíjas korosztály aránya. Országos összesítésben nézve 2011-ben még 33% körül alakult, addigra az elemzésem alapján 2051-re várhatóan meghaladja a 60%-ot. Érdeemes megnézni a mediánt is, amiből kiderült, hogy 2011-ben szinte az átlaggal (32) megegyezett, addig 2051-ben a medián értéke 43 lehet, ami azt mutatja, hogy 2051-re több olyan település lesz, ami kiugróbb értéket mutat, vagyis a területi különbségek nőhetnek ezen mutató esetében. A 3155 település közül 2011-hez képest mindössze 714 település lesz az, ahol az idősek eltartottsági rátája javulást mutathat, vagyis az aktív korúak aránya nő a 64 feletti népességhez képest.

Az idősek eltartottsági aránya területi szempontból 2011-ben láthatóan teljesen más képet mutatott, mint a 2051-es állapotok szerint fog. Az idősek eltartottsága 2011-ben Budapest és agglomerációja, Balaton, Győr és Sopron, Szombathely és az Északi-középhegységnek Füzér környékén és az Aggteleki-karsztnál Jósvafőn és Szögligeten a legmagasabb. A legalacsonyabb rátával pedig a Putnoktól Mezősátságig és Nagycserkesztől Szalaszendíg lévő kereszt alakú halmazban, továbbá Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében a határ menti Zsurktól dél felé Hajdúsámsonig és Garbolctól Bujig helyezkednek el. A Dél-Dunántúlon pedig Somogybabodtól Beremendíg. Ezek jellemzően mezőgazdaságból és nehéziparból élő vidékek, valamint összefüggés mutatkozik a roma lakosság elhelyezkedésével is.

2051-re sok tekintetben változás mutatkozhat az idősek eltartottsági arányában, szinte megfordul a 2011-es állapot. Több olyan zóna is van, ahol az eltartottsági arány vélhetően enyhén csökkenni vagy növekedni fog, ilyen például a Soprontól Nemeskérig lévő terület, de még így is alacsony értéket mutat az ország többi területéhez képest. Akár Lipót, Csorna, Böny és Takácsi négyszögben, amik tulajdonképpen Győr agglomerációja. A másig nagy gócpont, ahol szintén alacsonyabb lesz az eltartottak aránya az Budapest agglomerációja, mint Monor, Nagykáta, Vác, Héreg és Makád ötszögben. Nem úgy, mint Budapest, ahol igen magas, 38%-ról 46%-ra növekedhet annak ellenére is, hogy a fiatalok közkedvelt vándorlási célpontja. Egy másik nagyobb ilyen jellegű térség a Jászságban fedezhető fel, ennek az egyik ága egészen felnyúlik a Borsodi-medencéig. Ahol magas az adott település, és a szomszédjainak értéke az továbbra is Fony és térsége, valamint Gyöngyössolymos, Villány vagy Badacsonytomaj környezete. A legalacsonyabb értékkel Szóc és Csenyéte, a legmagasabbal pedig Parádsasvár és Kispirit rendelkezik. A nagyvárosok és vármegyeszékhelyek viszonylatában az idősek eltartottsági rátája 2011-ben Budapesten 38% volt, ezt követte Sopron 37%-kal, majd Szombathely, Győr, Békéscsaba és Szolnok. A legalacsonyabb Debrecenben, Veszprémben és Nyíregyházán volt 30-32% közötti értékkel. 2051-re teljesen át fog rendeződni a sorrend, de kijelenthetjük, hogy az idősek eltartottsága minden nagyvárosban emelkedő tendenciát mutat. A legmagasabb értékkel már nem Budapest, hanem Szekszárd (56%), majd Zalaegerszeg (56%) és Székesfehérvár (52%) rendelkezhet. Őket követi Veszprém, Kaposvár, Nyíregyháza és Budapest. Ahol viszont az aktív korúakra kevesebb idős jut az Sopron, Szeged és Győr, ahol 40% körül alakulhat. A legnagyobb változás Szekszárd, Zalaegerszeg és Székesfehérvár tekintetében történhet.

60. ábra: Idősek eltartottsági rátájának területi autokorrelációs elemzése 2011 és 2051 tekintetében
(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

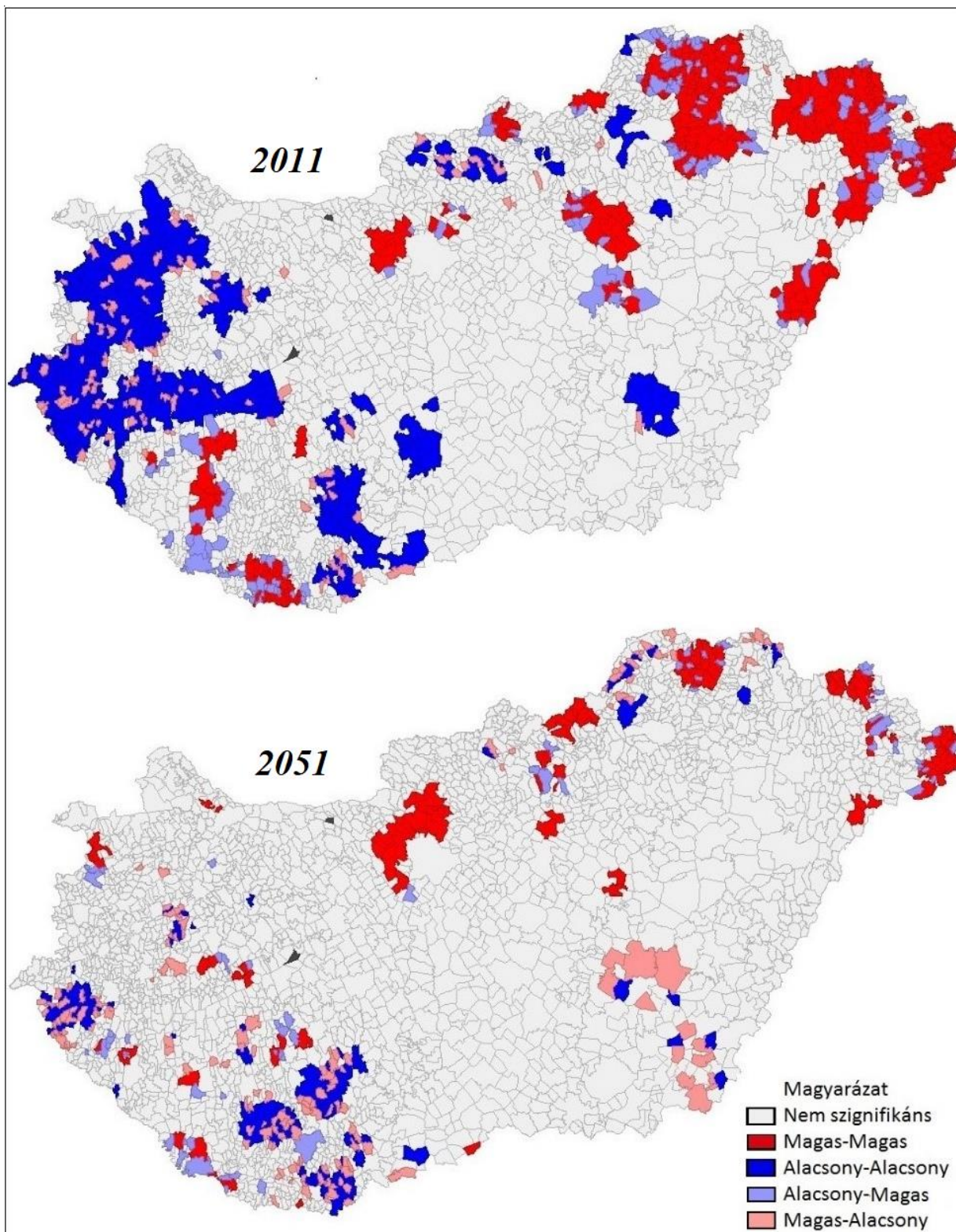
Gyermekek eltartottsági rátájának változásai

Gyermekek eltartottsági rátája (61. ábra) enyhe mértékben növekedett, vagyis míg 2011-ben 23%-volt, addig 2051-re csak kismértékben 25,6%-ra növekszik. Global Moran I értéke 0,323 2011-ben és 0,118 pedig 2051-ben, amik jónak mondhatók. A termékenységi ráta az előreszámítása során végig 1,5 volt, ami a jelenkor tendenciáját vetíti előre. Több magas értékkel bíró zóna van az ország keleti részében. Az egyik legnagyobb kiterjedésű rész a Vajdácscsa,

Beregsurány, Magosliget, Csengerújfalu és délen Kemece, majd Nyírlugos által körülhatárolt zóna. A keleti határ mentén még kiemelném Álmosd és Nagykereki térségét, ahol szintén magas az eltartott gyermekek aránya. A Borsodi-medence térsége is ezek közé tartozik, mivel itt is láthatunk egy nagyobb zónát. Északon Zsujta és Pamlény, majd dél felé haladva Csobádon, Megyaszón és Alsózsoltán át Tiszaújvárosig és Tiszadadáig. A Jászságban pedig Átány, Heves és Kisköre területén láthatjuk. Budapest agglomerációjában is gyakori a magasabb érték, az is főleg a budai oldalon. Északon Csobánkától Szomorig, illetve Etyek irányába, ami 28% körüli értékkel rendelkezik. Az alacsony-alacsony szomszédsági kategóriában az ország keleti részén Békés vármegyében láthatjuk a legnagyobb halmazt, ami Szarvastól Csabacsúdon és Nagyszénáson át Csorvásig tart, itt 19% környékén alakul a gyermekek eltartottsági aránya. Láthatjuk, hogy 2011-ben a Dunántúl nyugati része volt az, ahol gyermekek aránya alacsonyabb volt. Az L alakú zóna északon Jánossomorjával kezdődik, majd Bogyoszló, Sárvár, Jánosháza, és Vasváron át egészen Kerkaszentkirályig, ahol keleti irányba fordulva egészen a Balaton közepéig, vagyis Torvaj térségéig tart. A Balatontól északra van még Ajka, Bakonyjákó és Nagygyimót által képviselt csillag alakú halmaz. A magas-alacsony és alacsony-magas értékek elszórtan helyezkednek, de talán kiemelném Békés vármegyében Gádorost, ahol 23% feletti az érték annak ellenére, hogy a környékén mindenhol alacsonyabb. A legmagasabb értékkel Csenyété, Tornanádaska, Csapi közel 80%-110% közötti értékekkel. A legalacsonyabbakkal Tornabarakony, Teresztenye és Zalaköveskút áll, ahol valószínű hamar a kihalás szélére jutnak.

2051-re már változik a helyzet, ha a születési rátát sikerül az 1,5-ös szinten tartani, akkor kiegyensúlyozottabb lehet a társadalom eloszlása. Átrendeződés mutatkozik a 2011-es évhez képest, de nagyjából megmaradtak a hasonló zónák. Az országos gyermek eltartottsági ráta medián értéke növekedett 21-ről 26-ra. Ennek az oka az is, hogy a rendszerváltás után a termékenységi ráta értéke hosszú évekig mélyrepülésben volt. 1997-től 2013-ig szinte 1,3 körül alakult, ami elég alacsonynak számít, így nagyban meghatározza a 2051-ig tartó időszakban a gyermekek eltartottsági rátáját. A Borsodi-medencében lévő zóna területileg jelentős csökkenést mutat Kány, Szemere, Kupak és Encs négyszögben, valamint a Jászság térsége is már csak Jászárokszállás és Adács környékére fog kiterjedni. Az Ózd környéki zóna viszont növekedett, keleti irányban Hangonytól Istenmezejéig. Budapest nyugati agglomerációja viszont további emelkedéssel számol, mind északi és déli irányban is. 2011-hez viszonyítva északon már Vác és Szentendrén át egészen Érdig tart. Jelenleg a fiatalok körében Érd az egyik legkedveltebb vándorlási célpont Budapest környékén, mivel az ingatlan- és albérleti díjak a legolcsóbbak közé tartoznak a budai oldal viszonylatában. Itt a gyermekek aránya várhatóan 27%-ra nő az aktív korúak létszámához képest. A magas-alacsony, vagyis a szomszédsági viszonyok alapján a vizsgált térség értéke magasabb a szomszédjainál halmaz tekintetében egy déli irányú tengelyt láthatunk Jász-Nagykun-Szolnok és Békés vármegyénél. Itt foglal helyet Mezőtúr, Gyomaendrőd, majd Telekgerendás, Csanádapáca, Medgyesegyháza, és Mezőkovácsházán át Battonyáig lehatárolható terület. Kétféleképpen növelhető a mutató, a gyermekek száma nő vagy az aktív korúak csökkent. Ebben a tekintetben az utóbbi történt. A nagyvárosokat nézve 2011-ben és 2051-ben nem volt és nem lesz nagy eltérés. Budapest volt a legalacsonyabb 2011-ben 17,64% majd Zalaegerszeg 17,93% és Szeged 18,38%-kal a harmadik. A legnagyobb érték Kecskeméten 21,93%, Nyíregyházán 20,94%, és Tatabányán 20,81% volt mérhető. 2051-re kicsit átrendeződik a helyzet, mivel a legkevesebb aktív korúra eső gyermekek aránya Pécsen és Debrecenen 23,77%, továbbá Szegeden 23,95% körül fog alakulni. A vezető pozícióban is váltás történik, mert Tatabánya 26,74% után jön majd Kecskemét 26,67% és a képzeletbeli dobogó harmadik fokán Szombathely 26,4%. Érdemes

fenntartásokkal kezelni, mivel ez akkor valósul meg, ha 1,5 körül fog alakulni tartósan a termékenységi ráta és a helyi tényezők is nagyban befolyásolhatják további alakulását.

61. ábra: Gyermekek eltartottsági rátájának területi autokorrelációs elemzése 2011 és 2051 tekintetében
(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

Öregedési index alakulásának területi sajátosságai

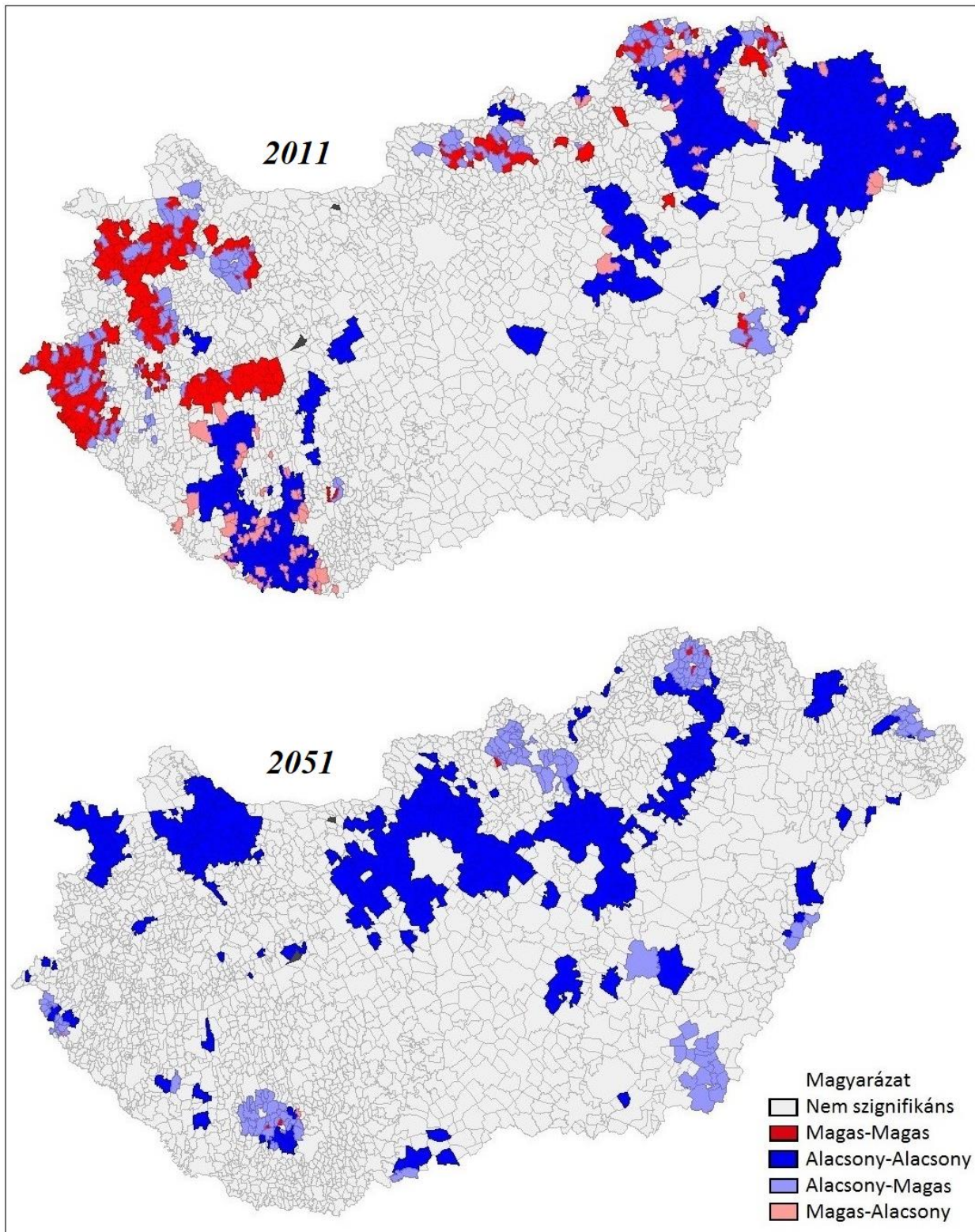
Global Moran I értéke mindkét időpontban megbízhatóságot mutat, 2011-ben 0,362 és 2051-ben pedig 0,140. Az öregedési index (62. ábra) változásából láthatjuk, hogy 2011-ben

egyértelműen a dunántúli rész volt az előregedettebb, de azért az Északi-középhegységben is voltak elszórtan hasonló területek. A Zempléni-hegységben Háromhuta, Komlós, Regéc és Mogyoróskán, Bózsva, Kishuta és velük szomszédos területeken 250% feletti értékek vannak, amik nagyon magasnak számítanak. Aggtelektől nem messze van a másik nagyobb településhalmaz melyet Trizs, Szuhafő, Imola, Égerszög, Kánó és Zubogy alkotnak. Itt kicsit alacsonyabb, 160% és 220% között oszlik el az arány. Nógrád vármegyében van még egy ilyen nagyobb rész a Dunától északkeletre fekvő területeken, melyet keletről haladva Bánk, Romhány, Alsópetény, Kétfodony és Kisecset, majd Cserhátsurány, Herencsény, Nógrádsípek, Bokor, Kutasó, Cserhátszentiván, Alsótold és Pásztó alkotnak. Pásztó a legalacsonyabb 160% körülivel, míg Alsótold 440% feletti értékű. Ezekről a hegyvidéki területekről elmondhatjuk, hogy kedvezőtlen a foglalkoztatási viszonyuk, a regisztrált vállalkozások száma is alacsony, ezért a fiatal lakosság igényeit egyáltalán nem elégítik ki. A Dunántúl északi részétől haladva délre elsőként a nyugati határ mellett említeném Pereszteg és Babóttól dél felé tartó Y alakú zónát, ami Sárváron át egészen Türréig tart. A Szlovéniával határos részek is szintén, ebben a magas-magas szomszédosági viszonyal rendelkező csoportban vannak, melynek három csücske Szentgotthárd, Vasvár és Kerkaszentkirály. A Balaton térsége is az előregedettek közé tartozik, mivel munkahely is kevés van, továbbá az idősebb korosztály kedvenc nyaraló és vándorlási célpontja, ahol előszeretettel töltik nyugdíjas éveiket, ez a terület az északi parton Zamárditól Vonyarcvashegyig, illetve a déli parton Balatonendréd-től Balatonberényig. Szinte minden Balaton-parti település 200% és 300% közti öregedési indexel rendelkezik. Az alacsony-alacsony értékű területek legnagyobb kiterjedésű része Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében van, melyeknél 80 és 170 közötti az öregedési index alakulása. A másik zóna a Borsodi-medencében van, mintha egy 4 ágú csillag lenne, melynek csücskei Tornyosnémeti, Tiszalök, Tiszacsege és Sajókaza.

2051-ig tovább növekszik az előregedettek aránya, ha tartani sikerül az 1,5 körüli termékenységi rátát. A települések medián értéke alapján is láthatjuk, hogy tovább nő mivel 2011-ben 148% volt, addig 2051-re 164%-ra is emelkedhet. A térképen leginkább azokat a zónákat láthatjuk, ahol vélhetően a legkevésbé lesz előregedett a lakosság. Az első ilyen alacsony-alacsony értékű zóna Pácin, Tiszatelek és Cigánd körül látható, ahol az utóbbi településnél is csak 100% körül alakul, de ez is növekedett a 2011-es 80% körüli értékhez képest. A következő Edelény és Encstől déli irányban Tiszababolnaig és Tiszadorogmaig tart, majd a Jászság egyes területei. A fiatal népesség jelenkori migrációs tendenciája alapján is a legnagyobb zóna Budapest agglomerációját vetíti ki. Északon Nógrád és Romhányig, keleten Jászfényszaru és Nagykáta, nyugaton Székesfehérvárig és dél fele pedig a Duna keleti oldalán Monorig, míg a nyugatin Kiskunlacházaig. Északon is láthatunk két térséget, az egyik Győr és agglomerációja, Lipót, Bőny, Ravasz, Takácsi és Rábatamási határtelepülésekkel, a másik Sopron, Sarród és Csepreggel bezárólag délen. Vannak olyan kisebb csoportok, ahol a önmaga értéke alacsony a vizsgált településnek, de a környezetének magas. Ilyen halmaz Békés vármegyében is látható, mint például a Kétsopronytól Battonyaig húzódó zóna, amiknek szinte 200% körül az értéke, de mivel szomszédjaiknak még ennél is magasabb ezért alacsonynak mutatkoznak. A legnagyobb öregedési indexel 2011-ben Magyarföld, Bakonyság és Bakonyföld, míg a legalacsonyabbal Csenyéte (2,85%), Tornanádaska és Gilvánfa rendelkezett.

2051-re már változott, mivel Szóc (0,34%), Csenyéte (1,19%) és Patalom (2,02%) lesz várhatóan a legfiatalabb települések között. A legöregebb viszont, amik a megszűnés szélén állnak és demográfiaileg életképesnek egyáltalán nem mondhatók, mint Gálosfa, Abaújlak vagy Kisbárcány. A nagyvárosokat nézve Budapest volt előregedve a legjobban 2011-ben (219%), majd

Szombathely (190%) és Győr (182%). A legfiatalabb Nyíregyháza (150%), majd Kecskemét (153%) és Tatabánya (157%). Jelentős átrendeződés figyelhető meg 2051-re, amit a fiatal lakosság vándorlása és a Ratkó-korszak demográfiai hullámának lecsengése fog okozni. Így tehát a legfiatalabb nagyvárosaink Tatabánya (155%), Győr (156%) és Szombathely (162%) lesz. A legmagasabb öregedési index a Zalaegerszeg (213%), Szekszárd (217%) és Salgótarján (218%) viszonylatában várható.

62. ábra: Öregedési index területi autokorrelációs elemzése 2011 és 2051 tekintetében
(Forrás: saját szerkesztés, 2021)

4.5. Vidéki járások tipizálásának eredményei

A támogatások népességváltozásra gyakorolt hatásának vizsgálta során arra a következtetésre jutottam, hogy sok egyéb tényező is hatással van a népességváltozásra, ezért egy sokmutatós vizsgálat segítségével igyekeztem feltárni a vidéki járások sajátosságait. A magyar vidék járásainak területi fejlettségét a 290/2014 (XI. 26.) Kormányrendelet szabályozza, melyben a járások besorolásánál olyan komplex mutatót alkalmaztak, ami kiterjed a társadalmi-demográfiai, lakás-életkörülmények, helyi gazdaság-munkaerőpiac és infrastruktúra-környezet témakörére. Összesen 24 mutatót foglalt magába, amihez hasonló multiszektorális elemzést kívántam elvégezni, abba beépítve az Európai Unió forrásait és a mezőgazdasági szektor fontosabb és elérhető mutatóit. Így egy 49 mutatóból álló adathalmazt kaptam, aminek szűkítésére és könnyebb értelmezhetőségére faktor- és klaszteranalízist választottam.

4.5.1. Felhasznált mutatók jellemzői

Az adatokat az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR), Területfejlesztési Megfigyelő és Értékelő Rendszer (T-MER) adatbázisából kértem le, valamint a Magyar Államkincstártól kaptam még adatokat (közvetlen támogatások és VP kifizetések). Igyekeztem az elemzésbe vont mutatók vonatkozásában a rendelkezésre álló legfrissebb adatbázissal dolgozni. 2019-et választottam bázisévnek a mutatók elérhetősége miatt. A kiválasztott változókat az alábbi (29.) táblázat tartalmazza, ahol részletesen bemutatom a felhasznált mutatók nevét, fogalmát, mértékegységét és azok időrendi besorolását.

29. táblázat: Elemzésbe vont mutatók

Mutató neve	Fogalma	Mértékegység	Idő
ÚMVP/1000fő	Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 1000 főre vetítve	Forint	2007-2015
VP/1000fő	Vidékfejlesztési Program kifizetései 1000 főre vetítve	Forint	2015-2022
Közvetlen támogatások/1000fő	Területalapú (SAPS), zöldítés és a kistermelői támogatási rendszer kifizetései 1000 főre vetítve	Forint	2019
Széchenyi 2020/1000 fő	Széchenyi 2020 kifizetései 1000 főre vetítve	Forint	2015-2021
ÚMFT összes/1000fő	Új Magyarország Fejlesztési Terv kifizetései 1000 főre vetítve	Forint	2007-2016
Népesség előrebecslés	Népesség változása 2051-re 2011-hez képest	%	2051
Népsűrűség	Egy km ² -re eső lakónépesség aránya	Fő/km ²	2019
Östermelői jövedelem/fő	Egy főre eső östermelésből származó jövedelem	Forint	2019
Nettó jövedelem/fő	Egy főre eső nettó jövedelem	Forint	2019
Gyógyszerforgalom/fő	Egy főre eső gyógyszervásárlások mennyisége	Darab	2019
Mezőgazdasági térség %	Mezőgazdasági térség aránya az összterülethez	%	2019
Erdőgazdálkodási térség %	Erdőgazdálkodási térség aránya az összterülethez	%	2019
Magyar szabadalmi bejelentéseinek száma/1000fő	Magyar szabadalmi bejelentések száma 1000 főre vetítve	Darab	2015-2017
Östermelők száma/1000fő	Östermelők száma 1000 főre vetítve	Fő	2019
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat vállalkozások száma/1000fő	Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat vállalkozások száma 1000 főre vetítve	Darab	2019
IKT vállalkozások száma/1000fő	Információs és kommunikációs technológiával foglalkozó vállalkozások száma 1000 főre vetítve	Darab	2019
Feldolgozóipari tevékenységek/1000fő	Feldolgozóipari tevékenységek 1000 főre vetítve	Darab	2019
Építőipari tevékenységek/1000fő	Építőipari tevékenységek 1000 főre vetítve	Darab	2019
Pénzügyi, biztosítói tevékenységek/1000fő	Pénzügyi, biztosítói tevékenységek 1000 főre vetítve	Darab	2019
Szakmai, tudományos, műszaki tevékenységek/1000fő	Szakmai, tudományos, műszaki tevékenységek száma 1000 főre vetítve	Darab	2019
Új személygépkocsik/1000fő	Új személygépkocsik száma (2017-2019 átlagában) 1000 főre vetítve	Darab	2017-2019
Áruszállító tehergépkocsik/1000fő	Áruszállító tehergépkocsik száma 1000 főre vetítve	Fő	2019

Internet-előfizetések/1000fő	Internet-előfizetések száma 1000 főre vetítve	Fő	2019
Települési könyvtárak távhasználata/1000fő	Települési könyvtárak távhasználata 1000 főre vetítve	Fő	2019
Hátrányos helyzetű óvodás gyermekek/1000fő	Hátrányos helyzetű óvodás gyermekek száma 1000 főre vetítve	Fő	2019
Iparüzési adó/1000fő	Iparüzési adó 1000 főre vetítve	Forint	2019
Legközelebbi autópálya-csomópont elérési ideje	Legközelebbi autópálya-csomópont elérési ideje közúton, leggyorsabb útin	Perc	2019
Budapest elérési ideje közúton	Budapest elérési ideje közúton, a leggyorsabb úton	Perc	2019
Saját megyeszékhely elérési ideje	Saját vármegyeszékhely elérési ideje közúton, a leggyorsabb úton	Perc	2019
Német lakosság aránya	Német nemzetiségű lakosság aránya a teljes lakossághoz képest	%	2011
Roma lakosság aránya	Roma nemzetiségű lakosság aránya a teljes lakossághoz képest	%	2011
Bűncselekmények/1000fő	Regisztrált bűncselekmények száma 1000 főre vetítve	Fő	2019
Házi- és gyermekorvosok száma/1000fő	Házi és gyermekorvosok száma 1000 főre vetítve	Fő	2019
Népesség	Lakónépesség	Fő	2019
GDP/fő millió	Egy főre vetített vármegyei GDP dezaggregálással kapott járási értéke	Forint	2019
Öregedési index	A 65–X éves a gyermekkorú népességhez (0–14 éves) aránya	%	2019
Mezőgazdasági és erdőgazdálkodásban foglalkoztatottak aránya	Mezőgazdaságban és erdőgazdálkodásban foglalkoztatottak száma a foglalkoztatottak arányában	%	2019
Szolgáltatási foglalkoztatások aránya	Szolgáltatási szektorban foglalkoztatottak száma a foglalkoztatottak arányában	%	2019
Földbérleti díj/ha	Egy hektárra jutó földbérleti díj	Forint	2019
Diplomások száma /1000 fő	Diplomások száma 1000 főre vetítve	Fő	2019
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás vállalkozások száma/1000fő	Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátással foglalkozó vállalkozások száma 1000 főre vetítve	Darab	2019
Munkanélküliségi ráta	Munkanélkülieknek a gazdaságilag aktívakhoz viszonyított aránya	%	2019
Nem lakott lakóegységek aránya	Nem lakott lakóépületek aránya a teljes lakásállományhoz képest	%	2016
Új építésű családi házak /1000fő	Új építésű családi házak száma 1000 főre vetítve	Darab	2015-2019
Vándorlási egyenleg/1000fő	Oda és elvándorlások egyenlege 1000 főre vetítve	Fő	2015-2019
Export értékesítés nettó árbevétele/1000fő	Export értékesítés nettó árbevétele 1000 főre vetítve	Forint	2019
Vitalitási index	18-39 évesek aránya a 18-59 éves korosztály arányában	%	2019
Magas-alacsony jövedelműek aránya	Magas (20 millió felett) és alacsony (1 millió alatti) jövedelműek aránya	%	2019
Felsőfokú képzettséget igénylő foglalkozások aránya	Felsőfokú képzettséget igénylő foglalkozások a foglalkoztatottak arányában	%	2019

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

Összesen 49 mutató került be az elemzésbe a vizsgált 174 járás és Budapest vonatkozásában. Négy mutató (VP/1000fő, Közvetlen támogatások/1000fő, GDP/fő, Népesség előrebecslés%) létrehozása volt nehezebb feladat, mivel két előbbinél a kapott adatbázis értékei jogcímekekre és igénylőre volt lebontva, így például a közvetlen támogatásoknál 500 ezer adatból kellett elemzésre alkalmas mutatót létrehozni.

4.5.2. Sokmutató faktoranalízis eredményei

Kaiser-Meyer-Olkin és Bartlett teszt

Ezen mutató értéke bizonyítja, hogy alkalmas-e a megfigyelésbe vont adathalmaz a faktorelemzésre vagy sem. Ennek egyik mutatója a parciális korrelációs együttható, mely úgy vizsgálja a két mutató közötti kapcsolatot, hogy a többi befolyásoló hatásától mentesíti, vagyis a mutatók páronként kapcsolódnak egymással, így egy nagyobb struktúra rajzolódik ki. A KMO értéke abban az esetben jó, minél kisebb számban jelentkeznek ezek a páronkénti

összekapcsolódások. Értéke 0 és 1 között helyezkedik el, továbbá 0,5 felett már elvégezhető a faktorelemzés, de annál jobb minél közelebb helyezkedik el 1-hez. A vizsgált (30. táblázat) esetben 0,895-ös értékkel bír, ami nagyon jónak mondható. Kijelenthetjük, hogy a mutatóhalmazunk alkalmas a faktorelemzésre.

30. táblázat: KMO és Bartlett teszt

KMO és Bartlett teszt		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,895
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	10877,408
	df	1176
	Sig.	0,000

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

A 30. táblázat Bartlett teszt szignifikancia értéke a leginkább fontos számunkra, amiből kiderül, hogy a páronként vizsgált mutatók korrelálatlanok-e vagy sem. Lényege, hogy értéke 0,05 alatt helyezkedjen el, mert akkor elvégezhető az elemzés.

Kommunalitás

A 31. táblázat alapján elmondható, hogy minden változó elég erős a faktoranalízis elvégzéséhez. Értékük akkor megfelelő, ha 0,25 felett van. A legalacsonyabb mutató értéke 0,414, így megfelelőek a számunkra. A mutató által hordozott információ megmaradását szemlélteti a faktorok létrejötte után. Például az ŰMVP/1000fő esetében az általa hordozott információ 87%-a maradt meg.

31. táblázat: Kommunalitás

Mutató neve	Initial	Extraction
ŰMVP/1000fő	1,000	0,870
VP/1000fő	1,000	0,843
Közvetlen támogatások/1000fő	1,000	0,949
Széchenyi 2020/1000fő	1,000	0,530
ŰMFT összes/1000fő	1,000	0,422
Népesség előrebecslés%	1,000	0,855
Népsűrűség	1,000	0,927
Óstermelői jövedelem/fő	1,000	0,726
Nettó jövedelem/fő	1,000	0,836
Gyógyszerforgalom/fő	1,000	0,650
Mezőgazdasági térség %	1,000	0,766
Erdőgazdálkodási térség %	1,000	0,758
Magyar szabadalmi bejelentéseinek száma/1000fő	1,000	0,498
Óstermelők száma/1000fő	1,000	0,921
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat vállalkozások száma/1000fő	1,000	0,915
IKT vállalkozások száma/1000fő	1,000	0,882
Feldolgozóipari tevékenységek/1000fő	1,000	0,781
Építőipari tevékenységek/1000fő	1,000	0,779
Pénzügyi, biztosítói tevékenységek/1000fő	1,000	0,727
Szakmai, tudományos, műszaki tevékenységek/1000fő	1,000	0,927
Új személygépkocsik/1000fő	1,000	0,762
Áruszállító tehergépkocsik/1000fő	1,000	0,801
Internet-előfizetések/1000fő	1,000	0,842
Települési könyvtárak távhasználata/1000fő	1,000	0,526
Hátrányos helyzetű óvodás gyermekek/1000fő	1,000	0,786
Iparüzési adó/1000fő	1,000	0,779
Legközelebbi autópálya-csomópont elérési ideje	1,000	0,887
Budapest elérési ideje közúton	1,000	0,899
Saját megyeszékhely elérési ideje	1,000	0,841
Német lakosság aránya	1,000	0,644
Roma lakosság aránya	1,000	0,748
Bűncselekmények/1000fő	1,000	0,414

Házi- és gyermekorvosok száma/1000fő	1,000	0,584
Népesség	1,000	0,774
GDP/fő millió	1,000	0,699
Öregedési index	1,000	0,910
Mezőgazdasági és erdőgazdálkodásban foglalkoztatottak aránya	1,000	0,783
Szolgáltatási foglalkoztatások aránya	1,000	0,562
Földbérleti díj/ha	1,000	0,638
Diplomások száma /1000 fő	1,000	0,895
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás vállalkozások száma/1000fő	1,000	0,724
Munkanélküliségi ráta	1,000	0,794
Nem lakott lakóegységek aránya	1,000	0,600
Új építésű családi házak /1000fő	1,000	0,759
Vándorlási egyenleg/1000fő	1,000	0,785
Export értékesítés nettó árbevétele/1000fő	1,000	0,626
Vitalitási index	1,000	0,944
Magas-alacsony jövedelműek aránya	1,000	0,853
Felsőfokú képzettséget igénylő foglalkozások aránya	1,000	0,878

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

Teljes magyarázott variancia

A teljes magyarázott variancia a faktorok számának meghatározásában segít. Ez több módszer alapján is meghatározható, melyek közül a priori kritériumot választottam, miszerint „a kutató a faktoranalízis megkezdése előtt dönt a faktorok számáról, ami maximum annyi lehet, amennyi kiinduló változó volt.” (CSALLER, 2015, 48. o.) Tehát értéke 1-nél kisebb nem lehet, de annál jobb minél több információ kerül egy faktorba. A teljes variancia százalékának, vagyis a létrejött faktoroknak el kell érni a 60% feletti értéket a társadalomtudományok vonatkozásában. Az elemzés (32. táblázat) jócskán túlszárnyalja azt, mivel 76,11%-kal bír. Utolsó három oszlop az érdekes számunkra, ahol a rotált értékek láthatóak. A rotálás megkönnyíti az értelmezhetőséget, de nem tapasztalható jelentős átrendeződés az értékek között. A Total oszlopban láthatjuk az egyes faktorok sajátértékeit, majd mellette a varianciarányt és az összesített értéket.

32. táblázat: Teljes magyarázott variancia

Teljes magyarázott variancia									
Factor	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	18,830	38,429	38,429	18,830	38,429	38,429	10,169	20,752	20,752
2	5,603	11,435	49,864	5,603	11,435	49,864	8,143	16,618	37,370
3	3,729	7,610	57,474	3,729	7,610	57,474	6,199	12,651	50,021
4	2,910	5,938	63,412	2,910	5,938	63,412	3,966	8,094	58,115
5	1,901	3,881	67,292	1,901	3,881	67,292	3,520	7,184	65,299
6	1,686	3,440	70,732	1,686	3,440	70,732	1,871	3,819	69,118
7	1,383	2,823	73,555	1,383	2,823	73,555	1,798	3,670	72,788
8	1,256	2,564	76,119	1,256	2,564	76,119	1,632	3,330	76,119

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

Rotált faktorsúly mátrix

Míg a varianciaanalízis a faktorok számának meghatározását teszi lehetővé, addig a faktorsúly mátrix az eredeti mutató és az adott faktor közötti korrelációt mutatja meg. Megeshet, hogy olyan összefüggéseket is kimutat, ami valótlan. Ezért szokták alkalmazni a rotálást, ami elforgatja a faktorok tengelyeit, ezáltal kiküszöböli a hibalehetőségeket, így értelmezhető csoportokat kapunk. Ott figyelhető meg a következő új faktor jelenléte, ahol a korrelációs együttható értéke nagyot zuhan. A 33. táblázat szemlélteti, ahol az egyes faktorcsoportokat kiemeltem.

33. táblázat: Rotált faktorsúly mátrix

Rotált faktorsúly mátrix								
Mutatók	Component							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Építőipari tevékenységek/1000fő	0,858							
Vándorlási egyenleg/1000fő	0,808							
Új építésű családi házak/1000fő	0,766							
Népesség előrebecslés%	0,764							
Munkanélküliségi ráta	-0,749							
Áruszállító tehergépkocsik/1000fő	0,727							
Hátrányos helyzetű óvodás gyermek/1000fő	-0,708							
Új személygépkocsik/1000fő	0,706							
Roma lakosság aránya	-0,703							
Feldolgozóipari tevékenységek/1000fő	0,701							
Gyógyszerforgalom/fő	-0,658							
Német nemzetiségű népesség aránya	0,620							
Szakmai, tudományos, műszaki tevékenységek/1000fő	0,615		0,556					
IKT vállalkozások száma/1000fő	0,597	-0,434	0,497					
Magas-alacsony jövedelműek aránya	0,565	-0,404	0,538					
Nettó jövedelem/fő	0,552		0,540					
Közvetlen támogatások/1000fő		0,864						
Östermelők száma/1000fő		0,838						
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat vállalkozások száma/1000fő		0,825						
ÚMVP/1000fő		0,806						
Mezőgazdasági östermelésből származó jövedelem/ fő		0,806						
Mezőgazdasági és erdőgazdálkodásban foglalkoztatottak aránya		0,781						
VP/1000fő		0,765						
Népsűrűség		-0,683	0,425					
Mezőgazdasági térség %		0,659						0,466
Magyar szabadalmi bejelentéseinek száma /1000fő		-0,353						
Iparüzési adó/1000fő			0,677					
Népesség			0,674					
Export értékesítés nettó árbevétele/1000fő			0,666					
Diplomások száma /1000 fő	0,461		0,632					
Pénzügyi, biztosítói tevékenységek/1000fő	0,452		0,630					
Felsőfokú képzettséget igénylő foglalkozások aránya	0,461	-0,412	0,619					
Települési könyvtárak távhasználata/1000fő			0,612					
Internet-előfizetések/1000fő	0,445	-0,411	0,542					
Vitalitási index				0,924				
Öregedési index				0,911				
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás vállalkozások száma/1000fő	0,410			0,619				
Háziorvos és gyermekorvosok száma/1000fő				0,597				
Nem lakott lakóegységek aránya				0,590				
Széchenyi 2020/1000fő	-0,362			0,386				
Saját megyeszékhely elérési ideje					0,897			
Budapest elérési ideje					0,888			
Legközelebbi autópálya-csomópont elérési ideje					0,878			
Erdőgazdálkodási térség %					0,531			-0,529
ÚMFT összes/1000fő						0,606		
Regisztrált bűncselekmények/1000fő						0,465		
GDP/fő							0,772	
Szolgáltatási foglalkoztatások aránya						0,482	-0,522	
Földbérleti díj/ha								0,681

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

Nyolc faktort hoztam létre, amelyekben erős a faktoron belüli korrelációk értéke, de néhány esetben azon kívül is. Hogy milyen erősségű faktorsúlyt vegyünk figyelembe az HAIR és társai (et al., 1998) kutatásából kiderül. A mintaelem száma alapján határozott meg kategóriákat, ez a mi esetünkben azt jelenti, hogy a 0,35 feletti értékeket érdemes figyelembe venni a 175 elemből álló mintánk tekintetében. A fenti táblázatban e szerint kerültek be a korrelációs értékek.

Létrejött faktorok:

- **Fenntartható jólét faktor (16):**

Minél magasabb az Építőipari tevékenységek/1000 fő, Vándorlási egyenleg/1000 fő, Új építésű családi házak/1000 fő, Népesség előrebecslés%, Német nemzetiségű népesség aránya, Szakmai, tudományos, műszaki tevékenységek/1000 fő, IKT vállalkozások száma/1000 fő, Magas-alacsony jövedelműek aránya, Nettó jövedelem/fő, Feldolgozóipari tevékenységek/1000 fő, Új személygépkocsik/1000 fő, Áruszállító tehergépkocsik/1000 fő száma, annál alacsonyabb a Munkanélküliségi ráta, Hátrányos helyzetű óvodás gyermekek/1000 fő, Gyógyszerforgalom/fő értéke. Viszont közepes, pozitív irányú összefüggés látható a Diplomások száma /1000 fő, Pénzügyi, biztosítói tevékenységek/1000 fő, Felsőfokú képzettséget igénylő foglalkozások aránya, Internet-előfizetések/1000 fő, Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás vállalkozások száma/1000 fő mutatókkal is.

- **Támogatott mezőgazdaság (10):**

Ide a mezőgazdaságot és hátrányos térségeket érintő külföldi és belföldi forrásból származó támogatások kerültek pár egyéb mutató mellett. Közvetlen támogatások/1000 fő, Östermelők száma/1000 fő, Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat vállalkozások száma/1000 fő, ÚMVP/1000 fő, Mezőgazdasági östermelésből származó jövedelem/fő, Mezőgazdasági és erdőgazdálkodásban foglalkoztatottak aránya, VP/1000 fő, Mezőgazdasági térség % mutatóinak értéke azokban a járásokban magas, ahol alacsony a népsűrűség és a Magyar szabadalmi bejelentéseinek száma/1000 fő. Ezekon kívül még közepes korrelációt mutat a IKT vállalkozások száma/1000 fő, Magas-alacsony jövedelműek aránya, Felsőfokú képzettséget igénylő foglalkozások aránya és az Internet-előfizetések/1000 fő értékeivel, amik szintén ellentétes irányt mutatnak a főbb támogatási mutatókkal.

- **Értékteremtő tudás faktor (8):**

Leginkább olyan mutatók kerültek ebbe a csoportba, amik egy tudás alapú gazdaságot jellemeznek. Olyan mutatók, mint az Iparüzési adó/1000 fő, Export értékesítés nettó árbevétele/1000 fő, Diplomások száma/1000 fő, Pénzügyi, biztosítói tevékenységek/1000 fő, Felsőfokú képzettséget igénylő foglalkozások aránya, Települési könyvtárak távhasználata/1000 fő, Internet-előfizetések/1000 fő, Népesség. A faktoron kívül még közepes, lineáris irányú összefüggést mutat Szakmai, tudományos, műszaki tevékenységek/1000 fő, Népsűrűség, IKT vállalkozások száma/1000 fő, Magas-alacsony jövedelműek aránya, Nettó jövedelem/fő mutatókkal.

- **Előregedő turizmus (6):**

Minél magasabb a Vitalitási index, Öregedési index, annál nagyobb a Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás vállalkozások száma/1000 fő, Házi orvos és gyermekorvosok száma/1000 fő, Nem lakott lakóegységek aránya és a Széchenyi 2020/1000 fő változó értéke.

- **Elérhetőség és erdőszültség faktor (4):**

Környezeti ára van a rövidebb utazási időnek, vagyis minél rövidebb a Saját megyeszékhely elérési ideje, Budapest elérési ideje, Legközelebbi autópálya-csomópont elérési ideje, annál alacsonyabb az Erdőgazdálkodási térség % értéke.

- **Bűnözők és támogatottak (2):**

Az 1000 főre eső ÚMFT kifizetések és a Regisztrált bűncselekmények/1000 fő között lineáris kapcsolat van és a Szolgáltatási foglalkoztatások aránya is egyenes arányban van a másik két változóval.

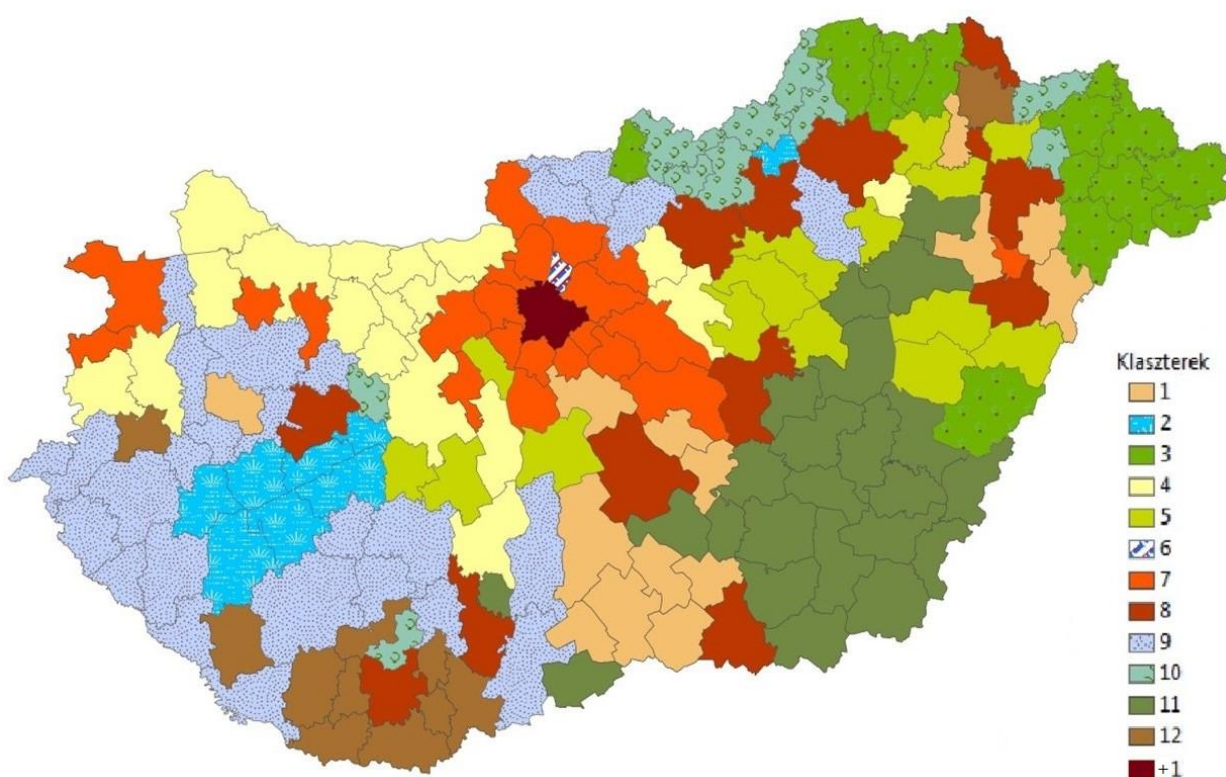
- **Nem szolgáltató GDP (2):**

Az egy főre eső GDP, ahol magas, ott alacsony a Szolgáltatási foglalkoztatások aránya mutató.

- **Földbérlet (1):**

Ott magas az egy hektárra eső földbérleti díj, ahol magasabb a mezőgazdasági területek aránya az erdőkkel szemben.

4.5.3. Klaszteranalízis eredményei

63. ábra: Klaszterelemzés

(Forrás: saját szerkesztés, 2023)

A faktorcsoportokon ward-féle hierarchikus klaszterelemzést futtattam le, amivel meghatároztam, hogy hány klasztercsoport optimális a dendrogramon ábrázolt összevonási eljárás szerint. Majd ennek ellenőrzésére egy nem hierarchikus eljárást is lefuttattam, amit általában nagy adathalmazoknál szoktak alkalmazni. Így jött létre 12 vidéki klaszter és Budapest (63. ábra), amik az adott klaszterközponttól hasonló távolságra helyezkednek el. Majd ezeket a térségeket fontosabb jellemzőik alapján megcímeztem és részletesen kifejtettem milyen tulajdonságokkal rendelkeznek.

1. Óstermelők „fellegvára”

Jellemzően mezőgazdaságból élő vidéki területek, ahol leginkább magas az egy hektáron előállított jövedelem, vagyis főliás zöldség és gyümölcsstermesztés az elterjedt. Duna-Tisza közü

járások, mint a Mórahalmi vagy Nagykőrösi, vagy éppen, olyan kiemelt borvidék, mint a Tokaji található itt. Kimagasló mennyiségű külső forrást kaptak, leginkább az ÚMVP és a VP-t tekintve. Nagyon alacsony a népsűrűség, továbbá itt a legmagasabb az 1000 főre eső őstermelők száma, eléri a 81 főt. A klaszterek medián értéke körül alakul a magas-alacsony jövedelműek aránya és jónak mondható az új építésű családi házak száma is, mivel 1000 főre 24 új építésű ház esik. Gazdaságát tekintve itt a legmagasabb a feldolgozóipari vállalkozások 1000 főre eső száma, ami 9,1-es értékkel bír az 7,6-os országos átlaghoz képest. Magas az 1000 főre eső áruszállító tehergépkocsik száma, valamint az új személygépkocsik száma is átlag körül alakul. A munkanélküliség az országos átlag alatt helyezkedik el és enyhe fogyatkozás mutatkozik a vándorlási egyenleg alapján. Igen alacsony az internet-előfizetések száma, amivel lineárisan kimutatható, hogy a diplomások aránya és a felsőfokú végzettséget igénylő munkák száma is átlag alatti. Jellemző az előregedés és az alacsonyabb GDP/fő, de hamar elérhető az autópálya. Leginkább a kevesebb külső beavatkozásra szoruló és fenntarthatóbb vidéki térségeket sorolnám ide.

2. Idősödő vendéglátók

A térképen látszódik, hogy kedvelt turisztikai járások kerültek ide, mint a Balaton és környéke vagy a Belpátfalvai járás, ami kiemelt turisztikai térség Magyarország turisztikai desztinációjának köszönhetően. Nem a mezőgazdasági támogatások kedvezményezettjei, de még az ÚMFT összegeiből sem részesültek nagymértékben. Viszont a Széchenyi 2020 alatt már ők kapták a legnagyobb egy főre eső támogatási összeget, az országos átlagnak a dupláját. Minden mezőgazdasági mutatót figyelembe véve nem mondható agrár beállítottságú járásoknak. Jövedelemeloszlás szempontjából átlagosnak mondható, viszont kimagasló az új építésű családi házak kapcsán, mivel 62 darab esik ezer főre, ami a harmadik legmagasabb értékkel bíró klasztert mutatja. Átlag feletti, de ahhoz közel helyezkedik el a feldolgozóipari, építőipari és IKT vállalkozások száma és a szakmai, tudományos, műszaki tevékenységek száma is. Magas az új személygépkocsik és áruszállító járművek száma is. Lehetséges, hogy a jövőben 15% körüli népességfogyás lesz tapasztalható annak ellenére, hogy a jelenlegi tendencia alapján népességvonzó térség, vagyis vándorlási egyenlege igen pozitív. Enyhén átlag feletti az internet előfizetések és pénzügyi vállalkozásokat tekintve. Viszont magas a diplomások száma és a könyvtárak távhasználata is. Ezer főre eső szálláshelyek száma nagyon magas, az országos átlag hétszerese. 46,8 szállás esik ezer főre, ennek köszönhetően magas a nem lakott családi házak száma. Az ország legelőregedettebb járásai és a vitalitási index is itt a legmagasabb.

3. „Badland”, avagy a hátrányos helyzetű térségek

Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye járásai, mint a Vásárosnaményi, vagy Berettyóújfalui, vagy a Borsodi-medence határmenti járásai, mint például a Gönci vagy Edelényi estek ezen klaszterbe. Nevét onnan kapta, hogy szinte mindent társadalmi és gazdasági mutatót figyelembe véve a legrosszabbul teljesítettek, ezek közül is kiemelném az Encsit és Szikszóit. Míg az ÚMVP források csekély része jutott el ide, addig a VP leginkább támogatott járásairól beszélhetünk. A közvetlen támogatások az átlag körül alakulnak. Magas az őstermelők száma, de az ezer főre eső őstermelésből származó jövedelmük jóval alacsonyabb, mint az Őstermelők fellegvára nevű klaszter esetében. Magas az őstermelők száma, de ennek ellenére átlag körüli a mezőgazdaság foglalkoztatási aránya. Az alacsony jövedelműek aránya itt a legmagasabb, kevés az új építésű családi ház és a jövedelmek is itt a legalacsonyabbak. Magas a gyógyszerforgalom és az építőipari tevékenységek száma is. Érezteti ezen járások kilátástalan állapotát, hogy a vándorlási egyenleg

itt a legrosszabb, valamint az előreszámítás sem jó jövőképet vázol fel, mivel 66%-ra eshet vissza lakossága 2051-re. Kiemelkedő a roma lakosság aránya és sok a hátrányos helyzetű óvodás gyermek is, közel 80 esik 10000 felnőttre. 9,6-os értékkel itt a legnagyobb a munkanélküliségi ráta, kevés a diplomás és az iparüzési adó tekintetében is gyengék. Elmaradottságának egyik oka az autópályától való távolsága a szakmai, tudományos, műszaki tevékenységek hiánya és Budapest után itt a legnagyobb a bűnözés. Az ÚMFT-ben és a Széchenyi 2020-ban sem nem kapta meg azt a kiemelt támogatottságot, ami hátrányos helyzetéből indokolt lenne.

4. Sikeres vidék

Ide leginkább azok a járások tartoznak, amik stabil gazdasági és társadalmi jövőképpel rendelkeznek. Többnyire Észak-Dunántúlon helyezkednek el Budapeستől egészen a nyugati határig. Jellemzően mezőgazdasági beállítottságú járások, de ilyen szerepüket már többnyire elvesztették és sikerességük elsősorban nem ennek köszönhető. Egyértelműen nem voltak kedvezményezettjei a vidékfejlesztési forrásoknak. Budapest agglomerációján kívül ők rendelkeznek a harmadik legnagyobb népsűrűséggel (121,4 fő/km²). Az őstermelők száma és a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya is átlag körüli értéken alakul. Magas-alacsony fizetésűek aránya átlag felettinek mondható, míg az új építésű családi házak száma is kiemelkedő. Nettó jövedelmet nézve, a Győri járás nem mutat kiugró értéket a csoport többi tagjához képest, ami 1,5 milliós éves jövedelmet mutat egy lakosra nézve. A népességváltozás mutató viszonylatában 2051-re körülbelül 13%-os fogyás prognosztizálható. Ha a vállalkozások számát nézzük ágazati tagolás szerint, többnyire átlag körül szóródnak az értékek, kivéve a szakmai, tudományos, műszaki vállalkozások számát nézve. Az új gépkocsik száma sem tér el az átlagtól, mint az áruszállítók estében sem. Alacsony a munkanélküliség és az elmúlt 5 év vándorlási egyenlege pozitív képet mutat. Kimagasló az iparüzési adó mértéke, amit országos viszonylatban csak Budapest előz meg, ennél is kimagaslóbb az export értékesítés nettó árbevétele, ami egy főre vetítve eléri a 7 millió forintot. Ezt leginkább a Dunaújvárosi, Paksi, Győri és Esztergomi járásnak köszönheti a klaszter. Magas az egy főre eső GDP is és mivel ipari jellegű városok, ezért alacsony a munkanélküliség, vagyis sok munkaerőt vesznek fel, ezért kevés a nem lakott lakások száma. Öregedési és vitalitási szempontból pontosan az országos átlag környékén szóródnak. Mivel elsősorban ipari területek így a szálláshelyek száma országos átlag alatti, nem éppen közkedvelt utazási desztinációk. Sem az ÚMFT, sem a Széchenyi 2020-ban nem töltöttek be célterületet.

5. Stagnáló járások

Ide tartozik például a Füzesabonyi, Jászapáti, Hevesi, Martonvásári vagy éppen a Szerencsi járás. Az ÚMVP, VP és Közvetlen támogatásokat nézve is előkelő helyet töltöttek be, a mezőgazdasági térségek aránya 76,5% volt, míg az erdőké csak 11%. Ha az őstermelők számát, jövedelmi viszonyait vagy a mezőgazdasági vállalkozások és foglalkoztatottságát nézzük, a mezőgazdasággal foglalkozó klaszterek közül a negyedik helyre tehetnénk. Nagyon hasonlít a fenntartható jólét faktor szempontjából az őstermelők fellegvára klaszterre, azt leszámítva, hogy a feldolgozó ipari vállalkozások száma nagyon alacsony és az egyéb vállalkozásokat tekintve is kisebb értékekkel bírnak. Magasabb a roma lakosság száma és a vándorlási egyenleg is -13,6 főt mutat ezer főre vetítve. Míg az Őstermelők „fellegváránál” a könyvtárhasználat és az export értékesítés nettó árbevétele is sokkal jobb értéket mutatott addig itt a legalacsonyabb az egész országban. Csakúgy, mint a diplomások 1000 főre eső száma vagy a felsőfokú képzettséget igénylő foglalkozások aránya. Az iparüzési adó is csekélyebb, azaz közel az 1-es klaszter

értékének kétharmada. Míg az ÚMFT-ben a támogatások legnagyobb élvezői voltak, addigra a Széchenyi 2020-at nézve már csak éppen átlag felett vannak.

6. Kis Budapest

Csak a Dunakeszi járás tartozik ebbe a klaszterbe. A támogatott mezőgazdaság faktort nézve, nagyon hasonló értékekkel bír, mint Budapest. Járásokat tekintve itt a legmagasabb a népsűrűség, ami azt jelenti, hogy egy km²-re 821 fő esik. Magas a szabadalmak száma is, az országos átlag háromszorosa. Egyértelmű, hogy a mezőgazdaságot érintő támogatásokat nézve nagyon alacsony értékkel bír. A magas-alacsony jövedelműek aránya is kiugró, 112 új családi ház jut 10000 lakosra és népességvándorlás egyik kiugróan pozitív résztvevője. Alacsony a gyógyszerforgalom, de ipari szempontból leginkább az IKT, építőipari vállalkozások és szakmai, tudományos, műszaki vállalkozások száma a legmagasabb, majdnem eléri Budapest szintjét. Szintén kiemelkedő az áruszállító és az új gépkocsik száma, az utóbbi esetében még Budapest értékeit is kétszeresen túlszárnyalja. Munkanélküliségről szinte nem is beszélhetünk, hasonlóan a roma és a német lakosság száma sem mértékadó. Diplomások aránya szinte eléri a lakosság 25%-át és a felsőfokú végzettséget igénylők munkakörök pedig a foglalkoztatottak 21%-át. Fontos megemlíteni még az iparüzési adó és az export értékesítés nettó árbevételét, amik az országos átlag kétszeresét alkotják. A GDP egy főre eső értéke nem mutat kiemelkedő értéket és a szolgáltatási szektorban dolgozók aránya sem. Tipikusan fiatal klaszternek mondható, amit az öregedési index 88-as értéke és a vitalitási index 21,4-es értéke jól szemléltet. A háziorvosok száma is jelentősen alacsony és a vendéglátással foglalkozó vállalkozások is pont az országos átlag körül alakulnak. Az ÚMFT-ben és a Széchenyi 2020-ban is a Dunakeszi járás kapta a legkevesebb forrást.

7. Népeségvonzó „alvójárások”

Szintén nem mezőgazdasági profilú járásokról beszélhetünk, mivel átlag alatti a támogatott mezőgazdaság faktorban szereplő mutatók értéke. Látszik, hogy elhanyagolható a mezőgazdaság szerepe ezekben a térségekben. Magas a népsűrűség (219,9), de a szabadalmi bejelentések száma csak enyhén átlag felettinek mondható. Az új építésű házak az országos átlag háromszorosa, továbbá a nettó jövedelem és a magas-alacsony jövedelműek arányában is előkelő értékkel bír. Magas az IKT, építőipari és a szakmai, tudományos, műszaki vállalkozások 1000 főre eső száma, de meg sem közelíti a fentebb említett Dunakeszi járást. Alacsony a hátrányos helyzetű óvodások száma és a gyógyszerforgalom. Új személygépkocsik és áruszállító tehergépkocsikat nézve csak enyhén haladja meg az országos átlagot. Ezek a járások szinte mind pozitív demográfiai mérleggel zárhatnak a XXI. század közepére, aminek egyik oka az alacsony munkanélküliség, valamint Budapesthez és az autópálya felhajtókhoz közeli elhelyezkedésük. Az internet előfizetések, iparüzési adó, pénzügyi, biztosítói tevékenységek, diplomások száma, export értékesítés nettó árbevétele, felsőfokú képzettséget igénylő foglalkozások aránya vonatkozásában elmondható, hogy enyhén átlag felett szóródnak, míg a közkönyvtárak távhasználata nem jobb, mint az Östermelők fellegvára klaszter esetében. A GDP/fő az országos átlag értékén van, míg a szolgáltatási foglalkoztatások aránya kiemelkedőnek mondható. Öregedési mutatója ennek is alacsony, csakúgy, mint a nem lakott lakások száma és a háziorvosok aránya. Az ÚMFT-ben több támogatást kaptak arányaiban, mint a 2014-2020-as programozási ciklus operatív forrásaiból.

8. Zsugorodó ellenpólusok

Többnyire a csökkenő népességű vidéki vármegyeszékhelyek és régióközpontok kerültek ezen klaszterbe. Jellemzően alacsony a mezőgazdasági támogatásokból való részesedésük, valamint az östermelők száma, mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya és a mezőgazdasági

vállalkozások száma is. A szabadalmi bejelentések igencsak magasnak tekinthetők, ami a vidéki központi szerepüknek is köszönhető, mivel több járásban is található egyetemi központ, ami a K+F tevékenységek gócpontja. Átlag feletti a magas-alacsony jövedelműek aránya, a családi házak száma, és a nettó jövedelem is. Vélhetően népességfogyással számolhatnak az elkövetkezendő évtizedekben, ami közel 20%-ot fog kitenni és leginkább a Sátoraljaújhelyi és Gyöngyösi járás fogja elszenvedni. IKT és szakmai, tudományos, műszaki vállalkozásokat tekintve előbbinél 5,2, utóbbinál 20,6 jut ezer főre, míg a feldolgozóipari és építőipari vállalkozások száma átlagosnak mondható. Új gépkocsik és áruszállító járművek viszonylatában is az átlag körül alakulnak értékeik. Német és roma lakosság aránya nem számottevő és az elmúlt években is népességfogyás sújtotta. Alacsonynak mondható munkanélküliség mellett kiemelkedő a kulturális mutatók értékei, mint a települési könyvtárak távhasználata vagy az internet-előfizetések száma, ami alapján elmondhatjuk, hogy ebben a klaszterben a legmagasabb országos szinten, vagyis majdnem 350 előfizetés jut ezer főre. A diplomások száma és a diplomás munkakört igénylő foglalkozások aránya is magas, ugyanúgy, mint az iparüzési adó vagy az export értékesítés nettó árbevételének ezer főre jutó összege. Budapesttől távolabb helyezkednek el, de az autópálya csomópont elérhető távolságban van. Az ÚMFT és a Széchenyi 2020 egyik kedvezményezettjei és a GDP/fő mutató is átlag feletti értéket mutat. Ezer főre 6,2 szálláshely jut és a házi orvosok száma is átlag feletti 6,7-es értékkel bír. Nem lakott lakások száma az országos átlaghoz közelít, míg az elöregedés eléri a 142-es értéket, ami nem jellemez fenntartható társadalmat.

9. „Szürke” járások

Abból az okból kifolyólag kapták ezt a nevet, mert többnyire minden mutatót tekintve az országos átlag körül alakultak értékeik. A támogatott mezőgazdaság faktor mutatóiból kiemelném az átlag feletti közvetlen támogatások 1000 főre jutó összegét és a népsűrűséget, ami alapján elmondható, hogy jellemzően vidékies területekről van szó. Habár találhatunk itt nagyobb népsűrűségű járást is, mint az Ajkai (116 fő/km²) vagy Zalaegerszegi (93 fő/km²). A Fenntartható jólét faktor szempontjából is hasonló a helyzet, mivel változói nem térnek el releváns mértékben az országos átlagtól. Talán a német lakosság aránya és a hátrányos helyzetű óvodás gyermekek száma tér el jelentősebben, az előbbi esetben átlag feletti, míg az utóbbiban az átlag kétharmada. Az Értékkeremtő tudás faktorban is hasonló a helyzet. Az elérési idő szempontjából ezek a legtöbb idő alatt megközelíthető járások, mivel az autópálya-felhajtók, Budapest és a vármegyeszékhelyet is innen a legnehezebb elérni. Támogatottság (ÚMFT, Széchenyi 2020) szempontjából sem kiemelkedőek és a GDP/fő kimondottan alacsonynak mutatkozik. 165,4-es öregedési indexel az egyik legidősebb járások közé tartoznak és a turizmus is népszerű vállalkozási tevékenység ezen klaszterben.

10. Munkanélküli periféria

Második legelmaradottabb értékekkel rendelkező térség, melyet olyan járások alkotnak, mint a Cigándi, Ózdi, Salgótarjáni vagy Kazincbarcikai. Többnyire hegyvidéki hátrányos helyzetű térségek, ahol a mezőgazdaság szerepe még csekélyebb, mint a magas aranykorona értékű talajokkal rendelkező vidékeken. Az erdő aránya itt a legmagasabb az országban, azaz 48,2%. Az ÚMVP és a VP forrásoknak sem az elsődleges célpontjai, közvetlen kifizetések értéke is alacsony, a járások medián értékének a felét sem éri el. Az östermelők száma és jövedelme is kimondottan alacsony szintet üt meg, ebből következik az alacsony földbérleti díj is. A mezőgazdasági területek aránya 40,9 százalék, ami nem a legrosszabbak között van még úgy sem, hogy a legnagyobb népsűrűségű klasztereket nem vettük számba. A mezőgazdasági foglalkoztatottság mindössze

0,6%-ot ér el. Itt épült népességarányosan a legkevesebb családi ház és a nettó jövedelmek is rossz képet festenek fel, csakúgy, mint a népesség előrebecslés is, ami alapján 2011-hez képest csaknem a 36,1%-át veszíti el. IKT, feldolgozóipari, építőipari és szakmai, tudományos, műszaki vállalkozásokat nézve is elég szegényes a térség. Igen magas a gyógyszerforgalom és a roma lakosság aránya is 8% körüli értéket mutat. Új személygépkocsik tekintetében csak a Badland mutat rosszabb értéket, de áruszállító gépjármű viszont itt van a legkevesebb, alig 34,3 db jut ezer főre. A munkanélküliségi ráta is eléri a 8,6%-ot. Csekély az export értékesítés nettó árbevétele akárcsak a pénzügyi, biztosítói tevékenységek, diplomások és felsőfokú végzettséget igénylő foglalkoztatások aránya. Budapest elérhetősége átlagos, autópályák elérhetősége átlagtól 30%-kal több időbe telik. Bűncselekmények száma kismértékben meghaladja az országos átlagot. Az ÚMFT-ben és a Széchenyi 2020-ban is átlagos támogatottsági szintet láthatunk, ha a medián értékeit nézzük, akkor az alsó felébe esik a járásoknak. Az egy főre eső GDP átlagosnak mondható csakúgy, mint a 141,1-es előregedés.

11. Éléskamra

Magyarország legtermékenyebb vidéke, ahol a mezőgazdasági területek aránya meghaladja a 80%-ot és az erdőké pedig a legalacsonyabb az országban, 10% közeli. Békés vármegye minden járása, továbbá Csongrád-Csanád, Jász-Nagykun-Szolnok és Hajdú-Bihar vármegye néhány járása alkotja. Az őstermelésből származó jövedelem egy főre eső értéke itt a legmagasabb az országban és az őstermelők száma is a harmadik legtöbb az országban. Közvetlen támogatások tekintetében az első, egy lakosra számítva 114,2 forint. Népsűrűség alapján rurális jellegű járások, de pár nagyobb város azért megtalálható, mint Békéscsaba, Gyula vagy Orosháza. Átlag feletti a mezőgazdasági vállalkozások száma, de nem kiemelkedő, ami alapján elmondható, hogy inkább a nagyüzemi vállalkozások száma a mérvadó. 1,4% a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya, ami a második legjobb értéket mutatja. Új építésű családi házak száma elenyésző, 10 ezer lakosra csupán 11,9 jut. A nettó jövedelem átlagosnak mondható, de a gyógyszerforgalom itt is magas. Az IKT, feldolgozóipari, építőipari vállalkozásokat nézve egyik sem haladja meg a medián értékét, de közel helyezkedik el hozzá. Új gépkocsikat nézve hasonló, mint a munkanélküli periféria, de áruszállító járművek arányában jobban áll. Népesség csökkenése itt is kiugró lehet és a vándorlási egyenleg is rossz képet mutat, ezer főre nézve 18 fővel csökkent évente az elmúlt 5 év átlagában. A munkanélküliségi ráta enyhén haladja meg a medián értékét. A települési könyvtárak távhasználata rekord magas, 7197 jut ezer főre. Iparüzési adóban a medián környékén alakul, akárcsak a diplomások száma, az export értékesítés nettó árbevétele vagy a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások aránya, ami 9,3%-os értéket mutat. Legközelebbi autópálya felhajtó, Budapest és a vármegyeszékhely viszonylag hamar elérhető. Ebben a klaszterben a legalacsonyabb az egy főre eső GDP értéke, de a földbérlet összege átlagosnak mondható. A nem lakott lakások száma átlag feletti, de az öregedési index kiemelkedően magas és a vitalitási is. ÚMFT és Széchenyi 2020 alapján átlagos értékűnek mondanám.

12. Vidékfejlesztési források „élvezői”

Többnyire Baranya vármegyei járások és elvétve néhány, mint a Sárospataki vagy Vasvári. Az ÚMVP legnagyobb élvezői voltak, mivel közel az átlag kétszeresét kapták, de a VP-ben is a második legtöbb forrást kapták és a közvetlen támogatásokból is az élmezőnyben vannak. Itt a legalacsonyabb a népsűrűség, vagyis 42,5 fő jut egy négyzetkilométerre. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya itt a legmagasabb, 1,5% körüli. Magas-alacsony fizetésűek aránya medián érték alatti és a várható népességcsökkenés is eléri 29%-ot. Az egy főre eső nettó jövedelem a

második legalacsonyabb az országban, éppen csak eléri az 1 milliót. A vállalkozások közül leginkább a mezőgazdasági, majd a feldolgozóipar, építőipar és a Szakmai, tudományos, műszaki tevékenységet végzők vannak túlsúlyban. A gépkocsik és áruszállító járművek az átlag körül alakulnak. Magas a német és a roma nemzetiségűek aránya, az előbbi 8% és utóbbi 7,1%-os értékkel bír. A vándorlási egyenleg negatív és magas a munkanélküliségi ráta, eléri a 8%-ot. Nagyon alacsony a könyvtárak távhasználata, valamint az iparüzési adó és az export értékesítés nettó árbevétele, de a diplomások száma is a medián érték alatt található és kevés a felsőfokú munkát igénylő foglalkozások aránya. Minden távolságot mérő mutató alapján messze helyezkednek el akár az autópályától, Budapesttől vagy a vármegyeszékhelytől. Az egy főre eső GDP magasnak mondható és a földbérleti díj is a második legnagyobb az országban. A házi orvosok és gyermekorvosok száma itt a legmagasabb, tízezer főre 7,2 jut.

+1. „Kifolyó vízfej”

Magyarország központja egyértelműen Budapest, mely 1,7 millió főt meghaladó lakosságával és közvetlen közelében élő 1,2 milliós agglomerációjával egyértelműen az ország nemzetközi beágyazódását jelenti Közép-Európa szívében. A mezőgazdasági mutatókban nem foglal el központi szerepet, mivel lakosság arányosan elenyésző jövedelmezőség és foglalkoztatási szempontból. A népsűrűséget tekintve 3300 főnél is több jut egy km²-re. A szabadalmi bejelentések száma itt a legmagasabb, ami azt jelenti 12,1 jut 100 ezer főre. A magas-alacsony bérűek aránya a magasak felé billen, az új építésű családi házaknál pedig enyhén átlag alatti értékkel bír. 2051-re enyhén csökkenhet a népesség még amellet is, hogy a nettó jövedelem itt a legmagasabb a Dunakeszi járás után. Az IKT és szakmai, tudományos, műszaki és pénzügyi, biztosítói vállalkozásokból egyértelműen vezető szerepe van, mivel szinte minden ilyen típusú cégnek a központja itt található. Kiemelkedő az új személygépkocsik száma, vagyis 41,6 jut ezer főre. A vándorlási egyenleg enyhe fogyást mutat és a munkanélküliségi ráta is nagyon alacsony. Internet előfizetések száma eléri a 445,9-et ezer főre, szinte minden második emberre jut egy előfizetés. Iparüzési adóba is vezető szereppel bír, az országos átlag több mint háromszorosát fizeti be. Az egy főre jutó export értékesítés árbevétele alapján csak a Sikeres vidék klaszter előzi meg. Majdnem minden harmadik ember diplomás és felsőfokú végzettséget is a foglalkozások majdnem 24%-a igényli. Érdekes, hogy erdők arányában jobban áll Budapest, mint az Élészkamra klaszter. Magas a bűnözés és GDP/fő mutatóban is a legjobban teljesít. A földbérleti díj is itt a legmagasabb, továbbá az ÚMFT és Széchenyi 2020 kifizetések arányában kiemelkedő célterület, ami alapján a források nagy része ide irányul, mivel a források lehívásához szükséges infrastruktúra irányító szervezetei itt található. A házi és gyermekorvosok aránya a legmagasabb és a szálláshelyekben is jónak mondható, de az idősödő vendéglátókat meg sem közelíti. Átlagos a nem lakott lakások aránya. Előregedőben van, mivel 156,8 az öregségi index és a vitalitási index is magas.

5. Új és újszerű tudományos eredmények

1. Az Új Magyarország Fejlesztési Terv és a népességváltozás közt lineáris kapcsolat nem mutatható ki, de a területi eloszlás alapján Magyarország elmaradottabb, keleti járásaira koncentrál. A Gazdaságfejlesztési Operatív Program kifizetéseinél sem mutattam ki megbízható korrelációt, viszont központi szerepet játszik az autópályamentiség.
2. Megállapítottam, hogy a Széchenyi 2020 és a népességváltozás között közepes kapcsolat van, akár csak a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program esetében. A Széchenyi 2020-ra az Új Magyarország Fejlesztési Tervhez képest szigetesedés jellemző, valamint egy kedvezményezett gócpont mutattam ki a Balaton térségében. A GOP-hoz hasonlóan a

GINOP-ra is jellemző az autópályamentiség, de a hangsúlyok áttevődtek az M3, M5 és M7-es autópálya nyomvonalainak mentére.

3. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program és a járások kedvezményezettségi besorolása között kapcsolat mutatható ki, továbbá a jövedelmekkel és a munkanélküliséggel közepesen korrelált, de egyéb tényezők is közrejátszottak benne. Kifizetéseinek célterületei leginkább a versenyképes mezőgazdasági és magas természeti értékkel bíró területek, mint Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék.
4. Bizonyítottam, hogy a Vidékfejlesztési Program és a járások kedvezményezettsége között nincs szignifikáns korreláció. A VP és a jövedelmek között közepes, míg a munkanélküliséggel gyenge összefüggést mutat. Célterületei az ÚMFT-hez hasonlóan megmaradtak, de a Kiskunság és Baranya vármegye járásai cizelláltabbak lettek, továbbá Pest vármegye járásai is több forráshoz jutottak.
5. Kimutattam, hogy gyenge lineáris kapcsolat van a közvetlen támogatások és a népességváltozás között. Arra az eredményre jutottam, hogy ezen támogatási forma elvesztésével csekély népességcsökkenés valószínűsíthető, ami tipikusan a mezőgazdasággal foglalkozó rurális térségekben lenne jelentős és leginkább Békés vármegyét sújtaná. Birtokkoncentráció megy végbe, ami legfőképp a szántóföldi növénytermesztéssel és borászattal foglalkozó vidékeken mutatkozik.
6. Törekedtem, egy települési szintű népesség előrebecslést elkészíteni, ami 2051-re a dél-keleti országrész elnéptelenedését prognosztizálja, de komoly kihívást okozhat az Észak-magyarországi és Dél-dunántúli régiókban is. Kimutattam, hogy 1,3-as, 1,5-ös és 1,7-es termékenységi rátával is valószínű lesz a népesség jelentősebb fogyása Magyarországon.
7. Megállapítottam egy sokdimenziós járás tipizálási elemzés elvégzésével, hogy a területi fejlődés irányait nagyban meghatározzák Magyarországon az autópályák nyomvonalai és ezek alapján kimutattam egy nyugat-keleti fejlődési tengelyt.

6. Következtetések és javaslatok

Az adatok alapján a népességváltozás és az Új Magyarország Fejlesztési Terv forrásainak kifizetései között nem mutatható ki erős lineáris kapcsolat. Az r^2 értéke alacsony, ami azt jelzi, hogy a népességváltozás csak kismértékben magyarázható az ÚMFT forrásokkal. Az Anova elemzés szignifikancia értéke magas, miszerint nincs megbízható kapcsolat a két mutató között. Kijelenthető, hogy nincs egyértelmű lineáris regressziós korreláció a népességváltozás és az ÚMFT források között. Hasonlóan a Gazdaságfejlesztési Operatív Program és a népességváltozás között sem található erős lineáris kapcsolat. Az R értéke és a determinációs együttható is gyenge, ami azt mutatja, hogy a GOP források csak minimálisan magyarázzák a népességváltozást. Az Anova elemzés szignifikancia értéke szintén magas, tehát nincs megbízható kapcsolat a két mutató között. A kvartilisek elemzése alapján az ÚMFT forrásai koncentrálnak a nagyvárosokban és a vármegyeszékhelyeken, valamint a keleti országrészben. A GOP-nál jellemző az autópályamentiség, melynél a legnagyobb hangsúly az M1 és M5 mentére tehető. A szomszédsági viszonyok feltárása alapján az ÚMFT-ben nagyobb sűrűsödési gócpontok mind az ország keleti felére tehetőek. A GOP-nál szintén az autópályák fontossága érhető tetten. Az alacsony támogatottságú részek elsősorban Budapest agglomerációjában és szétszórva helyezkednek el az ÚMFT-nél, míg a GOP-nál legfőképp a rossz infrastruktúrával jellemezhető, periférikus elhelyezkedésű térségeket láthatjuk. Leszűrhetjük, hogy az ÚMFT az elmaradottabb keleti országrészt célozza meg többnyire, ami hozzájárulhat a területi kohézió és az egyenlőtlenségek

mérsékléséhez, de hatása valószínű csak hosszabb távon és további szisztematizált, felzárkózást segítő forrásokkal lesz a területfejlesztés hatékony eszköze. Véleményem szerint a centrum-periféria modellben inkább a periféria fejlesztése felé helyezték a hangsúlyt a vidéki kisebb centrumok ösztönzésével.

A Széchenyi 2020 az ÚMFT utódja, melynek adatai 2015-2021-ig álltak rendelkezésre. A korrelációs vizsgált alapján az operatív programjainak kifizetései és a népesség változása közötti kapcsolat közepes. A lineáris regresszió és az ANOVA eredményei arra utalnak, hogy csak 21,7%-ban játszanak szerepet a Széchenyi 2020 programjai a népesség változásában. A Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program és a népesség változása között szintén közepes erősségű kapcsolat mutatható ki, ami az ANOVA eredményei alapján is megbízható összefüggésre utal. A Széchenyi 2020 Program területi autokorrelációs elemzése hasonlóan az ÚMFT-hez, a támogatásai Pest vármegye járásait nem érintették jelentősen, míg a GINOP forrásaiból egyáltalán nem részesülhettek, mivel a VEKOP programban vehettek részt. Az ÚMFT-hez képest több szigetesedés figyelhető meg a keleti országrész támogatottságában. Több a kiugró érték, ami a támogatások koncentráltabb lehívására enged következtetni. A Széchenyi 2020 területi autokorrelációs elemzése szerint a szomszédsági viszonyok tekintetében már a Balaton térségét jelöli meg a támogatások élvezőinél. A GINOP kvartiliseinél pedig az M1 veszített súlyából és az M3, M5, M7 járásaira összpontosultak kifizetései. Arra a következtetésre jutottam, hogy a Széchenyi 2020 a vidéki nagycentrumok koncentrált fejlesztését szolgálta és a periférikusan elhelyezkedő, valami alacsony területi tőkével rendelkező járások kisebb hangsúlyt kaptak. Javasolom, hogy az operatív programok tervezése során az elmaradottabb térségek és a járások, illetve járási központok fejlesztésére nagyobb hangsúly tevődjön, így a beruházások számára területileg megosztottabb, policentrikus és kiegyensúlyozott térhierarchia jöhet létre, aminek köszönhetően területi kohézió mehet végbe. Érdemes lenne az ország keleti felében egy 400-600 ezer fő körüli ellenpólus létrehozása, aminek következtében Budapest veszítene központi szerepből. Ennek legnagyobb esélyét Miskolc, Nyíregyháza és Debrecen háromszögében látom.

A vidék felzárkózásának elősegítésére és népesség megtartásának előmozdítására a rurális területek fejlesztését szolgáló Új Magyarország Vidékfejlesztési Programot és azt követő Vidékfejlesztési Programot prognosztizáltam leghatékonyabbnak. Az ÚMVP vizsgálatának eredményeiből a varianciaanalízis alapján megállapítható, hogy van összefüggés a járások kedvezményezettsége és az ÚMVP kifizetései között. A szóráshomogenitás és az Anova eredménye szerint a források elosztásában szerepet játszott, hogy az adott járás milyen kedvezményezettségi kategóriában van. A lineáris regressziós elemzés eredményei szerint közepes erősségű összefüggés mutatkozik az ÚMVP/1000fő és a Jövedelem/1000fő mutatók között. Azonban a determinációs együttható alacsony értéke arra utal, hogy más tényezők is befolyásolják a jövedelmek alakulását, nemcsak az ÚMVP források. Hasonlóképpen, a Munkanélküliség/1000fő és az ÚMVP/1000fő közötti kapcsolat is közepes erősségű, de a munkanélküliségen kívül más tényezők is szerepet játszanak az ÚMVP forrásainak eloszlásában. A területi autokorrelációs elemzés eredményei alapján a versenyképesség, környezet, vidékfejlesztés és LEADER tengelyeken kifizetett ÚMVP források területi eloszlása között jelentős térbeli mintázatok mutatkoznak. A versenyképességi tengely alapján a legnagyobb támogatások a Tiszántúli térségben, különösen a Mátészalkai és Balmazújvárosi járásokban koncentrálnak. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Bács-Kiskun vármegyék a legnagyobb támogatást kapják ezen a téren. A vidékfejlesztési tengely esetében a legnagyobb kedvezményezettek a Kaposvári, Fehérgyarmati és Miskolci járások. Érdekes módon a

vidékfejlesztési források között a Győri járás lakosságárányosan is több támogatást kapott, mint a Mezőkovácsházai vagy Ózdi járások. Budapest agglomerációjában található járások tipikusan kevesebb támogatást kapnak ezen a vidékfejlesztésre előirányzott támogatásokból. A környezet tengely esetében a legnagyobb kifizetések a Kiskőrösi, Kecskeméti és Balmazújvárosi járásokban koncentrálódnak. A kevésbé intenzív mezőgazdasági területek az elsődleges haszonélvezői. A legkisebb támogatás a Vecsési, Tolnai és Oroszlányi járásokhoz jutott el. Az Alföldön észak-déli irányban húzódik egy vonal, amely mentén helyezkednek el a legkedvezményezettebb járások. A LEADER tengelyben a legnagyobb támogatást a Kaposvári, Miskolci, Pásztói és Edelényi járások kapták. A Budapest környéki területek, valamint az elmaradottabbak, mint a Sarkadi vagy Cigándi járások, kevesebb támogatást kapnak. A Szeghalmi járás kiugró értékkel rendelkezik ezen a területen. Bizonyos térségek az eltérő területi sajátosságaik okán kiemelkednek a támogatási összegek szempontjából. A területi autokorreláció eredményei alátámasztják, hogy az ÚMVP források inkább a mezőgazdasági és a magas természeti értékkel rendelkező területekre koncentrálódnak. A vidékfejlesztési intézkedéscsoport szolgálná a vidéken élők életminőségének javítását, vidékgazdaság erősítését, de az ÚMVP csekély része van erre fordítva és többnyire a mezőgazdaság fejlesztésén keresztül látják a vidék felzárkózásának lehetőségét. Marginális hatással volt csak a rurális életforma és népesség megőrzésében, továbbá a vidékgazdaság fejlesztését sem szolgálta hatékonyan.

Hasonlóan az ÚMVP vizsgálatához kielemeztem, hogy milyen kapcsolat van a VP-ben résztvevő járások kedvezményezettségi csoportjai és a program forrásainak eloszlása között. Az eredmények azt mutatják, hogy a csoporton belüli forráselosztás nem függött elsősorban a kedvezményezettségi besorolástól. A jövedelem és a vidékfejlesztési források között közepes erősségű korrelációt találtam, azonban más tényezők is befolyásolhatják a jövedelmet. A munkanélküliség és a vidékfejlesztési források közötti kapcsolat gyenge volt, vagyis nincs szignifikáns összefüggés a két mutató között. A területi autokorrelációs elemzést alkalmazva csoportokba rendeztem a járásokat a szomszédsági viszonyaik alapján. Ezen vizsgálat eredményeként láthatóvá váltak a vidékfejlesztési források eloszlása és a járások közötti különbségek. Például megmutatkozott, hogy a versenyképességi tengelyen a vidéki járások között jelentős különbségek vannak a kapott fejlesztési támogatások terén. Az üvegházi vagy ültetvénykultúrával foglalkozó járások kiemelkednek, míg a medián érték alacsonyabb, jelezve, hogy sok járás kevesebb támogatást kapott. A vidékfejlesztési tengelyen szintén jelentős különbségek mutatkoznak a vidékfejlesztésre fordított összegek terén. Kaposvári, Fehérgyarmati és Mátészalkai járások kapták a legnagyobb támogatásokat, míg néhány fővárosi agglomerációs térség nem részesül ebből a forrásokból sem. A medián érték itt is alacsony, ami arra utal, hogy sok járás kevesebb támogatást kapott. A környezeti tengelyen a környezeti projektekre jelentős összegeket fordítottak, főként a magas természeti és ökológiai értékű területek, továbbá a biogazdálkodási tevékenységet végzők részesültek belőle. Kiskőrösi, Vásárosnaményi és Balmazújvárosi járások kapják a legnagyobb összegeket, de a medián érték itt is alacsony. A LEADER+MNVH tengely a helyi gazdaságfejlesztést célozza meg, mivel a szubszidiaritás elvének érvényesítésével lehetőséget ad a helyi fejlesztésekben érdekelt csoportok részvételére már a tervezési folyamatokban is. Az eloszlás itt is változatos, de a Kecskeméti, Kaposvári és Nagykátai járások kapják a legnagyobb összegeket. Általánosságban elmondható, hogy bár jelentős támogatások kerültek kifizetésre a vidéki járások számára a különböző fejlesztési pályázatokon keresztül, de nem a leghátrányosabb helyzetű településekre koncentrált. Fontos megjegyezni, hogy ez a vizsgálat csak egy-egy mutatóra összpontosított. Más tényezők és változók

is befolyásolhatják a vidékfejlesztési források eloszlását és a kapcsolatokat a kedvezményezettek között. Ezen eredmények alapján fontos lehet a vidékfejlesztési politikák felülvizsgálata és azok hatékonyságának javítása. A figyelemnek nem csak a kedvezményezettek közötti egyenlőtlenségekre kell összpontosítania, hanem az elosztás valódi hatásaira és a célkitűzések elérésére is. Javaslatom szerint a vidékfejlesztési stratégiák és programok kidolgozásánál integráltabb és rugalmasabb megközelítést kell alkalmazni, figyelembe véve a területi különbségeket és a helyi igényeket, valamint fajsúlyosabban kellene kezelni a nem mezőgazdasági megközelítésű vidékfejlesztést. Mindkét vidékfejlesztési program elemzése során arra a következtetésre jutottam, hogy az endogén erőforrások helyzetbe hozásával csak az intelligens zsugorodás felé tudtak hatni és a növekedés vagy intelligens növekedés csak kívülről jövő innovatív tőke és támogatáspolitikai összefogásával érhető el, amit ezen programok nem tudnak teljesíteni.

A közvetlen támogatások és a népességváltozás közötti kapcsolat vizsgálata során kiderült, hogy a területalapú támogatások összege 2014-ben 336 milliárd forint volt, míg 2019-ben 411 milliárd forintra emelkedett. Az eredmények szerint a népességváltozásra gyakorolt hatása gyenge, amit a Pearson-féle korrelációs együttható és az r^2 determinisztikus együttható értékei is megerősítettek. Az ANOVA elemzés tovább erősíti ezt az eredményt, mivel a szignifikancia értéke meghaladja a 0,05-ös küszöböt, ami a kapcsolat megbízhatatlanságát jelzi. A t-próba szintén azt mutatja, hogy nincs szignifikáns kapcsolat a közvetlen támogatások és a népességváltozás között. Viszont a jövedelem és a népességváltozás között közepes és pozitív kapcsolat mutatkozik. A lineáris regresszió és az ANOVA elemzés is megerősítette a kapcsolat meglétét. Az eredmények alapján megállapítható, hogy a magasabb jövedelmű járásokat népességnövekedés vagy legalább kisebb mértékű népességfogyás jellemzi. A lineáris regresszió alapján 10.000 forint jövedelemváltozás 0,046% népességváltozást eredményez. A jövedelemkiegészítő támogatások elvesztése csökkentené a járási jövedelmet és növelhetné a népesség elvándorlását. A területalapú mezőgazdasági támogatások elvétele leginkább Békés vármegyét érintené, de más vármegyét is sújtana. A magas támogatási összeggel rendelkező járásokban a népesség akár 160-320 fővel is csökkenhetne. A kevésbé érintett területeken legfeljebb 90 fős népességcsökkenésre lehet számítani, ami elhanyagolhatónak mondható. Tovább árnyalja a képet, hogy az elöregedett gazdatársadalom alacsony iskolázottságú és vándorlásilag nem tekinthető mobilnak. Az egy igénylőre eső támogatási összeg átlaga emelkedett, különösen a dunántúli régióban és a Nagykovácsy vidékén. Ennek oka többek között a forint/euró árfolyam alakulása, a zöld komponens bevezetése és a birtokkoncentráció növekedése. Az igénylők száma csökkent 2014 és 2019 között, ami 183 ezer főről 173 ezerre mérséklődött. A csökkenés leginkább a szántóföldi növénytermesztéssel és szőlőtermesztéssel foglalkozó területeken volt észlelhető. Az igénylők száma az alföldi régióban, valamint a Balaton környékén apadt a legnagyobb mértékben. Megfigyelhetők kiugró járások, mint például a Szentendrei, Dunaújvárosi és Szentgotthárdi járás, ahol növekedés tapasztalható az igénylők számában. A területi autokorrelációs vizsgálat úgy mutatja, hogy az alacsony-alacsony és magas-magas szomszédsági viszonyal rendelkező járások száma is változott, és a változások nem egyenletesek az ország területén. A gyümölcsstermesztés fontos tényező a támogatások eloszlásában. Az alacsony szomszédsági viszonyal rendelkező járások Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye északi részén és a Duna-Tisza köze vidékén találhatóak, ahol gyümölcsstermesztés jellemző. A támogatások összege itt jellemzően 500 és 900 ezer forint között mozog. Az általános tendencia a támogatások koncentrációjának növekedése volt, különösen a Dunántúlon és a Nagykovácsy vidékén. A földrajzi adottságok és a gazdasági tényezők

is befolyásolták a támogatások eloszlását és az igénylők számát. Ezt az egyoldalú jövedelemkiegészítő, versenyképességet és termelési hatékonyságot hátrányosan befolyásoló támogatási politikát a közösség egyéb gazdasági, politikai és civil résztvevői egyre élesebben bírálják, melynek mérséklése érdekében a döntéshozók az egyre fokozódó környezetvédelmi és élelmezés-egészségügyi feltételekkel próbálják szélesebb körben elfogadottá tenni. Kérdéses, hogy a közösség számára rendelkezésre álló forráskereten belül ennyire fajsúlyos és ilyen szintű piactorzító támogatáspolitikát hosszú távon meddig tudja fenntartani az Európai Unió. Javasolom, hogy a közvetlen támogatások igénybevételéhez nem kizárólag környezetvédelmi, hanem hatékonyságot és versenyképességet előtérbe helyező, továbbá a kisebb gazdaságokat elősegítő támogatáspolitikai struktúra megalkotását, továbbá az adminisztrációs terhek csökkentését.

A népesség előrebecslés elvégzésével nyilvánvalóvá vált számomra, hogy Magyarország súlyos demográfiai problémával nézhet szembe az elkövetkező évtizedekben, ha a jelenlegi folyamatok nem változnak. Nem csak a lakosság száma fog jelentősen csökkenni, illetve annak összetétele is. 2011-ben az idősek eltartottsági rátája 30% körül alakult, ami 2051-re 60% körülre emelkedhet. Míg 2011-ben jellemzően Budapest környéke, a Dunántúl északi része és az Észak-magyarországi régió kisebb településhalmazainál volt a legmagasabb az érték, addigra 2051-re változás lehet, és szinte itt lesz a legalacsonyabb az idősek eltartottsági rátája. Ha a gyermekek eltartottsági rátáját nézzük 23% volt 2011-ben és kismértékben növekedhet 2051-re, vagyis 25% körül alakulhat. A magas értékkel bíró területek a Jászság, Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye környéke és a Borsodi-medence. Ha sikerül 1,5-ön tartani a termékenységi rátát, ebből a szempontból mérséklődhetnek a területi különbségek. Az öregedési index kapcsán is országosan növekedés mutatkozik, melynek területi eloszlása nagyban változhat. 2051-re legkevésbé a Jászság, Budapest agglomerációja, Győr és Sopron térsége lesz elöregedve. A népességcsökkenés közel a települések 80%-át érinti, továbbá 40%-a súlyos népességvesztést szenvedhet el, ami az elnéptelenedés irányába vezet. Az ország népessége a 2011-es 9,9 millióhoz képest 1,5-ös szaporodási rátával 8,7 millióra eshet vissza, a termékenységi ráta két tizedes esése következtében 8,2 millió, míg két tizedes pozitív növekedés esetén 9,2 millió körül alakulhat. Elmondható, hogy elsősorban a vidéki települések azok, akik elveszthetik lakosságuk legnagyobb számát, ezek leginkább a Dél-alföldi, Dél-dunántúli és Észak-magyarországi régió településeit sújtják, azon belül is Békés vármegye szenvedheti el a legnagyobb arányú népességvesztést. Három kiemelt növekedő népességű terület van, ezek a Sopron, Győr és Budapest térségei. A határmentiség szerepe is jól kirajzolódik, hogy a fejlett Ausztriához közel álló településeken pozitív népesség előrebecslést lehet prognosztizálni, míg más határvidékek esetén ez negatív irányú. Az ország lakosságának több mint a harmada lakhat a Budapesti agglomerációban, ami hatalmas környezet és infrastrukturális nyomást helyez a fővárosra mindazonáltal, hogy a vonzáskörzetét jelentő városok és települések száma egyre nő. Budapest ellenpólusainak is további népességvesztéssel kell számolni, melyek közül Debrecen, Pécs és Miskolcot érint a legnagyobb mértékben, az ország vízfejűsége tovább fokozódhat. A társadalmi területi egyenlőtlenségek komoly kihívás elé állítják a fejlesztési politikákat, amire javaslatom szerint elsősorban a jövedelmek eloszlásának területi kiegyenlítődése, vidéki infrastruktúra korszerűsítése, Budapest központúság csökkentése és a gazdaságfejlesztés másodrendű – gondolok itt a megfelelő gazdasági potenciállal rendelkező járási központokra – vidéki centrumtérségeinek előtérbe helyezése jelentheti a megoldást. Érdemes lehet az intelligens zsugorodással foglalkozó szakemberek alkalmazása a területfejlesztési stratégiák kidolgozása során.

Az utolsó fejezetben egy járás tipizálást hajtottam végre, mivel a népességváltozás és a támogatási eszközök között, ha volt is kapcsolat leginkább az mutatkozott meg, hogy egyéb tényezők is közrejátszottak a népességváltozás vonatkozásában a vidéki járásokban, mely szükségessé tette egy sokmutatós, multidiszciplináris elemzés elvégzését, mely a vidéki térségekben zajló területi folyamatok és sajátosságok feltárását jelentette. A mutatók közti kapcsolatok identifikálása sikeresnek bizonyult, mivel többnyire erős és közepes korreláció van az egyes faktorokon belül. Arra a következtetésre jutottam, hogy nagyon sokszínű rurális területekkel rendelkezik Magyarország, de vidéki térségeinek nagy része hanyatló tendenciát mutat mind gazdasági, társadalmi és kulturális szempontból. A legelmaradottabbak azok, amik még mezőgazdasági endogén erőforrásokkal sem rendelkeznek. Budapest ellenpólusainak szánt nagyobb városok nem töltenek be még regionális térszervező szerepet sem és zsugorodással küszködnek. Ám fejlődési irányvonalakat láthatunk, melyek az autópályák mentén határolhatók le. Egyik ilyen a nyugat-keleti irányban az M1-től M3 mentén Debrecenig. A másik pedig az M6 mentén Pécs irányába, valamint a Budapest körüli agglomerációs zóna szétterülése is tetten érhető. Javasolnám a régióközpontok autópályával való összekötését és a vasúthálózat fejlesztését az elérhetőségi idők jelentős csökkentésével, ezáltal lehetőséget adva a területi szereplők magasabb szintű interakciójához.

Kutatási kérdésekre kapott válaszok

K1: Európai Unió alapok kifizetései van népességmegtartó ereje a Strukturális és Beruházási Alapok, (2007-2021), EMVA (2007-2022) és az EMGA (2014-2019) forrásból származó közvetlen támogatások vonatkozásában?

Válasz: Az I-es és II. pilléres támogatások viszonylatában nem igazolható közepes vagy erős kapcsolat a népességmegtartó erő és a támogatások között. Gyenge összefüggés mellett sok, egyéb tényező is közrejátszik a népességváltozás alakulásában. A Strukturális Alapok operatív programjainak kifizetései az ÚMFT-nél kevésbé, míg a Széchenyi 2020-nál közepes összefüggést mutat a népesség változásával.

K2: A vidékfejlesztést szolgáló EMVA forrásból származó kifizetések elősegítik a vidékgazdaság felzárkózását?

Válasz: A vidékgazdaság centrumokhoz történő felzárkózásához az EMVA által támogatott mezőgazdasági versenyképesség és környezetvédelmi intézkedések támogatása csekély mértékben járul hozzá. A vidékfejlesztési intézkedések és LEADER aránya pedig elenyésző. Önmagában nem oldja meg Magyarország vidéki területeinek felzárkózását.

K3: Hozzájárulnak a vidéki lakosság helyben maradásához a közvetlen támogatások, vagy csak jövedelemkiegészítő szereppel bírnak, ami által fokozódik a tőkeerős gazdaságok birtokkoncentrációt elősegítő képessége?

Válasz: Birtokkoncentráció tapasztalható a közvetlen támogatások tekintetében országos szinten, legfőképp a szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozó vidékeken, de területileg cizelláltság mutatkozik, aminek oka a támogatáspolitikában is keresendő.

K4: A jelenlegi tendenciákat alapul véve, hogyan változik Magyarország népessége települési szinten a XXI. század közepére?

Válasz: Országos szinten népességfogyás valószínűsíthető, ami a keleti országrész településeit sújthatja leginkább. Budapest agglomerációjának bővülése és a Nyugat- és Közép-dunántúli régió

egyres településeinek szigetszerű gyarapodása várható, legfőképp az M1 és Ausztria határának mentén.

K5: Figyelhető meg fejlődési zóna Magyarországon, ha van, milyen irányvonalai mutatkoznak meg?

Válasz: Az operatív programok elemzése során és a klaszterelemzés, arra enged következtetni, hogy az autópályák mentén koncentrálódó gazdaságfejlesztési támogatások és kiemelkedő gazdasági mutatók Budapest irányából az M3-as mentén Debrecenig a fejlődési zóna kiterjedését mutatják, akár az M1-et érintő járásoknál. Ezeken túl szigetszerű fejlődési gócpontok csak a nagyvárosok és vonzástörzetükben jelentősek.

K6: Milyen típusú vidéki terek figyelhetők meg, van egyáltalán olyan, ami fenntartható gazdasági és társadalmi potenciállal bír?

Válasz: Magyarország vidéki járásainak többsége hanyatló demográfiai képet mutat, leginkább súlyos előregedéssel és népességfogyással lehet számolni. Gazdasági és társadalmi szempontból bővülő leginkább a Budapesti agglomeráció, aminek tovagyűrűzése várható, ezen kívül az ország észak-nyugati vidékei, továbbá a nagyvárosi térségek, de ezek között is akadnak problémával küzdők. Az említett vidéki területeken kívül esők változó mértékű gazdasági és társadalmi zsugorodással néznek szembe.

Hipotézisekre kapott válaszok

H1: Hazánkban a vidéki népesség megtartásában szignifikánsan kimutatható az Európai Unió források haszna.

Válasz: Részben igazoltam, hogy az egyes forrásoknál van feltételezhető, többnyire közvetett kapcsolat, de sok egyéb tényező is befolyásolja a vidéki népesség változását. Az ÚMFT és ÚMVP a szegényebb térségekre jobban koncentrált, mint a Széchenyi 2020 és VP. Tény, hogy nagymértékű tőkeinjektálást jelent a mező- és vidékgazdaság számára, ám hasznosulásuk nem feltétlen tetten érhető, mivel népességmegtartáshoz kevés járulnak hozzá és az évek során beépültek a mezőgazdaság inputanyag előállítóinak árképzésébe.

H2: A népességmegtartó erőt leginkább a versenyképesség és gazdaságfejlesztésre szánt források szolgálják, amik az operatív programokon keresztül valósulnak meg.

Válasz: Igazoltam, hogy az operatív programok gazdaságfejlesztésre szánt forrásait a gazdaságilag nagyobb potenciállal rendelkező térségek tudták lehívni. Itt a magasabb elérhető jövedelemszint miatt alacsonyabb a munkanélküliség és a fiatal munkaképes korú lakosság vándorlási célterülete.

H3: A népességkoncentráció elsősorban a nagyvárosokban és régióközpontokban összpontosul, ami a vidéki életforma átrendeződését mutatja, így jelentősen csökkent a fiatalok vidéken maradása.

Válasz: Igazoltam, hogy a legnagyobb népességmegtartó potenciállal a főváros és agglomerációja után a régióközpontok és nagyvárosok rendelkeznek. A vidéki területek súlyos előregedéssel számolnak és a perforáció jelenségének erősödésével a fiataloknak megtartását lehetővé tevő tényezők beszűkülnek, de ezek a fogyatkozó lakosság számú városokban és nagyvárosokban is tetten érhetők.

H4: A mezőgazdaság nem a fő megélhetési formát jelenti vidéken, melyben jövedelemkiegészítő közvetlen támogatások csekély szerepet játszanak.

Válasz: Igazoltam, hogy a birtokkoncentráció tetten érhető, nagygazdaságok kialakulásának következtében csökken a népességmegtartó erő. Látható, hogy a közvetlen támogatásokat igénylők száma évről évre csökken és növekedik az egy igénylőre eső támogatási összeg. Elvonásuk esetén is feltételezhetően csekély mértékű népességfogyás lenne tapasztalható.

H5: Feltételezésem szerint kialakulóban van egy nyugat-keleti fejlődési zóna Magyarországon, melynek köszönhetően a gazdasági fejlődés hozzájárul az életminőség javulásához.

Válasz: Igazoltam, hogy az autópályák vonalán, de legfőképp az M3-as mentén egy fejlődési zóna indult el keleti irányba, továbbá dél felé az M6 mentén. A külföldi működőtőke megtelepedésének egyik alaptényezője a szállítási infrastruktúra megléte. A termelékeny és innovatív vállalkozások bérversenyt indukálnak, ennek következtében növekednek a jövedelmek és emelkedik az életszínvonal.

7. Összefoglalás

Dolgozatom témája az Európai Unió költségvetéséből az ÚMFT, Széchenyi 2020, ÚMVP, VP és közvetlen támogatások Magyarországra érkező kifizetéseknek a népességmegtartó erőre gyakorolt hatásának vizsgálata. Kitekintést tettem a vidéki települések lehetséges népesedési tendenciáira. A dolgozat összefoglalása képpen pedig egy járás tipizálást hajtottam végre.

A Bevezetés című fejezetben kitérek a témaválasztásom indoklására, aktualitásaira és megfogalmazom a témát érintő fontosabb kérdéseimet. Az Európai Unió költségvetésének legnagyobb hányadát a KAP támogatási rendszerének biztosítása teszi ki. Ezért a vele kapcsolatos elvárások és bírálatok egyre hevesebb témát váltanak ki, úgy az EU-n belül, mint azon kívül is. Továbbá a Brexit hatására fontos, hogy az egyre szűkülő költségvetést, minél hatékonyabban allokálják a tagállamok fejlesztésekre és az életkörülmények, életminőség és környezetvédelmi intézkedésekre. Itt gondolok a Kohéziós és Strukturális Alapok produktív alkalmazására is. Mivel Magyarországon belül egy hanyatló társadalmi struktúrával rendelkező vidéki térségben élek, ezért fontosnak tartom, hogy a támogatáspolitikai forrásai miként oszlanak el rurális területeinken és mennyiben járulnak hozzá ezek a hatalmas összegek az egyre fogyatkozó vidéki népesség megtartásához. A témaválasztásom aktualitását mutatja, hogy szinte folyamatosak az egyes ciklusok költségvetési tárgyalásai. Az Európai Unió szervei, valamint a tagállamok között egyre hevesebb viták tapasztalhatók a források keretének, célterületeinek, lehívási metodikájának és szakpolitikai aspektusainak meghatározásában.

A Szakirodalmi áttekintés során kitértem a vidék definíciójának fontosabb meghatározásaira, elemeire, valamint annak területi lehatárolására, mind a külföldi és a magyar kutatók meglátásain keresztül. Vizsgáltam a vidékgazdaság fogalmát és főbb tulajdonságait. Majd kitértem az urbanizáció sajátosságaira és szakaszaira, amik a vidéki terekben egyfajta sűrűsödési gócpontokként jelennek meg, amik kettőssége (vidék-város) egy szűkebb területen belül képezik a centrum-periféria modell térszervező ismérveit. Kitértem a centrum-periféria modell tulajdonságaira, majd bemutattam az európai kontinens centrum-periféria térszerkezeti modelljét Nyugat- és Kelet-Közép-Európában, továbbá bemutattam azok területi folyamatait. Fontosnak tartottam kifejteni az exogén, endogén és neo-endogén fejlesztési elméleteket, mivel ezek képezik a területfejlesztési politikák hatékony kialakításának alapjait, továbbá ezen elméletek egyik alapköve a területi tőke, ami szerint minden térség más és más adottságokkal rendelkezik, ezért a fejlesztési politikák rugalmasságának fontosságára hívja fel a figyelmet. Ezek áttekintése után a zsugorodás ismérveit vettem górcső alá, ami elsőként a poszt-szocialista országokkal kapcsolatban került említésre. Alapja a népességfogyás, aminek következtében olyan gazdasági és társadalmi

öngerjesztő folyamatok indulnak el, ami egy térség fejlesztési lehetőségeinek beszűküléséhez és trendszerű hanyatlásához vezet. Lényeges megkülönböztetni a vidéki, városi és regionális terek zsugorodásának tulajdonságait, melyeket Európa és Magyarország viszonylatában is bemutattam. Végül kitértem a zsugorodás egyik területi szempontból látványos következményére, a területi perforációra, ami a zsugorodás elindulásának felismerését is szolgálhatja és utána jártam, hogy a kutatók milyen lehetséges megoldásokkal álltak elő az említett negatív trendek mérséklésére vagy visszafordítására. Megismertem az intelligens növekedés és intelligens zsugorodás fogalmát. A második részében pedig kifejtettem az Európai Unió létrejöttének történetét és szerkezetét, majd részletesen bemutattam az előcsatlakozási, Strukturális és Beruházási Alapok fontosabb attribútumait az EU és Magyarország viszonyrendszerében. Az elemzésem részét képező ÚMFT és Széchenyi 2020 fejlesztési operatív programok sajátosságai és értékelése után a Közös Agrárpolitikának két pillérét képező közvetlen támogatásokat és a vidékfejlesztési tengelyt ismertettem. Kiemelten foglalkoztam az ÚMVP és VP időszakát felölelő 2007-2022-ig tartó időszakokkal. A dolgozatom demográfiai vetületű mivolta miatt összegyűjtöttem a világban, Európában és Magyarországon végbemenő népesedési trendek főbb ismérveit. Ezekből nyilvánvalóvá vált, hogy a népességfogyás a fejlett világ globális problémája, de leginkább a poszt-szocialista országokat sújtja. Magyarország lakossága az 1980-as évek óta folyamatosan csökken, ami a vidéki terekben tapasztalható leginkább.

Az Anyag és módszertan részben ismertettem a NUTS rendszer területi lehatárolásának szisztémáját, majd kitértem az elemzésem legfontosabb területi szintjére, a magyarországi járások kialakulásának és fejlődési, változási folyamatainak bemutatására. Az Adatok forrása fejezetben részleteztem milyen szekunder adatokat biztosító adatbázisokkal dolgoztam és mik voltak a főbb nehézségek a szekvenálásuk során. Megemlítettem a TeIR rendszeréből letöltött és a Magyar Államkincstártól kért adatokat. Részleteztem a kutatás során használt módszereket, melyek a varianciaanalízis, lineáris regresszió, kvartilis elemzés, területi autokorreláció, faktoranalízis, klaszterelemzés és kohorsz-komponens módszer. Végezetül pedig ismertettem a kutatás során használt szoftvereket.

Az Eredmények fejezetben elsőként az ÚMFT-GOP és Széchenyi 2020-GINOP párost vizsgáltam meg. A népességváltozással kapcsolatban korreláció csak az Széchenyi-2020-GINOP mutatók viszonylatában volt kimutatható, ezek közül is az erősebb a GINOP kapcsán volt. Az ÚMFT az elmaradottabb térségek fejlesztésére koncentrált, míg a Széchenyi 2020 inkább a centrumokra. Fontos tényező a kifizetéseknel az autópálya közelsége, szerepe megfigyelhető volt. A két időszak kifizetései közötti súlypontát helyeződéseket ábrák mutattam be, melyek alapján az ország keleti feléből a nyugatiba, főleg a Balaton környékére koncentráltak a támogatások az utóbbi ciklusban. Másodikként az ÚMVP és VP-t elemeztem, melyekkel varianciaanalízist futtattam le a járások kedvezményezettségi besorolása alapján. Míg az ÚMVP és a kedvezményezettek kifizetései között összefüggés mutatkozott, addig a VP kapcsán ez már nem volt megfigyelhető. A lineáris regresszió közepes erősségű kapcsolatot mutatott ki az ÚMVP és a jövedelem-munkanélküliség között, akár a VP tekintetében, de ott gyengébb volt. Majd ábrázoltam a források területi eloszlását a négy-négy tengely kifizetéseinek szomszédsági viszonyai alapján. Arra a következtetésre jutottam, hogy leginkább a mezőgazdaság fejlesztésének, versenyképességének fokozására, valamint a környezetvédelmi intézkedésekre jutott a legnagyobb hangsúly, holott a vidékfejlesztés nevet viselő fejlesztési program vidékfejlesztési tengelye csupán a források 15%-a, de még a LEADER-rel együtt is csak 20%-körül mozgott, mind az ÚMVP és VP költségvetésében. Ezek után bemutattam, hogy a KAP legnagyobb részét kitevő közvetlen

támogatások és a népességváltozás között nincs lineáris kapcsolat. Mivel ez egy vissza nem térítendő jövedelemkiegészítő támogatás, ezért a gazdáknál tiszta profitként jelentkezik, így arra voltam kíváncsi, hogy milyen összefüggés van a jövedelmek és a népességváltozás között. Eredményül arra a konklúzióra jutottam, ha elvonnák a közvetlen támogatásokat, a vidéki népességfogyásra gyakorolt hatása elenyésző lenne. Egyik járásban sem érné el az 1%-os fogyást, de további vizsgálatokra szorul, mivel ezek a támogatások beépültek a mezőgazdaság inputanyagait szolgáltató egyéb szektorokba, amik további népességmegtartó erőt indukálnak. Továbbá 2014-2019-es évek viszonylatában területi autokorrelációs elemzést futtattam le az egy igénylőre eső támogatási összeg átlag és medián értékeivel. Ezek alapján birtok és támogatáskoncentráció figyelhető meg főleg a szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozóknál leginkább a Dunántúlon és az Alföld középső részén, ezért csökkent az igénylők száma. A támogatások elemzésének elvégzése után kísérletet tettem Magyarország településein zajló jövőbeli népességváltozás prognosztizálására kohorsz-komponens módszerrel. Háromféle termékenységi rátával számoltam, ami alapján egy pesszimista, optimista és realista értéket határoztam meg. Jelentős népességvesztéssel szembesülhetünk, ami legfőképp a keleti országrészt és Dél-Dunántúlt sújthatja. Növekvő pólusok egyedül Budapest agglomerációjában és az Észak-dunántúli régióban található. Megvizsgáltam a gyermekek és idősök eltartottsági rátájának és az öregségi indexnek várható változásait. Végül egy átfogó, sokmutatós faktorelemzéssel és klaszterelemzéssel járás tipizálást hajtottam végre, ami alapján 12 vidéki járáshalmazt határoztam meg. A mutatók között gazdasági, demográfiai, infrastrukturális, munkaerőpiaci és környezeti szempontokon túl különös figyelmet kaptak az általam vizsgált támogatási és népesség előrebecslési változók. Az eredmények igazolták a nyugat-keleti fejlettségi tengelyt, melynek vonalai az M1-es és M3-as nyomvonalára tehető.

Új és újszerű tudományos eredményeimet 5 pontban összegeztem, melyek röviden a következők:

- Az ÚMFT az ország keleti felére koncentrál, míg a Széchenyi 2020-nál szigetesedés látható és Balaton térsége prioritást élvez. GOP-nál és GINOP-nál autópályamentiség fontos, de célterületi változtak.
- Az ÚMVP és VP a mezőgazdasági és magas környezeti értékű területekre összpontosít, néhány eltéréssel.
- A közvetlen támogatások birtokkoncentrációt mutatnak, nincsenek kiemelt jelentőségük a vidéki népesség megtartásában.
- A különböző termékenységi rátákkal készült népesség előrebecslések a dél-keleti országrész településeinek jelentős népességfogyását vetíti előre, akár a Dél-dunántúli és Észak-magyarországi régiókban.
- Nyugat-keleti fejlődési tengelyt mutattam ki Magyarországon, ami az autópályák nyomvonala mentén látható.

A Következtetések fejezetben részleteztem milyen konklúziókat vontam le az elemzés elvégzésével az egyes vizsgált területek vonatkozásában és javaslatokat, illetve válaszokat fogalmaztam meg a kutatási kérdéseimre, illetve a felállított hipotéziseimre. A hipotéziseimre kapott válaszok 4 esetben igazolták és egy esetben pedig részben igazolták feltevésemet.

Úgy gondolom a kutatásom átfogó képet nyújt a támogatási rendszerek és demográfiai folyamatok széles körű megismerésében, értelmezésében. Kiemeltnek tartom, hogy Magyarországon kevés kutatás van, amely foglalkozik az Európai Unió magyarországi operatív programjainak és a Közös Agrárpolitika kifizetéseinek elemzésével, és azok demográfiai, illetve területi sajátosságaival. Megállapítottam végül, hogy a népességmegtartó erőre többnyire

mérsékelt hatással vannak a közösségi források, amiknek jövőbeli szisztematizáltabb felhasználása nagyobb hatékonyságot érhet el Magyarország vidéki térségeinek fenntartható és stabil demográfiai szerkezetének megteremtésében.

SUMMARY

The topic of my research is to analyse the impact on demographic sustainability of payments of direct payments to Hungary under the New Hungarian Development Plan (NHDP), Széchenyi 2020, New Hungary Rural Development Programme (NHRDP), Rural Development Programme (RDP). I have examined the possible population trends in rural settlements. To summarise the research, I have carried out a district typology.

In the „Introduction” chapter I explain the rationale and relevance of my choice of topic and outline the main questions in accordance with the issue. The largest part of the European Union’s budget consists of ensuring the CAP subsidy system. This is why the expectations and the criticisms of the CAP system are becoming an increasingly hot topic, both inside and outside the EU. Furthermore, due to the impacts of Brexit it is important that the narrowing budget should be allocated by the Member States as efficiently as possible to developments and measures improving living conditions and quality of life and to implement environment protection measures. Therefore, I am also meaning the productive use of the Cohesion and the Structural Funds. As I am living in a rural region with a declining social structure in Hungary I consider it important how the aid policy resources are distributed in our rural regions and to what extent these huge amount of funds contribute to maintain the decreasing rural population. The relevance of my choice of topic is demonstrated by the almost continuous negotiations of each budgetary period. There are increasingly heated debates between the EU institutions and Member States in accordance with defining the framework, the target areas, the mobilisation methodology and the policy aspects of resources.

In the “Literature Review” part I highlighted the most important definitions, aspects and territorial delimitation of rural areas both through the insights of foreign and Hungarian researchers. I examined the concept of rural economy and its main characteristics. Then I discussed the specificities and phases of urbanisation which appear as a kind of density hotspots in rural areas, whose duality (rural-urban) constitutes the management features of the centre-periphery model within a more restricted area. I explained the characteristics of centre-periphery model and then I presented the centre-periphery structure of the European continent in Western and Eastern-Central Europe and their territorial course of proceedings. I considered it important to introduce the exogenous, endogenous and neo-endogenous development strategies as these constitute the basis of effective territorial development strategies moreover the cornerstone of these strategies is the territorial capital which points out that each region has different characteristics and therefore draws the attention to the importance of flexibility in the development strategies. After reviewing these I was focusing on the characteristics of shrinkage, which was first mentioned in relation to the post-socialist countries. It based on the decrease in population and as a result of which such economic and social self-stimulating processes set up which lead to a reduction in the development potential and a trend decline of a region. It is essential to distinguish among the characteristics of rural, urban and regional shrinkage, which I demonstrated both in relation to Europe and Hungary. Finally, I outlined the territorial perforation as one of the spectacular consequences of shrinkage from a territorial perspective, which can also be served to detect the onset of shrinkage and then I explored the possible solutions that researchers have come

up with to mitigate or reverse these negative trends. I familiarised with the concepts of smart growth and smart shrinkage. In the second part I explained the history and the structure of the EU and then I summarized in detail the main attributes of the pre-accession funds and the Structural and Investment Funds in the EU-Hungary relationship. After presenting the specificities and evaluating of the NHDP and the Széchenyi 2020 operational development programmes, that are part of my analysis, I introduced the direct payments and the rural development axes, which are the two pillars of the Common Agricultural Policy. I particularly focused on the timeframe between 2007-2022 which covers the period of NHRDP and RDP. Due to the demographic context of my essay I selected the main characteristics of the demographic trends in the world, both in Europe and in Hungary. From these it became obvious that demographic decline is a global issue of the developed world but that is mostly affected in the post-socialist countries. Hungary's population has been declining continuously since the 1980s which is particularly concentrated in the rural areas.

In the “Description of Methodology” chapter, I outlined the territorial classification of the NUTS system, and then I went on to highlight the most important element of my analysis: explaining the origin, the development and the transformation of districts in Hungary. In the chapter on Data Sources, I detailed the databases providing secondary data I worked with and what were the main difficulties I faced with when sequencing them. I also mentioned the data downloaded from the TeIR system and requested from the Hungarian State Treasury. I specified the methods used in the research, which are analysis of variance, linear regression, quartiles analysis, territorial autocorrelation, factor analysis, cluster analysis and cohort component methods. Finally, I presented the software used during the research.

In the „Conclusions” chapter I first examined NHDP-Economic Development Operational Programme (EDOP) and Széchenyi 2020-Economic Development and Innovation Operational Programme (EDIOP) combinations. The correlation regarding population change was only found for the Széchenyi 2020-EDIOP indicators, with the stronger correlation being found for EDIOP. The NHDP focused on the development of more disadvantaged regions while Széchenyi 2020 tended to focus on the centres. Proximity of the highways was considered to be an important factor and its contribution was noticeable. The changes of priorities between the payments in the two periods were illustrated in diagrams, which demonstrated that the subsidies were more focused from the eastern to the western part of the country, mainly around Lake Balaton during the last period. Second I examined the NHRDP and the RDP with which I carried out a variance analysis based on the preference classification of the districts. While there was a correlation between the NHRDP and the payments of the beneficiaries this was not the case with RDP. The linear regression revealed a medium-strength relationship between the NHRDP and the income-unemployment or in case of the RD but it was less strong there. Then I illustrated the territorial distribution of resources on the basis of geographical proximity of payments on the four axes. I came to the conclusion that most of the priorities were the development of agriculture, increasing its competitiveness and the implementation of environmental protection measures while the axis of the rural development programme only constituted for 15 % of the resources, and even including LEADER only around 20 % of the overall budget of both the NHRDP and the RD. Then I demonstrated that there is no linear relationship between the direct payments constituting most significant part of the CAP and the population changes. As it is a non-reimbursable income supplement, it is a pure profit for farmers, so I therefore wished to investigate the relationship between incomes and population change. I came to the conclusion that if the direct payments were

to be reduced, the impact on rural population decline would be insignificant. In neither district would reach the 1% decline but further investigation is needed as these subsidies are integrated into other sectors providing agricultural inputs which generate further population retention. Moreover, I also carried out a territorial autocorrelation analysis for the years between 2014-2019 with the average and median aid amount per applicant. Based on these land and subsidy concentration can be identified especially for persons engaged in arable crop production notably in the Transdanubian region and in the central part of the Great Plain that is why the number of applicants has been decreased. After carrying out the subsidy analysis I attempted to forecast the future demographic change in Hungary's settlements using a cohort component method. I calculated with three fertility rates based on which I have identified a pessimistic, optimistic and realistic value. We could be faced with a significant population decline which could mainly effect the eastern part of the country and the southern Transdanubian region of Hungary. Rising population poles can only be found in the Budapest Agglomeration and the North Transdanubian region. I also examined the estimated trends in dependency ratios for children and for the elderly and the estimated changes of the age-index. Finally, I performed a comprehensive district typology using multi-indicator factor and cluster analysis based on which I identified 12 rural district clusters. Among the indicators beyond economic, demographic, infrastructural, labour market and environmental aspects particular attention was paid to the subsidies and population forecast variables that I analysed. The results have confirmed the West-East development axis which can be identified on the trace of M1 and M3.

My recent and innovative scientific results are summarised in 5 points which are in brief:

- The NHDP is focused on the eastern part of the country while Széchenyi 2020 gives preference to the Lake Balaton and islandification was visible. For EDOP and EDIOP highway proximity is relevant but the target zones have been changed.
- The NHRDP and the RDP focus on agricultural fields and areas with high environmental values with a few exceptions.
- Direct payments demonstrate concentration of lands and they are not of high importance in preserving population in rural areas.
- Population forecasts using different fertility rates predict a significant population decline in the South-Eastern part of the country as well as in the South Transdanubian and in North Hungarian regions.
- I have identified a west-east development axis in Hungary which can be found along the highway track.

In the „Conclusions” chapter I explained the implications I have reached by carrying out the analysis in relation to each area examined and I formulated recommendations and proposals to my research inputs and hypotheses. The responses to my hypotheses confirmed my assumptions in 4 cases and partially justified them in one case.

I do believe that my research gives a holistic approach of the overall understanding and interpretation of founding programmes and demographic processes. I consider it remarkable that only few researches in Hungary focus on the analysis of operative programmes of the EU and payments of the Common Agricultural Policy and their demographic and territorial aspects. In the end I concluded that the impact of EU funds on demographic retention is rather moderate and a long-term systematic use of these funds could be more effective in establishing a sustainable and stable demographic structure in the rural areas in Hungary.

I. melléklet: Irodalomjegyzék

1. AAM CONSULTING – AKI – COLLECTIVO (2017): Zárójelentés, I. kötet, vezetői összefoglaló. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (2007-2013) utólagos (ex-post) értékelése. <https://www.palyazat.gov.hu/az-j-magyarorszag-vidkfejlesztési-program-2007-2013-utlagos-ex-post-rtkelse> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
2. AAM TANÁCSADÓ – COLLECTIVO (2020a): Értékelési jelentés, Az integrált területi végrehajtás értékelés. <https://www.palyazat.gov.hu/az-integrált-területi-vgrehajts-rtkelse> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
3. AAM-TANÁCSADÓ – COLLECTIVO (2020b): A Közép-magyarországi régióban megvalósult fejlesztések hatékonysága – I. fázis - kiegészített változat. Értékelési jelentés. <https://www.palyazat.gov.hu/a-kzp-magyarorszgi-rgiban-megvalsult-fejlesztsek-hatkonysgnak-rtkelse> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
4. AEIDL, (1999): Territorial Competitiveness. Creating a Territorial Development Strategy in Light of the LEADER Experience. Part 1.
5. AGÁRDI, A. (2021): Klasszikus klaszterező algoritmusok módosítása körút alapon. Multidiszciplináris tudományok, 11. kötet. (2021) 4 sz. pp. 81-86. DOI: <https://doi.org/10.35925/j.multi.2021.4.9>
6. AGONÁCS, I. (2010): A kínai egykepolitika. http://www.publikon.hu/application/essay/581_1.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.05.
7. AKI (2008): A közvetlen támogatások feltételezett csökkentésének társadalmi-, gazdasági- és környezeti hatásai. Agrárgazdasági Tanulmányok 2008. 6 szám, ISBN: 9789463432665
8. ALFÖLDI, GY. – BALÁZS, B. – BALIZS, D. – KURUCZ, O. (2021): Zsugorodó városok. Kiadó: TERC Kft., ISBN: 9786155445781
9. ALONS, G. (2015): The EU and the Common Agricultural Policy: Continued Legitimacy or Renationalization? Radboud University, g.alons@fm.ru.nl, Paper prepared for the ECPR Joint Sessions, 29 March – 2 April 2015, Warsaw
10. ALTMAN, D. G. – BLAND, J. B. (1994): Statistics Notes: Quartiles, quintiles, centiles, and other quantiles, doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.309.6960.996> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
11. ANSELIN, L. – BAO, S. (1997): Exploratory Spatial Data Analysis Linking Space Stat and ArcView. DOI: 10.1007/978-3-662-03499-6_3
12. ANSELIN, L. (1995): Local indicators of spatial association, LISA. Geographical Analysis. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1995.tb00338.x>
13. ANSELIN, L. (2020) Local Spatial Autocorrelation (1) LISA and Local Moran Luc Anselin 10/12/2020. https://geodacenter.github.io/workbook/6a_local_auto/lab6a.html - Utolsó elérés: 2023.04.05.
14. ANTUNES, M. (2021): A mezőgazdasági miniszterek megerősítették a KAP reformról szóló megállapodást. Az EU Tanácsa, Sajtóközlemény, 2021.
15. AOKI, T. (2022): Confronting future urban perforation: Spatial analysis of districts in Japan with potential for being sparsely inhabited. Division of Global Architecture, Graduate School of Engineering, Osaka University, Suita City, Japan, Cities 122 (2022) 103515
16. ARATÓ, K. – KOLLER, B. (2018): Az európai egység fejlődéstörténete és az EU jelenkori kihívásai. Dialóg Campus Kiadó, ISBN: 9786155877759
17. ARRIGHI, G. (2007): Adam Smith ing Beijing, Lineages of the Twenty-First Century. UK: 6 Meard Street, London W1F 0EG, New York, USA: 180 Varick Street, New York, NY 10014-4606. ISBN 9781844671045
18. ARTIM, K. – BOKROS, M. – CSESZLAI, I. (2015): Vidékfejlesztési Program. Nemzeti Agrárgazdasági Kamara, Budapest, Magyarország, 86 p. 2015. ISBN: 9786155307171

19. AYUSO, M. – BRAVO, J. M. – HOLZMANN, R. (2015): Population Projections Revisited: Moving beyond convenient assumptions on fertility, mortality and migration. Working Paper: N° 10/2015 Madrid, March 2015.
20. BACHTRÖGLER, J. – HAMMER, C. (2018): Who are the beneficiaries of the structural funds and the cohesion fund and how does the cohesion policy impact firm-level performance? OECD Economics Department Working Papers, No. 1499, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/67947b82-en>
21. BAJMÓCY, P. (2003): Szuburbanizáció a budapesti agglomeráción kívüli Magyarországon. Szegedi Tudományegyetem, 2003.
22. BÁLINT, L. – OBÁDOVICS, CS. (2018): Belföldi vándorlás. In Monostori J. – Óri P. – Spéder Zs. (szerk.) (2018): Demográfiai portré 2018 - Jelentés a magyar népesség helyzetéről. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 217 - 236. p.
23. BÁLINT, L. (2011): A születéskor várható élettartam nemek szerinti térbeli különbségei. Területi Statisztika, 14. (51.) évfolyam 4. szám, 386 - 404. p. ISSN: 00187828
24. BARRO, R. J. (1991): Economic Growth in a Cross Section of Countries. Vol. 106, No. 2 (May, 1991), pp. 407-443, <https://doi.org/10.2307/2937943>
25. BÉKÉS, G. (2015): Measuring regional competitiveness: A survey of approaches, measurement and data. Discussion papers MT-DP – 2015/29, ISBN 978-615-5447-91-4
26. BELUSZKY, P. (1999): Magyarország településföldrajza. Dialóg Campus, 1999, Budapest-Pécs. ISBN: 9639123463
27. BIRÓ, SZ. – RÁCZ, K. – SZÉKELY, E. (2014): Vidékfejlesztés a Közös Agrárpolitika 2014-2020 közötti időszakában. Agronapló Szakfolyóirat, 2013/02. 78-79 p.
28. BLAHÓ, A. (2012): Centre-Periphery Tensions Regarding Central and Eastern Europe. University of West-Hungary, Institute of International and Regional Studies, Sopron, Hungary
29. BLANCO, M. – BARES, L. – FERASSO, M. (2022): Analysis of Regional Efficiency in the Use of the European Maritime and Fisheries Fund (FEMP) in the Eurozone Countries.
30. BODNÁR, G. (2013): Új hangsúlyok a területi fejlődésben. JATEPress, Szeged, 42-61. p.
31. BODNÁR, G. (2020): Az endogén fejlődés tényezőinek vizsgálata rurális térségekben. JATEPress, Szeged, 2020, ISBN: 9789633154571
32. BOJNEC, S. – FERTŐ, I. (2021): Do different types of Common Agricultural Policy subsidies promote farm employment? Land Use Policy 112 (2022) 105823, <https://doi.org/10.1016/j.landusepol>
33. BÓKA, J. – GOMBOS, K. – SZEGEDI, L. (2019): Az Európai Unió intézményrendszere. Scientia Rerum Politicarum, Kiadó: Dialóg Campus, Budapest, 2019.
34. BORCHARDT, K. D. (1995): European Intergration. Luxembourg: O ffice for Official Publications of the European Communities, 1995. ISBN: 9282697444
35. BOROS, B. (2001): Keljfeljancsi: a feje tetejére állított világ. A Falu, 2., 15–21.
36. BOURDIEU, P. (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. (Szerk.: LENGYEL Gy. – SZÁNTÓ Z.). Aula Kiadó, Budapest. Pp. 155–176.
37. BRADY, M. – HRISTOV, J. – HÖJGARD, S. – JANSSON, T. – JOHANSSON, H. – LARSSON, C. – NORDIN, I. – RABINOWICZ, E. (2017): Impact of Direct Payments, Lessons for CAP post-2020 from quantitative analysis. Report 2017:2, AgriFood Economics Centre.
38. BRAITHWAITE, K. (2009): Building on What You Have Got. A Guide to Optimising Assets Carnegie UK Trust, Dunfermline, UK.
39. BURAI, M. (2018): Jelzem, hogy az illető személyes (e-mail) kommunikációban közölte velem a leírtakat, aminek közzétételét engedélyezte számomra.

40. BUZÁS, N. – LENGYEL, I. – RECHNITZER, J. (2002): A magyar építőipari klaszterek lehetséges fejlesztési stratégiája. In Lengyel I. - Rechnitzer J. (szerk.) 2002: A hazai építőipar versenyképességének javítása: Klaszterek szerepe a gazdaságfejlesztésben. Régió Art, Győr, 191-214. p.
41. javított: klaszterek szerepe a gazdaságfejlesztésben. Régió Art, Győr, 191-214.o.
42. CAMAGNI, R. – CAPELLO, R. (2009): Territorial Capital and Regional Competitiveness: Theory and Evidence. Studies in Regional Science, Vol. 39, No. 1, 2009, 19-39.
43. CAMAGNI, R. (2008): Regional competitiveness: towards a concept of territorial capital. In Capello, R. – Camagni, R. – Chizzolini, B. - Fratesi U. (eds): Modelling regional scenarios for the enlarged Europe. Springer-Verlag, Berlin, pp. 33–47.
44. CAPELLO, R. – CARAGLIU, A. – NIJKAMP, P. (2009): Territorial Capital and Regional Growth: Increasing Returns in Cognitive Knowledge Use. TI 2009-059/3 Tinbergen Institute Discussion Paper
45. Capello, R. – Nijkamp, P. (2011): Regional growth and development theories revisited. In Stimson, R. – Stough, R. R. – Nijkamp, P. (eds): Endogenous Regional Development. Perspectives, Measurement and Empirical Investigation. Edward Elgar, Cheltenham, pp. 301-324.
46. CARDOSO, F. H. – FALETTO, E. (1979): Dependency and Development in Latin America. University of California Press, Berkley, ISBN9780520035270
47. CLOKE, P. J. (1985): Whither rural studies? Journal of Rural Studies, 1., 1–9.
<http://doi.org/dg97fh>
48. COLLECTIVO (2016a): Az Elektronikus Közigazgatás Operatív Program hatásértékelése. <https://www.palyazat.gov.hu/kzigazgatsi-fejlesztsek-expost-rtkelsei> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
49. COLLECTIVO (2016b): Államreform Operatív Program hatásértékelése. Zárójelentés. <https://www.palyazat.gov.hu/kzigazgatsi-fejlesztsek-expost-rtkelsei> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
50. COLLECTIVO (2016c): Végrehajtás Operatív Program Ex-Post értékelése. Zárójelentés. <https://www.palyazat.gov.hu/vgrehajts-operativ-program-expost-rtkelsei> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
51. CONGRESSIONAL RESEARCH SERVICE (2022): The European Parliament and U.S. Interests. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11211> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
52. COPUS, A. – PETRI, K. – DAX, T. – KOVÁCS, K. – TAGAI, G. – WEBER, R. – GRUNFELDER, J. – MEREDITH, D. – ORTEGA-REIG, M. – PIRAS, S. – LÖFVING, L. – MOODIE, J. – FRITSCH, M – FERRANDIS, A. (2021): European shrinking rural areas: Key messages for a refreshed long-term vision. TERRA Revista de Desarrollo Local, DOI:10.7203/terra.8.20366.
53. COPUS, A. – COURTNEY, P. – DAX, T. – MEREDITH, D. – NOGUERA, J. – TALBOT, H. – SHUCKSMITH, M. (2011): EDORA, European Development Opportunities for Rural Area. Applied Research 2013/1/2, Final Report, Parts A, B and C, August 2011. https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/EDORA_Final_Report_Parts_A_and_B-maps_corrected_06-02-2012.pdf - Utolsó elérés: 2023.08.01.
54. COUNCIL OF EUROPE: Felépítés. <https://www.coe.int/hu/web/about-us/structure> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
55. CSÁK, CS. (2014): Agrárpolitika, agrárigazgatás. Kiadó: © NKE, 2014
56. CSALLNER, A. E. (2015): Bevezetés az SPSS statisztikai programcsomag használatába. Jegyzet, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar.

57. CSATÁRI, B. (2000): Kísérlet a magyarországi kistérségek komplex fejlődési típusainak meghatározására. Dövényi Z. (szerk.) Alföld és nagyvilág. Tanulmányok Tóth Józsefnek. MTA Földrajztudományi Kutató-intézet, Budapest. 151-168. o.
58. CSATÁRI, B. (2004): A magyarországi vidékiségről, annak kritériumairól és krízisjelenségeiről*, 532-543. p.
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2004/06/wcsatari.pdf> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
59. CSATÁRI, B. – FARKAS, J. (2006): A magyar vidékies kistérségek új kategorizálása, különös tekintettel a városi hatásokra és a földhasznosítás változásaira. Tér és Társadalom 20. évf. 2006/4. 97-109. p.
60. CSIKI, T. – TÁLAS, P. – VARGA, G. (2014): Kelet-közép-európai perspektívák 2030-ig. Nemzet és Biztonság, 2014/2. szám 36 - 44.p.
61. CSITE, A. – NÉMETH, N. (2007): Az életminőség területi differenciái Magyarországon: a kistérségi szintűn HDI becslési lehetőségei. MTA Közgazdaságtudományi Intézet – BCE Emberi erőforrások tanszék, Budapesti Munkagazdaságtani füzetek, 2007/3, Budapest
62. CSITE, A. (2004): Reménykeltők, politikai vállalkozók, hálózatok és intézményesülés a magyar vidékfejlesztésben 1990-2002 között. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Szociológiai Doktori Iskola, PhD. értekezés, Budapest, 2004
63. CSOMÓS, GY. (2009): A megyei jogú városok súlyának meghatározása és a regionális centrumok azonosítása Magyarország településhálózatában. Debreceni Egyetem, Földtudományok Doktori Iskola, Debrecen, 2009.
64. DAEA, P. (2019): Európai Tengerügyi és Halászati Alap (2021–2027): A Tanács készen áll a tárgyalásokra az Európai Parlamenttel. Az EU Tanácsa, Sajtóközlemény, 2019.
<https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2019/06/18/european-maritime-and-fisheries-fund-2021-2027-council-ready-to-negotiate-with-the-european-parliament/> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
65. DANCSOKNÉ FÓRIS, E. K. (2020): Vidéki térségek a települések szövetében. Szent István Egyetem, Budapest, 2020, 10.14751/SZIE.2020.072
66. DEDMAN, M. (1996): The Origins and Development of the European Union 1945-1955. A History Of European Integration. ISBN: 9780415111614
67. DEMENY, P (2010): Population policy: A concise summary. Policy Research Division Working Paper no. 173. New York: Population Council.
https://knowledgecommons.popcouncil.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1320&context=departments_sbsr-pgy
68. DI PIETRO, S. (2021): Urban Shrinkage and Suburbanization in Mexico: A View Based on the Last Census Data. Iberoamericana – Nordic Journal of Latin American and Caribbean Studies, 50(1), pp. 63–74. DOI: <https://doi.org/10.16993/iberoamericana.519>
69. DIENES-OEHM, E. (2008): Az Európai Unió: alapismeretek, intézmény- és jogrendszer, döntéshozatali mechanizmus. EU-elnökségi füzetek.
<http://www.nokaholnapert.hu/html/011/011005.pdf> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
70. EGENHOFER, C. – KURPAS, S. – KACZYNSKI, P. M. – SCHAIK, L. (2011): The Ever-Changing Union: An Introduction to the History, Institutions and Decision-Making Processes of the European Union. 2ND REVISED EDITION, Brussels, ISBN: 9789290799801
71. EGRI, Z. – KŐSZEGI, I. (2016): Az egészségi állapot szerepe hazánk területi gazdasági fejlődésében. Területi Statisztika, 2016, 56(5): 520–548; DOI: 10.15196/TS560502
72. EGRI, Z. – KŐSZEGI, I. (2020): A közúti elérhetőség szerepe a kelet-magyarországi gazdasági teljesítményben és gazdaságfejlesztésben. Területi Statisztika, 2020, 60(6): 653–687, <https://doi.org/10.15196/TS600603>

73. EGRI, Z. – LITAUSZKY, B. (2012): Térszerkezeti sajátosságok Közép-Kelet-Európában. <http://www.mrtt.hu/vandorgyulesek/2012/2/egri.ppt> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
74. EGRI, Z. – PARASZT, M. (2022): Spatial Income Convergence Processes in Hungary at Settlement Level. LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE MANAGEMENT AGRICOL, 24 (2). pp. 27-32. ISSN: 14531410
75. EGRI, Z. (2014): Bevezetés az egészségi állapot általános és területi vizsgálataiba. Oktatási segédlet; Szent István Egyetem Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar, Tessedik Campus Szarvas, 2014
76. EGRI, Z. (2020): A területi jövedelemegyenlőtlenségek változása Békés vármegyében. 1988–2017. Területi Statisztika, 2020, 60(4): 477–512; DOI: 10.15196/TS600404
77. ENDRŐDI, J. (2023): Járások a magyar közigazgatás történetében. VÁTI Nonprofit Kft, Területi Információsztálgáltatási és Tervezési Igazgatóság <http://www.terport.hu/vezercikkek/jarasok-a-magyar-kozigazgatas-torteneteben.html> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
78. ENYEDI, GY. (1988): A városnövekedés szakasza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 115 p.
79. ENYEDI, GY. (2004): Regionális folyamatok a posztszocialista Magyarországon. A régió, Magyar Tudomány 2004/9.
80. ENYEDI, GY. (2011): A városnövekedés szakaszai – újragondolva. Tér és Társadalom / Space and Society 25. évf., 1. szám, 2011.
81. EQUINOX CONSULTING (2021a): Pénzügyi eszközök értékelése. Értékelési jelentés. <https://www.palyazat.gov.hu/gazdasgfejlesztési-expo-st-rtkelsek> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
82. EQUINOX CONSULTING (2021b): Üzleti infrastruktúra fejlesztések értékelése. Értékelési jelentés. <https://www.palyazat.gov.hu/regionlis-fejlesztsek-expo-st-rtkelsek> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
83. EQUINOX CONSULTUNG (2016): A Gazdaságfejlesztési Operatív Program (2007-13) egyes beavatkozásainak hatásértékelése. <https://www.palyazat.gov.hu/gazdasgfejlesztési-expo-st-rtkelsek> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
84. ESPON (2017): Shrinking rural regions in Europe. Inspire Policy Making with Territorial Evidence ISBN: 9789995955151
85. ESPON (2020): Escape European Shrinking Rural Areas: Challenges, Actions and Perspectives for Territorial Governantce. Final Report, ISBN: 9782919795703
86. EUMSZ 176. CIKK (2012): Az Európai Unió működéséről szóló szerződés. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:HU:PDF> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
87. EUMSZ 177. CIKK (2012): Az Európai Unió működéséről szóló szerződés. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:HU:PDF> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
88. EUMSZ 39. (2012): Az Európai Unió működéséről szóló szerződés. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:HU:PDF>
89. EUR-LEX (2010): Az Európai Szociális Alap (2007-2013). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM:g24232> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
90. EURÓPAI BIZOTTSÁG (2012): Sicco Mansholt: földműves, az ellenállás harcosa – igazi európai. https://europa.eu/europeanunion/sites/default/files/docs/body/sicco_mansholt_hu.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.05.
91. EURÓPAI BIZOTTSÁG, (2019): Európai Zöld Megállapodás. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_hu - Utolsó elérés: 2023.04.05.

92. EURÓPAI PARLAMENT (2021): A 2020 utáni Közös Agrárpolitika felé.
<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/107/a-kap-eszkozei-es-ezek-reformjai> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
93. EURÓPAI PARLAMENT (2023): Ismertető az Európai Unióról. Az Unió bevételei.
<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/27/az-unio-bevetelei> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
94. EUROPEAN COMMISSION (2002): The enlargement process and the three pre-accession instruments: Phare, ISPA Sapard.
https://www.esiweb.org/pdf/bulgaria_phare_ispa_sapard_en.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.05.
95. EUROPEAN COMMISSION (2013): Regulation (EU) No 1307/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 establishing rules for direct payments to farmers under support schemes within the framework of the common agricultural policy and repealing Council Regulation. (EC) No 637/2008 and Council Regulation (EC) No 73/2009; Brussels, Official Journal L 347/608
96. EUROPEAN COMMISSION (2014): Programmes.
https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/ - Utolsó elérés: 2023.04.05.
97. EUROPEAN COMMISSION (2016): CAP towards 2020 impact assessment – Direct payments. Directorate L. Economic analysis, perspectives and evaluations. [https://2010-2014.kormany.hu/download/3/37/80000/8%20Hatastanulmany%20elaadas%20\(angol\).ppt](https://2010-2014.kormany.hu/download/3/37/80000/8%20Hatastanulmany%20elaadas%20(angol).ppt)
98. EUROPEAN COMMISSION (2019): Factsheet on 2014-2020 Rural Development Programme for Poland. https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2019-11/rdp-factsheet-poland_en_0.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.05.
99. EUROPEAN COMMISSION (2022a): Shrinking cities. Science for Policy Brief, The Future of Cities. European Union 2022 – JRC126011
100. EUROPEAN COMMISSION (2022b): Factsheet on 2014-2022 Rural Development Programme for Slovakia. https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-09/rdp-factsheet-slovakia_en.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.05.
101. EUROPEAN COMMISSION (2022c): Factsheet on 2014-2022 Rural Development Programme for the Czech Republic. https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-11/rdp-factsheet-czech-republic_en.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.06.
102. EUROPEAN COMMISSION (2022d): Factsheet on 2014-2020 Rural Development Programme for Hungary. https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-10/rdp-factsheet-hungary_en.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.06.
103. EUROPEAN COMMISSION (2023): EU Budget for the future European Maritime and Fisheries Fund (EMFF). https://aac-europe.org/images/EC_EMFF.pdf
104. EUROPEAN COMMISSION (a): European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). Overview - Instrument for Pre-accession Assistance.
https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en - Utolsó elérés: 2023.04.06.
105. EUROPEAN COMMISSION (b): History of the policy.
https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/what/history_en - Utolsó elérés: 2023.04.06.
106. EUROPEAN COMMISSION, (2021): Political agreement on new Common Agricultural Policy: fairer, greener, more flexible.
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_2711 - Utolsó elérés: 2023.04.06.
107. EUROPEAN COMMUNITIES (2006): How the European Union works, Your guide to the EU institutions. Brussels, ISBN 9279022253

108. EUROPEAN COMMUNITIES (2007): European Social Fund 50 years investing in people. ISBN: 9279033573
109. EUROPEAN COURT OF AUDITORS (2022): LEADER and community-led local development facilitates local engagement but additional benefits still not sufficiently demonstrated. Special Report 10.
https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR22_10/SR_Leader_EN.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.06.
110. EUROPEAN PARLIAMENTARY RESEARCH SERVICE (2016): The Cohesion Fund allocation per Member State and per capita, 2014-2020.
<https://epthinktank.eu/2016/10/10/eprs-and-the-2016-european-week-of-regions-and-cities/the-cf-allocation-per-member-state/> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
111. EUROPEAN PARLIAMENTARY RESEARCH SERVICE (2019): Demographic outlook for the European Union 2019. Lead author: David Eatock, Members' Research Service, PE 637.955 - May 2019.
112. EUROSTAT (2007): Regions in the European Union. Nomenclature of territorial units for statistics. ISBN: 9789279047565
113. EUROSTAT (2018): Regions in the European Union. Nomenclature of territorial units for statistics. NUTS 2016/EU-28, ISBN: 9789279936746
114. EUROSTAT (2020): Népszerűségi szerkezet és a népesség előregedése. Population structure and ageing/hu Statistics Explained, 2020. augusztusban kivonatolt adatok
115. EUROSTAT (2023): Population on 1st January by age, sex and type of projection.
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/PROJ_19NP/default/table?lang=en - Utolsó elérés: 2023.07.13.
116. EURWORK (2007): Luxembourg compromise.
<https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/luxembourg-compromise> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
117. FARAGÓ, L. (2010): Településfejlesztés. Vitaindító tézisek, TÉT XXIV. évf. 2010/3 Konferencia beszámoló, 209-211p. 210 o.
118. FEHÉR, A. (2005): A vidékgazdaság és a mezőgazdaság. ISBN: 0809000347623
119. FERREIRA, L. – HITCHCOCK, D. B. (2009): A Comparison of Hierarchical Methods for Clustering Functional Data. Communications in Statistics - Simulation and Computation, Volume 38, 2009 - Issue 9, <https://doi.org/10.1080/03610910903168603>
120. FIELD CONSULTING – COLLECTIVO (2021): Záró értékelési jelentés a Vidékfejlesztési Program 2014-2020 tematikus értékelésére vonatkozóan. Területi kiegyenlítő hatásvizsgálata.
<https://www.palyazat.gov.hu/2021-vi-vp-rtkelsi-feladatok> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
121. FIELD CONSULTING SERVICES (2021): Az EU Kohéziós Politikáját szolgáló EU Alapok társfinanszírozásával megvalósuló fejlesztéspolitikai programok értékelése. A helyi gazdaság fejlődésének területi szempontú értékelése. Értékelési jelentés.
<https://www.palyazat.gov.hu/a-helyi-gazdasg-fejldsnek-terleti-szempont-rtkelse> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
122. FIELD, A. (2005): Factor Analysis Using SPSS. C8057 Research Methods II: Factor Analysis on SPSS. University of Sussex. <https://users.sussex.ac.uk/~andyf/factor.pdf> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
123. FIRLEJ, K. (2016): Public Support in the Food Industry in Poland. Cracow University of Economics, 200-209. p.
124. FLORENTIN, D. (2010): The "Perforated City:" Leipzig's Model of Urban Shrinkage Management. Journal: Berkeley Planning Journal, 23(1), DOI: 10.5070/BP323111432

125. FLORIO, M. – VIGNETTI, S. (2004): Cost benefit analysis, development planning and the EU Cohesion Fund: Learning from experience. Working Paper n. 31.2004 – november, Dipartimento di Economia Politica e Aziendale Università degli Studi di Milano via Conservatorio, 720122 Milano
126. FODOR, L. – BARTA, A. – FÓNAI, M. – BÁNYAI, O. (2016): Települési környezetvédelem Magyarországon: Egy kutatás előfelvetései. *Tér és Társadalom* 30 (3): 19-39 p.
127. FÓRIÁN, S. (2007): Urbanizációs folyamat és annak néhány hatása a környezetre. *Debreceni Műszaki Közlemények* 2007/1. <https://core.ac.uk/download/pdf/160923556.pdf>
128. FÖLDHÁZI, E. (2014): Magyarország népességének várható alakulása 2060-ig - különös tekintettel a nemzetközi vándorlásra. *Demográfia*, 57. évf. (2014) 4. szám.
129. FÖLDMŰVELÉSÜGYI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM (2007): Új Magyarország Vidékfejlesztési Program. http://www.terport.hu/webfm_send/118_uj_magyarok_vidékfejl_program.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.06.
130. FÖLDMŰVELÉSÜGYI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM (2010): Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv. https://umvp.kormany.hu/download/3/ba/60000/UMVST_20100128.pdf
131. FRANCE DIPLOMACY (2021): II - European Coal and Steel Community. <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/the-ministry-and-its-network/the-diplomatic-archives/documents-from-the-diplomatic-archives/the-birth-of-europe-the-treaty-establishing-the-european-coal-and-steel/ii-european-coal-and-steel-community/> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
132. G. FEKETE, É. (2013): Integrált vidékfejlesztés. “Cross border training of economic experts in distance learning network” project (CROSSEDU) HUSK/1101/1.6.1-0300, Miskolc, 2013.
133. GOHIN, A. – ZHENG, Y. (2020): Reforming the European Common Agricultural Policy: From price – income support to risk management. *Journal of Policy Modeling*, 2020, vol. 42, issue 3, 712-727. doi: 10.1016/j.jpolmod.2020.02.008
134. GOUARDÉRES, F. (2022): A statisztikai célú területi egységek közös nomenklatúrája. Ismertető az Európai Unióról. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/99/a-statisztikai-celu-teruleti-egysegek-kozos-nomenklaturaja-nuts-> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
135. GRASLAND, C. (2008): Atlas de l’Europe dans le Monde. In DIDELOU C., GRASLAND, C., RICHARD, Y. (Eds), Paris, Documentation française, to be published in Sept 2008.
136. GRAZIANO, P. – POLVERARI, L. (2019): The social impact of EU cohesion policy. *Social policy in the European Union 1999-2019: the long and winding road*, 167-182. p. https://www.etui.org/sites/default/files/Chapter%208_11.pdf
137. GRIFFITH, D. A. (2003): *Spatial Autocorrelation and Spatial Filtering*. ISBN: 978354024806 DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-540-24806-4> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
138. GYÖRFI, A. – MOLNÁR, T. – RESZKETŐ, P. – VÁRDAI, B. (2016): The Impact of Cohesion Policy on Corruption and Political Favouritism. Study for the Greens/EFA Group – European Parliament August 31 2016.
139. HAASE, A. – BERNT, M. – GROSSMANN, K. – MYKHENKO, V. – RINK, D. (2013): Varieties of shrinkage in European cities. *European Urban and Regional Studies* 0(0) 1–17 © The Author(s) 2013, DOI: 10.1177/0969776413481985
140. HAASE, A. – RINK, D. – GROSSMANN, K. (2016): Shrinking Cities in Post-Socialist Europe: What can we learn from their analysis for theory building today? *Geografiska Annaler: Series B, Human, Geography* 98 (4): 305–319 p. DOI: 10.1111/geob.12106

141. HALÁSZ, L. (2016): A posztindusztriális kor zsugorodó városai Alternatív városfejlesztési típus vagy urbanizációs zsákutca? http://www.vmtt.org.rs/mtn2016/457_468_Halasz.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.06.
142. HAMZA, E. – TÓTH, E. (2006): Az egyéni gazdaságok eltartó-képessége, 24. megélhetésben betöltött szerepe. Agrárgazdasági Tanulmányok 2. szám. AKI, Budapest.
143. HARVEY, B. (2006): Kézikönyv az Európai Unió Strukturális Alapjainak felhasználásáról. https://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2006/01/manualsf2006_hu.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.06.
144. HÄUBERMANN, H. – SIEBEL, W. (1987): Die schrumpfende Stadt und die Stadtsoziologie. In: Friedrichs J (ed.) Soziologische Stadtforschung. Opladen: Westdeutscher Verlag, pp. 78–94.
145. HAUTZINGER, Z. – HEGEDÜS, J. – KLENNER, Z. (2014): A migráció elmélete. Nemzeti Közszerológiai Intézet Rendészettudományi Kar Budapest.
146. HEGYI, Á. (2009): A PHARE és az ISPA környezetvédelmi alapok szerepe Magyarország környezetvédelmi ráfordításaiban. MATARKA, EU working papers, 12. évf. 4. sz. / 2009. 70–86. p.
147. HEIL, P. (1998): A Phare-program Magyarországon. Phare-ABC, M–M 1998/6.
148. HEIL, P. (2007): Búcsú a világitótoronytól, Visszatekintés a Phare programra. Falu Város Régió, 2007/1. Phare-korszak Magyarországon. Kiadó: VÁTI Kht., ISSN: 12182613
149. HIRAMOTO, K. (2019). Sekai-no Toshi (Cities around the world). Shokokusha.
150. HOLLANDER, J. – CAHILL, B. (2011): Confronting population decline in the Buffalo, New York region: a close reading of the “Erie-Niagara framework for regional growth”. J. Architect. Plann. Res. 28 (3), 252–267.
151. HORVÁTH, J. (2018): Az Európai Unió Közös Agrárpolitikája jegyzet. Hódmezővásárhely, 2018, ISBN: 9789633066140
152. HORVÁTH, K. G. (2020): Az Európai Zöld Megállapodás és a 2021–2027-es többéves pénzügyi keret kapcsolata. Európai Tükör 2020/1., Tanulmány, DOI: 10.32559/et.2020.1.5
153. ILLÉS, I. (2009): A területi kohézió szerepe az EU és a tagországok politikájában. In: KOCZISZKY, Gy. (szerk.): Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, VII. Nemzetközi Konferencia. Miskolci Egyetem, Miskolc, 214–224 p.
154. INDEX (2023): Tíz év alatt eltűnt az országból egy Békés vármegyéni ember. <https://index.hu/belfold/2023/02/16/nepszamlalas-nepesség-lakosság-magyarország-kozponti-statisztikai-hivatal/>
155. INTERREG EUROPE (2019): The challenges and necessity of rural innovation. Interreg Europe Policy Learning Platform on Research and innovation. <https://www.interregeurope.eu/sites/default/files/2021-12/Policy%20brief%20on%20the%20challenges%20and%20necessity%20of%20rural%20innovation.pdf> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
156. JANI, P. (2019): Európai Unió ismeretek. (Prezentáció) EFOP-3.5.1-16-2017-00004
157. JELINEK, CS. (2020): „Gúzsba kötve táncolunk” – Zsugorodás és a kontroll leszivárgásának a politikai gazdaságtana magyarországi középvárosokban. Szociológiai Szemle, 30(2):115–136 p.
158. JELINEK, CS. – VIRÁG, T. (2020): Zsugorodó városok és társadalmi egyenlőtlenségek Magyarországon. Szociológiai Szemle 30(2): 4–26 p.
159. JENEY, L. – KULCSÁR, D. – TÓZSA, I. (2013): Gazdaságföldrajzi tanulmányok közgazdászoknak. Kiadó, BCE Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék. ISBN: 9789635035267

160. JÓNA, GY. (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. *Tér és Társadalom / Space and Society* 27 évf., 1. szám, 2013.
161. KAPITÁNY, B. – SPÉDER, ZS. (2015): Gyermekvállalás. In: Monostori J., Óri P., Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2015*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 41-56. p.
162. KÁPOSZTA, J. (2007): *Regionális gazdaságtan*. Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar. ISBN: 9789639732766
163. KÁPOSZTA, J. (2014): Területi különbségek kialakulásának főbb összefüggései. *AgEcon Search, The World's Largest Open Access Agricultural – Applied Economics Digital Library, Gazdálkodás*, 58. évfolyam 5. szám, 399-412 p.
164. KÁPOSZTA, J. (2020): A vidékfejlesztés helye a regionális tudományban. *Tér és Társadalom* 34. évf., 1. szám, 2020 <https://doi.org/10.17649/TET.34.1.3235>
165. KARIKÓ, S. (1997): *Útban az Európai Unió felé. Az Európai Unió szomszédságában című II. Nemzetközi Szakmai Konferencia Kötet*, Szeged, 1998. ISBN: 9630493357
166. KASSAI, ZS. (2009): *Faktorelemzés SPSS alkalmazásával. Beadandó Többváltozós módszerek vidékfejlesztési hasznosítása c. tantárgyból*, Gödöllő.
167. KATSAROVA, I. (2013): *The (low) absorption of EU Structural Funds. Library Briefing, Library of the European Parliament.*
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130544/LDM_BRI\(2013\)130544_REV1_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130544/LDM_BRI(2013)130544_REV1_EN.pdf) - Utolsó elérés: 2023.04.06.
168. KAZATSAY, Z. (2015): *Az Európai Unió támogatási alapjai. Európai Bizottság Foglalkoztatás, Társadalmi Ügyek, Szociális, Befogadás Főigazgatóság*
169. KAZMIERCZAK-PIWKO, L. – DABROWSKI, A. – JANIÁK, R. – SWISTAK, P. (2022): *The Rural Development Program as an Instrument to Support the Technological Modernization of Agriculture. Lubuskie Case Study. 2022, Volume 30, Issue 4, pp. 355-361, DOI: 10.2478/mspe-2022-0045.*
170. KENYERES, I. (2023): *Nem Homo sapiensek, hanem Homo sapiens urbisok vagyunk.*
<https://24.hu/tudomany/2023/03/22/varosi-korforgas-fenntarthatosag-kenyeres-istvan-biopolus-elo-gep-farm/> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
171. KINCSES Á. – TÓTH, G. (2019): *A külföldön született népesség területi mintázata Magyarországon, 2011, 2017.*
http://real.mtak.hu/102033/1/Ter%C3%BCleti%20aut%C3%B3korrel%C3%A1ci%C3%B3%20m%C3%A9r%C3%A9se%20a%20Moran1_05_23.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.06.
172. KINCSES Á. – TÓTH, G. (2020): *Magyarország térszerkezetének vizsgálata a trianoni békediktátum tükrében. TÖRTÉNETI FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK*, 8 (1-2). pp. 82-94. ISSN 2064-390X
173. KIRYLUK-DRYJSKA, E. – BAER-NAWROCKA, A. (2019): *Reforms of the Common Agricultural Policy of the EU: Expected Results and Their Social Acceptance Journal of Policy Modeling*. 41(4): 607–622 p. DOI: 10.1016/j.jpolmod.2019.01.003
174. KIS, K. (2014): *Vidékgazdaság, kultúra, lokalizáció: eltérő válaszok és fejlődési differenciák. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, (2014) IX. évfolyam, 1–2. szám, pp. 9–28.
175. KISS, A. (2007): *ISPA experiences in the new member states focusing on the environment projects. EU Working Papers 2/2007.*, 19-29. p.
176. *KLINIKAI BIOSTATISZTIKAI TÁRSASÁG: Biostat szótár.*
<http://www.biostat.hu/?s=faktor> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
177. KPMG (2017): *A magyarországi európai uniós források felhasználásának és hatásainak elemzése a 2007-2013-as programozási időszak vonatkozásában. Beavatkozási szintű*

- szakmai elemzések. http://adko.hu/01_files/adotanulmanyok/2017/KPMG-eu-elemzes.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.06.
178. KOÓS, B. (2020): Városi zsugorodás és lakóhelyi szegregáció Magyarországon. Tér és Társadalom 34. évf., 1. szám, 2020, <https://doi.org/10.17649/TET.34.1.318>
179. KOPINT-TÁRKI (2020): A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (MNTFS) érvényesülésének értékelése. Értékelő jelentés.
180. KOTY, L. (1997): A gazdasághatékonyság számítása DEA lineáris programmal. Statisztikai Szemle. https://www.ksh.hu/statszemle_archive/1997/1997_06/1997_06_515.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.06.
181. KOVÁCS, A. D. – FARKAS, J. ZS. – PERGER, É. (2015): A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete. Tér és Társadalom 29. évf., 1. szám, 2015, doi:10.17649/TET.29.1.2674
182. KOVÁCS, E. (2014): Többváltozós adatelemzés. Budapesti Corvinus Egyetem Typotex Kiadó, 2014. ISBN: 9789632792439
183. KOVÁCS, G. (2006): A KAP-reform várható hatásai a mezőgazdasági üzemek termelésére és a földhasználati viszonyokra. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2006. 4. szám, ISBN: 9789463432665
184. KOVÁCS, K. – TAGAI, G. (2019): Zsugorodó vidéki térségek; a népességcsökkenés demográfiai és tágabb összefüggései. Alföldi Kaleidoszkóp: A magyar vidék a XXI. században. Tanulmányok a 70 éves Csatári Bálint köszöntésére, Kecskemét, ISBN: 9786155949067
185. KOVÁCS, Z. – VIDA, GY. (2016): Urbanizáció. EFOP-3.4.3-16-2016-00014, Szeged.
186. KOVÁCS, Z. (2017): Városok és urbanizációs kihívások Magyarországon. Magyar Tudomány 2017/3.
187. KOZMA, F. (1998): A félperiféria. Aula Kiadó Kft., 1998, ISBN 9639078808
188. KSH (2017): A belföldi vándorlás aktuális trendjei. 2012–2017. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/belfvand17.pdf> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
189. KSH (2018): A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon, 2018. ISSN: 2064-0307 <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/fenntartfejl/fenntartfejl18.pdf> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
190. KSH (2020): Helyzetkép a mezőgazdaságról. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mezo/2020/index.html> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
191. KSH (2023): Mezőgazdasági számlarendszer. <https://www.ksh.hu/docs/hun/modszgyors/mszmodsz12.html> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
192. KUNCZ, I. (2017): Növekedélméletek. Budapesti Corvinus Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Makroökonómia Tanszék, 2017, Budapest. ISBN: 9789635036493
193. L. RÉDEI, M. (2006): Demográfiai ismeretek. Budapest. <http://real.mtak.hu/17143/1/Demogr%C3%A1fiai%20ismeret%20k%C3%B6nyv.pdf> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
194. LAKE, M. (2007): Interjú Michael Lake nagykövettel. Falu Város Régió, 2007/1. Phare-korszak Magyarországon. Kiadó: VÁTI Kht., ISSN: 12182613
195. LANG, T. (2012): Shrinkage, Metropolization and Peripheralization in East Germany. European Planning Studies 20(10):1-8, DOI:10.1080/09654313.2012.713336
196. LENGYEL, I. (2012): Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. JATEPress, Szeged, 151-174. p.

197. LENNERT, J. (2019): A magyar vidék demográfiai jövőképe 2051-ig, különös tekintettel a klímaváltozás szerepére a belső vándormozgalmak alakításában. *Területi Statisztika*, 2019, 59 (5): 498–525; DOI: 10.15196/TS590503A
198. LINGE, G. J. R. (1988): Periferizálódás és ipari változás. *Tér és Társadalom* 2. évf. 1988/4. 82-90. p.
199. LOJKÓ, M. (1997): Nagy-Britannia, a vonakodó európai. *Rubicon* 1997/5-6. Történelmi folyóirat/Európa - VIII. évfolyam 69-70. szám.
200. LOSE, S. (2016): *Homo urbis*, ISBN 9788394045739
201. LOWE, P. – MURDOCH, J. – WARD, N. (1995): Beyond models of endogenous and exogenous development. pp. 87–105 in J.D. van der Ploeg and G. van Dijk, eds *Beyond modernization* (Assen: Koninklijke Van Gorcum)
202. LUKOVICS, M. (2008): *Térségek versenyképességének mérése*. JATEPress, Szeged
203. LÜTKE DALDRUP, E. (2003): Lütke Daldrup, Engelbert. 2003. "Die perforierte Stadt - neue Räume im Leipziger Osten,". *Information zur Raumentwicklung*, section 1, February.
204. MAGDA, R. – MARSELEK, S. (2010): *Vidékgazdaságtan I. A vidékfejlesztés gazdasági folyamatai*. Budapest, Szaktudás Kiadó Ház, 2010, ISBN: 2399995910219
205. MAGYAR KÖZLÖNY (2004): *Római Szerződések*. 2004/60/II. szám
https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/755b096f4aa1b1c940835872535bc4c5a9a35d20/letoles_ - Utolsó elérés: 2023.04.06.
206. MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYA (2007): *Új Magyarország Fejlesztési Terv; Magyarország Nemzeti Stratégiai Referenciakerete 2007–2013 Foglalkoztatás és növekedés: Az Európai Bizottság döntésének dátuma: 2007. május 7.*
[http://pik.elte.hu/file/ j_Magyarorsz_g_Fejeszt_si_Terv_MFT_.pdf](http://pik.elte.hu/file/j_Magyarorsz_g_Fejeszt_si_Terv_MFT_.pdf) - Utolsó elérés: 2023.04.06.
207. MAGYARORSZÁG EURÓPA TANÁCS MELLETTI ÁLLANDÓ KÉPVISELETE: Európa Tanács. <https://strasbourg.mfa.gov.hu/hun/page/europa-tanacs> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
208. MAGYARORSZÁG KORMÁNYA (2020): *Az Európai Bizottság által elfogadott operatív programok (2014-20).*
https://www.palyazat.gov.hu/az_europai_bizottsag_atal_elfogadott_operativ_programok_2014_20 - Utolsó elérés: 2023.04.06.
209. MAKKONEN, T. – INKINEN, T. (2023): Benchmarking the vitality of shrinking rural regions in Finland. *Journal of Rural Studies* 97 (2023) 334–344.
<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.12.023>
210. MALTHUS, T. (1798): *An Essay on the Principle of Population*. 1998, Electronic Scholarly Publishing Project. <http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
211. MARINI, M. – MOONEY, P. (2006): *Rural economies*. In *Handbook of Rural Studies*. Eds.: Cloke, P., Marsden, T. and Mooney, P., London, SAGE, 91-103.
<https://doi.org/10.4135/9781848608016.n6>
212. MARTINEZ-FERNANDEZ, C. – FOL, S. – AUDIRAC, I. – CUNNINGHAM SABOT, E. – WEICHMANN, T. – YAHAGI, H. (2015): *Shrinking cities in Australia, Japan, Europe and the USA: From a global process to local policy responses*. *Progress in Planning*, DOI: 10.1016/j.progress.2014.10.001
213. MÁTÉ, É. (2017): *Perforált régiók? Izolálódó régiók a Dél-Dunántúlon*. *Földrajzi Közlemények* 2017. 141. 2. pp. 164–178 p.

214. MÁTÉ, É. (2021): Perforálódó rurális településhálózat. A vidéki terek sajátos átalakulási folyamatai magyarországi példákon. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola, Pécs, 2021.
215. MEDINA, V. (2013): EU ismeretek. Szent István Egyetem Kiadó, Gödöllő, ISBN: 9789632693828
216. MELIORISZ, K. (2007): Az ISPA és a Kohéziós Alap felhasználása Magyarországon. Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Főiskolai Kar, szakdolgozat. <https://docplayer.hu/64768-Az-ispera-es-a-kohezios-alap-felhasznalasa-magyarorszagon.html> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
217. MILT, K. (2022): A halászati strukturális támogatások. Ismertető az Európai Unióról. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/117/a-halaszati-strukturalis-tamogatasok> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
218. MINISTRY OF EUROPEAN FUNDS (2014): Summary of the Partnership Agreement for Romania, 2014-2020. European Commission, August 2014.
219. MINISZTERELNÖKSÉG (2014): Magyarország Partnerségi Megállapodása a 2014–2020-as fejlesztési időszakra: https://ec.europa.eu/info/publications/partnership-agreement-hungary-2014-20_hu - Utolsó elérés: 2023.04.06.
220. MINISZTERELNÖKSÉG (2015): Vidékfejlesztési Program. <https://docplayer.hu/2042710-Videkfejlesztési-program-kezikonyv.html> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
221. MINISZTERELNÖKSÉG (2014): Magyarország - Vidékfejlesztési Program 2014 – 2020. <https://www.palyazat.gov.hu/node/56582#> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
222. MONOSTORI, Á. (2016): Járási / kistérségi önkormányzatok Európában. Társadalom, kulturális háttér, gazdaság, ISBN: 9788089691333
223. MONOSTORI, J – GRESITS, G. (2018): Idősödés. In. Monostori J. - Öri P. - Spéder Zs. (szerk.) (2018): Demográfiai portré 2018. KSH NKI, Budapest: 127–145. p.
224. MRAK, M. – RICHTER, S. – SZEMLÉR, T. (2015): Cohesion Policy as a Function of the EU Budget, A Perspective from CEE Member States. Research Report 400, Vienna Institute for International Economic Studies, ZVR-Zahl: 329995655
225. NAGYNÉ MOLNÁR, M. (2007): A területi egyenlőtlenségek főbb összefüggései: In: Regionális gazdaságtan. Szerkesztette: Káposzta József, DE Kiadó, Debrecen, pp. 166-205.
226. NAYDENOV, K. (2018): International migration in Europe in the 21st century. International Scientific Conference GEOBALCANICA 2018, DOI: 10.18509/GBP.2018.22
227. NÉGRE, F. (2022a): A KAP első pillére: I – a mezőgazdasági termékpiacok közös szervezése (KPSZ). <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/108/a-kap-első-pillere-i-a-mezogazdasagi-termekpiacok-kozos-szervezese-kpsz> - Utolsó elérés: 2023.04.06
228. NÉGRE, F. (2022b): A közös agrárpolitika (KAP) első pillére: II – A mezőgazdasági termelőknek nyújtott közvetlen kifizetések. Ismertető az Európai Unióról. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/109/a-kozos-agrarpolitika-kap-első-pillere-ii-a-mezogazdasagi-termeloknek-nyujtott-k> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
229. NEMES NAGY, J. (2005): Regionális elemzési módszerek. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, MTA-ELTE Regionális Tudományok Kutatócsoport. ISSN:15851419
230. NEMES, G. – HIGH, C. (2009): Gondolatok a vidékfejlesztési programok értékeléséről: Társadalmi tanulás a LEADER programban. MŰHELYTANULMÁNYOK BUDAPEST, 2009, MT-DP – 2009/25, ISBN: 9789639796836
231. NEMES, G. (2003): Vidékfejlesztés és előcsatlakozási felkészülés Magyarországon. A SAPARD-program hatásai és mellékhatásai. Közgazdasági Szemle, L. évf., 2003. január 56-75. p.

232. NEMES-NAGY, J. (1996): Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben. Földrajzi Közlemények, 1. sz. pp. 31-48.
233. NÉMETH, GY. (1999): A polisok világa. Korona Kiadó, Budapest, 1999, ISBN 963-9191-11-6
234. NÉMETH, T. – VERCSE, T. (2013): Az új járási rendszer központjai egy funkcionális hierarchia-vizsgálat tükrében. Településföldrajzi tanulmányok, Évf. 2 szám 1 (2013), 100-113. p.
235. NEWBY, H. (1980): Rural sociology: Trend Report. Current Sociology, 1., 1–144. <http://doi.org/b8nfxk>
236. NIMWEGEN, N. – ERF, R. (2010): Europe at the Crossroads: Demographic Challenges and International Migration. Journal of Ethnic and Migration Studies Vol. 36, No. 9, november 2010, 1359–1379. p.
237. OBÁDOVICS, CS. (2012): A népesség területi szintű vizsgálata az előreszámítások és a tényadatok alapján Magyarországon. Területi Statisztika, 15. (52.) évf. 2. szám (2012. március).
238. OBÁDOVICS, CS. (2018): A népesség szerkezete és jövője. In Monostori J. – Őri P. – Spéder Zs. (szerk.) (2018): Demográfiai portré 2018 – Jelentés a magyar népesség helyzetéről. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 271–294. p.
239. OECD (2001): Territorial Outlook. OECD, Paris.
240. OECD (2011): OECD regional typology, Directorate for Public Governance and Territorial Development. https://www.oecd.org/cfe/regionaldevelopment/OECD_regional_typology_Nov2012.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.06.
241. OECD (2015): Ageing in Cities. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264231160-enISBN978926423116>
242. ORBÁN, E. (2015): A regionális politika helyzete és perspektívái. Tér és Társadalom 29. évf., 3. szám, 2015 doi:10.17649/TET.29.3.2647
243. OSWALT, P. – RIENIETS, T. (2006): "Introduction." P. 6 in Atlas of Shrinking Cities, ed. Philipp Oswalt. Ostfildern, Germany: Hatje Cantz.
244. PALYAZAT.GOV.HU: A regionális politika története az európai unióban. https://www.palyazat.gov.hu/a_regionalis_politika_tortenete_az_europai_unioban - Utolsó elérés: 2023.04.06.
245. PANAGOPOULOS, T. – BARREIRA, A. P. (2012): Shrinkage perceptions and smart growth strategies for the municipalities of Portugal. Built. Environ. 38 (2), 276–292.
246. PAVY, E. (2022): Az Európai Tanács. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/23/az-europai-tanacs> - Utolsó elérés: 2023.04.06.
247. PÉLI, L. (2013): Növekedési pólusok főbb regionális gazdaságtani összefüggéseinek vizsgálata Magyarországon. Doktori értekezés. DOI: 10.14751/SZIE.2013.022
248. PÉLI, L. – CZABADAI, L. (2016): Együtt vagy külön? A Közép-magyarországi régió különös tekintettel az innovációs fejlesztésekre. In: XV. Nemzetközi Tudományos Napok: tanulmányok = "Challenges and prospects for innovation between 2014-2020": 15th International Scientific Days: publications = "Herausforderungen und Möglichkeiten von Innovationen zwischen 2014-2020": XV. Internationale Wissenschaftliche Tagung: Publikationen. (2016) ISBN:9789639941922 pp. 1289-1296
249. PÉNZES, J. (2015): A kedvezményezett térségek lehatárolásának aktuális kérdései. Tanulmányok, Területi Statisztika, 2015, 55(3): 206–232. p.

250. PETRICK, M. – ZIER, P. (2012): Common Agricultural Policy effects on dynamic labour use in agriculture. DFG-Forschergruppe 986, Humboldt-Universität zu Berlin Philippstr. 13, Haus 12A, D-10099 Berlin
251. PIKE, A. – RODRIGUEZ-POSE, A. – TOMANEY, J. (2017): Local and Regional Development. Second edition published 2017 by Routledge, 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon, OX14 4RN, ISBN: 978113878571
252. PINTÉR, T. (2019): A természetes termékenységi ráta gazdasági meghatározói, különös tekintettel az európai uniós és magyar viszonyokra. Polgári Szemle, 15. évf. 1-3. p.
253. PIRISI, G. – MÁTÉ, É. (2014): Zsugorodó kisvárosok – kincstári optimizmus, a demográfiai hanyatlás kérdéskörének megjelenése hazai kisvárosok tervezési dokumentumaiban. Területfejlesztés és Innováció: A PTE TTK Földrajzi Intézet Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszékének, valamint Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszékének elektronikus folyóirata. 8. évfolyam 2. szám.
254. PIRISI, G. – TRÓCSÁNYI, A. (2015): Bővülő állomány – zsugorodó elemek. A XXI. századi kisvárosi urbanizáció kétarcúsága Magyarországon. In: Tésits R. – Alpek B. L. (szerk.): A mi geográfiánk. Tóth József emlékezete. Geographica Pannonica Nova 18. Publikon Kiadó, Pécs: 443–460.
255. PÓLA, P. (2019): A vidékfejlesztés helyi erőforrás rendszere.
<http://real.mtak.hu/115125/1/tanulm%C3%A1ny%20A%20vid%C3%A9kfejleszt%C3%A9s%20helyi%20er%C5%91forr%C3%A1srendszere.pdf> - Utolsó elérés: 2023.04.07.
256. POLAND MINISTRY OF INFRASTRUCTURE AND DEVELOPMENT (2014): Programming of the 2014-2020 financial perspective. Partnership Agreement 2014.05.23.
https://www.popt.gov.pl/media/9498/Partnership_Agreement.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.07.
257. POPP, J. – PAPP, G. – KOVÁCS, M. – POTORI, N. (2012): KAP 2014–2020: a közvetlen támogatások javasolt új rendszerének hatásvizsgálata Magyarországon. GAZDÁLKODÁS 56. ÉVFOLYAM 6, 1. SZÁM, 2012
258. POPP, J. (2004): Az EU Közös Agrárpolitikájának elmélete és nemzetközi gyakorlata. Európai Agrárpolitika Kft. Budapest. ISBN:9632177355
259. PREBISCH, R. (1949): The Economic Development of Latin America and its principal problems, Economic Commission for Latin America. United Nations Department of Economic Affairs, Lake Success, New York, 1950.
260. PUZIC, G. – KLEVERNIC, A. – PAVLOVIC, Z. (2014): The Common Agricultural Policy through reforms toward Europe 2020. Economics of Agriculture 3/2014, UDC: 338.435 EU
261. PUZULIS, A. – KÜLE, L. (2016): Shrinking of Rural Territories in Latvia. European Integration Studies 2016/10, <http://dx.doi.org/10.5755/j01.eis.0.10.14988>
262. RÁKÓCZI, A. (2019): The Public Administration System in the Conservation of Landscape Elements. III. Rural Development Conference. III. Rural Development Conference. ISBN: 9789632698847
263. RECHNITZER, J. – PÁTHY, Á. (2019): A kelet-közép-európai regionális központok fejlődési sajátosságai. Magyar Regionális Tudományi Társaság XVII. Vándorgyűlése, Sopron, 2019. október 11.
264. RECHNITZER, J. – SMAHÓ, M. (2011): Területi politika. Akadémiai Kiadó, Budapest
265. RECHNITZER, J. (1993): Szétszakadás vagy felzárkózás: A térszerkezetet alakító innovációk. MTA RKK, Győr
266. REF KIADVÁNYOK (2005a): Területi egyenlőtlenségek. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék 2005.

- http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/REF_RTT_11/RTT-11-03-teregyenlotlenseg.pdf
- Utolsó elérés: 2023.04.07.
267. REF KIADVÁNYOK (2005b): Összetett jelenségek, osztályozása, regionalizálás. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék 2005.
http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/REF_RTT_11/RTT-11-05-osszetett.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.07.
268. RIENIETS, T. (2009): Shrinking Cities: Causes and Losses in the Twentieth Century. In Nature and Culture, DOI: 10.3167/nc.2009.040302
269. RINK, D. – SIEMUND, S. (2016): Perforation als Leitbild für die schrumpfende Stadt? The Planning Review, 52:3, 50-60, DOI: 10.1080/02513625.2016.1235879
270. RITTER, K. (2019): A vidékbiztonság vidékgazdasági alapjai. Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
<https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15949/A%20videkbiztonsag%20videkgazdasagi%20alapjai.pdf;jsessionid=E1B60D384F78056915B819CA3656A13D?sequence=1> - Utolsó elérés: 2023.04.07.
271. SAAVA, A. (2013): Khóra, Topos and Praxis, Diverse Concepts and Meanings of Contemporary Art Education. DOI:10.1007/978-94-6209-461-1_5
272. SABHA, R. (2019): The population regulation bill. 2019 as introduced in the Rajya Sabha on the 12th July, 2019. <http://164.100.47.4/BillsTexts/RBillTexts/asintroduced/population-E-12719.pdf> - Utolsó elérés: 2023.04.07.
273. SAJTOS, L. – MITEV, A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. ISBN: 9789639659087
274. SARUDI, CS. (2003): Térség- és vidékfejlesztés. Agroinform Kiadó, Budapest
275. SCHINDLER, A. (2005): Európa közepén. Ismeretterjesztő kézikönyv, CyberBooks Kiadó, 2005. ISBN: 9639583308
276. SIMON, M. – MILESKOVÁ, R. (2014): Population Development and Policy in Shrinking Regions: The Case of Central Europe. ADAPT2DC Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague 2014, ISBN: 9788073302573
277. SIMON, W. O. (2011): Centre-Periphery Relationship in the Understanding of Development of Internal Colonies. Department of Political Science, Nasarawa State University, Keffi, Nigeria
278. SMITH (2007): An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. MetaLibri, 2007.
279. SMITH, S. K. – TAYMAN, J. – SWANSON, J. A. (2013): A practitioner's guide to state and local population projections. Springer, Dordrecht, Heidelberg, New York, London (The Springer Series on Demographic Methods and Population Analysis; 37.)
280. SOLOW, R. M. (1956): A Contribution to the Theory of Economic Growth. Quarterly Journal of Economics, Vol. 70, No. 1 (Feb., 1956), pp. 65-94
281. SPALA, M. (2016): How the EU budget is spent: European Regional Development Fund. European Parliamentary Research Service
https://www.researchgate.net/publication/310773384_How_the_EU_budget_is_spent_European_Regional_Development_Fund - Utolsó elérés: 2023.04.07.
282. SPSSABC (2020): Leíró statisztika, az adatelemzés alapfoka. <https://spssabc.hu/leiro-statisztika/>
283. SUGRUE, T. J. (2005): The Origins of the Urban Crisis: Race and Inequality in Postwar Detroit. Princeton – Oxford: Princeton University Press.

284. SZABÓ, P. – TÓTH, B. I. (2016): Új fogalmak térnyerése a hazai területi kutatásokban és területpolitikában. Lengyel I. – Nagy B. (szerk.) 2016: Térségek versenyképessége, intelligens szakosodása és újrapiarosodása, JATEPress, Szeged, 125–142. o.
285. SZABÓ, P. (2011): Járások Európában - európai körkép a járási szintről és mozaikok a területi közigazgatási változásokból. In Csité András, – Oláh Miklós (szerk.), Tanulmány a területi igazgatás magyar történelmi hagyományairól, az átalakításra vonatkozó jelenkori kutatások eredményeinek áttekintése, valamint az európai tapasztalatok bemutatása. Budapest: HÉTFA Elemző Központ.
286. SZABÓ, P. (2018): Térszerkezeti kihívások és fejlesztési térségek Magyarországon. https://tge.sze.hu/images/dokumentumok/K%C3%B6tetek%20%C3%B6sszes%20cikk/2018.%20VI.%20%C3%A9vfolyam%202.%20sz%C3%A1m_Cikkek/02-szabo-pal-2018-02.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.07.
287. SZABÓ, Z. (1998): Az Európai Unió jogrendjének fejlődése, társadalmi-gazdasági összefüggések. Kiadja az Agrárszakoktatási Intézet, Budapest, 1998.
288. SZAKÁL, F. (1999): A fenntartható mezőgazdaság és szerepe a vidéki térségek fejlődésében. A falu, Budapest, XIV. évf. 2. sz. 23-37. p.
289. SZÁZADVÉG (2016a.): A Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program átfogó ex-post értékelése. <https://www.palyazat.gov.hu/trsadalmi-megjuls-s-infrastruktra-expost-rtkelsek> - Utolsó elérés: 2023.04.07.
290. SZÁZADVÉG (2016b): A Társadalmi Megújulás Operatív Program átfogó ex-post értékelése. <https://www.palyazat.gov.hu/trsadalmi-megjuls-s-infrastruktra-expost-rtkelsek#> - Utolsó elérés: 2023.04.07.
291. SZÁZADVÉG (2016c): Regionális operatív programok 2007-2013-as forrásfelhasználásának területi elemzése. <https://www.palyazat.gov.hu/regionlis-fejlesztsek-expost-rtkelsek> - Utolsó elérés: 2023.04.07.
292. SZÉKELYI, M. – BARNA, I. (2004): Túlélőkészlet az SPSS-hez. ISBN: 9789639326422
293. SZENDI, D. (2015): Perifériák felzárkózásának esélyei, különös tekintettel Kelet-Közép Európa két térségére. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar „Vállalkozásmélet és gyakorlat” Doktori Iskola, Miskolc, 2015.
294. SZERLETICS, Á. – JÁMBOR, A. (2020): The economic impacts of direct payments on agricultural income. A Literature Review, *Competitio* 2020. XIX. évfolyam doi: 10.21845/comp/2020/1-2/2
295. SZIRMAI, V. (2021): Nagyvárosok a Covid-19 vírusjárvány idején. *Földrajzi Közlemények* 2021. 145. 1. pp. 1–16., <https://doi.org/10.32643/fk.145.1.1>
296. TAGAI, G. (2015): Járási népesség-előreszámítás 2051-ig. In Czirfusz M., Hoyk E., Suvák A. (szerk.): Klímaváltozás - társadalom - gazdaság: Hosszú távú területi folyamatok és trendek Magyarországon. (2015) pp. 141-166. p.
297. TAKÁCS, SZ. – MAKRAI, B. – VARGHA, A. (2015): Klasszifikációs módszerek mutatói. *Psychologia Hungarica* III/1. 67–88. pp., KRE Pszichológia Intézete, 10.12663/PSYHUNG.3.2015.1.5
298. TANÁCS FŐTITKÁRSÁGA (2016): Az Európai Tanács és a Tanács története. Döntéshozatal és jogalkotás az európai integrációs folyamatban. Brüsszel, ISBN: 9789282452752, doi:10.2860/208733
299. TERRA STÚDIÓ (2016a): A Közlekedési Operatív Program átfogó Ex-Post értékelése. <https://www.palyazat.gov.hu/download.php?objectId=71221> - Utolsó elérés: 2023.04.07.
300. TERRA STÚDIÓ (2016b): Környezet és Energia Operatív Program átfogó Ex-Post értékelése. <https://www.palyazat.gov.hu/download.php?objectId=71227> - Utolsó elérés: 2023.04.07.

301. TERULIN, I. – VERHOOG, D. (2018): Distribution of CAP pillar 1 payments to farmers in the EU. Wageningen Economic Research Wageningen, ISBN 978-94-6343-266-5
302. THUMA, R. – FÖLDIÁK, G. – FILEP, N. (2007): Centralizált pénzügyi kommunikáció az Európai Bizottsággal, A nemzeti alap szerepe a Phare-támogatásokban. Falu Város Régió, 2007/1. Phare-korszak Magyarországon. Kiadó: VÁTI Kht., ISSN: 12182613
303. TOLNAI, Á. (2010): Nemzetközi gazdaságtan. Oktatási segédanyag. ISBN 9789630803199
304. TORMA, A. (2014): Az EU felépítése és működése. Kiadja: NKE, 2014. ÁROP-2.2.19-2013-2013-0001
305. TÓTH, B. I. (2011): Changing Endogenous Development: the Territorial Capital. Journal of Economics and Business Research, ISSN: 2068 - 3537, E – ISSN (online) 2069 – 9476, ISSN – L = 2068 – 3537, Volume XVII, No. 2, 2011, pp. 137-151.
306. TÓTH, G. (2003): Területi autokorrelációs vizsgálat a Local Moran I módszerével. Tér és Társadalom, 17. évf. 2003/4. 39–49. p.
307. TÓTH, G. (2014): Térinformatika a gyakorlatban közgazdászoknak. Miskolci Egyetem, ISBN: 9789633580592
308. TÓVÁRI, J. – SIKE, S (2011): Az Európai Unió információs rendszere. Médiainformatikai Kiadványok, Eger, 2011, TÁMOP-4.1.2-08/1/A-2009-0005
309. TROITINO, D. R. (2013): The Single European Act. In book: European Integration: Building Europe (European Political Economic and Security Issues) (pp.97-119) Publisher: Nova Science Pub Inc.
310. UDOVECZ, G. (2010): A Közös Agrárpolitika reformja magyar (kutatói) szempontból. gazdálkodás 54. ÉVFOLYAM 7. SZÁM, 2010
311. UDVARDY, P. (2010): Agrár- és vidékfejlesztési stratégiák regionális alkalmazása, Az EU regionális politikája. Nyugat-magyarországi Egyetem Geoinformatikai Kar, TÁMOP - 4.1.2-08/1/A-2009-0027
312. UNFPA (2018): Shrinking populations in Eastern Europe. Q–A for policy-makers and advocates.
https://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ENG_shrinking%20population_low%20fertility%20QA_long%2006-12-2018.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.07.
313. UNITED NATIONS (2017): World Population Prospects, The 2017 Revision. ESA/P/WP/248, New York, 2017. <https://desapublications.un.org/publications/world-population-prospects-2017-revision> - Utolsó elérés: 2023.04.07.
314. UNITED NATIONS (2019): World Population Prospects 2019. Department of Economic and Social Affairs, ST/ESA/SER.A/423, New York, 2019, ISBN: 9789211483161
315. USDA ERS (2015): Description and Maps. County Economic Types, 2015 Edition. <https://www.ers.usda.gov/data-products/county-typology-codes/descriptions-and-maps.aspx#.UwkiX86GdGM> - Utolsó elérés: 2023.08.01.
316. VÁTI TII (2007): A SAPARD Program ex-post értékelése. Budapest, 2007. https://sapard-avop-nvt.kormany.hu/download/f/e9/10000/SAPARD_expost_Magyarorsz%C3%A1g.pdf - Utolsó elérés: 2023.04.07.
317. VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM: Tudnivalók a SAPARD programról. <https://sapard-avop-nvt.kormany.hu/sapard-program> - Utolsó elérés: 2023.04.07.
318. VULCZ, L. (2017): A Vidékfejlesztési Program (2014-2020) végrehajtásának tapasztalatai. Gazdálkodás: Scientific Journal on Agricultural Economics, 207-222. p.
319. WALLERSTEIN, I. (1974): The Modern World-System, United Kingdom Edition published by ACADEMIC PRESS, INC. (LONDON) LTD. 24/28 Oval Road. London NW1, ISBN 0-12-785920-9

320. WALLERSTEIN, I. (2010): Bevezetés a világrendszer-elméletbe. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010, Fordítás: Koltai Mihály Bence, 2010, ISBN 9789632362830.
321. WARD, N. – ATTERTON, J. – KIM, T. Y. – LOWE, P. – PHILLIPSON, J. – THOMPSON, N. (2005): Universities, the Knowledge Economy and Neo-Endogenous Development. Centre for Rural Economy Discussion Paper Series No. 1. 2005.
322. WAS, A. (2014): Impact of 'greening' the Common Agricultural Policy: evidence from selected countries based on CAPRI model. August 26 to 29, 2014 Ljubljana, Slovenia
323. WIECHMANN, T. (2007): What are the problems of shrinking cities? Lessons learned from an international comparison. In T. Wiechmann (ed.), The future of shrinking cities – Problems, patterns and strategies of urban transformation in a global context (pp. 5–16). Berkeley, CA: Studies, Center for Global Metropolitan Development, Institute of Urban and Regional Network, and the Shrinking Cities International Research.
324. WILSON, T. (2016): Evaluation of Alternative Cohort-Component Models for Local Area Population Forecasts. *Popul Res Policy Rev* (2016) 35:241–261. DOI 10.1007/s11113-015-9380-y
325. WITZKE, H. – NOLEPPA, S. – SCHWARZ, G. (2010): Decoupled payments to EU farmers, production, and trade: An economic analysis for Germany. Working Paper, No. 90/2010
326. ZARECOR, K. E. – PETERS, D. J. – HAMIDEH, S. (2021): Rural Smart Shrinkage and Perceptions of Quality of Life in the American Midwest. *Handbook of Quality of Life and Sustainability* pp 395–415 p. https://doi.org/10.1007/978-3-030-50540-0_28
327. ZHAO, Y. – ZHOU, X. (2021): K-means Clustering Algorithm and Its Improvement Research. *Journal of Physics: Conference Series*, doi:10.1088/1742-6596/1873/1/012074
328. ZÚGYEL, J. (2001): Néhány gondolat az Európai Unió regionális politikájáról. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 2001 (9-10). pp. 36-44. ISSN: 17861594

II. melléklet: Jogszabályok jegyzéke

1. 290/2014. (XI. 26.) KORMÁNY RENDELET: a kedvezményezett eljárások besorolásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400290.kor> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
2. 308/2014. (XII.9.) KORMÁNY RENDELET: a járási (fővárosi kerületi) hivatalokról szóló 218/2012. (VIII. 13.) Korm. rendelet és az ezzel összefüggő egyes kormányrendeletek módosításáról.
3. 53/2001. (VIII. 17.) FVM RENDELET: Magyarország SAPARD Terve 2000–2006. kihirdetéséről. 1. A mezőgazdaság és a vidék jellemzői, Magyarországon, 1.1. Általános jellemzés, 1.1.1. Az ország és a vidéki térségek területe, népessége és népsűrűsége.
4. A Tanács 1268/99/EK RENDELETE: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:31999R1268&from=FR> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
5. A Tanács 1290/2005/EK RENDELETE a Közös Agrárpolitika finanszírozásáról. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005R1290&from=SK> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
6. A Tanács 1698/2005/EK RENDELETE: az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005R1698&from=NL> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
7. A Tanács 2759/99/EK RENDELET: <https://njt.hu/jogszabaly/2001-53-20-82> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
8. Az Európai Parlament és a Tanács 1059/2003/EK RENDELETE: a statisztikai célú területi egységek nomenklatúrájának (NUTS) létrehozásáról. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:02003R1059-20191113> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
9. Az Európai Parlament és a Tanács 1307/2013/EU RENDELETE: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:02013R1307-20230101> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
10. Az Európai Parlament és a Tanács 2021/1057 RENDELETE: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32021R1057> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005R1290—from=SK> - Utolsó elérés: 2023.04.05.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1400308.KOR—txtreferer=A1000323.KOR> - Utolsó elérés: 2023.04.05.

III. melléklet: Ábrajegyzék

1. ábra: Kelet-Közép-Európa térszerkezeti modellje az 1990-es években.....	10
2. ábra: Területi töke összetevői.....	14
3. ábra: Zsugorodó és bővülő NUTS 3-as területi egységek Európában	19
4. ábra: Az állandó népesség számának változása a magyarországi járásokban, 1990-2017	21
5. ábra: Az Európai Unió felépítése	26
6. ábra: SAPARD pályázati folyamatára.....	30
7. ábra: Európai Regionális Fejlesztési Alap forráskerete ciklusonkénti bontásban.....	34
8. ábra: Az Európai Unió egy főre eső GDP-jének regionális eloszlása 2020-ban.....	35
9. ábra: Európai Szociális Alap forráskerete ciklusonkénti bontásban	37
10. ábra: Kohéziós Alap forráskerete ciklusonkénti bontásban	38
11. ábra: Kohéziós Alap forrásainak egy főre eső forrásallokációja 2014-2020 között	38
12. ábra: ÚMFT tervezett és kifizetett összegei	42
13. ábra: Széchenyi 2020 tervezett és kifizetett összegei.....	46
14. ábra: Átlagos kifizetés (euró)/ hektár az EU tagországok tekintetében	57
15. ábra: A világ leggyorsabban fogyatkozó országai	59
16. ábra: A magyarországi járások népességváltozása 2011 és 2051 között	63
17. ábra: Szórásnégyzet egyenlete	68
18. ábra: Lineáris regresszió egyenlete	68
19. ábra: Korreláció típusai	68
20. ábra: Local Moran I képlete	70
21. Az összetett fogalmak és jelenségek mérésének logikai váza és példái (Forrás: NEMES NAGY, 2005).....	71
22. ábra: A faktoranalízis logikai váza és lépései	72
23. ábra: Klaszterezési módszerek	73
24. ábra: ÚMFT/1000fő és a Népességváltozás 2007-2016 közti lineáris regresszió	77
25. ábra: Új Magyarország Fejlesztési Terv operatív programjainak kvartilisei	77
26. ábra: Új Magyarország Fejlesztési Terv operatív programjainak területi autokorrelációs elemzése	78
27. ábra: GOP/1000fő és a Népességváltozás 2007-2016 közti regresszió	79
28. ábra: Gazdaságfejlesztési Operatív Program kvartilisei.....	80
29. ábra: Gazdaságfejlesztési Operatív Program területi autokorrelációs elemzése	81
30. ábra: Széchenyi 2020/1000fő és a Népesség változása 2015-2021 közti regresszió	82
31. ábra: Széchenyi 2020 Program kvartilisei.....	83
32. ábra: Széchenyi 2020 Program autokorrelációs elemzése	84
33. ábra: GINOP/1000fő és a Népesség változása 2015-2021 közti regresszió	85
34. ábra: Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program kvartilisei.....	86
35. ábra: Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program autokorrelációs elemzése	87
36. ábra: Jövedelem/1000fő és ÚMVP/1000fő közti regresszió.....	89
37. ábra: Munkanélküliek száma/1000fő és az ÚMVP/1000fő közti regresszió	90
38. ábra: Versenyképességi tengely kifizetéseinek eloszlása.....	91
39. ábra: Vidékfejlesztési tengely kifizetéseinek eloszlása.....	92
40. ábra: Környezeti tengely kifizetéseinek eloszlása.....	93
41. ábra: LEADER tengely kifizetéseinek eloszlása.....	94

42. ábra: Teljes ÚMVP kifizetések eloszlása.....	95
43. ábra: Jövedelem és VP források eloszlása	97
44. ábra: Munkanélküliek száma és a VP kifizetések eloszlása	98
45. ábra: Versenyképességi tengely kifizetések eloszlása	99
46. ábra: Vidékfejlesztési tengely kifizetések eloszlása	100
47. ábra: Környezeti tengely kifizetések eloszlása	101
48. ábra: LEADER+MNVH tengely kifizetések eloszlása	102
49. ábra: Teljes VP kifizetések eloszlása	103
50. ábra: Közvetlen támogatások 1000/fő és a Népesség változása (2014-2019) közti regresszió	105
51. ábra: Egy főre eső adóalapot képző jövedelem 2019 és a Népességváltozás 2014-2019 közti regresszió	107
52. ábra: Valószínűsíthető népességcsökkenés a közvetlen támogatások elvesztésével	108
53. ábra: Valószínűsíthető népességcsökkenés a lakosság arányában	108
54. ábra: Egy igénylőre eső támogatási összeg átlaga 2014-ben (felső) és 2019-ben (alsó)	110
55. ábra: Egy igénylőre eső támogatási összeg medián értékei 2014 és 2019-ben.....	111
56. ábra: Igénylők változásának aránya 2014-2019 között.....	112
57. ábra: Népességváltozás aránya 2011-ről 2051-re 1,5-ös termékenységi ráta szerint	113
58. ábra: Népességváltozás aránya 2011-ről 2051-re 1,5-ös termékenységi ráta szerint területi autokorrelációs elemzése	117
59. ábra: Népességváltozás aránya 2011-ről 2051-re, 1,3-as és 1,7-es termékenységi ráta szerint	118
60. ábra: Idősek eltartottsági rátájának területi autokorrelációs elemzése 2011 és 2051 tekintetében	120
61. ábra: Gyermek eltartottsági rátájának területi autokorrelációs elemzése 2011 és 2051 tekintetében	122
62. ábra: Öregedési index területi autokorrelációs elemzése 2011 és 2051 tekintetében	124
63. ábra: Klaszterelemzés	131

IV. melléklet: Táblázatjegyzék

1. táblázat: Endogén és exogén vidékfejlesztési modellek	12
2. táblázat: ISPA, SAPARD, PHARE előcsatlakozási alapok költségvetése	28
3. táblázat: A migrációt befolyásoló ösztönző és gátló tényezők	61
4. táblázat: Kutatási módszerek alkalmazásának összefoglalása	67
5. táblázat: Modellösszegzés (ÚMFT/1000fő - Népeségváltozás 2007-2016).....	76
6. táblázat: Anova (ÚMFT/1000fő - Népeségváltozás 2007-2016)	76
7. táblázat: Modellösszegzés (GOP/1000fő - Népeségváltozás 2007-2016).....	79
8. táblázat: Anova (GOP/1000fő - Népeségváltozás 2007-2016)	79
9. táblázat: Modellösszegzés (Széchenyi 2020/1000fő - Népeség változása 2015-2021).....	81
10. táblázat: ANOVA (Széchenyi 2020/1000fő - Népeség változása 2015-2021)	82
11. táblázat: Modellösszegzés (GINOP/1000fő - Népeség változása 2015-2021).....	84
12. táblázat: ANOVA (GINOP/1000fő - Népeség változása 2015-2021).....	84
13. táblázat: Szóráshomogenitás	88
14. táblázat: ANOVA	88
15. táblázat: Modellösszegzés (ÚMVP/1000fő - Jövedelem/1000fő)	89
16. táblázat: Modellösszegzés (ÚMVP/1000fő - Munkanélküliek száma/1000fő)	90
17. táblázat: Szóráshomogenitás	96
18. táblázat: ANOVA	96
19. táblázat: Modellösszegzés (VP/1000fő - Jövedelem/1000fő).....	96
20. táblázat: Modellösszegzés (VP/1000fő - Munkanélküliek száma/1000fő).....	97
21. táblázat: Modellösszegzés (Közvetlen támogatások/1000fő - Népeség változása 2014-2019)	104
22. táblázat: ANOVA (Közvetlen támogatások/1000fő - Népeség változása 2014-2019)	105
23. táblázat: Koefficiens (Közvetlen támogatások/1000fő - Népeség változása 2014-2019) ...	105
24. táblázat: Modellösszegzés (Egy főre eső adóalapot képző jövedelem 2019 - Népeségváltozás 2014-2019).....	106
25. táblázat: Anova (Egy főre eső adóalapot képző jövedelem 2019 - Népeségváltozás 2014- 2019).....	106
26. táblázat: Koefficiens (Egy főre eső jövedelem 2019 - Népeségváltozás 2014-2019)	106
27. táblázat: Vármegyék népességszáma és változásának aránya 2011 és 2051 tekintetében....	114
28. táblázat: Magyarország 20 legnagyobb lélekszámú városának népességváltozása	116
29. táblázat: Elemzésbe vont mutatók.....	125
30. táblázat: KMO és Bartlett teszt	127
31. táblázat: Kommunális.....	127
32. táblázat: Teljes magyarázott variancia	128
33. táblázat: Rotált faktorsúly mátrix	129

Köszönetnyilvánítás

Szeretném megköszönni elsősorban témavezetőmnek, Dr. Egri Zoltánnak, aki már a BSc, MSc szakdolgozat (TDK munka) megírásától segítette tanulmányaimat és egyengette utamat a tudományos munka során. Hálás vagyok lelkiismeretes munkájáért és mindig segítő hozzáállásáért. Nélküle nem jöhetett volna létre ezen dolgozat.

Köszönetemet fejezem ki Dr. Karácsonyi Péternek, aki először hívta fel figyelmemet a mesterdiploma államvizsgáján a tanulmányaim folytatására és biztató szavakkal látott el a jövővel kapcsolatban.

Szeretném köszönetemet kifejezni Dr. habil. Káposzta Józsefnek, aki bemutatta nekem a doktori iskolában rejlő lehetőségeket és személyes konzultáció során biztatót a jelentkezésre.

Köszönettel tartozom Dr. Burai Mihálynak, aki megosztotta velemjárásokról alkotott képét, mely magas lexikális és tapasztalati tudáson alapult.

Köszönetemet fejezem ki Dr. Rákóczi Attilának, aki támogatott tanulmányaim során és mindvégig ösztönzött a PhD fokozat megszerzésében.

Köszönetemet fejezem ki Dr. Magyarné Knapp Diánának, akinek segítségével a Magyar Államkincstártól a dolgozat elkészítéséhez nélkülözhetetlen adatokhoz jutottam.

Külön szeretném kiemelni a doktori értekezés elkészülésében nélkülözhetetlen érdemeket valló opponenseknek, Némediné Dr. Kollár Kittinek és Dr. Kőszegi Irén Ritának, akik alapos bírálatukkal és építő szándékú észrevételeikkel lehetővé tették ezen dolgozat végső formájának elkészítését.

Végül hálásan köszönöm Családomnak a mérhetetlen támogatást és biztató szavakat (legfőképp a nehéz időszakokban) a tanulmányaim során, akik nélkül nem juthattam volna el idáig. Leginkább szüleimet, Édesapámat és Édesanyámat emelnék ki, akik támogató légköre nélkül nem lennének ott, ahol most tartok. Köszönöm Bátyámnak, akire mindig számíthatok a nehéz időszakokban. Végül pedig Barátnőmnek, aki mindig türelmes volt velem a dolgozat megírásra során és ösztönzött munkám elvégzésére.